

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 3

Том 2

Ужгород-2018

*Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з філологічних наук
відповідно до Наказу МОН України від 04.04.2018 № 326 (додаток 9)*

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор: Зимомря І.М. – *д.філ.н., професор*

Заст. гол. редактора: Качмар О.Ю. – *к.філ.н.*; Зикань Х.І. – *к.філ.н.*

Відповідальний секретар: Рошко С.М. – *к.філ.н.*

Члени редколегії: Бездір Н.П. – *д.філ.н., професор*

Зимомря М.І. – *д.філ.н., професор*

Лизанець П.М. – *д.філ.н.*

Пахомова С.М. – *д.філ.н., професор*

Печарський А.Я. – *д.філ.н., професор*

Полюжин М.М. – *д.філ.н., професор*

Циховська Е.Д. – *д.філ.н., професор*

Вереш М.Т. – *к.філ.н.*

Гульпа Д.В. – *к.філ.н.*

Дерке М.Ж. – *к.філ.н.*

Жовтані Р.Я. – *к.філ.н., доцент*

Нодь Н.Й. – *к.філ.н.*

Суран Т.І. – *к.філ.н.*

Талабірчук О.Ю. – *к.філ.н.*

Томенчук М.В. – *к.філ.н.*

Bialek Edward – *доктор габілітований гуманістичних наук, професор (Польща)*

Gierczyńska Danuta – *доктор габілітований гуманістичних наук, професор (Польща)*

Nowakowska Katarzyna – *доктор габілітований гуманістичних наук, професор (Польща)*

Pusztay János – *доктор наук, професор (Угорщина, Словаччина)*

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет», протокол № 6 від 21.06.2018 року.**

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 23097-12927Р,
видане Державною реєстраційною службою України 10.01.2018 р.

Офіційний сайт видання: www.zfs-journal.uzhnu.uz.ua

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 8

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Луцьова Т.В. КОНЦЕПТ <i>РУМУНСЬКА КУЛЬТУРА</i> В ЕСЕ ПОЛА БЕЙЛІ ПРО КОНСТАНТИНА БРАНКУЗІ.....	7
Макухіна С.В. МОДЕРНІЗАЦІЯ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ У СФЕРІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	12
Мизин Т.О. ЛЕКСЕМИ <i>BREAD / BROT</i> У НАЦІОНАЛЬНО-МОВНИХ КАРТИНАХ СВІТУ.....	16
Пешкова О.А. СКЛАДОВІ ЕЛЕМЕНТИ ІНТЕРМЕДІАЛЬНОСТІ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ: КОГНІТИВНО-НАРАТИВНІ АСПЕКТИ.....	21
Пікалова А.О. ПРИНЦИПИ КОНСТРУЮВАННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ АНГЛОМОВНОГО ДИТЯЧОГО ПОЕТА	25
Плющ К.Є. ЛЕДІ ЧАТТЕРЛЕЙ ЯК ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ТИПАЖ.....	32
Приходько І.В. ОБРАЗНИЙ СКЛАДНИК КОНЦЕПТУ «КАНАДА» В КАНАДСЬКИХ АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ ВІРШОВАНИХ ТЕКСТАХ ПЕРІОДУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОЛОНІЗАЦІЇ КАНАДИ.....	36
Сердійчук Л.П. ВИКОРИСТАННЯ СТИЛІСТИЧНО МАРКОВАНИХ МОВНИХ ЗАСОБІВ У АВТОБІОГРАФІЯХ ЛАУРЕАТІВ НОБЕЛІВСЬКОЇ ПРЕМІЇ.....	40
Середюк Л.А. ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ.....	44
Сидоренко Т.В. КОГНІТИВНО-СЕМІОТИЧНЕ ПІДґРУНТЯ ВИВЧЕННЯ СЕНСОРИКИ ЗАПАХУ І СМАКУ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ.....	49
Федишин М.І. ТЕОЛОГІЯ І П'ЯТИДЕСЯТНИЦЬКЕ ВЧЕННЯ: СУТНІСТЬ, ОСНОВНІ АСПЕКТИ ТА ПІДХОДИ ДО ЇЇ АНАЛІЗУ.....	53
Цапів А.О. КАЗКА ЯК ЖАНР ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ ДІТЕЙ: ТЕКСТ-ТИПОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ	58
Чорній А.Л. КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ТАКТИКИ ПОСЕРЕДНИКА НА ЕТАПІ ПОБУДОВИ ДІАЛОГУ.....	63

РОЗДІЛ 9

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

Гуськова Л.В., Махачашвілі Р.К. КАТЕГОРІЯ СЛОВА В СУЧАСНИХ ТЕОРІЯХ ІНФОРМАЦІЇ.....	68
Кулиева Айдан Фейруз кызы. К ВОПРОСУ АКТУАЛЬНОГО ЧЛЕНЕНИЯ В ЯЗЫКОЗНАНИИ.....	72
Лабенко О.В. СТРУКТУРА ТА СЕМАНТИКА ЗАКРІПКИ В УКРАЇНСЬКИХ, АНГЛІЙСЬКИХ ТА ФРАНЦУЗЬКИХ ЛІКУВАЛЬНИХ ЗАМОВЛАННЯХ	78
Литвинова Н.В. ПОНЯТИЕ СЛОВА И ПУТИ ЕГО ИЗУЧЕНИЯ.....	82
Мокрій Я.О. ОСОБЛИВОСТІ ГЕНДЕРНИХ КОМУНІКАТИВНИХ КУЛЬТУР У ВІЙСЬКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	87
Рахманова Н.А. ПРОБЛЕМА ВЗАИМОСВЯЗИ МЕЖДУ СОЦИАЛЬНЫМИ И ЛИНГВИСТИЧЕСКИМИ СТРУКТУРАМИ ПОНЯТИЙ.....	93
Сидоренко О.М. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НАЗВ ПЕРУКАРЕНЬ МІСТА КИСВА.....	97
Чеберяк А.М. МЕХАНІЗМ СТВОРЕННЯ НЕГАТИВНОГО ОБРАЗУ УКРАЇНИ НА СТОРІНКАХ РОСІЙСЬКИХ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ.....	101
Шепітько С.В. ПРОБЛЕМА ТЕМАТИЧНОГО УГРУПУВАННЯ ПАРЕМІЙ ІЗ ПОЗИЦІЙ КОГНІТИВНО-ДИСКУРСИВНОГО ПІДХОДУ.....	106
Ширинава Изаура Физули кызы. К ВОПРОСУ ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМЫ ВАРИАТИВНОСТИ В ЯЗЫКОЗНАНИИ	110
Ясногурська Л.М. ЛЕКСИКОГРАФІЧНИЙ, ПОНЯТТЄВИЙ ТА ОБРАЗНО-МЕТАФОРІЧНИЙ СКЛАДНИК ЗРАДИ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ.....	117

РОЗДІЛ 10

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Балабін В.В. ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧІ ОСНОВИ ТЕОРІЇ ВІЙСЬКОВОГО ПЕРЕКЛАДУ.....	120
Воловик А.А. ГІПОТЕКСТОВИЙ РІВЕНЬ ЖАНРУ КАЗКИ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ СИМВОЛІКИ.....	125
Дзера О.В. АНГЛІО-УКРАЇНСЬКА БІБЛІЙНА ФРАЗЕОГРАФІЯ: ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ.....	131
Зорницький А.В. ЖАНРОВО-СТИЛІСТИЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ СТРАТЕГІЇ ДОМЕСТИКАЦІЇ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ М. ШЕЙБОНА “THE YIDDISH POLICEMEN’S UNION”).....	138
Крилова Т.В., Шевченко Ю.В. СПЕЦИФІКА ВІДТВОРЕННЯ ОКАЗІОНАЛЬНИХ ПОРІВНЯНЬ ЯК ЕЛЕМЕНТА ІДЮСТИЛІО ДОННИ ТАРТТ.....	143
Ніколаєва Т.М. ВИДИ ФРАЗОВИХ ДІЄСЛІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ (ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА).....	149
Пригодій О.С. КОНЦЕПТ «ПРИРОДА» ЯК КЛЮЧОВИЙ КОНЦЕПТ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУРИ У ТВОРІ Т. ПРОХАСЬКО «СПАЛЕНЕ ЛІТО» ТА ЙОГО ПЕРЕКЛАДІ НА АНГЛІЙСЬКУ МОВУ.....	155
Смольницька О.О. СИМВОЛІКА ВІРША-СНУ І СПОГАДУ АННІ АХМАТОВОЇ «ВНОВЬ ПОДАРЕН МНЕ ДРЕМОТОЙ...»: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ І ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ КОМЕНТАР.....	159
Содель О.С. СТАТУС КОМІЧНОГО У ФІЛОЛОГІЧНИХ НАУКАХ ТА ПРОБЛЕМА ЙОГО ВІДТВОРЕННЯ ПІД ЧАС ПЕРЕКЛАДУ.....	164
Янишин О.К., Фрейнак М.Р. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ СУБ’ЄКТИВНОЇ МОДАЛЬНОСТІ У БРИТАНСЬКОМУ РОМАНІ ХІХ СТ. (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ДЖ. ОСТІН «ГОРДІСТЬ І УПЕРЕДЖЕННЯ»).....	170

CONTENTS
SECTION 8**GERMANIC LANGUAGES**

Lunova T.V. THE CONCEPT OF <i>ROMANIAN CULTURE</i> IN THE ESSAY OF PAUL BAILEY ON CONSTANTIN BRANCUSI.....	7
Makukhina S.V. THE MODERNIZATION OF FOREIGN LINGUISTIC TRAINING OF FUTURE AGRARIAN SPECIALISTS IN THE SPHERE OF PROFESSIONAL ACTIVITY.....	12
Myzyn T.O. THE LEXEMES <i>BREAD / BROT</i> IN NATIONAL LANGUAGE PICTURES OF THE WORLD.....	16
Pieshkova O.A. THE CONSTITUENT ELEMENTS OF THE INTERMEDIALITY IN A LITERARY TEXT: COGNITIVE AND NARRATIVE ASPECTS.....	21
Pikalova A.O. THE PRINCIPLES OF THE CONSTRUCTION OF THE IDENTITY OF THE ENGLISH-LANGUAGE CHILDREN'S POET.....	25
Pliushch K.Ye. LADY CHATTERLEY AS A LINGUOCULTURAL TYPE.....	32
Prykhodko I.V. FIGURATIVE COMPONENT OF THE CONCEPT OF CANADA IN THE ENGLISH-CANADIAN POETIC TEXTS OF THE PERIOD OF EUROPEAN COLONIZATION OF CANADA.....	36
Serdiichuk L.P. USING STYLISTICALLY MARKED EXPRESSIVE MEANS IN NOBEL PRIZE WINNERS' AUTOBIOGRAPIES.....	40
Serediuk L.A. APPLICATION OF THE INFORMATION TECHNOLOGIES AS AN INNOVATIVE APPROACH TO THE STUDY OF THE GERMAN LANGUAGE.....	44
Sydorenko T.V. COGNITIVE SEMIOTIC BASIS FOR STUDY OF SMELL AND TASTE SENSORY IN LITERARY TEXT.....	49
Fedyshyn M.I. THEOLOGY AND PENTECOSTAL TEACHING: ESSENCE, FUNDAMENTAL ASPECTS AND APPROACHES TO ITS ANALYSIS.....	53
Tsapiv A.O. FAIRY TALE AS THE GENRE OF CHILDREN'S LITERATURE: TEXT-TYOLOGICAL ISSUE.....	58
Chornii A.L. COMMUNICATIVE STRATEGIES OF MEDIATOR'S TACTICS ON THE STAGE OF BUILDING DIALOGUE.....	63

SECTION 9**GENERAL LINGUISTICS**

Huskova L.V., Makhachashvili R.K. CATEGORY OF WORD IN THE CURRENT THEORY OF INFORMATION.....	68
Kulieva Aidan Feiruz kyzy. INVESTIGATION OF THE PROBLEM OF ACTUAL DIVISION IN LINGUISTICS.....	72
Labenko O.V. STRUCTURE AND SEMANTICS OF THE ENDING IN UKRAINIAN, ENGLISH AND FRENCH MEDICAL INCANTATIONS.....	78
Lytvynova N.V. THE NOTION OF THE WORD AND THE WAYS OF ITS STUDY.....	82
Mokrii Ya.O. FEATURES OF GENDER COMMUNICATIVE CULTURE IN THE MILITARY COMMUNITY.....	87
Rakhmanova N.A. THE PROBLEM OF THE RELATIONSHIP BETWEEN THE SOCIAL AND LINGUISTIC STRUCTURES OF CONCEPTS.....	93
Sydorenko O.M. FEATURES OF FORMATION OF THE HAIRDRESSING SALONS' NAMES IN CITY KYIV.....	97
Cheberiak A.M. THE MECHANISM OF CREATION OF NEGATIVE IMAGE OF UKRAINE ON PAGES OF RUSSIAN MEDIA.....	101
Shepitko S.V. COGNITIVE AND DISCURSIVE APPROACH TO PROVERBIAL THESAURUS COMPILING.....	106
Shirnova Izaura Fizuli kyzy. TO THE ISSUE OF SETTING THE PROBLEM OF VARIABILITY IN LINGUISTICS	110

Yasnohurska L.M. LEXICOGRAPHICAL, CONCEPTUAL AND INDICATIVE-METAPHORICAL CONSTITUENT OF BETRAYAL IN UKRAINIAN AND ENGLISH LANGUAGES.....	115
--	-----

SECTION 10

TRANSLATION STUDIES

Balabin V.V. TRANSLATION STUDIES CONCEPTUAL FRAMEWORK AS THE BASIS FOR THE THEORY OF MILITARY TRANSLATION.....	120
Volovyk A.A. HYPOTEXTUAL LEVEL OF FAIRY TALE GENRE: TRANSLATION ANALYSIS OF SYMBOLS.....	125
Dzera O.V. ENGLISH-UKRAINIAN BIBLICAL PHRASEOGRAPHY: TRANSLATION STUDIES ASPECT.....	131
Zornytskyi A.V. THE GENRE-RELATED AND STYLISTIC DETERMINANTS OF THE STRATEGY OF DOMESTICATION IN LITERARY TRANSLATION (A CASE STUDY OF “THE YIDDISH POLICEMEN’S UNION” BY M. CHABON).....	138
Krylova T.V., Shevchenko Yu.V. PECULIARITIES OF RENDERING OCCASIONAL SIMILES AS AN ELEMENT OF DONNA TARTT’S IDIOSTYLE.....	143
Nikolaieva T.M. TYPES OF PHRASAL VERBS IN ENGLISH (THEORY AND PRACTICE).....	149
Pryhodii O.S. THE NATURE CONCEPT AS A DOMINANT CONCEPT OF THE UKRAINIAN LINGUACULTURE IN THE STORY OF T. PROKHASKO “A BURNT SUMMER” AND ITS ENGLISH TRANSLATION.....	155
Smolnytska O.O. THE SYMBOLIC OF THE POEM-DREAM AND THE RECOLLECTION OF ANNA AKHMATOVA “THE SLUMBER HAS GIFTED ME AGAIN...”: THE UKRAINIAN CONTEXT AND TRANSLATOR’S COMMENTARY.....	159
Sodel O.S. STATUS OF COMIC IN PHILOLOGICAL SCIENCES AND PROBLEMS OF ITS REPRODUCTION IN TRANSLATION.....	164
Yanyshyn O.K., Freinak M.R. PECULIARITIES OF TRANSLATING SUBJECTIVE MODALITY IN THE BRITISH NOVEL OF THE XIX CENTURY (BASED ON J. AUSTIN’S NOVEL “PRIDE AND PREJUDICE”).....	170

РОЗДІЛ 8 ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

УДК 821.111-4Бейлі:81'37

КОНЦЕПТ *РУМУНСЬКА КУЛЬТУРА* В ЕСЕ ПОЛА БЕЙЛІ ПРО КОНСТАНТИНА БРАНКУЗІ

THE CONCEPT OF *ROMANIAN CULTURE* IN THE ESSAY OF PAUL BAILEY ON CONSTANTIN BRANCUSI

Луцьова Т.В.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри англійської та німецької філології

Полтавського національного педагогічного університету

імені В.Г. Короленка

У статті проаналізовано концепт РУМУНСЬКА КУЛЬТУРА, утілений в есе письменника-романіста Пола Бейлі про скульптора Константина Бранкузі (Бринкуша). Методологічною основою дослідження є когнітивно-дискурсивна парадигма. З'ясовано, що концепт РУМУНСЬКА КУЛЬТУРА вербалізовано в есе в сукупності вибраних складників, що уможлиблює виконання цим концептом певних функцій із метою реалізації комунікативної мети автора есе. Визначено, що структуру концепту РУМУНСЬКА КУЛЬТУРА в тексті есе становлять такі концепти: РУМУНІЯ (та його специфікатори ВОЛОЩИНА, ОЛТЕНІЯ, ХОБІЦА, КРАЙОВА, БУХАРЕСТ); НАРОДНЕ МИСТЕЦТВО (та його репрезентанти РИТУАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО, РІЗЬБАРСТВО, САКРАЛЬНА АРХІТЕКТУРА, КИЛИМАРСТВО, ВИШИВКА); ПТАХ, КВІТКА, ЗВІР, ОРНАМЕНТ; ДУША; ПОХОДЖЕННЯ (та його репрезентанти РІДНА КРАЇНА, МІСЦЕ НАРОДЖЕННЯ, НАЦІОНАЛЬНІСТЬ); ВЛАСНЕ ІМ'Я (цей концепт представлений прецедентними онімами Константин Бранкузі (Бринкуш), Ежен Йонеску, Еміль Чоран, Панаїт Істраті). Завдяки актуалізації цих складників концепт РУМУНСЬКА КУЛЬТУРА виконує в тексті есе три функції: інформаційну, інтерпретаційну та виховну.

Ключові слова: когнітивно-дискурсивна парадигма, мистецтвознавчий дискурс, есе, концепт, структура, функція.

В статье проанализирован концепт РУМУНСКАЯ КУЛЬТУРА, воплощенный в эссе писателя-романиста Пола Бейли о скульпторе Константине Бранкузи (Константине Брынкуше). Методологическое основание исследования составляет когнитивно-дискурсивная парадигма. Выяснено, что концепт РУМУНСКАЯ КУЛЬТУРА вербализирован в эссе в совокупности избранных составляющих, что позволяет ему выполнять определенные функции, нацеленные на достижение коммуникативной цели, поставленной автором эссе. Структуру концепта РУМУНСКАЯ КУЛЬТУРА в тексте эссе составляют концепты: РУМУНИЯ (и его спецификаторы: ВАЛАХИЯ, ОЛТЕНИЯ, ХОБИЦА, КРАЙОВА, БУХАРЕСТ); НАРОДНОЕ ИСКУССТВО (и его репрезентанты РИТУАЛЬНОЕ ИСКУССТВО, РЕЗЬБА, САКРАЛЬНАЯ АРХИТЕКТУРА, КОВРОТКАЧЕСТВО, ВЫШИВКА), ПТИЦА, ЦВЕТОК, ЗВЕРЬ, ОРНАМЕНТ; ДУША; ПРОИСХОЖДЕНИЕ (и его репрезентанты РОДНАЯ СТРАНА, МЕСТО РОЖДЕНИЯ, НАЦИОНАЛЬНОСТЬ); ИМЯ СОБСТВЕННОЕ (этот концепт представлен прецедентными именами Константин Бранкузи (Брынкуш), Эжен Йонеску, Эмил Чоран, Панаит Истрати). Благодаря актуализации этих составляющих концепт РУМУНСКАЯ КУЛЬТУРА выполняет в тексте эссе три функции: информационную, интерпретационную и воспитательную.

Ключевые слова: когнитивно-дискурсивная парадигма, искусствоведческий дискурс, эссе, концепт, структура, функция.

The article focuses on the analysis of the concept ROMANIAN CULTURE verbalized in the essay of the modern writer Paul Bailey on the sculptor Constantin Brancusi. The research is methodologically grounded in the cognitive-discursive paradigm. It has been revealed that the concept ROMANIAN CULTURE is objectified in the essay as an interrelated combination of a number of selected conceptual constituents which enables the given concept to perform a range of functions that help the author of the text to achieve his communicative aim. The structure of the concept ROMANIAN CULTURE in the essay is composed of the following concepts: ROMANIA (and the concepts that specify it WALLACHIA, OLTENIA, HOBITZA, CRAIOVA, BUCHAREST); FOLK ART (and its conceptual representatives RITUAL ART, CARVING, SACRED ARCHITECTURE, TAPESTRY MAKING, EMBROIDERY); BIRD, FLOWER, BEAST, ORNAMENT; SOUL; ORIGIN (and its conceptual representatives NATIVE COUNTRY, BIRTH PLACE, NATIONALITY); PERSONAL NAME (represented by the precedent names Constantin Brancusi (Brâncusi, Bruncoosh), Eugène Ionesco, Emil Cioran, Panait Istrati). The actualization of these conceptual components enables the concept ROMANIAN CULTURE to perform three functions in the essay, namely the functions of informing, interpreting, and upbringing.

Key words: cognitive-discursive paradigm, discourse on art, essay, concept, structure, function.

Постановка проблеми. Здійснюючи наприкінці ХХ століття стислий історичний огляд когнітивної лінгвістики, аналізуючи її ключові методологічні засади та відповідаючи на критику цієї мовознавчої парадигми, один із провідних лінгвокогнітологів О.С. Кубрякова відзначила, що головний розвиток когнітивної (або ж когнітивно-функціональної, когнітивно-дискурсивної парадигми) спостерігатиметься на початку ХХІ століття [10, с. 6]. Ці прогнози повною мірою справдилися. Так, сьогодні, у першій чверті ХХІ століття, виконано цілий ряд праць, спрямованих на розроблення методології когнітивно-дискурсивного аналізу [19; 3], здійснено численні емпіричні дослідження в галузі когнітивно-дискурсивної парадигми [6; 9; 14; 15 та інші], а також створено роботи, сфокусовані на теоретичному осмисленні та систематизації методологічних засад когнітивно-дискурсивної парадигми [7; 8; 11; 16]. Такий інтенсивний розвиток когнітивно-дискурсивної парадигми обумовлений, перш за все, її експланаторною потужністю – здатністю обґрунтовано інтерпретувати лінгвальні факти. Важливу роль у цій інтерпретації відіграє обраний у когнітивно-дискурсивній лінгвістиці ракурс дослідження, а саме: розгляд мовних одиниць і структур через їхній зв'язок із ментальними одиницями та структурами. Такий ракурс уможливорює поглиблення розуміння того, як відбувається смислотворення під час побудови текстів різних типів, що дає змогу зробити внесок у розв'язання одного з кардинальних лінгвістичних питань про взаємозв'язок значення мовної одиниці та її функцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Емпіричні когнітивно-дискурсивні дослідження можна систематизувати залежно від об'єкта дослідження, типу дискурсу зокрема: політичний [напр., 4], економічний [напр., 15], медичний [напр., 1], художній [напр., 18] дискурси тощо. Серед цих типів дедалі більшу увагу дослідників привертає мистецтвознавчий дискурс. Науковцями охарактеризовано мистецтвознавчий дискурс як «специфічний мовний простір, для якого характерні особлива ситуація спілкування та набір лексики на певну тематику» [2, с. 62], запропоновано ряд комплементарних дефініцій мистецтвознавчого дискурсу [5, с. 49–50; 12, с. 67; 17], обґрунтовано виокремлення мистецтвознавчого дискурсу як окремого різновиду на основі 4 дискурсивних ознак за В.І. Карасиком [2, с. 63], а також як окремого типу професійного дискурсу [17], виділено основні риси мистецтвознавчого дискурсу [2, с. 64; 17], його функції [17], опи-

сано кореляцію з іншими видами дискурсу [17], а також визначено лексичні та стилістичні особливості мистецтвознавчого дискурсу [2, с. 65–66; 12, с. 68–74].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Науковці, які займаються питаннями дослідження мистецтвознавчого дискурсу, одноставно зазначають, що цей складний феномен є не досить вивченим сьогодні [2, с. 66; 12, с. 75; 17]. Зокрема, в аспекті аналізу сукупності концептів, вербалізованих у мистецтвознавчому дискурсі, здійснено лише перші кроки: виділено базові концепти англomовного мистецтвознавчого дискурсу [2, с. 66].

Постановка завдання. Стаття покликана зробити внесок у вивчення концептонаповнення сучасного англomовного мистецтвознавчого дискурсу. Метою статті є проаналізувати структуру та визначити функції концепту РУМУНСЬКА КУЛЬТУРА в есе письменника Пола Бейлі про скульптора Константіна Бранкузі [20].

Виклад основного матеріалу. Концепт РУМУНСЬКА КУЛЬТУРА є одним із ключових концептів в аналізованому есе, оскільки саме він виконує роль провідного концепту-інтерпретатора і цією якістю пов'язаний зі стратегією інтерпретації, котра є питомою мистецтвознавчому дискурсу [5, с. 52]. Саме за допомогою концепту РУМУНСЬКА КУЛЬТУРА Пол Бейлі інтерпретує мистецтво Константіна Бранкузі. Важлива роль концепту РУМУНСЬКА КУЛЬТУРА у смисловій організації есе “Constantin Brancusi” закономірно виявляється в його регулярній вербалізації в тексті есе, а також у тому, що цей концепт об'єктивований на самому початку і в самому кінці тексту, тобто у двох сильних текстових позиціях.

Розглянемо структуру концепту РУМУНСЬКА КУЛЬТУРА, як він утілений у досліджуваному мистецтвознавчому тексті. До складу цього концепту входять такі ментальні одиниці:

1. Концепти, пов'язані з означенням культурно-специфічної території. 1.1. Насамперед, це **концепт РУМУНІЯ**, репрезентований у тексті топонімом *Romania* [20, с. 256, 260, 261]. Цей концепт специфікується завдяки концептам, які позначають історичну область у Румунії – **концепт ВОЛОЩИНА (ВАЛАХІЯ):** *Wallachia* [20, с. 257], частину цієї області – **концепт ОЛТЕНІЯ:** *Oltenia* [20, с. 257], село в цій області – **концепт ХОБИЦА:** *Hobitza* [20, с. 257], а також місто у Румунії – **концепт КРАЙОВА (Craiova)** [20, с. 258] та столицю Румунії – **концепт БУХАРЕСТ (Bucharest)** [20, с. 258]. Виділені вище

концепти в есе актуалізуються в контекстах актуалізації концептів, які репрезентують певні культурні феномени, наприклад концепт РУМУНІЯ – у контексті актуалізації концепту ВЛАСНЕ ІМ'Я: “There’s his name, to begin with. Hearing it spoken for the first time outside his native Romania ...” [20, с. 256], концепт ОЛТЕНІЯ – у контексті актуалізації концепту НАРОДНЕ МИСТЕЦТВО: “Hobitza [...] is in the region of Wallachis called Oltenia. The Oltenians were accustomed to building their own wooden houses, designing and making the furniture they needed. The local genius for carving elaborate door frames, gates, and columns – a talent nurtured and developed over centuries – was still finding expression during Brancusi’s formative years” [20, с. 257], концепти КРАЙОВА та БУХАРЕСТ – у контексті вербалізації концептів МИСТЕЦЬКИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД і МИСТЕЦЬКИЙ ПРИЗ: “Every monograph on Brancusi reveals that he studied at the School of Arts and Crafts in Craiova, then at the School of Fine Arts in Bucharest, where he won many prizes” [20, с. 258].

2. Концепт НАРОДНЕ МИСТЕЦТВО представлений у тексті есе такими концептами: **2.1. РИТУАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО**: “... the anonymous art of generations of peasantry. It is possible to see, in those remaining village graveyards that escaped Nicolae Ceausescu’s bulldozers, the eerily beautiful “death poles” that rise out of the earth heavenwards...” [20, с. 257]; **2.2. РІЗЬБАРСТВО**: “The local genius for carving elaborate door frames, gates, and columns – a talent nurtured and developed over centuries – was still finding expression during Brancusi’s formative years” [20, с. 257]; **2.3. САКРАЛЬНА АРХИТЕКТУРА**: “His [Brancusi’s] great-grandfather Ion had been responsible for many of the wooden churches in and around Hobitza...” [20, с. 257]; **2.4. КИЛИМАРСТВО** і **2.5. ВИШИВКА**: “Brancusi’s ancestors produced tapestries an exquisite works of embroidery with which to decorate their cottages...” [20, с. 257]. При цьому підкреслюються високі естетичні якості предметів народної культури (“the eerily beautiful “death poles” [20, с. 257], “elaborate door frames, gates, and columns” [20, с. 257], “exquisite works of embroidery” [20, с. 257]) та їхня сучасна культурна цінність (“... it is the Oltenian carpet that even now attracts collectors and antique dealers” [20, с. 257]).

3. Концепти ПТАХ, КВІТКА, ЗВІР, ОРНАМЕНТ як часті мотиви, зображені на Олтенських килимах: “The designs are of birds (the hoopoe is a constant), flowers, and beasts, but there are abstract patterns, too” [20, с. 257].

4. Концепт ДУША як смисл, утілений у багатьох творах народного румунського мистецтва: “... “death poles” that rise out of the earth heavenwards. [...] what the poles signified – the soul of the dead person embarking on its last journey” [20, с. 257] і важливий у румунській культурі загалом: “It is common in Romania for people to talk of the soul – suflet is a word you will hear on the janitor’s lips...” [20, с. 261]. У наведеному контексті велика значущість концепту ДУША саме для румунської культури есплікується завдяки подвійному означуванню цього концепту – спершу англійською (*soul*), а потім румунською (*suflet*) мовами, до того ж румунське слово виділено в тексті курсивом.

5. Концепт ПОХОДЖЕННЯ. Він репрезентований у тексті есе концептами **2.1. РІДНА КРАЇНА** (“his native Romania” [20, с. 256], “the country of his birth” [20, с. 256]), **2.2. МІСЦЕ НАРОДЖЕННЯ** (“Hobitza, where Brancusi was born in 1876...” [20, с. 257]) і **2.3. НАЦІОНАЛЬНІСТЬ** (“the young Romanian” [20, с. 258]).

6. Концепт ВЛАСНЕ ІМ'Я: “There’s his name, to begin with. Hearing it spoken for the first time outside his native Romania, you would probably assume him to be of Italian origin...” [20, с. 256]. У наведеному текстовому фрагменті, який є початком есе, концепт ВЛАСНЕ ІМ'Я об’єктивовано за допомогою словосполучення *his name* у контексті актуалізації концепту РУМУНІЯ завдяки власній назві *Romania*.

Концепт ВЛАСНЕ ІМ'Я представлений у тексті есе прецедентними онімами (термін О.А. Нахімової [13]) – іменами видатних культурних діячів румунського походження: **6.1. Іменем Константіна Бранкузі (Бринкуша)**: “The great sculptor we persist in calling Brancusi is known in the country of his birth as Brâncuși, which is pronounced Bruncoosh” [20, с. 256], **6.2. Ежена Йонеску** та **6.3. Еміля Чорана**: “Unlike Eugène Ionesco and the maverick philosopher Emil Cioran...” [20, с. 256], а також **6.4. Панайта Істраті**: “... Panait Istrati, whose chronicles of love and brigandry among the Romanian peasants were very popular in France in the ‘20s and ‘30s” [20, с. 258].

Сконструйований в аналізованому есе у сукупності описаних вище складників **концепт РУМУНСЬКА КУЛЬТУРА** виконує три функції: по-перше, інформаційну, по-друге, інтерпретаційну і, по-третє, виховну. Зазначені функції ідентифіковані нами з опорою на оглянуті вище дослідницькі праці, присвячені мистецтвознавчому дискурсу: наприклад, З.С. Хасанова, К.В. Мілетова і Н.П. Бугаєнко виділя-

ють емотивну, виховну й інформаційну функції цього виду дискурсу [17], а У.А. Жаркова пише про стратегії інтерпретації, опису та емотивної оцінки [5, с. 52].

Розглянемо ці функції концепту **РУМУНСЬКА КУЛЬТУРА** в тексті есе більш детально.

1. Інформаційна функція реалізується в тексті досліджуваного есе як надання інформації про джерела творчості Константина Бранкузі, наприклад: *“It is possible to see, in those remaining village graveyards that escaped Nicolae Ceausescu’s bulldozers, the eerily beautiful “death poles” that rise out of the earth heavenwards. Brancusi would have watched artisans carving and shaping them in Hobitza in his childhood”* [20, с. 257] – у цьому текстовому фрагменті концепти РИТУАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО, РІЗЬБАРСТВО, ХОБЦА як складники концепту РУМУНСЬКА КУЛЬТУРА слугують для повідомлення про перші дитячі враження митця, які потім відобразилися в його скульптурах. Розглянемо ще один приклад: *“One, or perhaps more than one, of these carpets must have hung on the wall in the living room of his family’s house. The designs are of birds (the hoopoe is a constant), flowers, and beasts, but there are abstract patterns, too. Brancusi was obsessed with birds throughout his career, refining the Bird in Space into a shining bronze that seems to be already liberated from the pedestal on which it is permanently poised for flight. On some of the “death poles” a bird is perched at the very peak, its head leaning forward, ready to depart”* [20, с. 257–258]. У цьому фрагменті концепт ПТАХ вжито для інформування про витoki одного з головних образів у творчості Бранкузі.

2. Інтерпретаційна функція пов’язана з актуалізацією концепту ДУША: *“It is common in Romania for people to talk of the soul – suflet is a word you will hear on the janitor’s lips – and Brancusi’s soul is there, undoubtedly there, in the*

lyrical, soaring, aspiring objects he has given the world beyond Romania...” [20, с. 261]. У наведеному текстовому фрагменті суть мистецьких творів Бранкузі розкривається як така, що пов’язана з духовним.

3. Виховна функція реалізується в тексті есе як заклик довідатися та пам’ятати про вимову імені великого скульптора відповідно до фонетичних законів його рідної румунської мови, що є виявом справжньої освіченості та поваги: *“There’s his name, to begin with. Hearing it spoken for the first time outside his native Romania, you would probably assume him to be of Italian origin: Bran-cu-si. At least three generations art critics and curators have either ignored or been unaware of the circumflex above the “a” and the cedilla beneath the “s” (which is not even available on most fonts in this country). // The great sculptor we persist in calling Brancusi is known in the country of his birth as Brâncuși, which is pronounced Bruncoosh. The final “i” is never voiced. [...] It’s a simple matter of education, of course...”* [20, с. 256].

Висновки. Проведене дослідження дає можливість зробити висновки, що концепт РУМУНСЬКА КУЛЬТУРА актуалізовано Полом Бейлі у своєму есе про Константина Бранкузі (Бринкуша) в сукупності ретельно відібраних складників, що було мотивовано комунікативною метою, яку ставив перед собою автор, і яка виявилася у функціональній ролі означеного концепту в тексті.

Перспективи подальших пошуків у цьому науковому напрямі вбачаються у продовженні наукових досліджень структури та функцій концептів у мистецтвознавчих есе, які дають змогу розкрити як специфіку окремих мистецтвознавчих текстів, так і за умови накопичення достатньої кількості конкретних емпіричних досліджень уможливають виявлення когнітивних і прагматичних закономірностей, притаманних сучасним англомовним мистецтвознавчим текстам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Белова М.О. Вербалізація концепту НОРЕ / НАДІЯ у сучасному англомовному медичному дискурсі. URL: http://dspace.hnpu.edu.ua/bitstream/123456789/144/1/%D0%91%D0%84%D0%9B%D0%9E%D0%92%D0%90%20%28%D0%92%D0%90%D0%A1%D0%98%D0%9B%D0%AC%D0%95%D0%92%D0%90%29_%D0%A1%D0%A2%D0%90%D0%A2%D0%AC%D0%AF_%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%86%D0%B5%D0%BF%D1%82%20%D0%9D%D0%90%D0%94_%D0%AF.doc (дата звернення: 14.06.2018).
2. Бельмесова М.О. Ключевые особенности искусствоведческого дискурса в рамках текстовой актуализации английского лингвокультурного концепта «Painting» (на материале монографии Г. Рейнольдса «Turner. World of art»). Вестник ЮУрГУ. Серия «Лингвистика». 2016. Т. 13. № 1. С. 62–68.
3. Голованева М.А. Когнитивно-дискурсивный метод анализа художественного драматургического текста. Международный научно-исследовательский журнал. 2016. № 5 (47). Ч. 2. С. 26–28.
4. Демьянков В.З. Политический дискурс как предмет политологической филологии. Политическая наука. Политический дискурс: История и современные исследования. Москва, 2002. № 3. С. 32–43.

5. Жаркова У.А. Воплощение знаковой природы изобразительного искусства в искусствоведческом дискурсе (на материале немецкоязычных музейных каталогов). Вестник Челябинского государственного университета. 2011. Вып. 60. № 33. С. 49–52.
6. Иванченко Т.А. Когнитивно-дискурсивный анализ лексико-семантического поля, вербализующего концепт “MIGRANT” в современном немецком языке. Филологические науки. Вопросы теории и практики. Тамбов: Грамота. 2017. № 4 (70). Ч. 1. С. 106–112.
7. Как нарисовать портрет птицы: методология когнитивно-коммуникативного анализа языка: кол. монография / Е.В. Бондаренко, А.П. Матрынюк, И.Е. Фролова, И.С. Шевченко; Под. ред. И.С. Шевченко. Харьков: ХНУ имени В.Н. Каразина, 2017. 246 с.
8. Кибрик А.А. Анализ дискурса в когнитивной перспективе: дисс. ... д-ра филолог. наук: спец. 10.02.19. Москва, 2003. 88 с.
9. Кофанова Г.П. Когнитивно-дискурсивный анализ концепта глобализации в немецком языке (на материале СМИ Германии): дисс. ... канд. филолог. наук: спец. 10.02.04. Калининград, 2006. 192 с.
10. Кубрякова Е.С. О когнитивной лингвистике и семантике термина «когнитивный». Вестник ВГУ. Серия лингвистика и межкультурная коммуникация. 2001. Вып. 1. С. 4–10.
11. Мартинюк А.П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011. 196 с.
12. Милетова Е.В. Лингвистические особенности современного англоязычного искусствоведческого дискурса. Актуальные проблемы филологии: материалы Междунар. науч. конф. Пермь: Меркурий, 2012. С. 67–75.
13. Нахимова Е.А. Теория и методика когнитивно-дискурсивного исследования прецедентных онимов в современной российской массовой коммуникации: автореф. дисс. ... д-ра филолог. наук: спец. 10.02.19. Екатеринбург, 2011. 44 с.
14. Огаркова Г.А. Вербалізація концепту КОХАННЯ в сучасній англійській мові: когнітивний та дискурсивний аспекти: дис. ... канд. філолог. наук: 10.02.04. Київ, 2004. 221 с.
15. Олійник Н.А. Концепт НЕСТАЧА / SCARCITY в англomовному економічному дискурсі. «Південний архів»: зб. наук. пр.. Філологічні науки. Вип. LXIX. С. 114–117. URL: http://www.pa.stateuniversity.ks.ua/archive/69_2017/25.pdf (дата звернення 14.06.2018).
16. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя: Прем'єр, 2008. 332 с.
17. Хасанова З.С., Милетова Е.В, Бугаенко Н.П. Некоторые параметры и характеристики англоязычного специализированного искусствоведческого дискурса. Вестник БГУ. 2014. № 2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/nekotorye-parametry-i-harakteristiki-angloyazychnogo-spetsializirovannogo-iskusstvedcheskogo-diskursa> (дата звернення: 18.06.2018).
18. Хоменська І.В. Вербалізація концепту Україна в українському художньому дискурсі: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Київ, 2016. 20 с.
19. Dijk van T.A. Cognitive Discourse Analysis. An Introduction. URL: <http://www.discursos.org/unpublished%20articles/cogn-dis-anal.htm> (дата звернення: 04.06.2018).

ДЖЕРЕЛО ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ:

20. Bailey P. Constantin Brancusi. Writers on Artists. London, New York, Delhi, Sydney, Munich, Paris, Johannesburg: DK Publishing, 2001. P. 256–261.

МОДЕРНІЗАЦІЯ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ У СФЕРІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

THE MODERNIZATION OF FOREIGN LINGUISTIC TRAINING OF FUTURE AGRARIAN SPECIALISTS IN THE SPHERE OF PROFESSIONAL ACTIVITY

Макухіна С.В.,

*викладач кафедри іноземних мов
Херсонського державного аграрного університету*

У статті розглянуто проблеми вдосконалення іншомовної професійної підготовки майбутніх фахівців аграрної галузі. Визначено зміст, структуру, можливості оновлення сучасних освітніх тенденцій у навчальному процесі. Наголошено на важливості введення творчого компонента, який має відповідати за формулювання нових ідей та генерацію нового світосприйняття в процесі професійного зростання студентів. Особливу увагу приділяється модернізації структури іншомовної професійної підготовки студентів-аграріїв. На підставі аналізу сучасних концепцій щодо спрямованості навчального процесу визначено та охарактеризовано специфічні принципи організації навчального процесу.

Ключові слова: модернізація, іншомовне середовище, професійна підготовка, принципи навчання, комунікативна компетенція.

В статье рассмотрены проблемы усовершенствования иноязычной профессиональной подготовки будущих специалистов аграрного профиля. Определено содержание, структуру, возможности обновления современных образовательных тенденций и профессиональной направленности. Отмечается важность введения творческого компонента, который должен отвечать за формулирование новых идей и генерацию нового мировосприятия в процессе профессионального роста студентов. Особое внимание уделяется модернизации структуры иноязычной профессиональной подготовки студентов-аграриев. На основе анализа современных концепций направленности учебного процесса определены и охарактеризованы специфические принципы организации учебного процесса.

Ключевые слова: модернизация, иноязычная среда, профессиональная подготовка, принципы обучения, коммуникативная компетенция.

The article deals with the problems of improving the foreign linguistic professional training of future agrarian specialists. There is a necessity of new conception development of foreign language teaching, determination of priority aims, tasks and directions, search of new forms, methods, technologies of studies and others. The article noted the importance of introducing a creative component which should be responsible for the formulating of new ideas and generating new perception of the world in the process of professional development of students. Particular attention is paid to modernization of foreign linguistic professional training of future agrarian specialists. On the basis of the analysis of some modern conceptions in educational trends has been determined and characterized specific principles of teaching process.

Key words: modernization, foreign linguistic environment, professional training, teaching principles, communicative competence.

Постановка проблеми. Сьогодні англійська мова виступає не лише засобом міжнародного спілкування, а й необхідною умовою виконання професійної діяльності. Тому виникає необхідність розроблення нової концепції викладання іноземних мов, визначення пріоритетних цілей, принципів і підходів, пошуку нових форм, методів, технологій навчання тощо. Аграрна галузь є одним із перспективних напрямів економічного розвитку нашої держави, тому виникає потреба реформування аграрної освіти з метою оновлення кадрового складу в сільському господарстві згідно із сучасними вимогами. Основним завданням вищих навчальних закладів є підготовка фахівців із високим рівнем мобільності та конкурентоспроможності, які здатні розвивати аграрний потенціал України, можуть бути активними учасниками міжнародних програм, обмінюватися

досвідом із зарубіжними партнерами та постійно самоудосконалюватися в умовах європейської та світової інтеграції. У цьому контексті проблема іншомовної підготовки майбутніх аграріїв набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед численних досліджень, присвячених питанням іншомовної підготовки студентів-аграріїв, можна виділити роботи С. Заскалети, А. Кузнєцова, І. Ляшенко. Проблеми професійної підготовки фахівців немовного профілю відображені в працях П. Атутова, І. Бега, Н. Бібік, С. Гончаренка, Р. Гуревича, А. Захлібного, І. Зязюна, Н. Ничкало, В. Сидоренка. Психолінгвістичні, лінгвістичні та методичні проблеми формування іншомовних комунікативних та професійних компетенцій і компетентностей досліджували науковці Л. Барна, М. Барна,

Л. Бахман, З. Коннова, О. Кучеренко, О. Леонтьєв, І. Мегалова, Д. Хаймз, Л. Шевчик та ін. Аналіз цих досліджень доводить актуальність проблеми підвищення якості навчання іноземним мовам у вищих навчальних закладах негуманітарного профілю та засвідчує необхідність розроблення цілісної системи підготовки студентів аграрних спеціальностей до професійного іншомовного спілкування.

Постановка завдання. У статті зроблено спробу визначити концепцію іншомовної, професійно-орієнтованої підготовки майбутніх аграріїв, її сутність, структуру, можливості оновлення відповідно до сучасних освітніх тенденцій та професійного спрямування; проаналізувати принципи іншомовної підготовки студентів аграрних спеціальностей, узагальнити теоретичні засади; визначити основні рівні володіння іноземною мовою; обґрунтувати основні принципи формування структури іншомовної професійної підготовки майбутніх фахівців аграрного профілю.

Виклад основного матеріалу. Іншомовна професійна підготовка фахівця аграрного профілю повинна відповідати вимогам сучасності, бути зорієнтованою на розширення кола професійних ролей та функцій, перспективу міжнародної співпраці. Особливу складність для організації процесу професійної підготовки має визначення її пріоритетів, мети навчання і професійної підготовки. Слід зазначити, що система професійно-орієнтованої підготовки майбутнього спеціаліста забезпечує виконання певного державного замовлення на фахівця, а також є засобом життєвого самовизначення. Однак сучасні вимоги до рівня володіння іноземною мовою не завжди збігаються зі змістом навчання взагалі. Переобтяженість програм фаховими дисциплінами не дозволяє збільшити (а іноді й зберегти) кількість годин, що мають бути відведені на вивчення іноземної мови. Тому необхідно виробляти концепцію наближення якості навчання іноземним мовам у вищих навчальних закладах до європейських стандартів і втілювати цю концепцію в практику навчання. До уваги треба брати принцип системності, міждисциплінарності та інтегративності. Принцип системності полягає в організації процесу вивчення іноземних мов на основі єдиної нормативної бази, чітко визначених кількісних та якісних потреб, координації заходів, структуризації мовних курсів за рівнями підготовки та спеціалізацією, стандартизації змісту навчання і контролю ефективності підготовки. У курсі дисципліни «Іноземна мова за професійним спрямуванням» ми ставимо за мету формування кому-

нікативної компетенції майбутнього спеціаліста мовою спеціальності, високої культури ділового спілкування, оволодіння фаховою термінологією та прийомами і практичними навичками укладання документів. Також очевидним є те, що забезпечення ефективного формування комунікативної компетенції фахівця аграрної галузі можливе лише за умов створення лінгвопрофесійного середовища. Міждисциплінарний підхід об'єднує різні складники навчання, серед яких найбільша увага приділяється лінгвістичному складнику, що дає можливість розвивати професійне спілкування, залучаючи знання з фонетики, термінологічної лексики та граматики. Тому з метою якісної іншомовної підготовки студентів немовних спеціальностей має передбачатись спільне розроблення викладачами фахових дисциплін та викладачами кафедр іноземних мов навчально-методичних матеріалів для викладання фахових дисциплін іноземною мовою для бакалаврів і магістрів немовних спеціальностей.

Розглядаючи переваги інтегрованого підходу до викладання іноземної мови (як реалізації міжпредметних зв'язків), вказується на підвищення мотивації студентів, оскільки студенти усвідомлюють практичне значення вивченого матеріалу, розуміють необхідність набутих навичок у своїй майбутній професії та стають більш зацікавленими у результаті своєї діяльності. Крім того, на кожному із занять відбувається закріплення, узагальнення та систематизація отриманих знань. Проте на сучасному етапі міжпредметний зв'язок обмежується розглядом на заняттях з іноземної мови тем, пов'язаних зі спеціальністю. Хоча це і дозволяє ефективніше засвоювати необхідну лексику, проте є лише невеликим кроком у напрямі міждисциплінарної інтеграції, що потребує значного вдосконалення.

Отже, підготовка з іноземної мови майбутніх фахівців аграрної галузі потребує вдосконалення організації навчального процесу, нових технологій, форм і методів навчання, які могли б підвищити рівень діяльності студента.

Навчання професійному спілкуванню має містити професійно значущу інформацію. Професійна діяльність вимагає застосування відповідних знань, що виявляються у практичних уміннях, що формуються на початковому етапі навчання і вдосконалюються в подальшій професійній діяльності. Професійне спілкування є важливим чинником у формуванні компетентної особистості, оскільки воно є необхідною умовою для виконання професійних обов'язків, впливає на розвиток професійних якостей людини, сприяє

успішній самореалізації особистості у професійній сфері, забезпечує її конкурентоздатність на ринку праці. Усе це в комплексі складає основу комунікативної компетенції – однієї з ключових компетенцій професійної компетентності майбутнього фахівця з агрономії.

Таким чином, основним елементом моделі модернізації професійної підготовки майбутніх аграріїв є мета, що полягає у формуванні професійної компетентності майбутніх фахівців. При цьому ця мета конкретизується за допомогою постановки таких завдань:

- оволодіння студентами аграрного профілю фундаментальними теоретичними знаннями, що дають цілісне уявлення про зміст, структуру і функції професійної діяльності, провідних технологій здійснення;

- засвоєння ними провідних способів професійного мислення і практичних дій, необхідних для успішного виконання завдань із використанням іноземних мов у досягненні професійних цілей;

- актуалізації в студентів потреби у професійному зростанні, самопізнанні, самовизначенні й самовихованні як майбутніх фахівців сфери аграрного бізнесу;

- стимулювання пізнавальної мотивації щодо набуття необхідних для успішної професійної діяльності предметних, соціальних, індивідуальних і персональних компетенцій. Слід зазначити, що інтереси студентів ВНЗ концентруються навколо зацікавленості своєю майбутньою професією, тому потрібно створювати на заняттях таку комунікативну обстановку, яка б мобілізувала активність.

Комунікативне навчання передбачає формування у студентів комунікативної компетенції, яка вважається сформованою, якщо майбутній фахівець використовує іноземну мову, щоб самостійно отримувати й розширювати свої знання і досвід. Від рівня сформованості фахової підготовки залежать результати комунікаційної взаємодії у майбутньому професійному середовищі.

Отже, розглянемо два основні рівні володіння іноземною мовою згідно з програмою з англійської мови для вищих навчальних закладів. Користувач іноземною мовою першого рівня може розуміти практично все, що чує або читає. Може отримати інформацію з різних усних чи письмових джерел, узагальнити її та зробити аргументований виклад у зв'язній формі. Може висловлюватись спонтанно, дуже швидко і точно, диференціюючи найтонші відтінки змісту в досить складних ситуаціях. Користувач іноземної мови другого рівня

може розуміти широкий спектр досить складних та великих за обсягом текстів і розпізнавати імпліцитне значення. Може висловлюватись швидко і спонтанно без помітних труднощів, пов'язаних із пошуком засобів вираження. Може ефективно і гнучко користуватись мовою у суспільному житті, навчанні та з професійними цілями. Може чітко, логічно, детально висловлюватись на складні теми, демонструючи свідоме володіння граматичними структурами, конекторами та зв'язними програмами висловлювання [2, с. 148]. Перший рівень володіння іноземною мовою характеризує ступінь точності, легкості та невимушеного користування мовою. Цей рівень не передбачає досягнення компетенції носія мови або наближеної до неї. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти передбачають такі дескриптори для цього рівня: точно передає більш тонкі відтінки значення, вживаючи широкий спектр модифікаційних схем; широко користується ідіоматичними зворотами та колоквалізмами з усвідомленням конотативного рівня значення; повернення назад і перебудова під час зіткнення зі складнощами настільки плавні, що співрозмовник ледве це помічає. Для другого рівня, який називають «ефективна оперативна компетенція», характерним є доступ до широкого кола мовних засобів, що робить можливою швидко, спонтанну комунікацію. Користувач мови може висловлюватись швидко та спонтанно, майже не докладаючи зусиль, має великий лексичний запас і добре ним користується, що дає можливість швидко «закрити прогалини» за допомогою інших формувань. Пошуки виразів або зміни стратегій тут ледь помітні; лише концептуально складний предмет спілкування може перешкодити природному, плавному потоку мовлення [3, с. 58].

На сучасному етапі розвитку світової спільноти іншомовну комунікаційну компетентність слід розглядати обов'язковим складником загальної фахової підготовки, що, як наголосив М. Пригодій, зосереджена на знаннях й уміннях у структурі компетентності (як основній цілі педагогічного процесу), а в професійній діяльності важливим для подальшого розвитку фахівця є розуміння динаміки розвитку самої компетентності, тобто прогнозування тих запитів із боку ринку праці, які покликана задовольнити система освіти [4, с. 185]. На основі підходів до формування змісту іншомовної комунікативної компетентності та її структурних компонентів Ю. Шмідт підкреслив, що будь-яка компетентність індивіда має такі компоненти: 1) знання; 2) навички, уміння; 3) здатності; 4) професійно

важливі якості; 5) досвід, що дозволить оперативно вирішити завдання та проблеми, які виникають у процесі професійної діяльності. Науковець також зробив певні узагальнення: 1) іншомовну комунікативну компетентність слід розглядати з точки зору здатності й готовності особи (як суб'єкта діяльності) здійснювати ефективну іншомовну комунікацію з носіями мови; 2) здатність і готовність здійснювати ефективну іншомовну комунікацію формується на основі засвоєних знань, навичок, умінь, здатностей, наявності професійно важливих комунікативних якостей, досвіду використання іноземної мови у процесі комунікації, які складають її структуру [7, с. 462]. Щодо визначення структури іншомовної комунікативної компетентності, то дослідники виділяють такі складники:

– дискурсивну компетентність – здатність поєднувати окремі речення у зв'язне усне або письмове повідомлення, дискурс, використовуючи для цього різноманітні синтаксичні та семантичні засоби;

– соціолінгвістичну компетентність – здатність розуміти і продукувати словосполучення та речення з такою формою та таким значенням, які відповідають певному соціолінгвістичному контексту іншомовної комунікації;

– стратегічну компетентність – здатність ефективно брати участь у іншомовній комунікації, обираючи для цього правильну стратегію дискурсу, а також адекватну стратегію для підвищення ефективності комунікації;

– лінгвістичну компетентність – здатність розуміти та продукувати вивчені або аналогічні

їм висловлювання, а також потенційна здатність розуміти нові, невивчені висловлювання іншомовного середовища [5, с. 297].

Вищезазначене дає змогу дійти висновку, що іншомовна комунікативна компетентність є комплексом знань, умінь, навичок та особистісних рис, рівень сформованості яких дозволяє майбутньому спеціалістові ефективно здійснювати іншомовну, а тому міжмовну, міжкультурну і міжособистісну комунікацію. Оволодіння іноземною мовою сприятиме як удосконаленню процесу формування іншомовної комунікативної компетентності фахівців, так і розвитку інтелектуальних здібностей, набуття значущих для кожного знань та умінь.

Висновки. Іноземна мова професійного спрямування є обов'язковим компонентом фахової підготовки спеціалістів аграрної галузі. Формування іншомовної компетентності майбутніх аграріїв полягає в набутті вмінь, знань та навичок з іноземної мови з точки зору розуміння сутності та соціальної значимості своєї професії, вміння застосувати фахово-спрямовану іноземну мову з метою виконання професійної діяльності. Слід підкреслити, що з огляду на вимоги сьогодення щодо подальшого розвитку європейського освітнього простору, до якого прагне вітчизняна система вищої лінгвістичної та іншомовної педагогічної освіти, нами було розглянуто систему модернізації та вдосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців аграрної галузі, спрямовану на формування професійно-лінгвістичної та професійно-педагогічної компетентності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бикмурзин К. Формирование лингвокоммуникативной компетентности студента в образовательном процессе вуза: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04: 13.00.01. Оренбург, 2007. 179 с.
2. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. укр. вид.: д-р пед. наук, проф. С. Ніколаєва. Київ: Ленвіт, 2003. 273 с.
3. Овчарук О. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти. Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики. Київ: «К.І.С», 2003. С. 57–81.
4. Пригодій М. Визначення теоретичних аспектів змісту комунікаційної компетентності сучасного фахівця. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Чернігів: ЧНПУ, 2014. Вип. 117. С. 183–185.
5. Сумцова О. Формирование иноязычной коммуникативной компетенции студентов технических вузов при использовании активных методов обучения иностранному языку. Молодой ученый. 2012. № 2. С. 297–298.
6. Хомский Н. Аспекты теории синтаксиса. Москва, 1972. № 6. С. 122–124.
7. Bachman Lyle F., Palmer Adrian S. The Construct Validation of Some Components of Communicative Proficiency. TESOL Quarterly. 1982. Vol. 16. September. No 3. P. 449–465.

ЛЕКСЕМИ *BREAD / BROT* У НАЦІОНАЛЬНО-МОВНИХ КАРТИНАХ СВІТУ

THE LEXEMES *BREAD / BROT* IN NATIONAL LANGUAGE PICTURES OF THE WORLD

Мизин Т.О.,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов природничих факультетів
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті розглядаються порівняльні характеристики лексем *bread / Brot* в англійській і німецькій мовних картинах світу. Дається визначення мовної картини світу. Розглянуто етимологічні та семантичні особливості досліджуваних лексичних одиниць. Фокусується увага на словотворчих і фразеологічних особливостях лексем *bread / Brot*. Виявлено як спільні для обох мов характеристики, так і певні специфічні риси.

Ключові слова: мовна картина світу, значення, термін, словотворення, фразеологічна одиниця.

В статье рассматриваются сравнительные характеристики лексем *bread / Brot* в английской и немецкой языковых картинах мира. Дается определение языковой картины мира. Рассмотрено этимологические и семантические особенности исследуемых лексических единиц. Фокусируется внимание на словообразовательных и фразеологических особенностях лексем *bread / Brot*. Выявлены как общие для обоих языков характеристики, так и специфические черты.

Ключевые слова: языковая картина мира, значение, термин, словообразование, фразеологическая единица.

The article dwells on comparative characteristics of the lexemes *bread / Brot* in English and German language pictures of the world. The definition of the language picture of the world is provided in the research. Etymological and semantic aspects of the lexical units are considered in the article. The attention is focused on the word-building and phraseological peculiarities of the lexemes *bread / Brot*. Both common and specific features of these lexemes in the English and German languages are defined.

Key words: language picture of the world, meaning, term, word-building, phraseological unit.

Постановка проблеми. У формуванні знань про світ велике значення належить мові. Вона виступає не просто зберігачем інформації, накопиченої протягом тривалого історичного розвитку. За допомогою мовних форм фіксується спосіб світобачення, еволюційні процеси суспільства. Мова як форма зберігання культури виступає скарбницею культурних цінностей етносу. Її часто порівнюють із дзеркалом, яке розташоване між світом і людиною. Кожна мова відображає певний спосіб сприйняття світу, або його мовну картину. Поняття *картина світу* в науці належить до числа фундаментальних. У ньому виражається специфіка не тільки пізнавальної, а й усієї життєдіяльності людини. Реконструкція мовної картини світу є одним із важливих завдань сучасної лінгвістики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначення мовної картини світу бере свій початок від ідей В. фон Гумбольдта, який вважав мову проміжним світом між мисленням і дійсністю, у якому матеріалізується особливий національний світогляд [1, с. 12]. Відтоді термін *мовна картина світу* досить міцно ввійшов у сучасний науковий словник. Свідченням цього є роботи Л. Вайсгербера, представників американської етнолінгвістики Е. Сепіра та Б. Ворфа. У вітчиз-

няній науці це питання знаходить своє висвітлення у працях А.Д. Белової, І.О. Голубовської, М.М. Полюжина, А.М. Приходька та інших учених.

А.М. Приходько визначає мовну картину світу як абстрактний феномен, що існує в лінгвокультурній свідомості у вигляді відрефлектованого індивідуального та колективного досвіду, який утілюється в одиницях номінації, а також у специфіці їхнього функціонування [2, с. 12].

А.Д. Белова порівнює мовну картину світу із сіткою, яка накладається на наше сприйняття реальності та її оцінку [3, с. 19].

О.О. Селіванова під мовною картиною світу розуміє представлення предметів, явищ, фактів, ситуацій дійсності, ціннісних орієнтирів, життєвих стратегій і сценаріїв поведінки в мовних знаках, категоріях, явищах мовлення, що є семіотичним результатом концептуальної репрезентації дійсності в етносвідомості [4, с. 365].

У нашому дослідженні під мовною картиною світу ми будемо розуміти концептуалізацію дійсності, бачення й інтерпретацію позамовного світу певними етносами, виражені засобами відповідних мов.

Картини світу різних мов мають як спільні риси, так і суттєві національні особливості,

пов'язані з менталітетом народу, його історією, культурою, природними умовами.

Носії різних мов по-різному розчленовують світ. Кожний народ по-своєму бачить дійсність, яка оточує його, і тому кожна природна мова має свою особливу картину світу. Г. Вежбицька вважає, що національно-культурна специфіка етносу виявляється не тільки на лексико-семантичному, а й на морфологічному та синтаксичному рівнях мовної структури [5, с. 37–47]. Такої ж думки притримується й В.М. Телія [6, с. 178]. З ними не погоджується О.А. Корнілов, який вважає синтаксис лише способом функціонування лексичних засобів і пропонує вузьке розуміння мовної картини світу, у якому лексика виконує функцію фіксації національного бачення світу [7, с. 106]. Ми погоджуємося з Г. Вежбицькою, що різниця в сприйнятті світу виявляється не тільки на рівні лексики, а й на рівні словотвору та граматики.

Численні дослідження свідчать, що поряд із величезною кількістю понять, специфічних для окремо взятої культури, існують також деякі ключові для розуміння картини світу поняття, які підлягають лексикалізації майже в усіх мовах світу. Одним із таких понять є поняття *bread / Brot*.

Постановка завдання. Актуальність дослідження зумовлена виконанням його в рамках лінгвокультурології, яка належить до однієї з тих галузей мовознавства, що сьогодні інтенсивно розвиваються.

Перед собою у розвідці ми ставимо за мету виявити спільні й відмінні риси у відображенні поняття *bread / Brot* в англійській і німецькій мовних картинах світу.

Об'єктом дослідження є лексичні одиниці *bread / Brot*.

Предмет – зіставний аспект етимологічних, семантичних, структурних, фразеологічних характеристик лексем *bread / Brot*.

Матеріалом дослідження є дані лексикографічних джерел [8–17].

Виклад основного матеріалу. Лексеми *bread / Brot* походять від прото-германського *brauhtam* (to brew). To brew, у свою чергу, означало to concoct, mix or cook (a beverage or food, especially one containing unmeasured or unusual ingredients). Інша гіпотеза стверджує, що слово *bread* походить від прото-германського *braudsmon* (fragments, bits). Староанглійське дієслово *breotan* означало (to break in pieces) [13]. Т.А. Комова стверджує, що англійська лексема походить від староанглійського дієслова *branden* (burn), яке, у свою чергу, походить від індоєвропейського *bhre* (burn, heat) [18, с. 55].

Аналіз дефініцій лексем *bread* і *Brot* за даними досліджуваних нами лексикографічних джерел свідчить про їхній полісемантичний характер. Наприклад, понятійна сторона лексичної одиниці *bread* фіксується лексикографічними джерелами у вигляді такого значення: *a common food made from flour, water and usually yeast* [11; 12]. Інший словник реєструє два значення: 1. *A type of food made from flour, water and usually yeast mixed together and baked*; 2. *Money (old-fashioned, slang)* [14]. Ще одне джерело свідчить про існування трьох значень лексеми *bread*: 1. *A food made from a dough of flour or meal mixed with water or milk, usually raised with yeast or baking powder and then baked*; 2. *Necessary food; nourishment*; 3. *A slang word for money* [10]. Наше дослідження дає підстави стверджувати, що у 81,9 % випадків лексемі *bread* можна віднести до загальноживаної лексики та термінології галузі харчової промисловості: *a loaf of bread* (хлібина); *bread bin* (хлібниця); *bread-ticket* (хлібна карточка); *bran bread* (висівковий хліб); *bread bowl* (горщик із хліба); *yeast-fermented bread* (хліб із дріжджового тіста); *rich bread* (здобний хліб).

Досліджені нами словники виділяють також термінологічне вживання цієї лексеми в інших галузях:

релігійний термін (6,5 %): *bread* (проскура); *altar bread* (хліб Святого Причастя); *break bread* (причащатися); *ask for bread and be given a stone* (попросити хліба, а отримати камінь); *cast one's bread upon the waters* (робити добро, не очікуючи на винагороду); *our daily bread* (хліб наш насущний);

біологічний термін (3,7 %): *bread-and-butter* (сарсапариль); *bread fruit tree* (хлібне дерево); *St.-John's-bread* (ріжкове дерево); *monkey bread* (баобаб);

технічний термін (1,8 %): *bread* (відмітка цілі на екрані індикатора); *bread board* (макетна плата); *bread makeup machine* (тісторозробна машина); *bread slicer* (хліборізка); *bread van* (хлібний автофургон).

Менше ніж 1 % кожний складають:

військові терміни: *bread ration* (добова норма хліба); *confinement on bread and water* (суворий арешт на гауптвахті);

морські терміни: *bread and butter model* (модель корпусу корабля із горизонтальних пластин); *bread room* (комора з хлібопродуктами);

музичні терміни: *bread and butter sounds* (інструменти, які найчастіше використовуються в сучасній музиці);

терміни програмування: *bread-and-butter programming* (повсякденне програмування); *bread*

crumbs («хлібні крихти» – спеціально вбудовані в програму відлагоджувальні оператори);

медичні терміни: *bread pill* (плацебо);

історичні терміни: *bread riot* (хлібний бунт);

терміни легкої промисловості: *bread-and-butter cotton* (бавовна середньої якості найбільш ходових сортів); *bread-and-butter linens* (ляльні тканини та штучні вироби домашнього вжитку);

геологічні терміни: *bread-crust bombs* (вулканічні бомби зі структурою у вигляді шкуринки хліба); *bread-crusted boulders* (валуни зі структурою у вигляді шкуринки хліба);

спортивні терміни: *bread basket* (воротарська пастка в хокеї).

Крім того, ця лексема може вживатися в переносному значенні: *bread crumbs* (натяки, докази); *bread* (начальник); *bread and butter* (юний, дитячий). Зафіксовано також сленгове вживання досліджуваного слова: *bread and butter* (канава, кювет); *bread ration* (милиця, костур); *brown bread* (мертвий).

Німецьке слово *Brot* також полісемантичне. Тлумачний словник німецької мови фіксує два значення: 1. *größeres Gebäck aus Mehl, Wasser and Salz*; 2. *eine Scheibe Brot* [15]. А інший словник подає три значення: 1. а) *aus Mehl, Wasser, Salz und Sauerteig oder Hefe durch hergestellte Backware, die als Grundnahrungsmittel gilt*; б) *meinzelnr Laib Brot*; с) *vom Brotlaib abgeschnittene Scheibe*; 2. *Lebensunterhalt*; 3) *das, was man zum Leben braucht* [16].

Наше дослідження показало, що загальноживана лексика та терміни харчової промисловості складають 98,5 % випадків вживання лексеми *Brot*: *Brotbedarf* (потреба в хлібі); *eitles Brot essen* (сидіти на одному хлібі); *Butterbrot* (хліб із маслом); *Salz und Brot* (хліб-сіть); *Mehrkornflockenbrot* (багатозерновий хліб); *Dosenbrot* (консервованний хліб); *Weizenmischbrot* (пшенично-житній хліб); *lagerfähiges Brot* (хліб довготривалого зберігання); *Eiweißbrot* (хліб із великим вмістом білка); *Mohnbrot* (хліб із маком).

Менше ніж 1 % складає термінологічне вживання слова *Brot* в інших галузях:

релігійний термін: *Brot brechen* (переломити хліб, причащатися);

військовий термін: *Kommißbrot* (продовольчий пайок).

Як бачимо, у вербальній маніфестації поняття *bread / Brot* виявляються як універсальні, так і національно-специфічні риси, які відображають культурно-історичну детермінованість формування мовної картини світу двох народів.

Особливості національного характеру виражаються також в існуванні регіональних значень:

bread (хлібобулочні вироби); *whole-wheat bread* (хліб із борошна грубого помелу); *bread* (гроші); *spoon bread* (оладки); *quick bread* (печиво із прісного тіста); *white-bread* (позбавлений смаку, несмачний) – американський варіант англійської мови; *Queen's bread* («королівський» хліб, пшеничний); *standard bread* (хліб із темного пшеничного борошна) – британський варіант.

Німецькій мові притаманний австрійський варіант: *Klizenbrot* (чорний хліб із сушеними грушами й прянощами) та швейцарський: *Ruchbrot* (темний пшеничний хліб). Лише в Німеччині використовуються такі лексичні одиниці: *Blutbrot* (кров'яна ковбаса); *Brotaufstrich* (те, що намазується на хліб); *Tafelbrot* (хліб, який подається до столу); *Brotauflage* (продукти, які кладуть на хліб); *Russisches Brot* (печиво у вигляді букв і цифр). Лексема *Roggenkopfbrot* вживається в Північній Баварії в значенні великий північно-баварський житній хліб). У Дрездені великий хліб домашньої випічки називається *Hausbackenbrot*; а в Дюссельдорфі солодкий сірий хліб має назву *süßes Graubrot*.

Обидві лексичні одиниці беруть участь у словотворенні. Наприклад, лексема *bread* слугує основою для творення складних слів: *bread-and-butter* (дитячий, юний, юнацький; повсякденний, насущний; смілак (мед.), сарсапариль (біолог.); *bread-and-buttery* (юний, молодий); *breadboard* (макет, макетна плата (комп.)); *breadcorn* (пшениця, зерно); *breadcutting* (хліборізний); *bread-grain* (продовольче зерно); *bread-stuffs* (зерно, борошно); *bread-ticket* (хлібна картка); *breadbasket* (кошик для хліба; головний зерновий район; шлунок); *breadcrumb* (хлібний м'якуш; хлібні крихти); *breadline* (черга безробітних за добродійною допомогою); *breadwinner* (годувальник сім'ї; заняття, ремесло; джерело існування). Таким способом утворено 57 лексичних одиниць.

Словотвірне гніздо слова *Brot* є більш розгалуженим. Воно налічує 266 дериватів: *Brot-Einheit* (хлібна одиниця (при підрахунку вуглеводного балансу)); *Brotaroma* (запах хліба; аромат хліба); *brotartiges / brotindenartiges* (хлібний); *Brotauflage* (продукти, які накладають на хліб (бутерброд); *Brotaufstrich* (продукти, які намазують на хліб); *Brotausbeute* (вихід хліба); *Brotäckerei* (хлібопекарня); *Brotackofen* (хлібопекарська піч); *Brotbank* (хлібна крамниця); *Brotbaum* (хлібне дерево); *Brotbedarf* (потреба в хлібі); *Brotbeutel* (а) пакет для хліба; б) рюкзак); *Brotzeit* (другий сніданок); *Brotzeln* (смажити на слабкому вогні) та інші.

До того ж зауважимо, що англійський іменник *bread* утворює не лише композити. Він може бути

конвертованим у дієслово *bread* (панірувати): *breaded chicken steak* (куряча відбивна); *breaded fish* (риба в паніровці). Німецька лексема *Brot* утворює афіксальні деривати, сполучаючись із суфіксами: *Brötchen* (булочка, хлібець); *brotlos* (1) безхлібний; 2) безробітний).

Фразеологія відіграє свою особливу роль у мовній картині світу. Вона створює специфічний колорит кожної мови. Фразеологізми пов'язані з фоновими знаннями носіїв мови, з їхніми культурними й історичними традиціями, практичним досвідом. Фразеологічні одиниці займають прогалини в лексичній системі мови, яка не може повністю забезпечити номінацію пізнаних людиною явищ дійсності. У фразеологічних одиницях відображеними є не тільки спільні риси психофізичних особливостей людини та виявів її життєдіяльності, а й культурний аспект існування народу [19, с. 238]. Характерно, що в обох мовах є досить багато фразеологічних одиниць із лексичними одиницями *bread* і *Brot*.

Наприклад, у тлумачних словниках англійської мови зафіксовано 135 фразеологічних одиниць, елементом яких є лексема *bread*: *all bread is not baked in one oven* (люди різні бувають); *bread and circuses* (хліба і видовищ); *bread buttered on both sides* (взаємовигідні угоди); *half a loaf is better than no bread* (на безриб'ї і рак риба); *be on bread-line* (отримувати допомогу через безробіття); *break bread with sb* (користуватися чисею гостинністю); *eat the bread of affliction* (скуштувати лиха); *eat sb's bread and salt* (бути гостем); *have one's bread buttered for life* (бути матеріально забезпеченим на все життя); *know on which side one's bread is buttered* (знати що до чого, бути собі на умі); *take the bread out of sb's mouth* (відривати шматок хліба від рота).

Досліджувана лексема також трапляється в прислів'ях: *Dry bread at home is better than roast meat abroad* (У гостях добре, а дома краще); *Half a loaf is better than no bread* (Краще синиця в руках, ніж журавель у небі); *It is better to eat bread in peace than cake in fear* (Краще хліб із водою, ніж пиріг із бідною); *They that have no other meat, gladly bread and butter eat* (З поганої вівці хоч вовни жмут).

Німецька система є менш розгалуженою (34 фразеологічні одиниці): *die Brötchen verdienen* (заробляти на хліб із маслом); *zum Broterwerb* (на хліб насущний); *das Essen abarbeiten* (заслужити свій хліб); *fremde Leute Brot essen* (їсти чужий хліб); *das nackte Leben fristen* (жити на хлібі й воді); *sein Brot verdienen* (заробляти собі на хліб).

Серед прислів'їв можна відзначити такі: *August ohne Feuer macht das Brot teuer* (Серпень без тепла – хліб утридорога); *In der Not schmeckt jedes Brot* (Голодному й вода, що яйце, смачна); *der Mensch lebt nicht vom Brot allein* (Не хлібом єдиним живе людина); *Wes Brot ich esse, des Lied ich singe* (Чий хліб жую, того й пісні співаю); *Fremde Leute Brot essen tut weh* (Чужий хліб гіркий).

Дослідження свідчить, що в обох мовах простежуються спільні риси: *make one's bread / die Brötchen verdienen* (заробляти на життя, добувати хліб); *break bread / Brot brechen* (причащатися).

Проте нерідко фразеологічні одиниці мають яскравий національний характер. Наприклад, *be on bread-line* (отримувати допомогу через безробіття); *Arbeit bringt Brot, Faulenzen Hungersnot* (Робота приносить хліб, а ледарство – голод); *Des einen Tod, des andern Brot* (Смерть одного – хліб для іншого).

В обох мовах зафіксовано лексико-граматичні варіанти фразеологічних одиниць. Наприклад, в англійській мові знаходимо: *Man shall not live by bread alone / not by bread alone* (не хлібом єдиним живе людина); *Bread and salt in common, but supply your own tobacco / have in common salt and bread, but see to your own cigarette* (хліб-сіль їж, а правду рїж); *A hungry lad would dream of bread / the hungry has always bread on his mind* (кому що, а курці просо).

У німецькій мові зафіксовано такі лексико-граматичні варіанти фразеологізмів: *fremde Leute Brot essen / fremde Brot essen* (їсти чужий хліб); *ein hartes Brot essen / sein Brot schwer verdienen / sein Brot sauer verdienen* (заробляти на життя важкою працею). Ці приклади є підтвердженням слів С. Ульмана, який вказує, що існує тенденція позначати людей або явища, які грають важливу роль у межах того чи іншого колективу, великою кількістю синонімів [20, с. 266]. Екстраполюючи це положення на варіанти фразеологічних одиниць із лексемами *bread / Brot*, можна стверджувати, що наявність лексико-граматичних варіантів свідчить про значущість об'єкта, вираженого цією лексичною одиницею для носіїв етнічної мови та культури.

Ще однією спільною рисою для досліджуваних мов є існування запозичень із різних мов світу для позначення видів хліба: *baguette / Baguette* (багет); *brioche / Brioche* (бріош); *chapatti / Chappati* (чапаті); *matzo / Matze* (маца).

Висновки. Проведене дослідження етимологічних, семантичних, структурних, фразеологіч-

них характеристик лексем *bread / Brot* у зіставному аспекті дало змогу виявити як спільні для англійської та німецької мов характеристики, так і своєрідні фрагменти національно-мовних картин світу.

Зрозуміло, що в одній статті неможливо описати всі аспекти, пов'язані з проблематикою дослідження. Перспективним вважаємо вивчення функціонування лексем *bread / Brot* в англійській і німецькій мовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Humboldt W., von. *Scriften zur Sprache*. Stuttgart: Phillip, 1980. 256 s.
2. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя: Прем'єр, 2008. 332 с.
3. Белова А.Д. Языковые картины мира в рамках когнитивно-дискурсивной парадигмы. *Культура народов Причерноморья*. 2002. № 29. С. 17–23.
4. Селіванова О.О. *Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія*. Полтава: Довкілля – К., 2006. 716 с.
5. Вежбицкая А. *Язык. Культура. Познание*. М.: Русские словари, 1996. 416 с.
6. Телия В.Н. Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира. Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира. М.: Наука, 1988. С. 173–204.
7. Корнилов О.А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов. М.: Изд-во МГУ, 1999. 341 с.
8. Электронный словарь МультиТран. URL: <http://www.multitran.ru>.
9. ABBYY Lingvo-Online. URL: <http://www.lingvo.ua>.
10. Dictionary.com. URL: <http://dictionary.reference.com>.
11. Longman Dictionary of Contemporary English. Ed. Michael Mayor. Harlow: Pearson Education Limited. 2010. 2082 p.
12. Macmillan Dictionary. URL: <http://www.macmillandictionary.com>.
13. Online Etymology Dictionary. URL: <http://www.etymonline.com>.
14. Oxford Learner's Dictionaries. URL: <http://www.oxfordlearnersdictionaries.com>.
15. Deutsches Wörterbuch. German Dictionary. URL: <https://de.thefreedictionary.com>.
16. Duden | deutsch-deutsch | Rechtschreibung, Bedeutung, Definition. URL: <https://www.duden.de/Wörterbuch>.
17. Deutsch-Ukrainisch | Translator.EU. URL: <https://www.translator.eu/deutsch/ukrainisch/ubersetzung>.
18. Комова Т.А. Введение в сопоставительную лингвокультурологию: Великобритания – Россия. Курс лекций. 3-е изд., испр. М.: КРАСАНД, 2010. 128 с.
19. Тодорова Н.Ю. Фразеологічні засоби вербалізації концепту віддаленості об'єкта в англійській та українській лінгвокультурах (зіставний аспект). *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2014. № 2 (74). С. 238–242.
20. Ульманн С. Семантические универсалии. *Новое в лингвистике*. М.: Прогресс, 1970. Вып V. С. 250–299.

СКЛАДОВІ ЕЛЕМЕНТИ ІНТЕРМЕДІАЛЬНОСТІ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ: КОГНІТИВНО-НАРАТИВНІ АСПЕКТИ

THE CONSTITUENT ELEMENTS OF THE INTERMEDIALITY IN A LITERARY TEXT: COGNITIVE AND NARRATIVE ASPECTS

Пешкова О.А.,
аспірант кафедри англійської філології
Запорізького національного університету

Сучасна тенденція до апеляції різних видів мистецтва в художньому тексті стає джерелом для досліджень, які виконуються на стику наук. Взаємодія мистецтв вивчається в межах теорії інтермедіальності, яка розуміється і як створення цілісного поліхудожнього простору в системі культури, і як особливий тип внутрітекстових взаємин у художньому творі, де взаємодіють різні види мистецтва. За рахунок включення в структуру цитації з інших літературних текстів текст набуває інтертекстуального характеру, проте інтермедіальний характер стає характерним для всіх текстів, в яких простежується цитація текстів іншого роду, створених на мовах інших видів мистецтва.

Ключові слова: інтермедіальність, інтермедіальні складові елементи, художній текст, взаємодія мистецтв.

Современная тенденция к апелляции различных видов искусства в художественном тексте становится источником для исследований, выполняемых на стыке наук. Взаимодействие искусств изучается в рамках теории интермедиальности, которая понимается и как создание целостного полихудожественного пространства в системе культуры, и как особый тип внутритекстовых отношений в художественном произведении, где взаимодействуют различные виды искусства. За счет включения в структуру цитации из других литературных произведений текст приобретает интертекстуальный характер, однако интермедиальный характер становится характерным для всех текстов, в которых прослеживается цитация текстов иного рода, созданных на языках других видов искусства.

Ключевые слова: интермедиальность, интермедиальные составляющие, художественный текст, взаимодействие искусств.

The current tendency to appeal to various types of art in the literary text becomes a source of research that is performed at the junction of sciences. Interaction of arts is studied within the theory of intermediality, which is understood both as the creation of a holistic poly-artistic space in the system of culture and a special type of inter-text relations in a work of art where different types of art interact. Including in the structure citations from other literary texts – the text acquires intertextual character, but the intermedial character becomes the particular feature of all texts, which comprise the citations of texts of another kind, created in languages other types of art.

Key words: intermediality, intermedial components, literary text, interaction of arts.

Постановка проблеми. Останнім часом актуальною стає тенденція застосування замість терміну «взаємодія мистецтв» поняття «інтермедіальність», яке допомагає виявити особливі типи внутрітекстових зв'язків у творах, що спираються на образність різних видів мистецтва. Термін «інтермедіальність» (англ. Inter + media / art = intermedia / interart) у широкому сенсі означає створення цілісного поліхудожнього простору в системі культури (художньої метамови культури, за І. П. Ільїним) [1, с. 149]. У вузькому значенні інтермедіальність – це особливий тип внутрітекстових взаємин у художньому творі, де взаємодіють різні види мистецтва. Оскільки сучасні автори звертаються до інтермедіальної техніки, **актуальними** стають наукові дослідження, які мають на меті дослідити взаємодію мистецтв у художньому тексті та дослідити цей феномен на лінгвальному рівні.

Об'єктом дослідження є діалог мистецтв у художньому тексті в рамках теорії інтермедіальності. **Предметом** дослідження є лінгвальні

аспекти елементів інтермедіальності в художньому тексті. **Мета дослідження** полягає у виявленні особливостей вербалізації складових елементів інтермедіальності в художньому тексті на наративному рівні.

Виклад основного матеріалу. Твір словесного мистецтва є не лише інтертекстуальним, оскільки він складається із цитат з інших літературних текстів, а й інтермедіальним, тому що в його структуру залучаються «цитати», запозичені з текстів іншого роду, створених на мовах інших видів мистецтва. У цій інтерпретації «текст» розуміється широко: не тільки як літературний, а й як «текст мистецтва», «текст культури», «сверхтекст» [2].

Традиційні складові твору, які утворені на стику мистецтв, дозволяють побачити семантичну глибину тексту. Виділяють чотири класичні інтермедіальні складові частини:

1) інтермедіальний елемент як найменша складова частина літературного тексту, якій створено в процесі взаємодії мистецтв;

2) інтермедіальний герой – образ персонажу, представлений у ракурсі декількох мистецтв;

3) інтермедіальна композиція – використання структури твору іншого виду мистецтва;

4) інтермедіальний жанр – жанр, який може бути представленим в інших видах мистецтва [3, с. 158].

Роздивимося перераховані інтермедіальні елементи на прикладах, вибраних із художніх текстів, які належать до епохи модернізму та постмодернізму.

Найпопулярнішою складовою частиною інтермедіальності в художньому тексті, який є релевантним як до епохи модернізму, так і постмодернізму, є **інтермедіальний елемент**. Він полягає в тому, що в літературному тексті автор може апелювати до термінологічної бази кожного окремого виду мистецтва.

Пропонуємо роздивитися приклади, в яких простежується апеляція до музики, об'ємно-просторових інсталяцій, архітектури та живопису.

The room trembled suddenly with a cacophony of discordant piano notes <...> if we take those same notes and arrange them in a better order [5, с. 86]. У наведеному текстовому фрагменті спостерігаємо апеляцію до музичних номінацій: **piano notes, arrange notes**, а також можемо зрозуміти вплив дисгармонійних акордів на слухачів завдяки підбору слів із негативною конотацією: **trembled suddenly, cacophony** та **discordant**.

Інтермедіальний елемент реалізується в тому, що на рівні іменування простежується ілюзія присутності музики в художньому тексті, яка створюється за рахунок використання музичної термінології, згадування імен відомих композиторів та назв їх творів. Наступний приклад було обрано з новели Вірджинії Вулф, яка є ключовою фігурою англійського модернізму.

Was it the sound of the second violin tuning in the anteroom? Here they come; four black figures, carrying instruments, and seat themselves facing the white squares under the downpour of light; rest the tips of their bows on the music stand; with a simultaneous movement lift them; lightly poise them, and, looking across at the player opposite, the first violin counts one, two, three ... <...> – That's an early Mozart, of course... – But the tune, like all his tunes, makes one despair – I mean hope... [8].

У наведеному текстовому фрагменті простежуємо включення музичної термінології: зазначення учасників симфонічного оркестру або іншого оркестру аналогічного складу (**the first violin, the second violin, the player**), назв музичних інструментів та їх компонентів (**violin, bows**),

слів, релевантних до музичного контексту (**white squares, white squares, tune**), та присутність прямої референції на відомого композитора та етап його творчості (**an early Mozart**).

Сучасне мистецтво відрізняється вільнодумством, непередбачуваністю та втіленням мистецтва в реальність. Митці сьогодення прагнуть створити інтерактивне мистецтво, тому створюються такі артоб'єкти, де людина матиме змогу взаємодіяти або просторово, або інтелектуально, залучаючи сенсорне та когнітивне сприйняття.

<...> this was an illusion – a tremendous work of art. I'm inside an elaborate planetarium, he thought, marveling at the impeccable attention to detail. The star-filled sky was a projection, complete with a moon, scudding clouds, and distant rolling hills. The rustling trees and grasses were truly there – either superb fakes or a small forest of living plants in concealed pots. This nebulous perimeter of vegetation cleverly disguised the enormous room's hard edges, giving the impression of a natural environment [5, с. 76].

Приклад, вибраний із роману Дена Брауна «Origin», описує інтерактивну інсталяцію, де творець створює дуже реалістичну ілюзію, маніпулюючи аудиторією, змушуючи її повірити в проекцію. Реальність ілюзії, створеної митцем, описаною у творі на рівні тексту, сприймається завдяки використанню слів, які описують атмосферу, в якій знаходяться глядачі і яку читач може сприйняти завдяки сенсорному експерієнсу. Автор апелює до візуального коду: **star-filled sky was a projection, moon, clouds, hills**, аудіального коду: **rustling trees and grasses**, просторового коду: **nebulous perimeter, enormous room's hard edges**. Правдоподібність передається в деталях не лише в інсталяції, а і на рівні тексту завдяки таким словосполученням, як: **either superb fakes or a small forest, truly, impression of a natural environment**.

Наступним прикладом є фрагмент із роману Дена Брауна, в якому простежується, крім прямої апеляції до назви картини (**The Swimming Pool**), опис характерних рис творчості французького художника-новатора Іва Кляйна, який став відомим завдяки монохромним картинам, які автор описує в романі: **the enormous painting consisted of a single color – a monochrome field of deep blue – and viewers around its perimeter, staring down at it as peering into a small pond. It is by Yves Klein and has become affectionately known as The Swimming Pool** [5, с. 36]. Наведений текстовий фрагмент слугує прикладом поєднання декількох інтермедіальних елементів. Тут поєднуються терміни живопису, що спостерігаємо у використанні таких лексичних одиниць:

painting, monochrome, color, deep blue. Окрім того, автор використовує лексичні одиниці, які є більш характерними для сфери театру: *viewers, peering into, staring down.*

Ден Браун – один із авторів сьогодення, який відрізняється детальністю, точністю описання, завдяки чому артоб'єкти, які він включає в структуру своїх творів, дуже легко відтворюються у свідомості реципієнту. Він малює картини завдяки лексичним одиницям, які в точності передають розмір (*the enormous painting*), кольори (*a single color – a monochrome, deep blue*), форми та допомагають сформулювати враження від побаченого-прочитаного (*affectionately known*). Протягом розвитку наративу автор періодично повертається до поглиблення деталей об'єктів мистецтва або опису творчості митців: *Klein invented this color; it's called international Klein Blue, and he claimed its profundity evoked the immateriality and boundlessness of his own utopian vision of the world* [5, с. 36].

У наведеному прикладі згадуються особливості творчого бачення художника Іва Кляйна. Автор робить наголос не лише на тому факті, що цей художник винайшов особливий колір (*Klein invented this color*), який отримав власну назву (*it's called international Klein Blue*), а на тому, що цей колір дав можливість митцю передати власне бачення світу, його глибина викликала нематеріальність і безмежність власного утопічного бачення світу (*profundity evoked the immateriality and boundlessness of his own utopian vision of the world*).

Пропонуємо роздивитися текстові фрагменти, які можуть слугувати прикладом репрезентації взаємодії художнього тексту та такого виду мистецтва, як архітектура.

Прикладом інтермедіальної взаємодії літератури та архітектури стають фрагменти, які описують екстер'єр та інтер'єр музею Гуггенхайма в Більбао, опис якого включено в композиційну структуру роману Дена Брауна «Origin». Будівлю музею спроектовано американсько-канадським архітектором Френком Гері. Будівлю визнано одним із найбільш видовищних у світі будівель у стилі деконструктивізму та було названо найбільшим будинком нашого часу.

<...> *the massive, glimmering museum. The structure was impossible to take in at a glance. Instead, his gaze traced back and forth along the entire length of the bizarre, elongated forms. This building doesn't just break the rules. It ignores them completely. A perfect spot for Edmond* [5, с. 15].

Подібна масштабність, певна химерність споруди на денотативному рівні реалізується слово-

сполученнями *structure was impossible to take in at a glance, entire length of the bizarre, elongated forms, break the rules, building ignores them.* Автор створює зв'язок між героєм роману та архітектурною спорудою, і це співвідношення між ними надає можливість попередити читача про особливості характеру героя, який вважає за краще встановити місце для його презентації в такій архітектурній споруді: *A perfect spot for Edmond.*

The museum atrium felt like a futuristic cathedral [5, с. 24]. Стиль будівлі дійсно виокремлюється з архітектурного контексту міста. Тому автор використовує словосполучення *a futuristic cathedral.* Можливо, автор використовує слово *cathedral* саме для того, щоб зробити наголос на тому, що це місце покликано вмістити та зберегти артефакти мистецтва.

Незвичайність дизайну будівлі відображається і у відчутті, яке він виробляє на відвідувача і, відповідно, на читача тексту: *The museum's entrance-an ominous black hole in the reptilian structure <...> he had the uneasy sense that he was entering the mouth of a dragon* [5, с. 17]. Напруженість відчуття відтворюється словами *uneasy sense, ominous black hole, mouth of a dragon*, тому що створюється певна містичність та загадковість.

Роздивимося текстові фрагменти, в яких простежується інтермедіальна категорія «**інтермедіальний герой**» – це такий персонаж, який є представником творчої професії або спеціалістом у тій чи іншій сфері творчої діяльності.

Найчастіше до цієї традиційної інтермедіальної категорії звертається відомий англійський письменник-модерніст Джон Фаулз. Так, наприклад, він створює героя роману «The Ebony Tower», який є художником. Творча сутність герою через його твору кар'єру визначає його ставлення до світу, яке проявилось у свавіллі, незалежності від думок оточуючих, суперечливості та владності. На рівні мови це спостерігаємо у використанні таких лексем та словосполучень, як *growing authority, maturity in his work, power and skill, his unregenerate life-style.*

Yet he showed a growing authority, a maturity in his work. Power and skill, the superbly incisive draughtsmanship, were undeniable. This way of life had already become a quaintly historical thing. The rumors and realities of his unregenerate life-style, like his contempt for his homeland became amusing <...>. He himself had once termed the paintings 'dreams'; there was certainly a surrealist component from his 'twenties past, a fondness for anachronistic juxtapositions. Another time he had called them tapestries <...> [6, с. 17].

Створення інтермедіального героя-митця неможливе без залучення інтермедіальних елементів. Так, описуючи творчий стиль герою, автор згадує такі терміни, характерні для живопису, залучаючи авторський оціночний характер: *the superbly incisive draughtsmanship, anachronistic juxtapositions, paintings, tapestries*.

Ще один текстовий фрагмент, обраний із роману *The Ebony Tower*, слугує прикладом поєднання інтермедіального героя та елементів інтермедіальності. Автором подається інформація про творчий бекграунд героя, який вплинув на молодого художника-абстракціоніста і арт-критика Девіда Вільямса: *David William's parents were both architects <...> their son had shown natural aptitude very young, and acute color sense, and he was born into the kind of environment where he received nothing but encouragement* [6, с. 42]. Із наративу розуміємо, що життя молодого чоловіка почалося і формувалося у творчій родині (*parents were both architects*), що стало основою для формування таланту і творчого навичку в героя із самого дитинства (*shown natural aptitude very young, and acute color sense*). Важливим наголосом є той факт, що творча натура продовжується і надихається оточенням *he was born into the kind of environment where he received nothing but encouragement*.

Найчастіше автори постмодернізму згадують об'єкти мистецтва дуже коротко, мимохідь. Вони створюють такого героя, який належав би до представників мистецтва, був спеціалістом у тій чи іншій сфері. Як вже зазначалося, характерним для творчості англійського письменника-постмодерніста Джона Фаулза стає створення інтермедіального героя. У романі «*The Collector*» головна героїня, Міранда Грей, стає студенткою школи мистецтв, де вони вчиться малюванню, в її оточенні є багато художників, в яких вона черпає натхнення. Вона відрізняється постійним прагненням до вдосконалення своїх творчих здібностей: *Another day she drew a bowl of fruit. She drew them about ten times, and then she pinned them all up on the screen and asked me to pick the best. I said they were all beautiful but she insisted so I plumped for one. "That's the worst," she said. The one that was so good only looked half-finished to me* [7, с. 60]. На лінгвальному рівні простежуємо апеляцію до іменування процесів створення картини (*she drew a bowl of fruit*), та автор пропонує оціночне ставлення героїв, які, до речі, тотально протилежні в баченні мистецтва (*she pinned them all up on the screen and asked me to pick the best*). Фредерік Клегг захоплюється Мірандою настільки, що бачить шедевр у будь-чому, що вона створює

(*I said they were all beautiful, the one that was so good only looked half-finished to me*). Міранда, як вже відомо, – творча і натхненна, досить самокритична (*That's the worst, she said*).

Автор звертається до техніки створення інтермедіального героя, що бачимо не лише в тому, що молода дівчина була художницею, а також у прізвищі дівчини – Міранда Грей (*Miranda Grey*). Вважаємо, що автор навмисно пропонує такий колір як сірий, бо він хотів попередити читача про наступні драматичні події в житті героїні.

Інтермедіальна композиція, третя складова частина інтермедіальності, стає актуальною кожного разу, коли автор звертається до опису будь-якого виду мистецтва в структурній композиції художнього тексту.

Пропонуємо роздивитися четверту складову частину інтермедіальних традицій – **інтермедіальний жанр**. Якщо роздивитися описання відносин між двома героями роману Джона Фаулза «*The Collector*» із того моменту, як Фердинанд ув'язнив Міранду у своєму будинку, то можна уподібнити перебування дівчини в нього з тими метеликами, яких так ретельно збирав лепідоптерист: *I'm an entomologist. I collect butterflies* [7, с. 23]. Дівчина визнає, що вона буквально стає метеликом у колекції ентомолога *literally. You've pinned me in this little room and you can come and gloat over me <...> let me fly away* [7, с. 24]. *She saw some old pictures of butterflies* [7, с. 30]. Метафора ДІВЧИНА Є МЕТЕЛИК, яка розкривається в сюжетній лінії, передбачає приреченість та неминучість долі молодій дівчині. Фотографія, яка стає ілюстрацією роману, розкриває сутність всього роману – в цьому вбачаємо інтермедіальну манеру. Увесь смисл художнього тексту розкривається через такий вид мистецтва, як фотографія.

Висновки. Проаналізовані текстові фрагменти вказують на імплікацію елементів інтермедіальності на трьох рівнях: текстовому, смисловому та сюжетному. Задіяння різних елементів інтермедіальності на різних рівнях демонструє складний характер цього явища, за рахунок чого створюється голографічна картина шляхом перехрещення видів інтермедіальності та апеляції до різних видів мистецтв у художній семантиці.

На основі проаналізованих текстових фрагментів можна зробити висновок, що в процесі сприйняття різних семіотичних систем мистецтва відбувається обмін багатством відчуттів, різноманітністю ідей, емоцій і станів, які знаходяться в домені позамовної дійсності і є об'єктом інтерпретації засобами мовного коду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ильин И.П. Постмодернизм от истоков до конца столетия: Эволюция научного мифа. М., 1998. 255 с.
2. Меднис Н.Е. Сверхтексты в русской литературе. Новосибирск, 2003. URL: zar-literature.ucoz.ru/BIBLOITEKA/.../mednis_n-e-fenomen_sverkhsteksta.doc (дата обращения : 17. 03. 2018).
3. Петрова С.А. К вопросу о формировании интермедиальных традиций в литературе (на материале стихотворения А.А. Блока «Голоса скрипок») Филологические науки. Вопросы теории и практики. Тамбов: Грамота, 2014. № 4. Ч. 2. С. 157-160. ISSN 1997-2911. URL: <http://www.gramota.net/materials/2/2014/4-2/44.html> (дата обращения : 17. 03. 2018).
4. Седых Э.В. К проблеме интермедиальности. Вестник Санкт-Петербургского университета. 2008. №. 3. Ч. II. Сер. 9. С. 210–214.
5. Brown D. Origin. New York : Doubleday Books, 2017. 463 p.
6. Fowles J. The Ebony Tower. New York : Back Bay Books, 2006. 313 p.
7. Fowles, J. The Collector. London: Vintage, 1998. 164 p.
8. Wolf, V. The String quartet. URL: <https://www.bartleby.com/85/5.html> (accessed June 27, 2018).

УДК 811.111'42

**ПРИНЦИПИ КОНСТРУЮВАННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ
АНГЛОМОВНОГО ДИТЯЧОГО ПОЕТА**

**THE PRINCIPLES OF THE CONSTRUCTION OF THE IDENTITY
OF THE ENGLISH-LANGUAGE CHILDREN'S POET**

Пікалова А.О.,

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземної філології

КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»

Харківської обласної ради

У статті акцентовано увагу на конструйованій сутності ідентичності дитячого поета. У роботі висвітлені принципи конструювання ідентичності такого англомовного дитячого поета, як Теодор Сьюз Гейзел / Доктор Сьюз. Принцип емерджентності актуалізує ідентичність дитячого поета як результат самовизначення, що призводить до успішної життєвої і професійної реалізації особистості автора. Принцип позиціонування надає можливість окреслити мовленнєвий портрет поета, що охоплює різні ролі в процесі інтеракції. Принцип індексальності модифікує позиції ідентичності поета до дітей, поміж яких виокремлюють епістемічну, афективну, емотивну, оцінну й інтеракційну позиції.

Ключові слова: ідентичність, дитячий поет, конструювання, принцип емерджентності, принцип позиціонування, принцип індексальності.

В статье внимание акцентируется на конструируемой сущности идентичности детского поэта. В работе раскрыты принципы конструирования идентичности такого англоязычного детского поэта, как Теодор Сьюз Гейзел / Доктор Сьюз. Принцип эмерджентности актуализирует идентичность детского поэта как результат самоопределения, что приводит к успешной жизненной и профессиональной реализации личности автора. Принцип позиционирования предоставляет возможности определить речевой портрет поэта, который охватывает различные роли в процессе интеракции. Принцип индексальности модифицирует позиции идентичности поэта по отношению к детям, среди которых выделяют эпистемическую, аффективную, эмотивную, оценочную и нтеракционную позиции.

Ключевые слова: идентичность, детский поэт, конструирование, принцип эмерджентности, принцип позиционирования, принцип индексальности.

The article focuses on the constructed essence of the identity of the children's poet. The paper reveals the principles of the construction of the identity of such an English-language children's poet as Theodore Seuss Geisel / Dr. Seuss. The emergence principle actualizes the identity of the children's poet because of self-determination, which leads to a successful life and professional realization of the author's personality. The positionality principle provides an opportunity to define the portrait of the poet, which covers various roles in the process of interaction. The indexicality principle modifies the positions of the poet's identity in relation to children. Among these positions there are epistemic, affective, emotional, evaluative, and interaction ones.

Key words: identity, children's poet, construction, emergence principle, positionality principle, indexicality principle.

Постановка проблеми. Увагу науковців різних галузей привертає поняття «ідентичність». Дослідження феномену «ідентичність» зміщується з філософських, психологічних і соціальних позицій, набуваючи рис міждисциплінарності, що призводить до необхідності дослідження механізмів конструювання ідентичності.

Поняття «ідентичність» охоплює ментальну, соціальну, культурну, комунікативну і мовну сфери. Ідентичність твориться мовою в межах конкретного соціокультурного простору.

Проблема ідентичності потрапляє у фокус антропоцентричної парадигми сучасної лінгвістики та суміжних областей знань. Вивчення мовних одиниць надає можливості декодувати ментальні процеси, що знаходять своє вираження у вербальній формі; дозволяє виокремити характеристики особистості мовця. «Ідентичність» досліджують у системі мови, в окремих текстах і дискурсах, у мовній інтеракції.

Поетичні тексти, творені спеціально для дітей, актуалізують комунікацію між дорослим поетом і маленьким читачем відповідно до правил, прийнятих у конкретній культурі у певний період часу [1, с. 256]. У дитячому поетичному дискурсі комунікація зумовлена особливостями розвитку дитини і зорієнтована на дитину. Лише за умови розуміння потреб дітей, відчуття особливостей їх емоціосфери, усвідомлення очікувань особистостей, які знаходяться в стані зростання, розвитку і формування, створюються шляхи для моделювання процесу комунікації в спосіб, що є зрозумілим і доступним, очікуваним і затребуваним дітьми. За таких умов мовленнєва поведінка поета пристосовується до параметрів мовної особистості дитини, тезаурусу, психоемоційних особливостей, мотивів, інтересів і очікувань останнього [7, с. 243]. Пристосування мовної особистості адресанта до мовної особистості адресата проявляється як взаємодія через створення загального простору ідентифікацій [8, с. 142].

Спроба з'ясування механізмів конструювання ідентичності автора художніх текстів видається своєчасною в теоретичному і в практичному аспектах. Зокрема, нагальною постає потреба опрацювання принципів конструювання ідентичності англійського дитячого поета. Зазначене вище і зумовлює актуальність нашої розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відповідно до словникових дефініцій «ідентичність – це однаковість людини або чогось в усі часи і за всіх обставин; умова або факт, що особа або щось є самим собою, а не кимось/чимось іншим, індивідуальність, особистість» [22, с. 415]

(тут і надалі переклад іншомовних джерел наш. – А.О. Пікалова). Ідентичність визначають як інтеракцію двох або більше сутностей таким чином, що ініціюється їх тотожність або рівність [27, с. 11].

Поняття «ідентичність» – одне з ключових понять, що постає об'єктом досліджень у галузі психології (Г. Ліндсей, Е. Еріксон, К. Холл, Л.Б. Шнейдер, К. Ясперс, Н. Feigl, Н. Noonan, Е.Т. Olson); у філософському руслі (В.С. Малахов, О.О. Труфанова.); в соціологічному аспекті (Г. Блумер, Е. Гоффман, А.Г. Смирнова, Л.Б. Шнейдер, І.Г. Яковенко, D. Carbaugh, С. Cooley, J. Habermas, Н.Г. Н. Mead); у річищі лінгвістики (Г.І. Богин, Г.П. Грайс, Ю.М. Караулов, Дж. Лич, Дж. Остин, Р. Brown, S. Levinson).

У психологічному аспекті ідентичність детермінують як вираження внутрішніх процесів, як те, що існує всередині індивіда, як частину особистості [5, с. 152]. Філософи досліджують сутність поняття «самість», на які ідеали та цінності варто орієнтуватися в житті; як розв'язувати проблеми колективної та індивідуальної ідентичності [9]. У руслі соціології ідентичність вивчають у проєкції на суспільство та його інститути; в аспекті таких складових частин ідентичності, як стать, раса, соціальний і економічний статус, рівень освіти, професія тощо. Соціологи розглядають ідентичність як комплекс ролей і статутів, що організовані відповідно до соціальної системи [2; 3].

Мова пропонує інструменти для конструювання і формування ідентичності. За таких умов «Я» особистості формується крізь призму процесів соціальної інтеракції [13]. Ідентичність розуміють як лінгвістичну конструкцію, що будується за допомогою мовної репрезентації локусів [10, с. 3].

Мері Баколц (Mary Bucholtz) і Кіра Холл (Kira Hall) відстоюють думку про визнання ідентичності як реляційного і соціокультурного явища, що виникає і циркулює в контексті дискурсивної інтеракції, а не як стабільна структура, що розташована в окремій індивідуальній психіці або у фіксованій соціальній категорії [11].

Як слушно зауважує О.П. Мотузкова, «хоча поняття ідентичності і визначають базовим терміном багатьох сучасних гуманітарних наук, воно все ще перебуває на стадії уточнення, коригування й обговорення. У кожній із наук існує безліч як теоретико-методологічних підходів, теорій, концепцій, так і практичних досліджень, присвячених проблематиці ідентичності. Але феномен ідентичності і поняття, що його представляє, досі так і не мають однозначного трактування. Також

викликають дискусії і питання класифікації ідентичності, опису її структурно-системних характеристик» [6, с. 16].

Виходячи з положень щодо визначення поняття «ідентичність» у різних галузях наукового знання, отримуємо розуміння того, що ідентичність детермінують як реальність, що активно конструюється особистістю.

Постановка завдання. Мета нашої статті полягає в з'ясуванні механізмів конструювання ідентичності такого англomовного дитячого поета, як Теодор Сьюз Гейзел / Доктор Сьюз (Theodore Seuss ['sju:s] Geisel / Dr. Seuss ['sju:s]), відповідно до принципів онтологічного статусу ідентичності (емерджентності і позиціонування) та принципу індексальності.

Виклад основного матеріалу. Більшість дослідників дискурсу лише визначають ідентичність як конструйовану реальність, не пропонуючи шляхи цього конструювання. Мері Баколц (Mary Bucholtz) і Кіра Холл (Kira Hall), об'єднуючи теоретичні напрацювання соціолінгвістики, мовної антропології, соціально-орієнтованої форми аналізу дискурсу, лінгвістично-орієнтованої соціальної психології, просуваються далі в дослідженні ідентичності. Науковці пропонують схему аналізу ідентичності, яка конструюється в мовній інтеракції, що заснована на таких принципах: 1) принцип емерджентності / виникнення (ідентичність є продуктом, а не джерелом лінгвістичних і семіотичних практик, отже, в першу чергу, це більше соціальний і культурний феномен, ніж внутрішній психологічний); 2) принцип позиціонування (ідентичність охоплює макрорівні демографічних категорій, що репрезентують тимчасові конкретні позиції і ролі учасників у взаємодії, і рівні місцевих категорій, що актуалізують етнографічно обумовлені культурні позиції); 3) принцип індексальності (ідентичність може індексуватися лінгвістично за допомогою ярликів, імпліцитності, позицій, стилів, мовних структур і систем); 4) принцип реляційності; 5) принцип парціальності [11].

Виокремлені принципи репрезентують форми, які можуть бути використані для дослідження ідентичності дитячого поета. Оскільки відповідно до виокремлених принципів ідентичність розглядається в інтеракції, отже, забезпечує складні концептуалізації розгортання ідентичності автора в дитячому поетичному дискурсі. За таких обставин ідентичність постає як інтерсуб'єктивно досягнуте соціально-культурне явище.

У межах нашої роботи пропонуємо встановлення особливостей принципу емерджентності

і принципу позиціонування, що схарактеризовують онтологічний статус ідентичності англomовного дитячого поета Теодора Сьюза Гейзела / Доктора Сьюза, а також з'ясування специфіки конструювання ідентичності цього автора відповідно до принципу індексальності.

Дотримуємося точки зору, що ідентичність дитячого поета конструюється в процесі мовної інтеракції. Ідентичність автора являється продуктом його мовленнєвої діяльності, актуалізується в контексті особистісного і життєвого смислу. Ідентичність дитячого поета є особистісною характеристикою автора, що творить поетичні тексти для дітей. Ця характеристика пов'язана з уявленнями про себе, про власні цінності, про усвідомлення значення результатів його творчої діяльності. Отже, ідентичність дитячого поета постає як результат самовизначення, що призводить до успішної життєвої та професійної реалізації особистості автора. Таким чином, зреалізовується **принцип емерджентності** (виникнення/ походження/ продукування).

Одним із найпопулярніших поетів США, які творили для дітей, був Theodore Seuss ['sju:s] Geisel / Dr. Seuss ['sju:s] (Теодор Сьюз Гейзел (з нім. Теодор Зойс Гайзель) / Доктор Суз [su:s]). Більшість його робіт ("The Cat in the Hat", "Green Eggs and Ham", "One Fish, Two Fish, Red Fish, Blue Fish" та інші) – це оповідання в римованій формі. Автор при цьому дотримується традицій нісенітництва з елементами моралі (церковні канони). Усе це переплітається в поетичному тексті з унікальними персонажами і власними ілюстраціями. Його збірка "The Cat in the Hat" є внеском у розвиток жанру нісенітництва.

«Випадкова зустріч на тротуарі привела до першої дитячої книги Доктора Сьюза. Після того, як 27-й видавець відхилив його перший рукопис, Доктор Сьюз понуро пішов по тротуарах Нью-Йорка, плануючи спалити книгу в своїй сніт-теспалювальній печі. На Медісон-авеню, однак, він зіткнувся з одним приятелем з Дартмута Майком МакКлінтоком, який того ранку почав роботу редактором в дитячій секції "Vanguard Press". Через кілька годин чоловіки підписали контракт, а в 1937 році "Vanguard Press" опублікував "And to Think that I Saw It on Mulberry Street", який запустив незвичайну літературну кар'єру доктора Сьюза. «Якби я йшов по іншій стороні Медісон-авеню, сьогодні я працював би в хімічності», – сказав він пізніше» [12].

Стає зрозумілим, що ідентичність дитячого поета виникає з конкретних умов мовленнєвої інтеракції. Ідентичність автора постає як продукт,

що вже виник, а не як існуюче джерело мовленнєвої діяльності митця, що надає поняттю «ідентичність» статус соціального і культурного явища.

Принцип **позиціонування** охоплює макрорівень (демографічні категорії), місцевий /локальний рівень (етнографічні конкретні культурні позиції), тимчасові й інтеракційні позиції і ролі.

Відповідно до класифікації за демографічною лінією визначають стать, вік, расу і клас, що створює уявлення загальної картини, але більше можна з'ясувати розглядаючи інші способи позиціонування себе як автора дитячих поезій (суб'єктивно та інтерсуб'єктивно).

Доктор Сьюз не міг мати дітей і на питання, як людина, яка не має власних дітей, може знаходити зв'язок з дітьми, він відповів: *"You make 'em, I amuse 'em."* [12]. Скорочена форма особового займенника *them* – *'em* є типовою формою розмовного стилю в американському варіанті англійської мови. Це свідчить, що автор – виходець із Америки. На питання, що стало натхненням для *"Horton Hatches the Egg"*, автор дав відповідь, що засвідчує його місце проживання (топнім на позначення назви міста в Америці – New York): *"I was in my New York studio one day, sketching on transparent tracing paper, and I had the window open. The wind simply took a picture of an elephant that I'd drawn and put it on top of another sheet of paper that had a tree on it. All I had to do was to figure out what the elephant was doing in that tree"*. Продовжуючи бесіду, наступне питання стосувалося, чи працював цей трюк знову. Відповідь на це питання містить вказівку на приблизний вік Доктора Сьюза в момент інтеракції: *"I've left my window open for 30 years since that, but nothing's happened"* [23] (автор написав *"Horton Hatches the Egg"* в 1940, а народився в 1904 р., тобто у віці 36 років + 30 = 66 років).

Дитячі поетичні тексти Доктора Сьюза надають можливості окреслити мовленнєвий портрет автора, що охоплює різні ролі у взаємодії. Мовна особистість дитячого поета виступає різновидом ролі (рольові приписи), оскільки автор вибудовує свою мовленнєву поведінку відповідно до очікувань адресата. Ролі узалежнені цільовою настановою поета і особливостями адресата, актуалізують моделі мовленнєвої поведінки, що зумовлені культурою суспільства. Прийняття різних ролей дозволяє змінювати стратегію і тактику мовлення, оцінювати комунікативну ситуацію. У такий спосіб відбувається акцентуація наявності дитини, дорослого, оповідача, батька та інших у текстовому просторі дитячих віршів. Однією з основних прагматичних ролей є роль

дитини. У творі *"Green Eggs and Ham"* Доктора Сьюза роль *дитини* актуалізується за допомогою особового займенника *I* і власної назви на позначення імені хлопця *Sam*, наприклад: *"I am Sam. Sam I am."* (Dr. Seuss *"Green Eggs and Ham"*) [14].

Автор може виступати в ролі *оповідача*, наприклад: *"Now the Star-Belly Sneetches/ Had bellies with stars./ The Plain-Belly Sneetches/ had none upon thars."* (Dr. Seuss *"The Sneetches and Other Stories"*) [16].

Можна також виокремити роль *дорослого*, що поєднує дитину з її розумінням світу і дорослих-батьків, які встановлюють певні правила для дітей. Саме роль поета-дорослого дозволяє наблизитися до дитячого світу і уявити те, що діти хочуть або не хочуть робити в реальному житті. Наприклад, у вірші *"Green Eggs and Ham"* [14] головного персонажа, хлопця на ім'я *Sam*, вмовляють скуштувати *green eggs and ham*: *Do you like/ Green eggs and ham?; Would you like them/ Here or there?, In a house?, With a mouse?; Would you eat them/ In a box?, With a fox?; Would you? Could you?/ In a car?/ Eat them! Eat them!/ Here they are.; You may like them./ You will see./ You may like them/ In a tree!*. У реальному житті батьки завжди намагаються примусити дитину поїсти, вмовляють її, навіть, якщо дитина не хоче.

У творі Доктора Сьюза *"Yertle the Turtle"* зреалізується роль *казкаря*: *"On the far-away Island of Sala-ma-Sond,/ Yertle the Turtle was king of the pond..."* [17].

Творячи для маленьких пізнавачів світу, англomовний дитячий поет виконує такі функції, як «Автор – Поет», «Поет – Дитина», «Поет – Оповідач», «Поет – Казкар». Дитячий поет може також виступати в ролі вихователя, вчителя та іншого дорослого, що створюють в уявленні читача певний образ, роблячи мову переконливою і максимально доступною для сприйняття, працюючи тим самим на реалізацію цільової настанови автора.

Принцип індексальності пов'язаний із механізмом, за допомогою якого конструюється ідентичність. Індексация виявляється важливою у визначенні способу, яким чином мовні форми використовуються для конструювання позицій ідентичності. У загальному сенсі індекс виступає лінгвістичною формою, що залежить від інтеракційного контексту. Наприклад, використання особового займенника *I* [26]. У цілому концепція індексальності охоплює створення семіотичних зв'язків між мовними формами і соціальними значеннями [21; 25]. У формуванні ідентичності індексация значною мірою спирається на струк-

тури, що відображають зв'язок між мовою і особистістю, що сягають своїм корінням культурних переконань і цінностей, тобто види мовців, що вирізняються конкретними мовними особливостями [11, с. 594]. Індексальні процеси здійснюються на всіх мовних рівнях. Для розуміння маркування і класифікації ідентичності в соціокультурному аспекті досить часто виокремлюють модифікатори. Іноді застосовують імпліктури і пресупозиції для інтерпретації ідентичності. Досить активно розробляється дослідження stance-відношень (позиції), що можуть стати джерелами для виявлення процесу конструювання ідентичності. Оскільки ці відношення дають змогу ідентичності, оцінюючи щось, вибудовувати власну позицію і вирівнювати її по відношенню до інших [18]. Дослідження stance-відношень загалом концентрується в межах комунікативних актів. Фокусування на лінгвістичному маркуванні мовця зорієнтовує на інтеракційні ролі учасників комунікації [20]. У межах соціолінгвістики широко використовується концепція стилю, що розуміється як репертуар мовних форм, що асоціюється з особистістю або ідентичністю і аналізується на всіх мовних рівнях [19; 24]. Досить часто соціолінгвістичні дослідження стосуються вивчення певної етнографічної групи. У доповнення до рівня таких лінгвістичних структур, як маркери позицій і стильові особливості, ціла лінгвістична система – мови і діалекти – можуть бути індексально пов'язані з категоріями ідентичності. Усе це засвідчує багатство мовних ресурсів, що беруть участь у процесі продукування позицій ідентичності. Вартим уваги постає той факт, що індексальні процеси маркування, імплікатури, позиціонування, стильових особливостей та інші в процесі конструювання ідентичності необхідно розглядати не розрізнено, а концентруватися на декількох індексальних рівнях. Це дозволить розглядати портрет суб'єктивності та інтерсуб'єктивності ідентичності, що конструюється в інтеракції.

Поміж особливостей дитячої поезії виокремлюють: відсутність абстрактних понять, переважну кількість іменників із предметним значенням, якісних прикметників, дієслів, що засвідчує конкретність, предметність, інформативність поетичного мовлення, що актуалізує **епістемічну позицію** автора. Дитячі поезії Доктора Сьюза репрезентують авторську майстерність використання конкретного лексичного мінімуму в текстовому просторі одного вірша. Так, наприклад, у творі "Horton Hatches the Egg" [15] описується природні явища, що позна-

чають несприятливі погодні умови *a terrible storm, it poured, lightninged, thundered, rumbled*, автор акцентує увагу на тому, що слон змушений сидіти і сидіти: *So Horton kept sitting there, day after day*. **Афективна позиція** суб'єкта дискурсу простежується у вербалізації емоційного стану лінивої пташки на ім'я *Mayzie*: *Sighed Mayzie, a lazy bird hatching an egg:/ "I'm tired and I'm bored/ And I've kinks in my leg/ From sitting, just sitting here day after day./ It's work! How I hate it!/ I'd much rather play!/ I'd take a vacation, fly off for a rest/ If I could find someone to stay on my nest!/ If I could find someone, I'd fly away-free..."*. *Mayzie* роздратована, бо не хоче більше висиджувати яйця, а бажає відпочивати. Маркерами прояву її емоційного стану є окличні речення з дієсловом бажання (*I'd much rather play, I'd take a vacation; I'd fly away-free*), окличні речення (*How I hate it!*), віддієслівні прикметники на позначення почуттєвої сфери *bored* чи фізичного стану *tired*. **Емотивна позиція** зосереджена в умовляннях лінивої пташки *Mayzie*: *"I know you're not small/ But I'm sure you can do it. No trouble at all./ Just sit on it softly. You're gentle and kind./ Come, be a good fellow. I know you won't mind."/ "I can't," said the elephant/ "PL-E-E-ASE!" begged the bird*". Ці вмовляння все ж таки схиляють слона зробити те, що він не може робити за своєю природньою сутністю – висиджувати пташині яйця в гнізді на дереві: *"Very well," said the elephant, "since you insist.../ You want a vacation. Go fly off and take it./ I'll sit on your egg and I'll try not to break it./ I'll stay and be faithful. I mean what I say"*. **Оцінна позиція** зрелізується у мовленні слона, що висловлює свою думку з приводу прохання пташки – висиджувати яйця замість неї: *"Why, of all silly things!/ I haven't feathers and I haven't wings./ Me on your egg?/ Why, that doesn't make sense.../ Your egg is so small, ma'am, and I'm so immense!"*. **Інтеракційна позиція** ініціюється в тому, що хоча слон і знає, що не може висиджувати яйця, як птах, але все одно погоджується, оскільки він досить відповідальний: *"I meant what I said/ And I said what I meant... / An elephant's faithful/ One hundred per cent!"*

Ідентичність дитячого поета конструюється в реальності, що охоплює конкретний культурно-історичний соціум, де здійснюється життєдіяльність автора; ціннісно-поняттєву сферу поета, що окреслює відношення «поет – діти»; мислиннево-мовленнєву діяльність автора, продуктами якої являються дитячі поетичні тексти. Тому вбачаємо можливим виокремлення індек-

сів ідентичності [4, с. 179] дитячого поета, що індексують процес конструювання ідентичності на різних рівнях її структури: національний (дитячий поет створює римовані твори, що відіграють важливу роль у процесі засвоєння дітьми звичаїв і традицій рідної культури, поповнюючи духовний світ маленьких пізнавачів світу на шляху їх формування і розвитку); соціальний (дитячі вірші актуалізують комунікацію між поетом-дорослим і читачем-дитиною відповідно до правил, що притаманні конкретній культурі. Автор дитячих поетичних текстів має на меті ознайомлювати і роз'яснювати сутність нових предметів і явищ навколишнього світу, адаптуючи тим самим дитину до світу, де вона зростає, виховується і розвивається. У такий спосіб моделюються умови для соціалізації дитини); інтелектуальний (мовна особистість дитячого поета вирізняється володінням високорозвиненою мовною компетенцією, досконаліми знаннями літературної мови, вибором і вживанням мовностилістичних засобів у відповідності до мети, здатністю створювати римовані тексти з чіткою ритмічною організацією, обізнаністю з дитячою психофізіологією. Дитячий поет постає як інтелектуальна особистість, яка володіє фундаментальними знаннями з мови, культури мови і риторики, а також творчими здібностями); інтенційний (дитячі поетичні вірші акумулюють інформацію про предмети, події та явища навколишнього світу, що репрезентують інтенції автора – ознайомлювати, пояснювати, розвивати, виховувати, сприяти залученню до культури рідного народу, стимулювати соціальне та емоційне становлення особистості дитини); мовний (дитячий поет повинен знати мову таким чином, щоб вміти нею користуватися в межах літературних норм з орієнтацією на особливості дитячого сприймання); мовленнєвий (дитячий поет має володіти високим рівнем комунікативної компетенції, вміти майстерно послуговуватися багатим арсеналом мовностилістичних прийомів, стратегічним потенціалом поетичного мовлення, що актуалізують використання різноманітних тактик і прийомів; зрештою, являтися носієм елітарної мовленнєвої культури); емотивний (обізнаність поета дитячою психологією, віковими особливостями та володіння «пам'яттю дитинства», що безпосередньо пов'язана з уявою автора. Усе це разом із його майстерністю та віртуозністю застосовувати мовностилістичні особливості дозволяють викликати бажані емоції в дитини, впливати загалом на процес формування особистості реципієнтів. При цьому

талант дитячого поета оперує з мовою таким чином, щоб поетичні тексти були захоплюючі та емоційні, доступні й зрозумілі дитячому сприйманню, щоб, непомітно для дитини, вести за собою до осягнення нових понять навколишнього світу); пізнавальний / когнітивний (когнітивність дитячого поетичного дискурсу проявляється в наближенні до адресата. В англomовному дитячому поетичному дискурсі, як вже зазначалося, мовленнєва поведінка адресанта-поета моделюється відповідно до параметрів мовної особистості адресата-дитини, до фонових знань, тезаурусу, психоемоційних особливостей, життєвого досвіду, мотивів, інтересів і очікувань останнього. Від дитини центрується авторське мовлення в англomовному дитячому поетичному дискурсі, узалежене дитиною, і конструюється з орієнтацією на її сприйняття і розуміння).

Висновки. Загалом проведене дослідження дає можливість стверджувати, що ідентичність англomовного дитячого поета постає як інтерсуб'єктивно досягнуте соціально-культурне явище. Ідентичність дитячого поета Теодора Сьюза Гейзела / Доктора Сьюза моделюється як результат самовизначення, що призводить до успішної життєдіяльності особистості автора, засвідчуючи актуалізацію принцип емерджентності. Відповідно до цього принципу поняття «ідентичність» набуває статус соціального і культурного явища. Принцип позиціонування охоплює макрорівень (демографічні категорії), місцевий / локальний рівень (етнографічні конкретні культурні позиції), тимчасові й інтеракційні позиції і ролі. Способи позиціонування себе як автора дитячих поезій надають можливості окреслити мовленнєвий портрет Доктора Сьюза, що охоплює різні ролі у взаємодії (Автор – Поет, Поет – Дитина, Поет – Оповідач, Поет – Казкар. Дитячий поет може також виступати в ролі вихователя, вчителя та іншого дорослого, що створюють в уявленні читача певний образ, роблячи мову переконливою і максимально доступною для сприйняття, «працюючи» тим самим на реалізацію цільової настанови автора. Принцип індексальності пов'язаний із механізмом, за допомогою якого конструюється ідентичність. Індексация виявляється важливою у визначенні способу яким чином мовні форми використовуються для конструювання позицій (stance-відношень) ідентичності. Ці відношення дають змогу ідентичності, оцінюючи щось, вибудовувати власну позицію і вирівнювати її по відношенню до інших. Усе це засвідчує багатство мовних ресурсів, що беруть

участь у процесі продукування позицій ідентичності англomовного дитячого поета, поміж яких виокремлюємо епістемічну, афективну, емотивну, оцінну й інтеракційну позиції, про що свідчить аналіз ілюстративного матеріалу.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо в теоретичному та практичному обґрунтуванні принципу реляційності конструювання ідентичності англomовного дитячого поета, що зумовлює принцип парціальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Зубарева В.С. Адресация детского поэтического дискурса. Логический анализ языка. Адресация дискурса; отв. ред. Н.Д. Арутюнова. Москва: Издательство «Индрик», 2012. С. 256–264.
2. Иванова Н.Л. Социальная идентичность и проблемы образования: монография. Ярославль: Изд-во ЯГПУ, 2001. 228 с.
3. Иванова Н.Л., Конева Е.В. Социальная идентичность и профессиональный опыт личности: монография. Ярославль, 2003. 132 с.
4. Казыдуб Н.Н. Дискурсивные матрицы в методологии лингвистической науки. Вестник НГУ. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация. 2006. Том 4, Вып. 2. С. 177–185.
5. Киселев И.Ю., А.Г. Смирнова Формирование идентичности в российской провинции. Москва; Ярославль: Институт психологии РАН, 2001. 152 с.
6. Мотузкова О.П. Ідентичність як структура. Наукові записки НаУКМА. Філологічні науки. 2014. Т. 164. С. 15–19.
7. Пікалова А.О. Проблема адресації в контексті англomовного дитячого поетичного дискурсу. Актуальні питання іноземної філології: наук. журн.; редкол. : І.П. Бісбук (гол. ред.) та ін. / Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк, 2018. № 8. С. 242–248.
8. Синельникова Л.Н. Специфика адресант-адресатных отношений в масс-медийном дискурсе. Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальная коммуникация». 2008. Том 21(60). С.140–153.
9. Труфанова Е.О. Человек в лабиринте идентичностей. Вопросы философии. 2010. № 2. С. 13–23.
10. Bauman Richard. Language, Identity, Performance. Pragmatics. 2000. 10(1). P. 1–5.
11. Bucholtz M., Hall K. Identity and Interaction: a Sociocultural Linguistic Approach. Discourse Studies. London: SAGE Publications, 2005. Vol 7, (4–5). P. 585–614.
12. Christopher Klein. 9 Things You May Not Know About Dr. Seuss. History Stories. March 01, 2012. URL: <https://www.history.com/news/9-things-you-may-not-know-about-dr-seuss> (accessed: June 24, 2018).
13. Davies B. and Harré R. Positioning: The Discursive Production of Selves. Journal for the Theory of Social Behaviour. 1990. 20(1). 43–63.
14. Dr. Seuss. Green Eggs and Ham. New York: Random House; Books for Young Readers, 1988. 62 p.
15. Dr. Seuss. Horton Hatches the Egg. New York: HarperCollins Children's Book, 2004. 60 p.
16. Dr. Seuss. The Sneetches and Other Stories. New York: HarperCollins Children's Book, 2003. 65 p.
17. Dr. Seuss. Yertle the Turtle. New York: Random House; Books for Young Readers, 2006. 96 p.
18. Du Bois John W. The Stance Triangle. Stancetaking in Discourse: Subjectivity, Evaluation, Interaction; ed. Englebretson, Robert. Amsterdam: Benjamins, 2007. 139–182.
19. Eckert P. Language Variation as Social Practice: The Linguistic Construction of Identity in Belten High. Oxford : Wiley-Blackwell, 2000. 260 p.
20. Goffman E. Forms of Talk. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1981. 344 p.
21. Ochs E. Indexing Gender. Rethinking Context: Language as an Interactive Phenomenon ; eds. A. Duranti and C. Goodwin. Cambridge: Cambridge University Press, 1992. P. 335–358.
22. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Currant English / ed. J. Crowther. Oxford : Oxford University Press, 2002. 1428 p.
23. Pasquarelli Olivia. 60 Facts about the Wonderful World of Dr. Seuss. March 02, 2018. URL: <http://www.cbc.ca/books/60-facts-about-the-wonderful-world-of-dr-seuss-1.4557340> (accessed : June 24, 2018).
24. Schilling-Estes N. Constructing Ethnicity in Interaction. Journal of Sociolinguistics. 2004. 8(2). P. 163–195.
25. Silverstein M. Language and the Culture of Gender: At the Intersection of Structure, Usage, and Ideology. Semiotic Mediation: Sociocultural and Psychological Perspectives; eds. E. Mertz and R.J. Parmentier. Orlando, FL: Academic Press, 1985. P. 219–259.
26. Silverstein M. Shifters, Linguistic Categories, and Cultural Description. Meaning in Anthropology; eds. K.H. Basso and H.A. Selby. Albuquerque: University of New Mexico Press, 1976. P. 11–55.
27. Wodak R., Cilliah. de, Reisinge M., Liebhart K. The Discursive Construction of National Identity. Edinburg: Edinburg University Press, 1999. 224 p.

ЛЕДІ ЧАТТЕРЛЕЙ ЯК ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ТИПАЖ

LADY CHATTERLEY AS A LINGUOCULTURAL TYPE

Плющ К.Є.,

*студентка гуманітарного факультету
Запорізького національного технічного університету*

Статтю присвячено вивченню лінгвокультурного типу леді Чаттерлей у творі англійського романіста Д.Г. Лоуренса «Коханець Леді Чаттерлей». У ході аналізу було з'ясовано інваріантні та варіативні складники як самого концепту «лінгвокультурний типаж», так і об'єкта пропонованого дослідження – леді Чаттерлей. Особливу увагу приділено аналізу концептуального змісту ЛкТ леді Чаттерлей та його значущості для англійської лінгвокультури.

Ключові слова: лінгвокультурний типаж, концептуальний зміст, мовна особистість, прецедентність.

Статья посвящена изучению лингвокультурного типажа Леди Чаттерлей в произведении английского романиста Д.Г. Лоуренса «Любовник Леди Чаттерлей». В ходе анализа были изучены инвариантные и вариативные составляющие как самого концепта «лингвокультурный типаж», так и объекта предлагаемого исследования – Леди Чаттерлей. Особое внимание уделено анализу концептуального содержания ЛкТ Леди Чаттерлей и его значимости для английской лингвокультуры.

Ключевые слова: лингвокультурный типаж, концептуальное содержание, языковая личность, прецедентность.

The article is devoted to the study of a linguocultural type of Lady Chatterley in the work of the English novelist D.G. Lawrence 'Lady Chatterley's Lover'. In the course of the analysis the invariant and variational components of both, the concept of the 'linguocultural type' and the object of the proposed study – Lady Chatterley, were elucidated. Particular attention is paid to the analysis of the conceptual content of Lady Chatterley's linguocultural type and its significance for English linguistics.

Key words: linguocultural type, conceptual content, linguistic personality, content, precedence.

Постановка проблеми. Актуальність пропонованої розвідки зумовлена невпинним інтересом мовознавства до лінгвокультурних цінностей етносу. При цьому його цікавить, з одного боку, культурний (людський) фактор у мові, а з іншого – мовний фактор у людині. Мова розглядається як феномен культури та як виразник особливої національної ментальності, репрезентантами якої вважаються ментефакти культури – культурні концепти. Особливим різновидом культурних концептів є лінгвокультурний типаж (далі – ЛкТ). Виділяючи ЛкТ, ми моделюємо мовну (мовленнєву) особистість. Однією з таких модельних, типізованих особистостей англійської лінгвокультури є Леді Чаттерлей, яка й виступає об'єктом пропонованої розвідки. Натомість предметом дослідження є лінгвокультурна інтеріоризація цього ЛкТ у мовній свідомості англійців. Мета статті – опис головної героїні роману Д.Г. Лоуренса «Леді Чаттерлей» у термінах лінгвокультурного типажування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним із актуальних напрямів дослідження людини у мові є лінгвокультурологія, яка враховує досягнення не лише лінгвістики, але й психології, соціології, культурології, літературознавства [7, с. 25]. Літературознавці виділяють художні образи, що втілюють індивідуальні та колективні риси

поведінки людей в певних обставинах. З точки зору психології особистість розглядається у своєму становленні (виховання в родині, школі) та як даність (з вродженими схильностями). Соціологічні класифікації особистостей ґрунтуються на виокремленні певних соціальних типів за гендерними, віковими, освітніми, професійними та іншими соціально значущими ознаками.

У лінгвістиці особистість розглядається як індивідуальний чи типовий носій різних комунікативних компетенцій, а «мовна особистість» пов'язується з «лінгвокультурним типажем». Вважається, що обидва вони співвідносяться між собою в гіперо-гіпонімічний спосіб: поняття мовної особистості є більш широким, а вивчення лінгвокультурного типу – одним із підходів до дослідження мовної особистості [1, с. 10]. Тож поняття «мовна особистість» нерозривно пов'язане з «лінгвокультурним типажем» і співвідноситься з ним як загальне та одиничне.

Лінгвокультурні типи являють собою певні соціокультурні типи – т. зв. «модельні особистості», головною ознакою яких є відображення ціннісних орієнтирів поведінки [5, с. 87]. Вони є концептами «типізованої особистості», образом, типізованим на основі соціокультурних критеріїв і специфічних характеристик вербальної та невербальної поведінки [8, с. 6]. Поряд із цим

вони постають і як узагальнені образи особистості, чия поведінка та ціннісні орієнтири відчутно впливають на лінгвокультуру в цілому, бо є показниками етнічної та соціальної своєрідності суспільства [2, с. 5]. Лінгвокультурні типажі верифікуються не тільки за ступенем яскравості, позитивності чи негативності, але й соціокультурної значущості [6, с. 9]. Це свідчить про те, що вони можуть бути особистостями як загально- так і локально-культурного масштабу, тобто фігурувати всередині соціальних груп, колективів, страт, дискурсів [9, с. 150].

Дослідники розглядають ЛкТ як ментальне утворення, що є різновидом концепту, оскільки становить квант знання, що відображає комплекс уявлень про певного представника суспільства [3, с. 45]. Власне, сукупність лінгвокультурних типажів і визначає етнічну та соціальну своєрідність суспільства, а отже, і його культуру. І.В. Шаліна наголошує на тому, що ціннісна складова ЛкТ уможливує питання про глибинні механізми і регулятори поведінкових реакцій. Ідеться про так звані архетипи – «вроджені приписи загального плану, що спонукають до активності або реагування на ситуацію». Тож і ЛкТ вона розглядає як «культурну оболонку архетипу», який зумовлює певні емоційно-чуттєві реакції та більш-менш типові дії [10, с. 144].

Виклад основного матеріалу. У своєму останньому романі Д.Г. Лоуренс створив один із літературних образів, який є впізнаваним і сьогодні, навіть для людей, які його не читали [11, с. 66]. В англomовному світі відсоток людей, які НЕ знають історію Леді Чаттерлей та егеря Олівера Меллорса, – істотно малий. ЛкТ леді Чаттерлей – типізований образ заміжньої та заможної жінки, жінки зі впливовими зв'язками, закоханої в чоловіка нижчого класу, яка має до нього інстинктивний сексуальний потяг. Леді Чаттерлей відчуває себе в пастці безстатевого шлюбу із сером Кліффордом. Паралізований під час Першої світової війни, він не може задовольнити дружину ні фізично, ні емоційно та дозволяє їй зв'язок із чоловіком свого класу. Натомість вона знаходить втіху в обіймах підлеглого чоловіка нижчого класу – лісника Олівера Меллорса.

Лоуренс створив цей образ за мотивами вже існуючих сюжетів – зокрема, легенди про Сплячу Красуню, яка «прокидається» завдяки поцілунку незнайомця, та аркадського міфу про чистоту й невинність пасторального життя, що його втратила людина. Лоуренс видозмінює цей матеріал так, що він стає прийнятним для невротичного сучасного світу. Нічний жах або кома, з якої вихо-

дить героїня, – це той самий світ, в якому більшість людей змушені жити.

Концептуальний зміст ЛкТ леді Чаттерлей складається з двох частин: жінки-дружини в традиційному розумінні (*she was too feminine to be quite smart; she was quiet and vague, she had no contact with guests and intended to have none; she gave them no encouragement at all; she and Clifford lived in their ideas and his books; Connie and he were attached to one another, in an aloof modern way; Connie stuck to him passionately*) і жінки-коханки (*she became small in his arms, small and nestling; she melted small and wonderful in his arms, she became infinitely desirable to him; she felt herself melting in flame, she felt him like a flame of desire*) [14]. При цьому образ жінки-коханки у ЛкТ леді Чаттерлей відіграє домінуючу роль, розкриваючи образ головної героїні лише на тлі появи в її житті справжнього кохання. Така двоїстість формує й своєрідний набір асоціативно-образних ознак типажного концепту.

Як відомо, ЛкТ характеризується низкою релевантних ознак. До їх числа О.А. Дмитрієва уналежнює асоціативність, хрестоматійність, рекурентність, знаковість і прецедентність [3, с. 63]. Спостереження над емпіричним матеріалом показало, що ці параметричні ознаки ЛкТ є цілком прийнятними і для об'єкта нашого дослідження.

ЛкТ, що існують у колективній свідомості представників певної лінгвокультури, впізнаються і мають ряд **асоціацій**. Так, ЛкТ леді Чаттерлей викликає такий ряд асоціацій: леді – стриманість (*She wanted to say so many things, and she said nothing.*) – вихованість (*She was an amazon of the real old breed.*) – сміливість (*It's the courage of your own tenderness, that's what it is.*) – чуттєвість (*Her whole self quivered unconscious and alive, like plasm.*) – закоханість (*Connie was in love with him.*) – пристрасність (*Yet, while her passion was on her, she could not lie.*) – жіночність (*She was too feminine to be quite smart. She was considered a little old-fashioned and 'womanly'.*) [14].

Під **хрестоматійністю** розуміється широка впізнаваність лінгвокультурного типажу. ЛкТ леді Чаттерлей добре відомий серед європейського культурного загалу. Він фігурує в різних типах дискурсу (наприклад, мас-медійному), а також у різних типах мистецтва і в пам'ятках культури. Наприклад, у Великій Британії в місті Ноттінгем вже багато років працює ресторан «The Lady Chatterly», що славиться традиційною англійською їжею та напоями, домашньою випічкою. Він стилізований під вікторіанську епоху та оформлений цитатами з роману Д. Г. Лоуренса.

Однією з важливих характеристик ЛкТ є **рекурентність**, тобто частотність у відтворенні масової свідомості. Ця характеристика дозволяє відмежувати ЛкТ від не-ЛкТ. Так, навряд чи можна розглядати кухаря в якості ЛкТ, оскільки ця фігура не настільки часто зустрічається в книгах, фільмах, творах мистецтва на відміну від політиків, чий образ лягають в основу літературних творів, про які знімаються фільми [3, с. 62]. ЛкТ леді Чаттерлей фігурує в літературно-художньому дискурсі, його часто відтворюють у театрі, балеті, кінематографі та опері. Наприклад, у театрі «Salle Wilfrid-Pelletier» (Монреаль, Канада) кожного сезону дають балет «Lady Chatterley's Lover» за мотивами однойменного роману. Важко порахувати кількість театральних постановок і кіносценаріїв, що написані за мотивами роману про Леді Чаттерлей.

Характерною рисою ЛкТ є **знаковість**: типаж має репрезентувати культуру, служити знаком. Зокрема, Леді Чаттерлей є символом такої риси характеру, як сміливість – сміливість заявити всім про свої почуття до людини нижчого класу, сміливість йти проти підвалин суспільства. Її образ став знаковим для всіх жінок, які лише мають намір або навіть наважилися йти назустріч справжньому коханню. Чи можливо порахувати, скільки жінок потерпали від шлюбу з некоханою людиною? Чи можливо порахувати, скільки жінок змогли вирватися із цього полону? Ні. Леді Чаттерлей – одна з них, одна з перших, хто заявив про це відкрито (*And if one day you think Sir Clifford may be willing to divorce me, let me know, will you? I should like to be properly married to the man I care for*) [14, с. 344].

Поряд із цим ЛкТ характеризується своєю **прецедентністю**, тобто він добре відомий усім представникам певної культурно-мовної спільноти, а звернення до ЛкТ відбувається у відповідних комунікативних практиках на постійній основі. Прецедентне ім'я ЛкТ є його символом. Тож і леді Чаттерлей є і завжди буде символом сміливості. Її героїня уособлює всіх жінок, які набралися духу слухати своє серце та йти за коханням. Чи будуть впізнавані прецедентні імена ЛкТ в іншій культурі, залежить від ступеню попиту типажу в когнітивній базі чужої культури. Не всі типажі дорівнюють прецедентним іменам. Крім того, ім'я може втрачати чи зберігати потенціал прецедентності в процесі трансляції в іномовну культуру чи набути іншого. Наприклад, для російської лінгвокультури таким прецедентним ім'ям є Анна Кареніна.

Формування та становлення уявлень про англійський національний характер відбувається

у вікторіанську епоху, яка вважається однією з найяскравіших і найзначніших епох англійської історії. Національний характер англійців починає осмислюватися, перш за все, в літературі та дещо пізніше в літературній критиці. Самі письменники і критики виділяють цілу низку рис цього характеру, які, на їхню думку, визначають його сутність. Найчастіше предметом уваги дослідників стають образи джентльмена та леді як найбільш значимий зразок національного поведінки і способу життя [11, с. 115].

У 1920-ті роки в літературу Західної Європи і США прийшло покоління молодих письменників (Е. М. Ремарк, Е. Хемінгуей, Ф. С. Фіцджеральд і ін.), які відобразили у своїй творчості життя і звичай «втраченого покоління» – молодих людей, які пройшли через Першу світову війну, духовно або фізично травмованих, зневірених в ура-патріотичних ідеалах і які гостро відчувають свою неприкаяність і відчуженість [4, с. 45]. Це «покоління» вирізняється своїми соціоекономічними та гендерними особливостями, які відображають, з одного боку, нерівні можливості, що існували в повоєнний період, а з іншого – зростання гендерної рівності [13, с. 1058].

Леді Чаттерлей, недоречна в індустріальному серці Англії через свою схожість із лісовим гіацинтом, не намагається вирвати Кліффорда зі сфери його власного відчаю. Її роль пасивна: чоловік обожає її, ніби Мадонну, вважаючи духовну близькість подружжя вищим щастям. Вона живе і не живе, наче в тумані, в куряві тивершольської шахти протікають її дні. Якщо не замислюватися, це схоже на сон, але насправді таке існування схоже на відчай, самотність і безвихідь, в якій вмирає її молодість, краса і жіноча сила – сила материнства, яка в ній живе. Леді Чаттерлей – розумна людина, але в першу чергу вона – жінка. Щоб жити, вона повинна відчувати себе коханою – не обожаваною, не шанованою власним чоловіком із лякаючим фанатизмом, а просто улюбленою, живою, м'якою.

Леді Чаттерлей нескінченно розгублена: *Vaguely she knew she was out of connexion: she had lost touch with the substantial and vital world* [14, с. 56]. Відрізана від галасливого товариства, вона й не прагне до нього, але прагне чогось нового, незвіданого. Це є в перших квітах, у весняній зелені, що оживає в лісі, але тільки не в стінах непоказного Регбі-холу, який став її темницею (*Her room was the only gay, modern one in the house, the only spot in Wragby where her personality was at all revealed*) [14, с. 77]). Випадковий роман? Він їй вже не цікавий. Дитина? Немислимо. Розлучення?

Ця думка навіть не приходиться їй у голову. До того часу, доки на передньому плані не з'являється лісник її чоловіка – Олівер Меллорс. Це соромітний зв'язок для Леді Чаттерлей, заміжньої та заможньої дами. Будь це людина з її ж кола, це не було б настільки засуджене суспільством явище. Так могла б подумати Леді Чаттерлей, якби він не виявився людиною одного з нею рівня, але одночасно більш сильним і більш чутливим, більш вразливим і чеснішим: *He was well-fed and well-liking, his face and throat were handsome enough and he was a gentleman* [14, с. 110]. І якби всього цього він не розкрив у самій Леді Чаттерлей, Меллорс був джентльменом за духом і вихованням, але він був настільки ж далеким від жорстокого та цинічного світу, як і леді Чаттерлей.

Висновки. ЛкТ леді Чаттерлей відомий суперечливістю своєї оцінки. Оскільки сучасна культура є явищем плюралістичним, еkleктичним і стереоскопічним, він (типаж) поєднує в собі несумісні феномени: дружину і коханку, сексуальність і холодність, пробудження життя і його згасання. Лінгвокультурне типажування літературно-художнього образу леді Чаттерлей в англосаксонській етнокультурній корелює з такими модельно-особистісними чинниками, як асоціативність,

хрестоматійність, рекурентність, знаковість, прецедентність. В їх основі лежать впізнаваність, що в колективній свідомості представників певної лінгвокультури спирається на асоціації зі стриманістю, вихованістю, сміливістю, чуттєвістю, тілесною закоханістю і зрештою – жіночністю.

Просуваючись у своєму аналізі далі, зазначимо, що Леді Чаттерлей – це не тільки і не стільки лінгвокультурний типаж, Леді Чаттерлей – це ще й соціокультурний типаж, подарований світові англійською літературою. **Лінгво-соціокультурним типажем** Леді Чаттерлей є тому, що в ньому відбито типізований образ жінки, яка шукає кохання та живе ним. Для неї мають значення тільки справжні почуття та сексуальний потяг до коханого чоловіка. Заради цього вона готова пожертвувати всім на світі, навіть честю й майбутнім. І це є одночасно і сильною, і слабкою стороною ЛкТ Леді Чаттерлей: слабкою – тому, що потребує від неї жертв, сильною – тому, що далеко не кожна жінка готова йти проти суспільства.

Звідси й можливості подальшої перспективи досліджень, які уможливають вивчення інших ЛкТ англійської лінгвокультури, а з іншого – інтеріоризацію ЛкТ леді Чаттерлей в інших лінгво- та етнокультурах світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дмитриева О.А. Лингвокультурный типаж с позиции культурных ценностей. М.: Высшая школа, 2002. 367 с.
2. Дмитриева О.А. Лингвокультурные типажы России и Франции XIX века: автореф. дис. ... доктора филол. наук / Волгоградский гос. пед. ун-т. Волгоград, 2007. 24 с.
3. Дмитриева О.А., Мурзинова И.А. Теория лингвокультурных типажей М.: Издательские решения, 2016. 442 с.
4. Ильина Т.В. История художественной литературы. Немецкая литература. М.: Высшая школа, 2002. 340 с.
5. Карасик В.И. Лингвокультурный типаж // Язык. Текст. Дискурс: Научный альманах Ставропольского отделения РАЛК. Вып. 5. Ставрополь: ПГЛУ, 2007. С. 86–89.
6. Карасик В. И. Языковые ключи. М.: Гнозис, 2009. 520 с.
7. Маслова В.А. Лингвокультурология: учеб. пособие для студ. высш. учебн. заведений. М.: ИЦ «Академия», 2001. 208 с.
8. Селиверстова Л.П. Лингвокультурный типаж «звезда Голливуда»: автореф. дис.... канд. филол. н. Волгоград: ВГУ, 2007. 19 с.
9. Стуліна М.В. Лінгвокультурні типажі німецького постмодерністського дискурсу. Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. 2010. № 897. С. 149–154.
10. Шалина И.В. Уральское городское просторечие: лингвокультурные типажы / Известия Уральского гос. ун-та. Филология. 2009. 444 с.
11. Bochner S. Cultures in Contacts: studies in cross-cultural interaction. N.Y.: Pergamon Press, 2013. 246 p.
12. Briggs A. Social history of England. L.: Penguin Books. 1988. 320 p.
13. Prykhodko A., Khodos I. Cognitive-communicative space of F.S. Fitzgerald's idiodiscourse. American Journal of Philology. V. 138. 2017. P. 1056–1063.
14. Lawrence D.H. Lady Chatterley's Lover. L.: Penguin, 2008. 400 p.

**ОБРАЗНИЙ СКЛАДНИК КОНЦЕПТУ «КАНАДА»
В КАНАДСЬКИХ АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ ВІРШОВАНИХ ТЕКСТАХ
ПЕРІОДУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОЛОНІЗАЦІЇ КАНАДИ**

**FIGURATIVE COMPONENT OF THE CONCEPT OF CANADA
IN THE ENGLISH-CANADIAN POETIC TEXTS OF THE PERIOD
OF EUROPEAN COLONIZATION OF CANADA**

Приходько І.В.,

*аспірант кафедри англійської мови та методики її викладання
Херсонського державного університету*

Стаття присвячена аналізу образного складника концепту Канада в канадських англійськомовних віршованих текстах періоду європейської колонізації Канади (до 1867 р.). Досліджуваний концепт визначається як багатокомпонентне комплексне утворення, що складається з почуттєво-поняттєвого й образного складників. Виявлено набір концептуальних метафор, які структурують образний складник концепту Канада в проаналізованих віршованих текстах. Встановлено, що спектр мети реконструйованих концептуальних метафор визначають три концептуальні сфери джерела: «об'єкт неживої природи», «жива істота», «абстрактне явище». У результаті асоціативного осмислення виявлених концептуальних метафор реконструйовано уявлення про канадську державу цього історичного періоду.

Ключові слова: концепт Канада, почуттєво-поняттєвий складник, образний складник, концептуальна метафора, канадські англійськомовні віршовані тексти.

Статья посвящена анализу образной составляющей концепта Канада в канадских англоязычных стихотворных текстах периода европейской колонизации Канады (до 1867 г.). Исследуемый концепт определяется как многокомпонентное комплексное образование, которое состоит из чувственно-понятийной и образной составляющих. Установлен ряд концептуальных метафор, которые структурируют образную составляющую концепта Канада в проанализированных стихотворных текстах. Установлено, что сферу мишени реконструированных концептуальных метафор определяют три концептуальных источника: «объект неживой природы», «живое существо», «абстрактное понятие». В результате ассоциативного осмысления обнаруженных концептуальных метафор реконструировано представление про канадское государство этого исторического периода.

Ключевые слова: концепт Канада, чувственно-понятийная составляющая, образная составляющая, концептуальная метафора, канадские англоязычные стихотворные тексты.

The article is devoted to the analysis of the figurative component of the concept of Canada on the basis of the English-Canadian poetic texts of the period of European colonization of Canada (up to 1867). The analyzed concept is defined as a multi-component complex formation, that consists of sensory-notional and figurative components. The set of conceptual metaphors that form the figurative component of the concept of Canada in the analyzed poetic texts was found. It was found that the scope of the target of the constructed conceptual metaphors has three conceptual sphere of source: "an inanimate object", "a living being" and "an abstract notion". As a result of the associative comprehension of the conceptual metaphors the viewing of the Canadian state of this period was clarified.

Key words: concept of Canada, sensory-notional component, figurative component, conceptual metaphor, English-Canadian poetry.

Постановка проблеми. Вивчення концептів сьогодні є одним із найбільш перспективних і пріоритетних напрямів лінгвістичних досліджень, оскільки саме концепти дозволяють розглядати слово в контексті культури, пізнання і комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із зазначеної проблеми показав, що, незважаючи на велику кількість фундаментальних праць вітчизняних і зарубіжних дослідників, присвячених зазначеній тематиці, в сучасних лінгвістичних студіях відсутнє однозначне тлумачення концепту, як і єдиний загальноприйнятий метод його дослідження. На сьогодні концепт вивчається з позиції різних напрямів: логіко-семіотичного (С.О. Аскольдов, Н.Д. Арутюнова,

А.П. Бабушкін, А. Вежбицька, Ю.М. Лотман, Д.С. Лихачов, Н.В. Слухай та ін.), лінгвокогнітивного (Дж. Лакофф, М. Джонсон, О.С. Кубрякова, С.А. Жаботинська та ін.), лінгвокультурологічного (С.Г. Воркачов, В.І. Карасик, Ю.С. Степанов та ін.) та когнітивно-дискурсивного (А.П. Мартинюк, І.С. Шевченко, О.М. Кагановська, О.І. Морозова та ін.). Особливості вербальної репрезентації концептів вивчаються на матеріалі різних мов у *художньому* (В.Г. Ніконова, О.М. Кагановська, О.С. Маріна, Т.В. Братусь, О.Я. Дойчик та ін.), *економічному* (Н.А. Олійник та ін.), *політичному* (О.Й. Шейгал та ін.), *публіцистичному* (М.В. Ковалюк, Т.С. Петрінська та ін.), *медійному* (Т. Б. Мудраченко, Я. В. Прихода та ін.),

медичному (М.О. Белова, О.В. Кудоярова та ін.) та інших типах дискурсу. Існують й різні моделі структури концепту: фреймова (М. Мінський, С.А. Жаботинська), пошарова (Ю.С. Степанов, В.Г. Ніконова, І.О. Тарасова), польова (З.Д. Попова, І.А. Стернін), зонова (Г.Г. Слишкін), модусна (М.В. Нікітін), схемна (Дж. Лакофф) та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Концепти, вербалізовані в англійськомовних художніх, зокрема поетичних, текстах неодноразово ставали об'єктом мовно-когнітивних досліджень, однак концептуальний простір канадської англійськомовної поезії є недостатньо вивченим. Особливої значущості при цьому набуває дослідження одного з найбільш значимих у національній поезії концепту Канада, зокрема дослідження його змісту і структури, що зумовлює актуальність даної роботи.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в аналізі концептуальних метафор, які формують образний складник концепту Канада в канадських англійськомовних віршованих текстах періоду європейської колонізації Канади (до 1867 р.).

Виклад основного матеріалу дослідження. Семантико-когнітивний аналіз лексико-семантичних засобів номінації концепту Канада, виокремлених у корпусі канадської англійськомовної поезії XVIII–XXI століття, дозволив визначити досліджуваний концепт як багатокомпонентне комплексне утворення, що складається з почуттєво-поняттєвого й образного складників. Почуттєво-поняттєвий складник концепту Канада, який формують одинадцять художніх концептів, структурує інформацію про Канаду як країну, втілену в канадських англійськомовних віршованих текстах XVIII–XXI століть і репрезентовану засобами прямої субстантивної та атрибутивної прямої номінації концепту Канада, кількісні показники яких варіюються у віршованих текстах різних історичних періодів становлення канадської державності. Інформація, структурована в почуттєво-поняттєвому складнику, має об'єктивний характер, оскільки стосується або чуттєво-наочної конкретності реальних об'єктів дійсності, або понять про духовні, моральні, естетичні ідеали і цінності тощо, укорінених у канадському англійськомовному суспільстві XVIII–XXI століть.

Образний складник концепту Канада змодельовано як набір концептуальних тропів, насамперед концептуальних метафор (далі КМ), в яких структуровано інформацію, що має суб'єктивний характер, оскільки стосується образно-ціннісного

сприйняття канадськими англійськомовними поетами історичного розвитку Канади як держави, особистісного погляду поетів на естетичні ідеали й цінності, укорінені в канадському англійськомовному суспільстві XVIII–XXI століть. Історичний розвиток образного складника концепту Канада співвідноситься з історичними трансформаціями його почуттєво-поняттєвого складника, тому логіка аналізу обумовлює необхідність акцентувати увагу на реконструкції насамперед тих КМ, концептами-референтами яких (цариною мети, *scope of the target*, З. Кевечешем [3, с. 19–20]) слугують ті художні концепти, які визначено домінантними у відповідні епохи.

У період європейської колонізації Канади (до 1867 р.) домінантними в складі почуттєво-поняттєвого складника є художні концепти *landscape* (ландшафт), *Canada status* (статус Канади) і *population* (населення), які й представляють царину мети в реконструйованих концептуальних метафорах. Царину джерела формують концепти-референти, якими виступають художні концепти, реконструйовані в канадських англійськомовних віршованих текстах шляхом семантико-асоціативного осмислення вжитих у віршованих текстах зазначеного історичного періоду засобів образної номінації – 38 засобів образної номінації в 41 контекстній реалізації.

У результаті семантико-асоціативного аналізу концептів-корелятивів у складі базових концептуальних метафор, що формують образний складник концепту Канада, встановлено, що спектр мети (*range of the target*) домінантного в період європейської колонізації Канади концепту-референту *landscape* (ландшафт) визначають дві концептуальні сфери джерела (*range of the source*):

→ **об'єкт неживої природи**, наприклад, у фрагменті віршованого тексту *These plains are rich laden as summer's deep sigh / But give me the bare cliffs that tower to the sky* [7] рівнини, як елемент ландшафту Канади, в складі образного порівняння описуються епітетом *rich laden* (*щедро заповнені*), що призводить до їх осмислення як **вмістилища** і реконструкції КМ *Canada is a container* «Канада є вмістилище»;

→ **«абстрактне явище»:**

– *Canada is beauty* «Канада є краса», наприклад: *Fair Scenes! To which, should Angels turn their sight / Angels might stand astonish'd with Delight* [9];

– *Canada is wealth* «Канада є багатство», наприклад: *Great are the treasures of your ample woods / And large your tribute, wide-extending floods* <...>

Where, charm'd with Nature, I was wont to rove / The maple-trees their liquid treasure pour [4];

– Canada is solitude «Канада є самотність», наприклад: *Come my love we are weary / Of these woods so lone and dreary / We have tarried far too long <...> Ah! They told me thou wert dead / By the lone St. Lawrence laid* [7];

– Canada is freedom «Канада є свобода», наприклад: *How the winter causeway, broken, is drifted out to sea / And the rills and rivers sing with pride the anthem of the free* [5].

Спектр мети (*range of the target*) другого за кількістю контекстних реалізацій у віршованих текстах цього періоду концепту-референту Canada status «статус Канади» визначають дві концептуальні сфери джерела (*range of the source*):

→ **об'єкт неживої природи.** У віршованих текстах періоду європейської колонізації статус Канади в рамках цієї концептуальної сфери джерела асоціюється з предметами, що уможлиблює реконструкцію KM Canada is a thing «Канада є предмет», наприклад: *He told them of the glorious scene presented to his sight / What time he reared the cross and crown on Hockelaga's height / And of the fortress cliff, that keeps of Canada the key* [5].

У фрагменті віршованого тексту *O may our land of maple green / The land of lake and river / The brightest gem in Britain's crown / Be British blue for ever* [McLachlan A., YC] у результаті дії лінгвокогнітивної операції спеціалізації відбувається **покращення** [1, с. 280] концептуальних ознак у царині джерела KM Canada is a thing «Канада є предмет», що призводить до її трансформації у KM Canada is a precious thing «Канада є дорогоцінність». Метафоричне осмислення Канади як дорогоцінного каменю, що є частиною британської корони, дозволяє зробити висновок про важливість статусу Канади в складі Британської імперії, що в наведеному прикладі додатково підкреслюється логічним атрибутом, вираженням прикметником у найвищому ступені порівняння *brightest* «найяскравіший».

→ **Жива істота.** У межах цієї концептуальної сфери джерела концептом-корелятом виступає ХК a human being, що призводить до реконструкції KM Canada is a human being «Канада є людина», наприклад, у контексті *On each fair bank, the Lands are seen / In gayest Cloathing of perpetual green* [9] Канада постає як людина одягнена у яскравий зелений одяг.

У фрагменті віршованого тексту *Happy Acadia! Though around thy shore / Is heard the stormy wind's terrific roar* [2] завдяки використанню епітету *happy*, який надає додаткового значення кон-

цепту-кореляту концептуальної сфери джерела, KM Canada is a human being «Канада є людина» зазнає розширення і перетворюється на KM Canada is an emotional human being «Канада є емоційна людина».

У канадських англійськомовних віршованих текстах зазначеного періоду KM Canada is a human being «Канада є людина» завдяки конкретизації концептуального значення концепту джерела зазнає **звуження**, що призводить до утворення двох концептуальних метафор:

– Canada is a child «Канада є дитина», яка є провідною у віршованих текстах періоду європейської колонізації Канади, наприклад: *We claim the new inventions in / The art of public robbing / And for an infant colony / We beat the world at jobbing* [8]. У приведеному прикладі реконструкція зазначеної KM стає можливою завдяки використанню епітета *infant*, який акцентує увагу адресата на невеликому віці канадської держави.

У контексті *Then haste to honest, joyous Marriage Bands / A newborn Race is rer'd by careful Hands* [9] у результаті використання епітету *newborn* розширюється обсяг концептуального змісту концепту-релята KM Canada is a child «Канада є дитина» перетворюється на Canada is a newborn child «Канада є новонароджена дитина».

У віршованих рядках *These are thy blessings, Scotia, and for these <...> Thy grateful thanks to Britain's care are due / Her power protects, her smiles past hopes renew / Her valour guards thee, and her council guide / Then, may thy parent ever be thy pride!* [2] також відбувається звуження концептуального змісту царини джерела KM Canada is a child «Канада є дитина», в результаті чого вона набуває вигляду Canada is a Britain's child «Канада є дитина Британії». Остання KM, своєю чергою, розширюється до KM Canada is a Britain's sturdy child «Канада є сильна дитина Британії» в контексті *Each heart leap at the story / Of Britain's right of Britain's might / Of Britain's power and glory / Long may she rear the sturdy race* [6].

– Canada is a mother «Канада є мати», яка у віршованих текстах першого історичного періоду зустрічається значно рідше, ніж попередня KM, наприклад: *Then blest Acadia! <...> May all thy sons, like hers, be brave and free / Possessors of her laws and liberty* [2];

→ **«абстрактне явище»:**

– Canada is wonder «Канада є диво», наприклад: *So may thy years increase, thy glories rise / To be the wonder of the Western skies* [2].

Спектр мети (*range of the target*) останнього з трьох домінуючих у віршованих текстах цього

періоду концепту-референту *population* (населення) визначає дві концептуальні сфери джерела (*range of the source*) – «абстрактне явище»:

– Canada is danger «Канада є небезпека», наприклад: *Hideous yells announce the murderous band / Whose bloody footsteps desolate the land* [2];

– Canada is freedom «Канада є свобода», наприклад: *The rugged urchins spurn all the control / Which cramps the movement of the free-born soul* [2];

– Canada is solitude «Канада є самотність», наприклад: *The humble tenants, who were taught to know / By years of suffering, all the weight of woe / Who felt each hardship nature could endure / Such pains as time alone could ease or cure* [2];

– Canada is strife «Канада є боротьба», наприклад: *Britain, to thee my vent'rous course I bend / From realms remote, where beasts with men contend* [5].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Асоціативне осмислення концептуальних метафор, концепти-кореляти яких визначено провідними у формуванні спектру трьох концептуаль-

них сфер джерела («об'єкт неживої природи», «жива істота» і «абстрактне явище») образного складника концепту Канада в період європейської колонізації держави (до 1867 р.), уможливило вилучення характеристик канадської держави зазначеного періоду, укорінених у свідомості канадської англійськомовної культурно-етнічної спільноти, а саме: Канада – це новоутворена (Canada is a child, Canada is a newborn child), підвладна Великій Британії (Canada is a Britain's child, Canada is a Britain's sturdy child) держава, з багатими природними ресурсами (Canada is wealth, Canada is a precious thing), гарними краєвидами (Canada is beauty, Canada is wonder), населенням (Canada is a mother), яке, освоюючи нові землі, долає труднощі (Canada is solitude, Canada is danger, Canada is strife) і формує власні суспільні цінності (Canada is freedom). Перспективним видається подальше дослідження образного складника концепту Канада в канадських англійськомовних віршованих текстах інших історичних періодів становлення канадської державності, а також виявлення його історичної динаміки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ніконова В.Г. Концептуальний простір трагічного в п'єсах Шекспіра: поетико-когнітивний аналіз: дис. ... д-ра філол. наук: спец. 10.02.04 / Дніпропетровський університет економіки та права. Дніпропетровськ, 2008. 556 с.
2. Goldsmith O. The Rising Village. URL: <http://www.canadianpoetry.ca/eng%20274e/pdf/goldsmith.pdf>.
3. Kövecses Z. Metaphor. A practical introduction. Oxford University press, 2002. 285 p.
4. Mackay J. Quebec Hill. URL: http://www.canadianpoetry.ca/longpoems/Quebec_Hill/.
5. McGee T.D. Jacques Cartier. URL: http://www.canadianpoetry.ca/confederation/t_darcy_mcgee/cdn_ballads/jacques_cartier.htm.
6. McLachlan A. On the Prince's Visit. URL: https://archive.org/stream/emigrantotherpoe00mcla/emigrantotherpoe00mcla_djvu.txt.
7. McLachlan A. The Emigrant. URL: http://www.canadianpoetry.ca/longpoems/emigrant_mclachlan/the_emigrant.htm.
8. McLachlan A. Young Canada. URL: https://archive.org/stream/emigrantotherpoe00mcla/emigrantotherpoe00mcla_djvu.txt.
9. Viets R. Annapolis-Royal. URL: <http://www.canadianpoetry.ca/architexts/Annapolis/index.htm>.

ВИКОРИСТАННЯ СТИЛІСТИЧНО МАРКОВАНИХ МОВНИХ ЗАСОБІВ У АВТОБІОГРАФІЯХ ЛАУРЕАТІВ НОБЕЛІВСЬКОЇ ПРЕМІЇ

USING STYLISTICALLY MARKED EXPRESSIVE MEANS IN NOBEL PRIZE WINNERS' AUTOBIOGRAPHS

Сердійчук Л.П.,

*викладач кафедри іноземних мов і новітніх технологій навчання
Житомирського державного університету імені Івана Франка*

Статтю присвячено дослідженню мовної особистості лауреатів Нобелівської премії в аспекті виразних особливостей. Дослідження показує, що автори текстів – представники точних наук, здатні до витонченої стилістичної майстерності. Високий рівень мовної досконалості свідчить про вагомий творчий потенціал авторів вивчених автобіографій. Спостерігається значна частота використання стилістично виражених експресивних засобів: стилістичних конвергенцій, епітетів, метафор, порівнянь. Особлива увага приділяється опису використання багатоконпонентних стилістичних конвергенцій.

Ключові слова: автобіографічний дискурс, автобіографічний текст, мовна особистість, засоби мовленнєвої виразності, стилістична конвергенція.

В статье рассматривается творческая языковая личность нобелевских лауреатов в аспекте выразительных средств. Исследование показывает, что авторы текстов, являющиеся представителями точных наук, способны к совершенному стилістическому мастерству. Высокий уровень лингвистического совершенства свидетельствует о весомом творческом потенциале авторов изученных автобиографий. Отмечается высокая частота использования стилістически выраженных выразительных средств и фигур речи, таких как стилістические конвергенции, эпитеты, метафоры и сравнения. Особое внимание уделено описанию использования многокомпонентных стилістических конвергенций.

Ключевые слова: автобиографический дискурс, автобиографический текст, языковая личность, средства выразительности, стилістическая конвергенция.

The article studies the linguistic personality of Nobel Prize winners in the aspect of produced expressive means. The study shows that the authors of the texts being the representatives of exact science are capable of perfect stylistic mastery. The high level of linguistic excellence proves the great creative potential of the authors of the studied autobiographies. High frequency of using stylistically marked expressive means and figures of speech like stylistic convergences, epithets, metaphors and similes has been observed. Special attention is paid to the description of the usage of multi-component stylistic convergences.

Key words: autobiographic discourse, autobiographic text, linguistic personality, expressive means, figures of speech, stylistic convergence.

Постановка проблеми. Однією з центральних у сучасній лінгвістиці є проблема мовної особистості (Ю.М. Караулов, О.М. Шахнарович, П.В. Зернецький, О.О. Пушкін, С.О. Сухих). Важливим напрямом у вивченні цього комплексного явища є аналіз окремих типів дискурсів, продукованих представниками певних соціальних груп (О.І. Дев'ятайкін, В.І. Карасик, О.Б. Сиротиніна). Твори та мовлення видатних постатей викликають особливий дослідницький інтерес у лінгвістичному аспекті; вони є віддзеркаленням притаманних особистостям ментальних когнітивних процесів. Нобелівські лауреати є особливою групою мовних особистостей у професійному і науковому аспекті, вони виділяються особливим типом визнання, тому когнітивна діяльність, представлена у письмових творах, привертає увагу не тільки колег, але й психологів та лінгвістів.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз засобів мовленнєвої виразності автобіогра-

фій лауреатів Нобелівської премії у галузі фізики і хімії. Об'єктом дослідження є автобіографічний дискурс. Предметом вивчення є система засобів мовленнєвої виразності, які виявилися характерними для текстів аналізованих автобіографій. Актуальність роботи зумовлена майже повною відсутністю досліджень, присвячених виразності автобіографічного дискурсу на вказаному матеріалі.

Виклад основного матеріалу. Лінгвістичне дослідження мовної особистості передбачає звернення до продукованого нею дискурсу. Автобіографічний дискурс нобелівських лауреатів (далі – АДНЛ) дає можливість осмислити ступінь мовленнєвої індивідуальності автора, фрагменти картини світу мовної особистості, її ставлення до дійсності, оточення, себе.

Дослідження показало, що лауреати Нобелівської премії для написання автобіографій широко використовують засоби сти-

лістичної виразності, що мають аксіологічне забарвлення.

Використання стилістично маркованих засобів для реалізації комунікативних тактик виявляється абсолютно логічним і пояснюється онтологічними якостями, адже експресивно-образні значення таких засобів інгерентно антропоцентричні й суб'єктивні [1, с. 225], тобто проникнуті комунікативною прагматикою. Здійснюючи вибір стилістично маркованих структур для передання необхідної інформації оптимальним способом, автобіограф підсвідомо мотивований конкретною комунікативною ситуацією, яка детермінує вибір мовленнєвих засобів, тобто автор виконує семантико-прагматичний вибір. За твердженням Г.Г. Почепцова, прагматичною називається семантика вибору декількох структур, що відповідають одній денотативній ситуації [4, с. 35]. Цей вибір є підсвідомим, оскільки автобіографи не є спеціалістами з лінгвістики, однак здійснення такого селективного принципу є свідченням високої мотивованості щодо впливовості й зрозумілості написаних ними автобіографій. Уважаємо можливим стверджувати, що вираження певних суб'єктивних експресивних значень можна розглядати типом комунікативних ходів для забезпечення успішного виконання мовленнєвих тактик.

Проведений протягом дослідження аналіз свідчить про загальну насиченість АДНЛ стилістично маркованими мовленнєвими засобами: у середньому зазначено від 2,5 до 6,6 засобів мовленнєвої виразності на кожні 100 слів тексту. Зрозуміло, що слід брати до уваги індивідуальні риси стилю автобіографів. Так, стилістична насиченість відзначається в основному в автобіографіях більшого обсягу. Усього зазначено 11 008 випадків використання стилістично маркованих засобів у текстовому матеріалі досліджуваного дискурсу.

Висока вживаність епітета для описів пояснюється його здатністю надавати описуваному об'єкту істотної характеристики [6, с. 71], чим дає можливість розширити уявлення про об'єкт, завжди імплікуючи оцінку. Епітет також має значний потенціал щодо здійснення впливу на адресата повідомлення: вибір експресивного означення-епітета є за своєю суттю когнітивною операцією, в результаті якої здійснюється акт впливу мовця/автора на картину світу адресата [2, с. 173]. Намагаючись якомога точніше донести до читача свої думки, нобелівські лауреати-автобіографи вдаються до активного вживання епітетів, наприклад:

(1) *Bolton is a once prosperous but then (the fifties) decaying northern English town which is right-*

fully proud of its legendary contributions to the industrial revolution – the likes of Samuel Crompton and Richard Arkwright were Boltonians (Harold W. Kroto);

(2) *I had done time in two much larger universities and one much smaller college, wide eyed small town youth from Kentucky (John B. Fenn).*

У наведених прикладах об'єктами оцінювання виступають як самі автобіографи, так і важливі для них реалії, причому для АДНЛ виявилось характерним вживання не одного епітета з означальним словом, а низки епітетів (приклад 1) або багатокомпонентних епітетів (приклад 2). Слід підкреслити, що, окрім високої частотності, епітети в АДНЛ відзначаються саме позитивною оцінкою: 93% від загальної кількості виділених. Маючи високу експресивність, епітети з позитивною оцінкою є потужним інструментом виконання прагматичних завдань і тактик: тактики створення позитивного образу автобіографа у прикладі (2) і позитивної самооцінки у прикладі (1).

Метафора є загальновизнаним засобом надання повідомленню особливої експресивності, тобто виконує інтенсифікуючу функцію [7, с. 424; 8, с. 167]. Метафори в АДНЛ характеризуються високим ступенем оригінальності, сприяючи виникненню асоціацій, які відображають суб'єктивне авторське сприйняття дійсності і дають можливість надати додаткового емоційного забарвлення предметам чи явищам та передати оцінку:

(3) *He quickly hammered into my head the importance of making conducting polymers processible (Alan J. Heeger).* У цьому прикладі виразно оцінюється наполегливість і працьовитість керівника під час пояснення наукового матеріалу.

(4) *During the hours that I pored over them [the Book of Knowledge, an encyclopedia for young people], its 20 volumes became a well worn magic carpet to new and fascinating worlds. I've often quipped that "I got through college on the Book of Knowledge", a bit of rhyming hyperbole that contains an appreciable kernel of truth (John B. Fenn).* Тут об'єктами оцінювання виступає власна наполегливість автобіографа (*I pored over them*) – тактика створення власного позитивного образу, а також одне з використовуваних джерел наукових знань (*well worn magic carpet*) – тактика позитивної самооцінки; використання цих метафор є інструментом експлікації прихованої позитивної самооцінки автобіографа. Використання метафори *an appreciable kernel of truth* слугує мовлен-

невим засобом виконання тактики налаштування на інтелектуальний рівень адресата.

У досліджуваному дискурсі відзначено досить значну кількість порівнянь. Метою вживання цього виразного засобу є прагнення надати тексту додаткової виразності та асоціативності [6, с. 136], що забезпечує приховане оцінювання. Наприклад:

(5) *Like farm's peaches and tomatoes, the eight of us grew and ripened in a healthy and carefree environment on the bank of Delaware River (Joseph Taylor);*

(6) *Len lit up like a light bulb (Richard E. Smalley).*

У наведених фрагментах використання порівнянь викликає позитивну оцінку під час сприймання читачем цих фрагментів і слугує реалізації тактики демонстрації самоідентифікації з людською спільнотою.

Варто вказати на використання алюзій різних груп. Уважається, що цей стилістичний прийом допомагає органічно стисло, однак вичерпно вказати на особисту рису або особливість події, тісно поєднаних з оповіддю, оскільки алюзія асоціативно виокремлює важливу думку певного контексту [6, с. 13]. Алюзія вважається прикрасою стилю й засобом натяку на оцінку.

В АДНЛ вказано на використання в основному літературних та історичних алюзій, як у таких фрагментах:

(7) *To chemists who've attended my seminars, she is permanently six years old, the familiar Alice in Wonderland who gazes at the huge book of Looking Glass Sugars (K. Barry Sharpless).*

(8) *All too common attitudes and approaches seem to have progressed little since the days of Galileo (Paul D. Boyer).*

Використання літературних алюзій на відомі художні твори й персонажі (*Alice in Wonderland, Looking Glass Sugars*), а також на історичних осіб (*Galileo*) можна тлумачити мовленнєво-ментальною грою, покликаною активізувати в когнітивній діяльності адресата програмовані позитивні асоціації, закріплені у свідомості за названими стереотипами, і справити очікуване враження на нього, виконуючи функцію маніпуляції.

Варто підкреслити частотне використання в АДНЛ стилістичних конвергенцій: накопичення і сполучення різних стилістичних засобів, що надає висловленню особливої експресивності і є певним сигналом для читача про важливість авторської думки. Компонентами стилістичної конвергенції найчастіше виступають тропи в різноманітних комбінаціях, вибір яких детермінований волею автора тексту [5, с. 70–71]. Завдяки

використанню багатокомпонентних конвергенцій виразність стилістичних фігур концентрується, підсилюється і сприяє точності, яскравості вираження авторської думки в цілому, а також авторської оцінки. У досліджуваному дискурсі типовими виявилися різноманітні конвергенції на основі епітетів, а також багатокомпонентні стилістичні конвергенції. Майстерне використання цього надзвичайно експресивного стилістичного засобу автобіографами, що за фахом займаються хімією та фізикою і не мають жодного професійного відношення до філології або літератури, може викликати подив і розглядатися свідченням різнобічних здібностей авторів досліджуваних автобіографій. Наприклад:

(9) *As with all my experiments, I had started out wildly optimistic as to the difficulty and time required for this experiment, and it was both a tremendous relief and a tremendous satisfaction when it succeeded (Carl E. Wieman) – спостерігаємо вживання трьох епітетів, два з яких поєднані з гіперболою – wildly optimistic, tremendous satisfaction;*

(10) *We examined the hundreds of millions of measurements in a myriad ways (George F. Smoot).* У цьому фрагменті компонентами конвергенції є алітерація, гіпербола (*hundreds of millions of measurements, myriad ways*) та градація (*hundreds, millions, myriad*), які з особливою емоційністю підкреслюють працьовитість науковців-колег і нарощують прагматичний потенціал тексту. Цей стилістично забарвлений фрагмент слугує виконанню тактики демонстрації самоідентифікації з колегами-науковцями і яскраво виражає позитивну оцінку діяльності.

Меншою частотністю відзначено використання повторів. Цей виразний засіб сприяє глибшому й тоншому відтворенню настрою мовця й передає його реакцію на різноманітні вияви життя, що потрапляють до фокусу його уваги [6, с. 135]. Простий лексичний повтор в АДНЛ часто сполучається з використанням паралельних конструкцій. Використовуючи таку побудову висловлень, авторам удається передати захоплення видатними науковцями, їхньою працею, наполегливістю чи досягненнями:

(11) *He came by almost every lab almost every day to chat with us students about almost everything (John B. Fenn) – потрійний повтор підсилює характеристику образу викладача-вченого й слугує реалізації тактики демонстрації самоідентифікації з колегами-науковцями.*

(12) *Humankind eventually would have solved the matter, but I had the fortunate experience of being the first person with the right idea and the*

right resources available at the right time in history. I would like to mention another right person at the right time, namely Robert Noyce, a contemporary of mine who worked at Fairchild Semiconductor (Jack S. Kilby). П'ятикратний лексичний повтор у наведеному фрагменті значно підвищує прагматику повідомлення та виступає мовленнєвим засобом виконання тактики створення власного позитивного образу й тактики демонстрації самоідентифікації з колегами.

В АДНЛ було виділено низку випадків використання гіперболи, прагматичною метою вживання якої є прагнення посилити увагу до того, що мовець/автор вважає важливим і хоче особливо виділити:

(13) *In those days industry would hire any chemist that could breathe (William S. Knowles).*

(14) *A separate room one floor below us housed this mammoth collection of serial electron micrographs (Martin Chalfie).* Використання гіперболи в першому прикладі та гіперболічної метафори – в другому робить оповідь більш живою, виразною й виступає мовленнєвим засобом вираження тактики позитивної самооцінки. Уживання цих гіперболічних метафор створює позитивні асоціації під час читання, які сприяють сприйняттю автора автобіографії в позитивному ракурсі.

У текстах автобіографій вказано на порівняно невисоку частотність використання інших засобів мовленнєвої виразності, вжитих для надання особливої експресивності. Було виділено такі стилістичні засоби:

– літоту (художнє применшення ознак певних предметів, явищ тощо) [6, с. 102], яка слугує спеціальному підкресленню означуваного явища або ступеня його вияву. В аналізованому дискурсі літота виконує функцію, близьку до характерної для наукової прози [3, с. 166], тобто для передання обережного висловлення думки, наприклад:

(15) *... five years I spent there, while not unhappy, do not stand out in retrospect as a particularly joyful period of my life (Anthony J. Leggett).*

Використання літоти забезпечує реалізацію одразу двох мовленнєвих тактик: позитивної самооцінки й орієнтування на очікування адресата;

– оксиморон (поєднання протилежних чи логічно несумісних понять) [6, с. 115], вживання якого є особливо виразним сигналом для привернення уваги завдяки експресивності смислового контрасту, наприклад:

(16) *I never did terribly well in most normal courses anyway (Carl E. Wieman);*

– інверсію, що вживається для підкреслення значущості того чи іншого аспекту, привернення уваги читача до інформації. Зміна порядку слів надає висловленню з інверсією експресивності, слугує засобом постановки логічних акцентів, полегшує розуміння висловлення заданим чином:

(17) *This I found to be one of the most enjoyable and maturing times of my life (Alan G. MacDiarmid);*

– гру слів, прагматичною метою якої є створення ефекту наближеності до читача й спонукання симпатії до автобіографа, наприклад:

(18) *I still recoil at the memory of that ammoniacal, and demoniacal, assault on my eyes and nose. It was a startling revelation on how and why a whiff of smelling salts can often revive people from a dead faint! (John B. Fenn).*

Названий прагматичний ефект підсилюється використанням окличного речення, яке додатково привертає увагу до змісту фрагмента; загалом, гра слів у цьому разі покликана реалізувати мовленнєву тактику створення позитивного образу автобіографа;

– графічної виразності. Емфатичне виділення за допомогою графічних засобів розглядаються стилістами графічним еквівалентом спеціального інтонаційного оформлення висловлення [3, с. 7] й відзначаються високим ступенем експресивності, наприклад:

(19) *Having chosen something worth doing, never give up and try not to let anyone down (Harold W. Kroto).*

Графічне виділення значно підвищує виразність повідомлення і реалізує тактику звертання до адресата й вираження поради, створюючи прагматичний ефект психологічної близькості з ним.

Результати дослідження стилістичного навантаження АДНЛ в аспекті реалізації мовленнєвих тактик представлено в діаграмі:

Із діаграми видно, що стилістичне навантаження є характерною рисою АДНЛ, до того ж варто вказати на різноманітність засобів, що вжи-

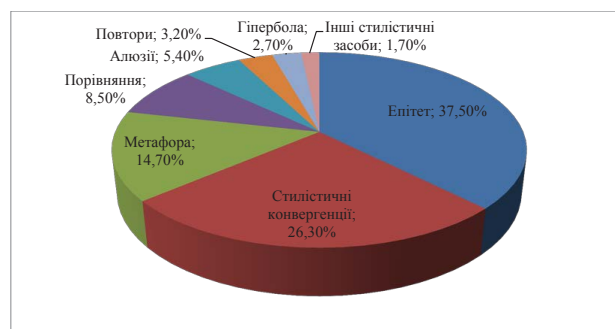

Рис. 1. Частотність використання стилістично маркованих мовних засобів у АДНЛ

ваються для підвищення виразності оповіді й акцентування особливо важливих смислових елементів. Чітко виділяється особливо висока вживаність епітетів і стилістичних конвергенцій, що мають найвищий ступінь експресивності. Серед інших стилістично маркованих мовленнєвих засобів відзначено метафори, порівняння, алюзії, повтори й гіперболи: ці засоби можна назвати високо або достатньо часто вживаними. Невелику групу складають стилістичні засоби невисокої частотності, серед яких є оксюморон, літота, гра слів, інверсія й засоби графічної виразності.

Прямої залежності між використанням окремих стилістичних засобів і реалізацією конкретних мовленнєвих тактик установити не вдалося:

проаналізовані стилістично марковані мовленнєві одиниці можуть слугувати інструментами виконання різних мовленнєвих тактик.

Висновки. Лінгвістичну жанрову рису АДНЛ становить численне використання різних засобів стилістичної виразності. Особливо високою виявилася частотність епітетів і багатокomпонентних стилістичних конвергенцій, що забезпечує значну виразність аналізованого дискурсу в цілому. Установлені лінгвістичні жанрові риси АДНЛ свідчать про його своєрідність і самобутність. Отримані результати дослідження й використана комплексна методика аналізу може бути застосована для вивчення особливостей інших дискурсивних видів і підвидів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алефиренко Н. Современные проблемы науки о языке /Ин-т языкозн. РАН. Москва: Флинта: Наука, 2005. 416 с.
2. Иссерс О. Речевое воздействие. Москва: Флинта: Наука, 2011. 224 с.
3. Мороховский А., Воробьева О., Лихошерст Н., Тимошенко З. Стилистика английского языка. Киев: Вища школа, 1984. 248 с.
4. Почепцов Г. Коммуникативно-прагматические аспекты семантики. Филол. науки. № 4. Москва, 1984. С. 30–37.
5. Риффатер М. Критерии стилистического анализа. Новое в зарубежной лингвистике. Москва: Прогресс, 1980. Вып. IX. Лингвостилистика. С. 69–97.
6. Словник тропів і стилістичних фігур / автор-укладач В. Святовец. Київ: Академія, 2011. 176 с.
7. Stern G. Meaning and Change of Meaning: With Special Reference to the English Language. Bloomington & L.: Indiana University Press, 1998. 434 p.
8. Turner G.W. Stylistics. Harmondworth: Perguin Press, 1975. 256 p.

УДК 811.112.2:005.591.6

ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

APPLICATION OF THE INFORMATION TECHNOLOGIES AS AN INNOVATIVE APPROACH TO THE STUDY OF THE GERMAN LANGUAGE

Середюк Л.А.,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри практики німецької та французької мов
Рівненського державного гуманітарного університету*

Статтю присвячено дослідженню інформаційно-комунікаційних технологій на предмет використання на заняттях з іноземної мови. У статті проаналізовано важливість та актуальність застосування комп'ютерних інноваційних технологій у процесі вивчення німецької мови. Використання інформаційних технологій дозволяє стимулювати процес навчання, покращити сприйняття матеріалу, систематизувати набуті знання та мотивувати до подальшої роботи. Комп'ютер є помічником у розробленні уроку німецької мови, за допомогою якого вчитель може створювати оригінальні навчальні матеріали, які мотивують і націлюють учнів на успішний результат. Також застосування технічних засобів дає змогу створити атмосферу «автентичного» мовного середовища і розвинути «сприйняття» іноземної мови з її інтонацією, мовними структурами, кліше та ін.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, інтернет-технології, комунікативна компетенція, інформаційна компетенція, мультимедійність.

Статья посвящена исследованию информационно-коммуникационных технологий на предмет использования на занятиях по иностранному языку. В статье проанализировано важность и актуальность применения компьютерных инновационных технологий в процессе изучения немецкого языка.

Ключевые слова: информационно-коммуникационные технологии, интернет-технологии, коммуникативная компетенция, информационная компетенция, мультимедийность.

The article is devoted to the research of use of the information and communication technologies on lessons in a foreign language. The author analyzes the importance and relevance of applications of the computer innovative technologies in the process of studying the German language.

For the last ten years using a *computer for study became a vital part of educational curriculum* in the secondary schools and higher educational establishments in the whole world.

The use of multimedia in language teaching is also relevant as the policy of educational systems in the field of language learning is directed not only on the learning of as many languages as possible but also on the development of skills that enable the young people to be mobile and informed. One of the means that transforms the study of the German language into a living and creative process is the use of computer technology in teacher's teaching activities.

Computer is a teacher's assistant by the planning of a lesson. With the help of the computer the teacher can create original teaching materials that will motivate and target the students to the successful outcome.

Computer innovative technologies in the process of studying the German language.

Key words: information and communication technologies, Internet technologies, communicative competence, information competence, multimedia.

Постановка проблеми. У сучасному світі питання використання інформаційно-комунікативних інтернет-технологій у навчанні стає все більш актуальним, оскільки економічний та соціальний розвиток країни поступово робить Інтернет повсякденною реальністю для школярів, студентів та викладачів, а інформаційно-комунікаційні технології створюють нове глобальне середовище, в якому майбутньому поколінню належить не лише спілкуватись, а й будувати професійні й особистісні відносини, позиціонувати свої інтереси та презентувати себе. І від того, наскільки ефективно їм це вдасться, буде залежати особисте благополуччя й професійний успіх. Саме тому останнім часом велике значення надається інформатизації системи освіти.

Тому під час вивчення іноземної мови метою середньої освіти (поряд із розвитком іншомовної комунікативної компетенції) є розвиток інформаційної компетенції, що дозволяє учням не лише знаходити необхідний матеріал у мережі Інтернет, а й створювати інформаційні ресурси та обмінюватись ними. Якщо розглядати урок соціальним замовленням суспільства, системи освіти, то сьогодні ми наблизились до рівня, коли комп'ютерна грамотність випускника школи мусить бути достатньою у тому, щоб вільно працювати на персональному комп'ютері. Це потреба, продиктована часом, рівнем розвитку і моральними цінностями суспільства. Минув час, коли можна було повідомляти знання. У навчанні особливий акцент ставиться на власну діяльність дітей із пошуку, усвідомлення і перероблення нових знань. Учитель є організатором процесу навчання, керівником самодіяльності учнів, який надає їм потрібну допомогу й підтримку. Необхідно переосмислити місце й роль інформації, що веде до

переосмислення змісту освіти. Кожна дитина має власний улюблений предмет, який має допомогти у відкритті можливостей використання сучасних комп'ютерних технологій, зокрема комп'ютерних програм. Або ж комп'ютерні програми можуть стати ще одним інструментом для пізнання улюбленого предмета. Мабуть, сьогодні потрібно говорити про те, що комп'ютерні програми є частиною загальної інформаційної культури вчителя й учнів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Серед українських та зарубіжних дослідників, які вивчали питання застосування мультимедійних технологій у навчанні, слід виокремити М. Ляховицького, В. Глускіна, А. Конишеву, Ф. Рожкову, Ж. Денисова, Л. Цветкова, Л. Беляєву, Т. Кузьмичову, Л. Куштенко, І. Кошман, М. Дубровіна, М. Грюнера, Т. Хассерта та багатьох інших.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити важливість та актуальність застосування комп'ютерних інноваційних технологій у процесі вивчення іноземної мови

Виклад основного матеріалу. За останні десять років навчання із застосуванням інформаційних технологій стало звичними для більшості загальноосвітніх та вищих навчальних закладів усього світу. Актуальним також є використання мультимедійних засобів під час викладання мов, оскільки політика освітніх систем у галузі вивчення мов спрямовується не тільки на те, щоб молодь вивчала якомога більше мов, а й на розвиток тих умінь, що дозволяють бути мобільними та поінформованими. Сьогодні важко визначити питому вагу інформації, яку школярі отримують безпосередньо від учителя, з різноманітних засобів масової інформації, через мережу Інтернет та мультимедіа.

Одним із засобів, який перетворює вивчення німецької мови на живий та творчий процес, є використання комп'ютерних технологій у педагогічній діяльності вчителя [3, с.16]. Комп'ютер є безперечним помічником для вчителя в розробленні уроку німецької мови. За його допомогою вчитель може створювати оригінальні навчальні матеріали, які мотивують і націлюють учнів на успішний результат. Наприклад, комп'ютерна програма PowerPoint уже зарекомендувала себе ефективним засобом підготовки та демонстрації презентацій у сфері навчання. Мультимедійна презентація – це набір сторінок, які послідовно змінюють одна одну, на кожній із яких можна розмістити будь-який текст, малюнки, схеми, відео- та аудіофрагменти, анімацію, 3D-графіку, використовуючи при цьому різні елементи оформлення [2, с. 20]. Вони не вимагають особливої підготовки вчителів й учнів та активно залучають останніх до співпраці. За наявності відповідного обладнання мультимедійні програми мають необмежені графічні можливості, що дозволяє представити будь-який вид діяльності у формі картинок і анімацій. Це особливо важливо а) під час ознайомлення з новою лексикою, тому що зображення на моніторі/екрані дають можливість асоціювати фразу німецькою мовою безпосередньо з предметом чи дією; б) під час вивчення граматичного матеріалу, коли в дітей 9–12 років ще не достатньо розвинуте абстрактне мислення, а якщо вони бачать на екрані комп'ютера барвисті картинки, схеми, анімовані образи, то краще сприймають і засвоюють новий матеріал [2, с. 20].

Комп'ютер забезпечує більший ступінь інтерактивності навчання, ніж робота в класі або в лінгафонному кабінеті. Це забезпечується постійною і прямою реакцією машини на відповіді учня під час виконання вправи. Що стосується навчання усного мовлення, то в такому разі вчитель може скористатися мультимедіа [7, с. 36].

Останніми роками одне з провідних місць у педагогічній практиці починають займати електронні підручники. Увага до них небезпідставна, оскільки в них комплексно акумульовані різноманітні функції, окремо притаманні іншим засобам навчання. У роботі з друкованим підручником пріоритетним виступає зоровий аналізатор, за допомогою якого учень сприймає інформацію: вправи, тексти, діалоги тощо. У електронному підручнику акумульовано можливості забезпечити учня саме тими видами навчальної діяльності, які сприяють залученню і використанню різних аналізаторів для ефективного засвоєння навчального матеріалу (слухового, зорового, мов-

леннево-моторного і рухового). Тому, як відомо з психології, чим більше аналізаторів беруть участь у вивченні навчального матеріалу, тим він ефективніше і краще засвоюється [5, с. 199].

Створення штучного іншомовного середовища в процесі вивчення німецької мови – одне із важливих проблемних питань сучасної методики. Із ним пов'язана реалізація масового навчання (тобто одночасної активністю великої кількості учнів) двом із чотирьох основних видів мовленнєвої діяльності: аудіюванню та говорінню. Наскільки велика роль мультимедійних технологій у вирішенні цих завдань свідчить той факт, що раніше (до появи мультимедійних технологій) ці завдання навіть не ставились, тому що в методиці були відсутні необхідні засоби для практичного вирішення [6, с. 33].

Необхідність широкого впровадження мультимедійних технологій у процес вивчення німецької мови зумовлена тим, що їх використання розкриває великі можливості для реалізації одного з важливих дидактичних принципів – наочності [8].

Систематичне використання комп'ютера на уроці призводить до підвищення якісного рівня використання наочності; підвищення продуктивності заняття; установлення міжпредметних зв'язків; з'являється можливість організації проєктної діяльності учнів зі створення навчальних програм під керівництвом викладачів; учитель, що створює презентацію, змушений звертати увагу на логіку подання навчального матеріалу, що позитивно позначається на рівні знань учнів; змінюються на краще взаємини з учнями, «далекими» від німецької мови, особливо тими, котрі захоплюються комп'ютерною технікою; змінюється ставлення до комп'ютера (учні починають сприймати його універсальним інструментом для роботи в будь-якій галузі людської діяльності).

Учні можуть створювати проєкти з обраної теми, web-сторінки, писати тези наукових робіт у вигляді презентації, оформляти реферати. Зрозуміло, що заняття з використанням мультимедійних технологій потребують великої підготовки. Учитель повинен уміти користуватися різноманітними програмами: графічними, flash-анімаціями, web-редакторами, програмами для створення презентацій, програмами для роботи зі звуком та відео. Усе залежить від того, у якому вигляді ви вирішили подати інформацію. Це може бути відео, презентація, web-сторінка з різноманітними роликами. Загалом, вибір дуже великий. Для унаочнення навчального матеріалу можна використовувати ресурси Інтернету.

Мультимедійний урок дає можливість комбінувати в одному занятті неймовірно кількість цікавих завдань, залучаючи все більшу кількість тих, хто навчається. Нам самим має бути цікаво те, як ми проводимо заняття. Результати проведення такого типу уроків показують, що:

1) застосування комп'ютерної технології сприяє більш активному та свідомому засвоєнню учнями знань із німецької мови;

2) комп'ютерні програми створюють позитивне ставлення учнів до навчального матеріалу;

3) упровадження комп'ютерних технологій у навчально-виховний процес дає змогу посилити внутрішню мотивацію до навчальної діяльності, внаслідок чого подвоюється час довільної уваги ;

4) у процесі сумісної комп'ютерно-ігрової діяльності виникає «кооперуючий ефект» (учні у грі проти комп'ютера несвідомо допомагають один одному);

5) навчальні й контролюючі програми, програми-тести стимулюють інтерес до навчальної діяльності, сприяють формуванню логічного, творчого мислення, розвитку здібностей учнів.

Сама природа мовленнєвого процесу потребує того, щоб під час вивчення німецької мови усне мовлення було в центрі навчальної роботи, особливо на початковому етапі навчання. Тому під час вивчення усного мовлення слухова наочність (порівняно з іншими її видами) грає вирішальну роль. Основне завдання слухової наочності – забезпечити формування і закріплення в пам'яті учнів еталонних мовних зразків і сприяти виробленню навичок їх використання в мовленні. Виникає питання: через які обставини використання інформаційних технологій може істотно раціоналізувати навчальний процес вивчення німецької мови? Щоб дати відповідь на це питання, потрібно пояснити сутність переваг, якими наділяється навчальний процес, якщо він характеризується широким і кваліфікаційним використанням мультимедійних технологій у межах певної системи вивчення німецької мови. Основними перевагами є такі:

1) *створення штучного іншомовного середовища*. Іншомовне середовище – цілком складне поняття, що втілює у своїй структурі лінгвістичні, психологічні й соціальні компоненти. Коли йдеться про штучне німецькомовне середовище, то до вищезгаданих складників додають також методичні фактори, за допомогою яких реалізується використання цілого діапазону допоміжних засобів. Успіх створення іншомовного середовища за допомогою інформаційних технологій полягає в тому, що аудіоматеріали, відеозаписи

чи певні комп'ютерні програми яскраво і наочно демонструють основний компонент іншомовного середовища, тобто німецьку мову, яка зараз відтворюється [4, с. 67];

2) *актуалізація внутрішньої наочності*. Уявлення й образи, що виникають у результаті сприйняття, наприклад, аудіо- чи відеоматеріалів, стають повноцінними лише тоді, коли вони переходять у внутрішні образи. Інтенсивне застосування мультимедійних технологій у вивченні німецької мови веде до вироблення «внутрішніх» уявлень, які за своїм змістом і складають сутність внутрішньої наочності. За такого підходу до організації навчального процесу формується уявлення співучасті в подіях, які згадуються в мовленнєвих ситуаціях;

3) *розширення діапазону аудіювання*. Добре відомо, що в процесі навчання учні настільки звикають до голосу свого вчителя, до його манери говорити, темпу, що навіть відмінники, почувши мову інших вчителів, часто повністю губляться, тому що за такої практики вивчення мови в учнів виробляються певні психічні установки для сприйняття мови у «вузькому діапазоні». Якщо ж обставини змінюються, то іншомовна діяльність «паралізується».

Для того, щоб досягти «широкого діапазону» аудіювання, існує єдиний шлях: тренувати учнів у виконанні вправ на основі аудіо- та відеоматеріалів різних типів. Учнім потрібно пропонувати мовлення, представлене чоловічими, жіночими, дитячими голосами, мовлення з різними віковими характеристиками виконавців. Тільки виконання численних вправ різноманітних варіантів для навчання аудіюванню підводить до оволодіння «широким діапазоном» сприйняття і розуміння німецької мови;

4) *продовження часу перебування в іншомовному середовищі*. Існує багато сприятливих і несприятливих факторів, які істотно впливають на формування основ володіння як рідною, так й іноземною мовою. Одним із найбільш значних факторів тут є час, що витрачається індивідуумом на перебування в мовному середовищі.

Продовження часу, відведеного на перебування учня в штучно створеному мікросередовищі, досягається за допомогою інформаційних технологій різними шляхами: реалізацією спеціальних комп'ютерних завдань, переглядом відеофільмів, озвучених іноземною мовою, прослуховуванням спеціально підготовлених записів і т.д. [4, с. 77];

5) *посилення індивідуального навчання*. На сучасному занятті з німецької мови, де інтенсивно використовуються мультимедійні техно-

логії, викладач дуже часто демонструє зразки іншомовного мовлення. Але суть нового підходу проявляється не лише в підвищенні якості індивідуального сприйняття. Тут є важливим і кількісний показник. За умов інтенсивного використання інформаційних технологій, учні сприймають більшу кількість джерел інформації німецькою мовою. Отже, у таких умовах якість і кількість мовної діяльності кожного учня значно підвищується. Тільки завдяки спеціалізованим технічним навчальним комплексам можна створити умови, за яких учні мають активну мовну практику протягом усього заняття. При цьому збільшуються можливості індивідуального навчання за допомогою мультимедійних технологій. Ті учні, у яких ще не достатньо розвинені мовленнєві уміння і навички, одержують посилені «دوزи» вправ, спрямовані на формування тих психічних якостей, необхідних для досягнення певного рівня володіння німецькою мовою [1, с. 73];

б) *інтенсифікація навчального процесу*, що (за умов використання інформаційних засобів) може відбуватися на двох рівнях.

Перший рівень – це «зовнішня інтенсифікація», завдяки якій навчальний процес інтенсифікується внаслідок широкого впровадження аудіо- та відеоматеріалів, що й сприяє більш щільному вживанню автентичного мовлення. Інтенсифікація тільки на «зовнішньому рівні» була б неповноцінною, якби вона не вступала у взаємодію з інтенсифікацією на «внутрішньому рівні» чи якби людина не використовувала тих

невичерпних внутрішніх психічних можливостей, які вона має. Завдяки кваліфікованому використанню мультимедійних засобів у спеціально розроблених вправах мовленнєві уміння та навички стають набагато міцнішими.

Крім того, в умовах інтенсивних тренувань (наприклад, із використанням оригінальних аудіозаписів) прискорюється вироблення установки на сприйняття німецької мови, що також є конкретним проявом мобілізації внутрішніх ресурсів учня на більш успішне її вивчення.

Висновки. Отже, починаючи роботу з інформаційними технологіями під час навчання німецькій мові, учитель повинен звертати увагу на фактори, з якими пов'язаний успіх у навчанні, зокрема технічну справність приладів, організаційну підготовку учнів до майбутньої роботи, врахування технічних і навчальних можливостей мультимедійних технологій (наприклад, аудіо- та відеозасобів, презентацій). До таких факторів належать також способи забезпечення надійного контролю, врахування закономірностей застосування мультимедійних засобів у навчально-виховному процесі вивчення німецької мови.

Використання інформаційних технологій у процесі вивчення німецької мови дозволяє стимулювати процес навчання, покращити сприйняття матеріалу, систематизувати набуті знання та мотивувати до подальшої роботи. Також застосування технічних засобів дає змогу створити атмосферу «автентичного» мовного середовища і розвивати «сприйняття» іноземної мови з її інтонацією, мовними структурами, кліше та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Глушкин В. Технические средства обучения в языковых высших учебных заведениях. Москва: «Просвещение», 1975. 97 с.
2. Денисова Ж. Мультимедийная презентация языкового материала как методический прием. Иностранные языки в школе. 2008. № 3. С. 20–27.
3. Карамышева Т. Изучение иностранных языков с помощью компьютера. Санкт-Петербург: Союз, 2001. 254 с.
4. Ляховицкий М. Методика преподавания иностранных языков. Учеб. пособие для филол. фак. вузов. Москва: Высш. школа, 1981. 159 с.
5. Соломахина И. Мультимедийные средства в обучении иностранному языку. Школьные технологи. 2004. № 5. С. 198–202.
6. Цветкова Л. Некоторые преимущества использования мультимедийных средств при обучении иностранному языку. Английский язык в школе. 2008. № 4. С. 28–34.
7. Шевцова О. Використання комп'ютерних технологій як засіб творчого та інтерактивного навчання: комп'ютер у класі. Англійська мова та література. 2008. № 4. С. 36–41.

КОГНІТИВНО-СЕМІОТИЧНЕ ПІДґРУНТЯ ВИВЧЕННЯ СЕНСОРИКИ ЗАПАХУ І СМАКУ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

COGNITIVE SEMIOTIC BASIS FOR STUDY OF SMELL AND TASTE SENSORY IN LITERARY TEXT

Сидоренко Т.В.,

*аспірант кафедри англійської філології і філософії мови
імені професора О.М. Мороховського
Київського національного лінгвістичного університету*

У статті сенсорне сприйняття розкрито як засіб сприйняття навколишнього світу, що може бути когнітивно репрезентовано, та як джерело образності в прозових творах. На матеріалі романів сучасної британської письменниці Дж. Харріс та американської письменниці Е. Баурмайстер розглянуто особливості вербальної репрезентації сенсорики запаху і смаку в когнітивному аспекті. Проаналізовано семіотичні механізми функціонування ольфакторної та густаторної образності в художньому тексті. Окреслено нарративні особливості сенсорики запаху і смаку в художніх творах.

Ключові слова: сенсорика запаху і смаку, сенсорне сприйняття, когнітивна репрезентація, семіотичні механізми, образність.

В статье сенсорное восприятие раскрыто как средство восприятия окружающего мира, который может быть когнитивно репрезентованым, и как средство образности в художественном произведении. На материале романов современной британской писательницы Дж. Харрис и американской писательницы Э. Баурмайстер рассмотрены особенности вербальной репрезентации сенсорики запаха и вкуса в когнитивном аспекте. Проанализированы семіотические механизмы функционирования ольфакторной и густаторной образности в художественном тексте. Очерчено нарративные особенности сенсорики запаха и вкуса в художественных произведениях.

Ключевые слова: сенсорика запаха и вкуса, сенсорное восприятие, когнитивная репрезентация, семіотические механизмы, образность.

The article reveals sensory perception as means of perception of the environment that can be represented cognitively, and as a source of imagery in literature. Specific ways of verbal representation of smell and taste sensory in their cognitive aspect are discussed on the basis of the novels by modern English author J. Harris and American author E. Bauermeister. Semіotic mechanisms of functioning of olfactory and gustatory imagery in literary text. The narrative feature of smell and taste sensory in literary works is outlined.

Key words: smell and taste sensory, sensory perception, cognitive representation, semіotic mechanisms, imagery.

Постановка проблеми. Процес сприйняття людиною навколишнього середовища і достовірність цього процесу є об'єктом дослідження з часів античності [1], Просвітництва [2; 3] і до сучасних розвідок щодо сенсорики загалом і конкретних її аспектів.

Традиційно відчуття зору, слуху, дотику, запаху та смаку вивчали окремо одне від одного, проте навіть у Аристотеля знаходимо поняття «sensus communis», тобто здатність людського мозку поєднувати і категоризувати інформацію, що надходить від різних органів чуття [1]. Це знайшло підтвердження і подальше використання у сучасних міжмодальних дослідженнях сенсорики [4; 5]. Сенсорика є об'єктом різнопланових когнітивних досліджень, що дає теоретичне підґрунтя для аналізу сенсорної образності, зокрема ольфакторної і смакової, в художньому дискурсі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічними засадами дослідження ольфакторної та густаторної сенсорики в художньому тексті є напрацювання у сфері когнітивної семан-

тики [6; 7], нейрокогнітології [5; 8; 4], семіотики художнього тексту [9; 10; 11] та наратології [12; 13; 14]. Зіставлення різних наукових напрямів дає змогу дослідити сенсорну образність запаху і смаку та функції ольфакторної й густаторної сенсорики в художніх творах із когнітивно-семіотичного погляду.

Постановка завдання. Дослідження фізіологічних особливостей сприйняття запаху і смаку є основою для розуміння того, як ольфакторна і густаторна сенсорика функціонує в контексті художнього твору. Із поняття «втілення» («embodiment» за М. Джонсоном) [6] випливає, що концепти і категорії, якими ми оперуємо, вкорінені в людському тілесно-чуттєвому досвіді, тому мислення людини, відображене в мові, структурує реальність. Таким чином, «втілення» є когнітивною основою для дослідження сенсорики запаху і смаку в художніх творах.

Виклад основного матеріалу. У межах ольфакторної та густаторної сенсорики є простір і для семіотичного аналізу. На думку деяких

дослідників, їжа завжди виступає у літературі семіотично значущою величиною [15, с. 122]. Із цього випливає, що смак також може функціонувати семіотичним об'єктом. За Ж.-Ж. Буто, дослідник у галузі семіотики повинен аналізувати взаємодію естетичного виміру смаку, пов'язаного зі сприйняттям, і його когнітивного виміру в плані категоризації дійсності [11, с. 338]. Можна говорити про семіотику їжі як підрозділ прикладної семіотики. Семіотика їжі розглядає питання соціальної теорії їжі, досліджуючи її первинною системою моделювання. По-перше, якщо припущення про їжу-мову підтверджується, то їжа має «говорити» щось про світ і суспільство. Семіотика має здійснити переклад смаку і його сприйняття, щоб надати значення досвіду вживання їжі [16]. Із погляду семіотики, харчування пов'язане не лише з матеріальними потребами чи фізіологічними процесами, а й із різноманітними дискурсами й образами, які асоціюються з ним, стаючи формою вираження культурної ідентичності [17]. У цьому сенсі набирають популярності дослідження ф'южн-кулінарії (*fusion cuisine*) – поєднання різних кулінарних традицій і негативного її вияву (конф'южн-кулінарії, тобто «кулінарії-плутанини», що викликає зіткнення несумісних смаків і текстур, а також смакової ідентичності).

Із соціальної точки зору смак є знаком уявлення про вибір [18, с. 58]. У праці «Відмінність» П. Бурдє досліджує способи формування смаків представників різних класів французького суспільства середини ХХ століття [19]. Він вважає, що соціальний клас є найважливішим чинником у визначенні смаків, а смаки є необхідними елементами в процесі формування і відтворення класу, а також зміцнення міжкласових відмінностей [18, с. 170]. Хоча такий погляд є об'єктом для критики в тому аспекті, що вибору їжі (як знаку соціальних умов) надається занадто велика вага [20, с. 38].

Смак спочатку завжди є тактильним відчуттям: смакування відбувається поетапно, при цьому людина здебільшого може розпізнати нюанси смаку. На образному рівні смакування створює топологічну і часову диференціацію, що пов'язано з анатомічними властивостями органів смакового чуття.

Отже, смак розглядається продуктом синкретизму відчуттів, значень і агентів (суб'єкта і об'єкта: того, хто їсть і того, що їдять), пов'язаний із сенсорним всесвітом, який завжди залежить від суб'єкта і соціальних, культурних і міжкультурних впливів [11, с. 339]. Їжа та її смак функціонує семіотичною системою і взаємодіє з іншими

семіотичними системами. Підхід до смаку (як об'єкта семіотики) [11; 21] дає можливість аналізувати його з точки зору знаковості щодо фізіології та комунікації. Також чуттєвий досвід відіграє важливу роль у виникненні метафоричного значення [22]. Звертаючись до запаху, такі його властивості, як суб'єктивність та емоційність, є основою для метафоричних мапувань [23], при цьому фізіологічні та психологічні особливості сприйняття запаху виконують роль вихідної концептосфери. Зважаючи на це, корпус матеріалу дослідження окреслено художніми творами з ольфакторним та густаторним компонентами у їх об'єктно-суб'єктних та функціональних виявах на образно-символічному рівні. Персонажі та локації у творах репрезентуються через запахи та смаки, що набувають семіотичного значення. Наприклад, у фрагменті роману Дж. Харріс «Chocolat» («Шоколад») донька головної героїні характеризується так:

[Anouk] smells of chocolate and vanilla and peaceful untroubled sleep [24, p. 176].

Шоколад і ваніль (*chocolate and vanilla*) мають приємні конотації для головної героїні, тому що вона є власницею шоколадної крамниці, тому вони вказують на душевну близькість доньки і матері. Спроможність дівчинки спокійно і безтурботно спати виражено метафорично через образ запаху (*smell of peaceful untroubled sleep*).

У цьому ж романі низка локусів, насамперед європейських міст, репрезентована образами запахів та смаків їжі:

Paris smells of baking bread and croissants; Marseille of bouillabaisse and grilled garlic. Berlin was Eisbrei with Sauerkraut and Kartoffelsalat, Rome was the ice-cream I ate without paying in a tiny restaurant beside the river [24, p.70].

Таким чином, замість більш традиційних візуальних образів у спогадах про відвідані міста фігурують запахи та смаки страв, характерних для цієї місцевості загалом (круасанів (*croissants*) у Парижі, буябесу (рибна юшка з часником і прянощами) (*bouillabaisse*) в Марселі та рисової каші з квашеною капустою і картопляним салатом (*Eisbrei with Sauerkraut and Kartoffelsalat*) в Берліні) та пов'язаного з особистими асоціаціями оповідачки безкоштовного морозива в Римі (*the ice-cream I ate without paying*).

Згідно з концепцією втіленого значення (*embodied meaning*), емоційне сприйняття впливає на раціональне [6], тому запахи і смаки, сприйняті персонажем, визначають його погляди і поведінку, навіть коли є доволі суперечливими, наприклад:

I caught the maddening smell of coffee and hot bread from the kitchen; the scent of chocolate, like that of my anger made me light-headed, almost euphoric with rage [24, p. 234].

Цей фрагмент ілюструє реакцію одного з головних героїв роману (священика Рейно) на запахи шоколадної крамниці. Аромат шоколаду доводить його до гніву (*rage*), що поєднується із запамороченням (*light-headed*) та ейфорією (*euphoric*). Також відбувається метафоризація гніву – носія запаху через буквальный запах шоколаду (*scent of chocolate, like that of my anger*).

У іншому романі Дж. Харріс «Five Quarters of the Orange» («П'ять четвертинок апельсина») оповідь ведеться від першої особи. Це спогади літньої вдови, що під іншим прізвиськом повернулася у рідне село та розповідає про події свого дитинства, що свого часу змусили її покинути рідний дім. У романі простежуються дві часопросторові лінії, що постійно змінюються: одна описує дитинство Фрамбуази Дартіген у Франції в роки окупації, інша – її життя вдовою Фрамбуази Сімон у теперішній Франції. Її розповідь є нелінійною, нечіткою, на що натякає сама оповідачка, експліцитно звертаючись до читача: *You want... to have it clear; categorized, ended... Well, it isn't as easy as that* [25, с. 12]. Вона додає уривки з кулінарної книги своєї матері, яка містить не лише рецепти, а й особисті примітки (причому неупорядковані) з багатьма скороченнями, з елементами фікції: *there are almost no dates in the album, no precise order...with many abbreviations and cryptic references. I recognize some of the incidents to which she refers. Others are twisted...Still others seem to be complete inventions, lies* [25, с. 9]. Таку ж манеру оповіді переймає Фрамбуаза, бо в її оповіді немає ані початку, ані визначеного кінця: *like my mother's album, there are no page numbers. No beginning and the end is raw...* [25, с. 13]. Хоча вона і згадує про потребу читачів у систематизованій, логічній історії: *I know what you're thinking. You wish I'd get on with the story* [25, с. 11]; *I know. You want me to get to the point* [25, с. 15], Фрамбуаза навмисне уповільнює ритм оповіді, вважаючи, що спосіб оповіді й час, витрачений на неї, є так само важливим: *this is at least as important as the rest, the method of telling, and the time taken to tell...* [25]. Таким чином, вона ніби смакує деталі подій минулого.

Саме ім'я наратора (Фрамбуаза (фр. framboise – малина)) має смакові конотації. Її самохарактеризація відбувається також через образ фрукта: *[I am]...baked and yellowed by the sun like a dried*

apricot [25, с.12]. Проте їжа і процес її приготування для неї не є мистецтвом чи стилем життям, а радше фізіологічною необхідністю і важкою працею: *for me food is simply food, a pleasure for the senses...hard work sometimes, but not to be taken seriously, not art, for heaven's sake* [25, с. 26]. Саме через рецепти матері, запахи та смаки, знайомі з дитинства, Фрамбуаза може реконструювати подробиці своєї історії. Отже, під впливом сенсорики запахів та смаків не лише відбувається індивідуалізація, а й спостерігаємо розпливчатість розповіді.

Головній героїні роману Е. Бауермайстер «The School of Essential Ingredients (Школа основних інгредієнтів)», як і Віанн Роше з роману «Chocolat», притаманне синестезійне бачення світу. Поєднання зорового і слухового сприйняття, коли вона чує те, як звучить зелений колір (*and Lillian...would listen ...and she would think, This is what green sounds like* [26, p. 12], переходить у поєднання ольфакторного і слухового, коли Лілліан деякі запахи здаються такими ж гострими і різкими, як стук підборів по паркету (*some smells were sharp, an olfactory clatter of heels across a hardwood floor* [26, p. 13]. Лілліан змалку доводиться вчитися готувати, оскільки її мати після розлучення занедбує домашні справи і ховається від реальності у світі книг. Через це у Лілліан виникає неприязнь до читання, натомість вона відчуває мову запахів краще, ніж слова:

... the language of smells ... to Lillian was as obvious as a billboard...sometimes ...smells were for her what printed words were for others [там само]

Запахи і смаки страв стають для героїні учасниками комунікації. Вона помічає реакцію на них інших людей (*people seemed to react to spices much as they did to other people* [26, p. 15], семіотику запахів (як маркерів настрою людини) (*Sarah's mother...always cooked curry when she was fighting with her teenage daughter* [ibid, p.13], навіть вчиться вгадувати її заздалегідь. Це допомагає Лілліан приготувати таку страву, яка повернула її маму до реального світу з книжкового полону. Крім того, детальна увага, яка приділяється процесу приготування їжі та її запаховим і смаковим характеристикам, пояснює те, як саме героїня змогла вплинути на тих, кого вчила готувати.

Висновки. Таким чином, різноманітність оповідних перспектив підкреслює універсальність передання сприйняття запахів і смаків. Примат емоційного над раціональним здійснює вплив на характеристику та самохарактеризацію персонажів, а також на подієвість твору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Aristotle. *De Anima*. Oxford: Clarendon Press, 2016. 415 p.
2. Diderot D. *Lettre à Mademoiselle de la Chauv. Correspondance (1713–1757)*. Paris: éditions de Minuit, 1955.
3. Rousseau J.J. *Emile, ou de l'éducation. Oeuvres complètes*. Paris: Gallimard, 1969. 1958 p.
4. Lehrer J. *Proust was a Neuroscientist*. Boston: Houghton Mifflin Harcourt, 2007. 307 p.
5. *Perception and Perceptual Development* (ed.R.Walk, H.Pick). New York: Plenum Press, 1981. 415 p.
6. Johnson M. *The Meaning of the Body. Aesthetics of Human Understanding*. Chicago & London : UCP, 2008. 308 p.
7. Steen G. J. *From Linguistic to Conceptual Metaphors in Five Steps. Metaphor in cognitive linguistics*. Amsterdam: John Benjamins, 1999. P. 57–77.
8. Jütte R. *The Sense of Smell in Historical Perspective. Sensory Perception, Mind and Matter*. Wien: Springer-Verlag, 2012. P. 313–330.
9. Barthes R. *Toward a Psychology of Contemporary Food Consumption. Food and Culture: a Reader*. Oxford: Routledge, 2008. P. 27–35.
10. Бахтин М. *Вопросы литературы и эстетики: исследования разных лет*. Москва: Худож. лит., 1975. 502 с.
11. Boutaud J. J. *Analyses sensorielles: pour une sémiotique du goût*. Limoges: PULIM, 1999. 73 p.
12. Fludernik M. *An Introduction to Narratology*. London: Routledge, 2009.
13. Scholes R. *Semiotics and Interpretation*. L.: Yale University Press, 1983. 162 p.
14. Toolan M. *Language in literature – an introduction to stylistics*. London : Routledge, 1998.
15. Городнюк Н. *Концепт їжі та мотив насолоди у романі 20–30х рр. ХХ ст.: компаративні аспекти. Сучасні літературознавчі студії. Дискурс смаку в літературі і культурі. Збірник наукових праць*. 2012. Вип. 9. С. 121–129.
16. Mangiavane F. *Feasting with the Outlander. Semiotics of the Culinary Cinema*. 2014. URL: <http://semio2014.org/en/semiotics-of-food>
17. Stano S. *“Con-Fusion Cuisines”: Melting Foods and Hybrid Identities*. 2014. URL: <http://semio2014.org/en/semiotics-of-food>
18. Рай Дж. *Чи слід мені їсти м'ясо? Вегетеріанство і вибір раціону. Їжа і філософія: їжте, пийте і будьте щасливі / упор. Ф. Олгоф*. Київ: Темпора, 2011. С. 57–69.
19. Bourdieu P. *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge: Harvard University Press, 1984. 615 p.
20. Саймонс М. *Епікур, філософ ласунів. Їжа і філософія: їжте, пийте і будьте щасливі / упор. Ф. Олгоф*. Київ: Темпора, 2011. С. 25–42.
21. Floch, J.-M. *Identités visuelles*. Paris: PUF, 1995
22. Kövecses Z. *Metaphor: A Practical Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2002. 285 p.
23. Ibarretxe-Antuñano I. *Metaphorical Mappings in the sense of smell. Metaphor in Cognitive Linguistics / ed. R.W. Gibbs*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins, 1999. P. 29–45.
24. Harris J. *Chocolat*. N. Y.: Random House, 2007. 382 p.
25. Harris J. *Four Quarters of the Orange*. N. Y.: Random House, 2010. 432 p.
26. Bauermeister E. *The School of Essential Ingredients*. N. Y.: Berkley Books, 2010. 261 p.

УДК 811.111:2+22+284.57(73+4)

ТЕОЛОГІЯ І П'ЯТИДЕСЯТНИЦЬКЕ ВЧЕННЯ: СУТНІСТЬ, ОСНОВНІ АСПЕКТИ ТА ПІДХОДИ ДО ЇЇ АНАЛІЗУ

THEOLOGY AND PENTECOSTAL TEACHING: ESSENCE, FUNDAMENTAL ASPECTS AND APPROACHES TO ITS ANALYSIS

Федишин М.І.,

аспірант кафедри англійської філології
Ужгородського національного університету

Статтю присвячено комплексному дослідженню основних аспектів теології як наукового вчення. Важливе місце в статті відводиться п'ятидесятницькому вченню, розглядається його сутність і роль у сучасному суспільстві. Значну увагу відведено розгляду поняття теологічної системи. Виділено окремі шляхи тлумачення Слова Божого. Окреслено підходи до вивчення теології.

Ключові слова: п'ятидесятництво, теологія, наука, вчення, підхід, тлумачення.

Статья посвящена комплексному исследованию основных аспектов теологии как научного учения. Важное место в статье отводится пятидесятническому учению, рассматривается его сущность и роль в современном обществе. Значительное внимание отведено рассмотрению понятия теологической системы. Выделены отдельные пути толкования Слова Божьего. Определены подходы к изучению теологии.

Ключевые слова: пятидесятничество, теология, наука, учение, подход, толкование.

The article is considered to be the comprehensive research of the fundamental aspects of theology as a scientific teaching. The important place has been given to the Pentecostal teaching, its essence and role in a modern society. Considerable attention has been paid to the consideration of the notion of the theological system. Several ways of interpreting God's Word have been singled out. The approaches to the theological studies have been outlined.

Key words: Pentecostalism, theology, science, teaching, approach, interpretation.

Постановка проблеми. Дослідження доктринальної теологічної тематики є відповідальним дорученням. У нашому випадку для того, щоб побачити значущість п'ятидесятницького віровчення і процесу його розвитку, потрібно знати нарративу п'ятидесятництва. Дослідники релігії вивчають історію його становлення, теологічні засади, а також його практичну цінність у житті віруючих. Ці всі завдання є справою теологів, які досліджують лакуну п'ятидесятництва. Вони є дослідниками, які методично намагаються інтерпретувати логічний зв'язок релігійних явищ у часі та просторі, духовне послання яких базується на живому Одкровенні Слова. Не менш важливою тут ми знаходимо і нішу лінгвіста, який безпосередньо бере участь у тлумаченні цих явищ і процесів. Саме тому проблема коректного тлумачення Слова Божого, відбору відповідних концепцій, підходів до розгляду християнської п'ятидесятницької теології є *актуальною* і такою, що вартує нашої уваги та виконання ґрунтовного аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні уже існують деякі підходи до вивчення релігійної мови. Поступово вітчизняні та зарубіжні дослідники опрацьовують величезну кількість матеріалу, що стосується духовної літератури, та напрацьовують певну методологію дослідження релігійного і власне теологічного дис-

курсу. Цим питанням займаються О. Гадомський (теолінгвістика), О. Черхава (теологічна лінгводискурсологія), Н. Кравченко (синергійний і теолінгвістичний підходи), Ю. Чернишова (комунікативний підхід), Р. Ваврінчик (лінгвопрагматика), О. Малікова (прагмастилістика), І. Бугаєва (лінгвотеологія), Ж-П. Ван Нoppen (теолінгвістика), Д. Крістал (теолінгвістика), О. Анісімова (функціональний, прагматичний і соціально-психологічний підходи), О. Прилуцький (семіогерменевтичний підхід) тощо.

Постановка завдання. *Об'єктом розвідки* є теологічний дискурс, представлений п'ятидесятницьким віровченням. *Предметом розвідки* слугує вивчення підходів до розгляду священної мови, що відбувається під кутом теології і лінгвістики. *Метою статті* є визначення парадигмальних основ теології як системи, а також п'ятидесятницького її напрямку. Досягнення цієї мети передбачає вирішення таких *завдань*:

- розглянути місце і роль п'ятидесятницької комунікації;
- окреслити сутність та експланаторність поняття теологічної системи;
- розглянути теологію з позицій науки і вчення;
- виокремити шляхи тлумачення Слова Божого;

– окреслити основні підходи до визначення теології;

– коротко пояснити сутність кожного з підходів.

Виклад основного матеріалу. Розгляд Слова Божого є відповідальним завданням. Саме слово має й інші назви. Його називають *релігійною мовою, релігійним текстом, релігійною комунікацією, релігійним контактуванням, духовним словом, євангельською комунікацією, релігійним дискурсом*. Яку б назву воно не носило, важливим є його коректне тлумачення. Саме теологічний процес є методичною спробою пояснити релігійні принципи з позицій власне теології і лінгвістики. Для того, щоб їх пояснити, лінгвіст повинен мати певні релігійні уявлення про християнське вчення. Загалом, для того, щоб описати теологічні особливості лінгвістичним знаряддям, необхідно бути зануреним у конкретну релігійну сферу.

Пробудження є миттєвим процесом людської свідомості, внаслідок чого починаються конкретні зміни відповідної зі сфер людського життя. Воно позначає дію або стан, коли людина перестає спати і прокидається від сну, коли людина виходить зі стану спокою і стає більш активною, дієвою, коли людина оживає [12]. Перед нами постає питання духовного пробудження, яке відбулось і зародилось на теренах США (могутнє пробудження на Азуза Стріт 1906 року), яке потім перенеслося і на скандинавські країни (європейське п'ятидесятництво), а також вплинуло на подальший духовний розвиток не тільки окремих країн, а й понеслося по всьому світу. Це свято П'ятидесятниці. У Діяннях Апостолів у другому розділі йдеться про дивовижне «вилиття» Святого Духа на землю, що відбулося за часів ранньої церкви і стало серцевинним теологічним символом П'ятидесятництва: *«Коли ж почався день П'ятидесятниці, всі вони однодушно знаходились вкупі. І нагло зчинився шум із неба, ніби буря раптова зірвалася, і переповнила весь той дім, де сиділи вони. І з'явилися їм **язики** поділені, немов би огненні, та й на кожному з них по одному осів. Усі ж вони сповнились Духом Святим, і почали говорити іншими **мовами**, як їм Дух промовляти давав»* [2, с. 1015]. Далі ми бачимо те, наскільки це пробудило апостолів, як вони почали діяти, маючи велику владу від Господа і будучи наповненими і керованими Його Духом.

Духовне пробудження виникає тоді, коли люди однодушно шукають Господа і всім серцем хочуть знайти Його, бажають бути оновленими і зодягненими у Божу силу і славу для того, щоб творити те, що Ісус заповів. Те, що сталося на Азуза Стріт

у Лос-Анджелесі, є найсильнішим пробудженням, що сталося в історії християнства опісля першого «вилиття» Святого Духа. Є багато свідчень про ті дні, вони особливі, бо поставили початок утворенню нового сповненого Духом Божим учення, в якому хрещення Духом не є застарілою практикою, яка існувала за часів апостолів, але є реального як для того часу, так і сьогодні. Тому п'ятидесятницька комунікація завжди носить цікавий, дискусійний, таємничий характер, що і привернуло нашу увагу до розгляду цього вчення.

Надзвичайно привабливим є місце і комунікативне значення мови за цієї священної історичної події. У Новому Завіті написано: *«Перебували ж у Єрусалимі юдеї, люди побожні, від усякого народу під небом. А коли оцей гомін зчинився, зібралася безліч народу, та й диву далися, бо кожен із них тут почув, що вони розмовляли їхньою власною **мовою!** Усі ж побентежилися та дивувалися, та й казали один до одного: Хіба ж не галілеяни всі ці, що говорять? Як же кожен із нас чує свою власну **мову**, що ми в ній народились? Парфяни та мідяни та еламїти, також мешканці Месопотамії, Юдеї та Каппадокії, Понту та Азії, і Фіргії та Памфілії, Єгипту й лівійських земель край Кірени, і захожі римляни, юдеї і нововірці, крїтяни й араби, усі чуємо ми, що говорять вони про великі діла Божі **мовами** нашими»* [2, с. 1015].

У двох вищенаведених уривках ми виділили п'ять слів, що позначають людський процес говоріння, виражений такими словами, як **мова** і **язики**. Людина уже володіє мовою, в якій вона народилася, але Бог хрестить Своїм Духом Святим іншою мовою, щоб людина могла шукати і пізнавати волю Небесного Батька. Як ми бачимо (те, що сам Бог установив символом, щоб було говоріння на інших мовах, *інакше* – глоссолалія), символом стає людський орган мовлення – язик, за допомогою якого людина спілкується і виражає свої думки, почуття і емоції. Так само і для правильного тлумачення релігійної мови виникають різноманітні підходи до її аналізу. Тут ми спостерігаємо взаємозв'язок мови з іншою мовою, у такому разі релігійна мова (комунікація) є об'єктом дослідження мови теології. Варто зазначити слова О. Гадомського, який каже, що «мовознавство виникло як теомовознавство (теолінгвістика) і тільки зі століттями набуло світського характеру» [5, с. 288]. Отже, давайте розпочнемо із розгляду **сутності поняття теології**.

Як ми бачимо, увесь час роблять спроби надати пояснення Слову Бога. Людськими зусиллями, які були направлені на дослідження духо-

вного, а також бажанням Бога, вкладеним у серце людини, виникла наука теологія. Існують два поняття на позначення цього способу вивчення релігійного доктрини – теологія і богослов'я. За словами М. Вереш, науковці, послуговуються терміном «богослов'я, орієнтуються на східно-християнську культуру, а науковці, які вживають термін «теологія», є зосередженими на західно-християнську [4, с. 15]. Термін «теологія» походить від грецьких слів λόγος – слово, вчення і θεός – Бог» [4, с. 16]. Священнослужитель Ф. Аквінський зазначав, що заради людського спасіння було необхідно, щоб існувала наука, яка базується на Божому Об'явленні [4, с. 15]. Російський учений Н. Назаров також зазначає, що причиною використання терміна «теологія» є те, що він містить термінологічну відповідність і його назва є співзвучною традиційним університетським наукам [8, с. 9]. Хтось вважає, що теологія є наукою, яка оперує термінами, доктринами, догмами, канонічними поняттями, затвердженнями синодами та відповідними авторитетними органами церкви [3, с. 21], хтось говорить, що це вчення про Бога, що базується на Об'явленні, тобто на методичній спробі зрозуміти та пояснити Божественне Об'явлення істини [4, с. 15]. Німецький лінгвіст Г. Кречмар розглядає теологію роздумами про Бога, що є методично-спрямованим явищем [9, с. 211]. За словами С. Стасяк, християнський розум прагне думкою збагнути те, у що вірить, тоді як предметом віри виступає таїнство, завдяки роздумам над цим, автор знаходить у цьому важливу нішу теології [13, с. 5–6]. У словнику Меріам-Вебстер теологія є наукою релігійної віри, практики і досвіду; вона є наукою про Бога і про ставлення Бога до світу [17]. English Oxford Living Dictionaries пропонує нам таке розуміння теології: наука про природу Бога і релігійного вірування [16]. Словник християнського богослов'я говорить, що теологія є систематичним викладом, обґрунтуванням і захистом науки про Бога, його властивостей, якостей, ознак; вона є комплексом доказів «правдивості» догматики, релігійної моралі, правил і норм життя віруючих і духовенства [14]. Російський лінгвіст Ю. Романченко зазначає, що «єдиною основою для виділення теології (як теоретичного і практичного вчення про Бога, про Одкровення, про взаємовідносини Бога і людей) є опора на Священні тексти та їх тлумачення» [9].

Науковий підхід до вивчення Біблії є логічною спробою тлумачення Біблії. Біблію, Боже Слово потрібно пізнавати від Бога. Подумати б тільки, чи було б тепер стільки розгалужень, конфесій,

деномінацій у християнстві, якщо б люди слухали і приймали чисте Одкровення від Бога без усіляких «домішок»? Завдяки обмеженості наукового підходу щодо розгляду духовних істин не існує одностайної позиції щодо біблійних істин. Одні розглядають Слово Боже під кутом логічності, інші – з позицій релігійності, ще інші намагаються аргументувати і співставити відповідно до людського комфорту, при цьому тлумачі несуть значну духовну відповідальність.

Протестантизм завжди був «некомфортною течією», а також тією, слідуючи за якою людині відкривається безмежний океан Божої мудрості, яка веде до пізнання вічного. Відповідно до п'ятидесятницького вчення, процес християнського життя не вважається набутих або ж перебраним від когось, а є самостійним розвитком духовності особистості. Коли людина приходить до Христа, схиляється перед Ним і дозволяє Богу працювати у її серці, то відбувається дещо надзвичайне: людина має відносини з Богом і Господь може змінювати серце і думки особистості, тим самим зберігаючи їх у Христі Ісусі. Для того, щоб відбулися певні зміни, людина серцем прислуховується до слів Господніх. Бог може промовляти через усе: молитву, читання Слова Божого, проповідь, релігійну книгу, щоденні календарики. Основним тут постає питання розуміння Його Слова. Тут нам допомагає така істина: слово Боже є Словом, що сказав Бог. Так, через людей, але його сказав Бог. Звідси випливає таке питання: хто може найкраще пояснити Слово Боже? Найкраще пояснення своїх слів може надати той, хто їх говорив. Тому Бог найкраще може пояснити і дати зрозуміти нам Його Слово. Він пояснить те, що хотів донести до кожного окремо і до всіх людей разом.

Американський дослідник Д. Перріс вважає, що біблійне тлумачення є і наукою, і мистецтвом. З одного боку, воно є наукою, адже «для тлумачення Біблії ми використовуємо різні методи і принципи», а з іншого – «біблійне тлумачення є мистецтвом, тому що нерідко ми натрапляємо на наше особисте судження відносно значення Біблії, а це уже, – зазначає автор, – більше базується на інтуїції або ж на інстинктивному розумінні, аніж на застосуванні чітко окресленого методу» [18, с. 3]. Святий Августин говорить, що «кожен, хто думає, що розуміє Святе Писання, але тлумачить його таким чином, що не буде двоєдиної любові – до Бога і до ближнього – той не розуміє Писання так, як воно того вимагає. Якщо ж, з іншого боку, хтось витягує із Писання те значення, яке може бути використано на благо

збудування любові, навіть якщо при цьому він не розкриває в точності те значення, що мав на увазі автор, то помилка такого тлумача не є такою страшною» [18, с. 5]. Таким чином, існує три рівні читання Біблії:

1) читання Біблії з молитвою і роздумами;

2) читання із визначенням літературних особливостей тексту; читання із розробкою розгорнутого плану; читання із аналізом речення; вивчення розповідного тексту;

3) вивчення деталей; вивчення історичного тла; вивчення словникового складу; вивчення богословської теми [18].

Теологія вважається наукою. Розглянемо **основні аспекти теології як науки і вчення**.

Професор Л. Берг вважає, що науку «варто назвати знанням про всілякі явища, приведені в порядок або в систему. Тобто наука є систематизованим знанням» [1, с. 11]. Дослідник продовжує: «Під знанням ми розуміємо уміння помічати суттєві ознаки і послідовність явищ [1, с. 13] ... явищами ми називаємо не тільки зміни у речах, але і власне самі речі ... порядком або системою ми називаємо таке розташування явищ матеріального і духовного світу, де окремі його члени розташовані відповідно відомому принципу ... причина є системою відносин, яка з'єднує одне явище з іншим... завданням науки є класифікація, адже ми можемо пізнавати не тільки самі речі, а тільки відношення між ними [с. 14]... мовою науки описати і класифікувати – означає пояснити [с. 17]». Тобто наука є організованою діяльністю, яка пояснює порядок функціонування тих чи інших явищ чи процесів. *Що ж таке вчення?* Академічний тлумачний словник української мови дає нам таке значення: учення (вчення) є системою теоретичних положень уякій-небудь галузі знань, система поглядів на щось [11]. Загалом, першочерговим терміном, що позначає будь-яку науку, є **ЛОГОС** (від грец. Λόγος – слово, поняття, судження, основа, наука, розум, мовлення, смисл). У грецькому оригіналі є два переклади Слова Бога. Це попереднє **Логос** і **Рема**. У російській та українській мовах існує один переклад – Слово Боже. Значення «Логос» ми вже розглянули раніше, що ж тоді означає слово «Рема»? **РЕМА** трактується також як слово, висловлювання, фраза, мовлення або живе слово. Тоді в чому ж вони відрізняються? В одному із грецьких словників **Логос** визначається сказаним Словом Божим, а **Рема** – Божим Словом, що має властивість говорити. Наприклад, на сторінках Біблії ми знаходимо таке: «*І сказав Господь до Мойсея*» або «*Так говорить Господь*», які позначають не просто стан, але виконання сказаного чи

промовленого. Слова Бога завжди передують Його діям. Проте ці Слова містять величезну творчу силу. Процес читання Біблії очима є сприйняттям **Логосу**, того, що видно на сторінках священного тексту, тоді як читання Писання своїм серцем є прийняттям **Реми**, зокрема Божественного Одкровення. Визначальною духовною особою, яка перетворює написане слово у живе, є Дух Святий. Ми можемо читати один і той самий розділ Божої любові (1 Кор. 13 розділ) кільканадцять разів, проте не отримати Одкровення у наше серце і думки, бо читаємо лише фарби, за допомогою яких були намальовані слова. Дозволяючи проникнути Слову Божому до глибин нашого серця, Дух Святий відкриває нам глибину пізнання Божества. Чи відбувається ця комунікація у житті теолога або віруючого, запорукою глибинного розуміння все ж залишається смирення людського серця і готовність почути Божі слова, які від нижнього голосу Святого Духа оживляють нам Святе Письмо?

Виходячи з вищенаведених думок і положень, **теологію вважаємо науковим вченням, яке ставить за мету систематизувати духовне знання, що базується на Божому Одкровенні**.

Зараз розглянемо **основні підходи до визначення теології**.

Підхід (з лат. дієсл. *adpropīāre* – підійти ближче, наблизитися) – сукупність способів, прийомів розгляду чого-небудь, впливу на кого-, що-небудь, ставлення до кого-, чого-небудь [10]. Тобто він є своєрідним поглядом, під кутом зору якого спостерігаються методичні спроби розгляду того чи іншого предмета. Спостерігаючи за характером теології як науки і беручи до уваги об'єкт її дослідження, ми виділяємо такі підходи:

– **геоцентричний** – вертикальний підхід (*людина*«**антропоцентричний** – горизонтальний підхід (*людина*«**синергійний** – т. з. вертикально-горизонтальний підхід, за якого розглядається процес співробітництва людини і Бога, це вічний життєвий процес, коли людина пізнає Бога, Його сутність, природу; Бог промовляє до неї і відбувається зворотній зв'язок;

– **трансцендентний** – підхід, суть якого полягає у вивченні надприродної реальності Бога у межах і поза межами трансцендентності та іманентності (все)світу;

– **лінгвістичний** – підхід, метою якого є дослідження мовних і мовленнєвих особливостей релігійної мови, а також її вживання і вплив на писемну та усну форми спілкування;

– **комунікативний** – підхід, за якого відбувається передання інтенцій, смислу і значень про

те, яке Одкровення прийшло на думку людині внаслідок її особистого дослідження сакрального Слова, результатом чого вона бажає поділитися, чим вона передає цей меседж до своєї релігійної спільноти;

– **когнітивний** – підхід, суть якого полягає у вивченні «проблеми концептуалізації, категоризації, розвитку і функціонування мовної свідомості людини, що відображає *релігійну* картину світу людини, тобто сукупність наукових знань, релігійних уявлень...» [7, с. 266];

– **релігійний** – особливий підхід до вивчення теології, сутність якого полягає у визначенні певного релігійного досвіду, який людина набуває у процесі свого життєвого духовного розвитку;

– **системний** – підхід, без якого не може обійтися жодна структурована дисципліна; він є способом, який слугує об'єднанням теологічних знань в одну систему, в якій елементи мови тісно пов'язані між собою і є залежними один від одного. Таким чином, відбувається певний ланцюговий зв'язок між усіма теологічними мовними та мовленнєвими одиницями, що взаємодіють як у межах певного релігійного вчення, так і виконують різні функції поза його межами.

Зазначимо також те, що у межах лінгвістичного підходу для тлумачення теології з'явилися дві оборотні дисципліни – теолінгвістика і лінгвотеологія. Вони є дисциплінами, симетричними щодо методу та об'єкта пізнання, що виражається

в інверсії назв. М. Епштейн так говорить про ці підходи: «*Теолінгвістика* є лінгвістикою релігії і теології, яка вивчає імена Бога (теонімія), мову Священного Писання і літургії, говоріння на мовах (глоссолалія). Автор вважає, що *теолінгвістика* є лінгвістичним підходом до релігійних і теологічних предметів і знаходиться серед лінгвістичних дисциплін поруч із соціолінгвістикою, психолінгвістикою і т. д.» [6, с. 525]. Зворотна дисципліна «*лінгвотеологія* вивчає мову з точки зору теології: Слово (Логос) як початок Буття, створення світу Словом, називання живих істот Адамом в Едемі, проблема райської мови тощо. *Лінгвотеологія* (теологія мови) – це теологічний підхід до мовленнєвих явищ, яка стоїть серед таких теологічних дисциплін, як теологія культури, науки, суспільства» [6, с. 526].

Висновки. Отже, надавши дескрипцію сутності теології як системи і виділивши підходи до її визначення, вважаємо її особливим науковим вченням, яке носить характер духовного Одкровення. Два поняття (*Логос* і *Рема*) вважаємо рушійними під час читання і тлумачення Слова Божого, а також основоположними для п'ятидесятницького вчення. Перспективи наших подальших розвідок убачаємо у застосуванні вищенаведених підходів до практичного аналізу теологічного дискурсу п'ятидесятницького вчення, що спостерігатимемо на сторінках теологічних статей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Берг Л. Наука, ее содержание, смысл и классификация. Петербург: изд-во «ВРЕМЯ», 1922. 140 с.
2. Біблія або книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту / за ред. І. Огієнко. Київ: Українське Біблійне Товариство, 2013. 1152 с.
3. Ваврінчик Р. Перформативність мовленнєвих актів у англomовному теологічному дискурсі: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Чернівці, 2016. 247 с.
4. Вереш М. Лексико-семантичні та лінгвопрагматичні особливості німецької християнсько-богословської терміносистеми: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Львів, 2016. 215 с.
5. Гадамский А. Религиозный язык – теолінгвістика – языкознание. Ученые записки Таврического национального университета имени В.И. Вернадского. Серия «Филология», т. 20 (59), № 1, Симферополь, 2007. С. 287–293.
6. Эпштейн М. Проективный словарь гуманитарных наук. Москва: Новое литературное обозрение, 2017. 2221 с.
7. Малікова О. Відтворення особистісного компонента концепту ХРИСТИЯНСТВО у текстах сучасного теологічного дискурсу. *Studia Linguistica*. Вип. 5. 2011. С. 26–273.
8. Назаров В. Введение в теологию: учебное пособие. Москва: Гардарики, 2004. 320 с.
9. Романченко Ю. О понятии «теоретико-теологический дискурс» (на материале немецкого языка). Вестник МГЛУ. Вып. 560. С. 211–220.
10. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/s/pidkhdid> (дата звернення: 05.07.2018).
11. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/s/uchennja> (дата звернення: 05.07.2018).
12. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/s/probudzhuvatsja> (дата звернення: 05.07.2018).

13. Стасяк С.-Я., Завіла О. Основи догматичного богослов'я. Львів: Місіонер, 1997. 310 с.
14. Християнство: Словарь // под ред. Л. Митрохина. Москва: изд-во «Республика», 1994. 560 с.
15. Черхава О. Концептуальне формування науково-термінологічного поля поняття «релігійний дискурс» у контексті становлення теолінгвістики. Вісник КНЛУ. Серія Філологія. Том 16. № 2. 2013. С. 133–142.
16. English Oxford Living Dictionaries. URL: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/theology> (дата звернення: 02.07.2018).
17. Merriam-Webster Dictionary since 1828. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/theology> (дата звернення: 02.07.2018).
18. Parris D. P. Introduction to Biblical Interpretation. Colorado: Global action, 2006. 85 p.

УДК 82-9. 81'42

КАЗКА ЯК ЖАНР ЛІТЕРАТУРИ ДЛІА ДІТЕЙ: ТЕКСТ-ТИПОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

FAIRY TALE AS THE GENRE OF CHILDREN'S LITERATURE: TEXT-TYPOLOGICAL ISSUE

Цапів А.О.,

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри перекладознавства та прикладної лінгвістики
Херсонського державного університету*

У статті з'ясовано основні функції дитячої літератури: дидактичну, латентну, розважальну. Вивчено вікові особливості художніх текстів для дітей, зокрема висвітлено питання щодо юридичного та психологічного віку дитини; систематизовано текст-типологічні властивості казки як жанру, виявлено специфіку класифікації казок, сюжетно-композиційну структуру, систему персонажів.

Ключові слова: казка, тип тексту, література для дітей, сюжет, композиція.

В статье раскрыты основные функции литературы для детей: дидактическую, латентную, развлекательную. Изучены возрастные особенности литературы для детей, в частности изучен вопрос юридического и психологического возраста ребенка; систематизированы текст-типологические свойства сказки как жанра, выявлено специфику классификации сказок, сюжетно-композиционной структуры, системы персонажей.

Ключевые слова: сказка, тип текста, литература для детей, сюжет, композиция.

The article focuses on main functions of the literature for children: didactic, latent, advertising. It deals with the age specifics of literature for children. It reveals judicial and psychological children's age; text-typological properties of the genre of the fairytale. The main classifications of the fairy tales have been demonstrated. The peculiarities of the plot and compositional structure, the system of literary characters have been high lightened.

Key words: fairy tale, type of the text, literature for children, plot, composition.

Постановка проблеми. Поняття «дитяча література» формується у площині уявлень про художні тексти, які читають діти/дітям. Такі твори входять до переліку рекомендованої літератури профільним Міністерством, тематика відповідає інтересам дітей певної вікової категорії. Найскладнішим є питання того, хто така дитина, який її вік. Необхідно наголосити на існуванні юридичного та психологічного віку особи. Юридичний документ – це конвенція ООН про права дитина, прийнята у 1989 році. Згідно з документом, дитиною є особа, яка не досягла 18 років, якщо за законом країни повноліття на настає

раніше [8]. Проте складно вважати 18-річного підлітка дитиною. Отже, постає питання саме про психологічний вік дитини. Вікова психологія вивчає розвиток особистості в основні періоди її життя і виокремлює дитячу психологію, психологію молодшого школяра, психологію підлітка, психологію юності, психологію дорослої людини і геронтопсихологію [11, с. 10]. Існує також психологічне розмежування розвитку дитини (від народження до 18) за шкільними віковими категоріями: дошкільна (від народження до вступу до школи), молодша, середня та старша шкільна вікові групи. За класифікацією Е. Еріксона, вікові

межі дитини – це вік від народження до 12 років. Із 12 років настає психологічна юність, особистість уже не дитина, але ще й не дорослий [13, с. 86–87]. Для кожної вікової групи існує найпопулярніший жанр твору (фольклорного або літературного).

Література для дітей – це художні тексти різних жанрів, написані/адаптовані для дітей, тобто цілеспрямовано адресовані дитячій аудиторії. Зорієнтованість творів на читача певної вікової групи становить специфіку літератури для дітей. Проте літературознавці зазначають, що дитяча література включає три різновиди творів. Першу групу становлять фольклорні та художні твори, які не були спершу адресовані дітям. Для того, щоб діти змогли їх сприймати, тексти адаптували або скоротили, щоб зробити їх відповідними до вимог літератури для дітей. До таких творів належать міфи Стародавньої Греції, романи Сервантеса («Хитромудрий ідальго Дон Кіхот із Ламанчі») та Дефо («Пригоди Робінзона Крузо»). Поряд із терміном «дитяча література» існує термін «коло дитячого читання», що значно розширює межі текстів, які можуть бути прочитані та сприйняті дітьми. Такі твори належать до другої групи. Наприклад, усім відомі казки О. Пушкіна не прийнято вважати казками для дітей, проте ніхто не зможе посперечатись із тим, що ці казки є улюбленими для багатьох дітей. Твори, що входять до «кола дитячого читання» не адаптовані й не скорочені. Вони перейшли від дорослої аудиторії до дитячої. До третьої групи належать книги, адресовані саме дітям [2, с. 6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні літературознавчі та лінгвістичні дослідження присвячено висвітленню різних аспектів художніх текстів для дітей. Вивчено специфіку тематики художніх текстів [1; 2; 3; 7], сюжетно-композиційну структуру [10; 12], жанрові [5; 17], вікові особливості [11; 13], функції літератури для дітей [5; 6; 7]. Усебічно вивчено лінгвістичну специфіку різних жанрів літератури для дітей: фольклорних поетичних текстів [9], фольклорних казок [10; 12], фентезі [14; 16]. Недостатнім убачається вивчення жанрових особливостей літературної казки, яка є найпопулярнішим жанром серед дошкільної та молодшої шкільної дитячої аудиторії.

Такі малі жанри фольклору, як рахівнички, загадки, скоромовки, екшен-вірші, є цікавими для дітей дошкільного віку, їх назвали «інфантичні» [9]. Для дітей молодшого шкільного віку найулюбленішим жанром є казка, що пов'язано з емоційним, психологічним розвитком, її творчою уявою,

вірою у добро та справедливість. Саме діти віком від п'яти до восьми років проявляють найбільшу зацікавленість до казок [14, с. 34]

Постановка завдання. Метою дослідження є виявлення жанрових особливостей літературної казки. **Об'єкт** дослідження становлять текст-типологічні властивості казки. **Предметом** вивчення є сюжетно-композиційні особливості літературної казки як типу тексту.

М. Славова у своїй дисертації, присвяченій поетиці дитячої белетристики, зауважує, що саме віковий критерій є визначальним у створенні літератури для дітей. Саме вікові особливості потенційного читача моделюють особливий вид естетичної художньої комунікації «автор (доросла людина) – читач (дитина/юнак)». Автор утілює свої ідеї через «дитячий код». Так, дитина стає співавтором художнього твору і є вирішальною у виборі наративних стратегій. У тексті позиція дитини актуалізується через «рольові ігри автора», тоді як позиція дорослого реалізується через використання дитячого досвіду і створення художніх образів, що ґрунтуються на уявленнях письменника про дитяче світобачення [14, с. 10]. Науковець виділяє два підходи до вивчення природи дитячої літератури (педагогічний та психологічний). *Педагогічний підхід* спрямований на виявлення особливостей реалізації дидактичної функції творів для дітей. Дослідники вважають, що будь-які твори для дітей апіорі створені навчити та виховати, їхня дидактична спрямованість існує понад усе і є способом соціалізації підростаючого покоління. Дитина засвоює певні уроки виховання, отримує знання, переймає досвід дорослих. Автор у такому сенсі є вчителем та вихователем, оскільки через художній текст навчає та виховує [14, с. 7–8]. В основі *психологічного підходу* знаходиться віковий критерій, ураховуються вікові особливості потенційного читача (дитини або юнака). Саме вік зумовлює специфіку індивідуального досвіду, ерудованість, обізнаність дитини та впливає на вибір автором тематики, лаконічності мови, способу нарації художніх творів для дітей.

Виклад основного матеріалу. Однією з головних функцій літератури для дітей вважають дидактичну, тобто повчальну та виховну спрямованість. Те, що дитина читає, значною мірою впливає на її психологічний розвиток, манеру поведінки, відповідає вимогам дитини у пізнанні навколишнього світу. Література для дітей обов'язково повинна відповідати психологічним особливостям дитини. Традиційна класифікація художніх творів для дітей за віковими групами

(дошкільна, молодша шкільна, середня шкільна та старша шкільна аудиторія) повністю відповідає психологічним особливостям розвитку дитини і задовольняє її потреби у допитливості, впізнанні тієї інформації, яка є необхідною для конкретного вікового етапу.

Специфіка дитячої літератури полягає також у тому, що її сюжетно-композиційна структура, мовлення, тематика, мають бути організовані особливим чином [4, с. 7–9]. Сюжет повинен бути подієвим та цікавим, характери персонажів мають бути розкриті саме через вчинки та дії, оскільки дитину цікавлять саме події, подорожі, пригоди головних героїв. У такому разі дитина має вільний простір для того, щоб зробити власні висновки, сконцентруватись на своїх судженнях, зробити припущення, порозмірковувати про причини та наслідки вчинків персонажів. Мовлення ж художнього твору для дітей має бути лаконічним, чітким, метафоричним і водночас не бути перенасиченим ані лексично, ані граматично. Композиція художніх творів для дітей займає окреме місце.

Дослідниками фольклорних казок (на кшталт «Колобок», «Теремок» («Рукавичка»), «Курочка Ряба», «Ріпка») з'ясовано, що зацікавленість дітей цими казками зумовлена саме композиційною структурою. У кожному епізоді з'являється новий персонаж, який безпосередньо пов'язаний із попередніми подіями і розгортає сюжет. Події ніби гачком чіпляють одна одну: дід тягнув – не витягнув, покликав бабку... («Ріпка») або дід бив – не розбив, баба біла – не розбила... («Курочка Ряба»). Така композиція казки викликає зацікавленість дитини, події розгортаються із появою кожного персонажа, все досить динамічно, проте поява когось нового у творі не завершує події, а розгортає їх та викликає ще більшу зацікавленість у дитини [4, с. 28]. Динамічність подій у казці корелює з дитячою активністю, її запалом, прагненням якнайшвидше добігти, схопити, дізнатись. Фольклорні казки мають щасливе завершення. Завдяки цьому сподівання дитини стають виправданими, все відповідає головній моральній настанові: добро завжди перемагає зло, хитрість та пихатість будуть покарані, справжні друзі завжди допоможуть [там само].

У казках завжди присутнє чітке розмежування персонажів на позитивних та негативних. Амбівалентне потрактування вчинків чи слів протагоніста/антагоніста виключено. У дитини в жодному разі не має виникнути сумнівів щодо того, добрими чи поганими є персонажі або їхні дії. Так, лис завжди хитрий, заєць добрий та без-

захисний, вовк злий та жадібний, ведмідь дурний. Такі особливості художніх творів для дітей свідчать про простоту, лаконічність, що є необхідною для вікових особливостей дитини та дозволяє їй збагнути, з'ясувати, дізнатись, вивчити.

У дослідників існує думка про те, що література для дітей має особливу функцію, оскільки в ній завжди має місце латентність. Під латентністю маємо на увазі її посил для майбутніх поколінь, тобто тексти, написані тут і зараз, мають бути актуальними та значущими і для наступного покоління. Це ніби «лист у майбутнє», наче хмара інформації, яка не підкоряється жодним часовим межах, хмара, що зависла у повітрі і її знаннями можуть скористатись у будь-якій точці світу, будь-якому часі [15, с. 18–19].

У нашому дослідженні зосередимось на вивченні жанрових особливостей літературної казки – цілісної організації укорінених формальних ознак та властивостей. Слідом за Л. Хонко [3, с. 59] узагальнено критерії, які є стрижневими для вивчення казки саме як типу тексту. Так, слід зосередитись на таких жанрових критеріях казки, як зміст, стиль, структура, функції, вік цільової аудиторії, походження (зв'язок із пражанрами, історія створення).

Відомо, що літературна казка є малим епічним жанром, зародження якої датується культурно-історичною епохою Романтизму [3, с. 113; 7, с. 18]. Появу казки пов'язують із Ш. Перро, який ще у 17 столітті видав збірку «Казки матінки моєї Гуски, або ж Історії та оповідки минулих часів із повчальними висновками». У збірку увійшли казки «Червона шапочка», «Синя Борода», «Хлопчик-мізинчик», «Феї» та інші. Такі казки були авторською реінтерпретацією популярних на той час фольклорних казок. Першими письменниками, які писали літературні казки, а також здійснювали літературно-авторське обрамлення фольклорних сюжетів були Яків та Вільгельм Грімми, Т. Бенфей, Й. Вольте у Німеччині, Пабло Себійо, Е. Коскен. Ж. Бедье, П. Сентів у Франції, І. Срезневський, І. Рудченко. О. Потебня в Україні [7, с. 17–18].

Головною жанроформуючою стрижневою основою казки є *художній вимисел, поетична фантазія* (авантюрного, фантастичного або побутового плану). Події у казці часто пов'язані з пошуком чогось важливого, досконалого, справедливого. Усе, що відбувається у казці, не пов'язане із реальним перебігом історії, реальними подіями. Казка є вимислом, її коріння сягає архаїчних часів та вірою у тотем [3, с. 125–127]. Художні твори для дітей повинні відповідати

певним критеріям, зокрема містити динамічний сюжет, емоційність та лаконічність мови, ліризм розповіді, конкретно-чуттєві, предметні художні образи [7, с. 14].

Проте не можна не погодитись, що у казці є співіснування реального та ірреального, звичайного та чарівного. Персонажі казки можуть бути звичайними людьми, проте з ними трапляються незвичайні події. Казка, з одного боку, як і будь-який художній твір, віддзеркалює культурно-історичну епоху, національні особливості її автора/авторів, певне світобачення.

Ще однією жанровою особливістю казки є її **розважальний характер**, зорієнтованість на легкість оповіді та сприйняття.

Існує багато класифікацій казок, розроблених А. Аарне, Н. Андрєєвим, С. Томпсоном, в основі яких лежить сюжет та зміст твору (чарівні казки, казки про чорта); персонажі: казки про тварин або рослини (персонажі антропоморфні та флористичні), казки, які поєднують в собі й інші художні жанри (новелістичні, легендарні), казки-анекдоти, докучливі казки (казки-прибаутки); за композиційною структурою (кумулятивні казки) [10, с. 13–14].

Більшість дослідників зосереджуються на особливо побудованій композиційно-сюжетній структурі казки. Окрім вимислу, що власне формує сюжет казки, її композиція будується особливим чином.

В. Пропп розробив класифікацію казок, яка видається чіткою та послідовною, оскільки у своїй основі має один критерій диференціації – сюжет та композицію твору. Науковець виділяє 31 функцію персонажів чарівних казок. Такі функції є узагальненими та притаманними будь-якій казці. Послугуючись класичною теорією розташування композиційних елементів казки, вважаємо перші три функції – від'їзд/розтавання, заборону, порушення – типовими сюжетними блоками *експозиції*, 4–8 функції – вивідування, видання, підступ, пособництво, шкідництво, посередництво, перша функція дарувальника, реакція героя, отримання чарівного засобу, переміщення у інше царство – сюжетом *зав'язки*, до кульмінації належить боротьба (моральна або фізична), клеймування, перемога. Існує декілька варіантів розв'язки: біда або нестача ліквідуються, повернення. Таке закінчення казок є логічним, конфлікт/проблема вирішується і герой повертається додому. Проте сюжет може розвиватись і надалі та мати такі додаткові функції, як погоня, спасіння, прибуття додому, проте незвичне (в іншому вигляді, в іншій іпостасі), безпідставні притя-

гання, складне завдання, вирішення завдання, впізнання, викриття. Чарівна казка може мати і таке завершення, як трансфігурація, покарання, весілля або входження на престол [12].

Спіраючись на виокремлені В. Проппом функції персонажів, Наговітсин та Пономарева виокремлюють п'ять завдань головних героїв, виконання яких забезпечує досягнення мети: спонукання до дії (порушення закону, заборони, певні обставини долі), вибір (вихід головного героя із звичайної зони існування, необхідність вибору власного шляху), накопичення ресурсів (нарощування духовного потенціалу через виконання моральних завдань), самовдосконалення (накопичення ресурсів має значення лише за умов успішної реалізації), перевтілення (перемога ворога є кульмінацією перевтілення головного героя, а результатом перемоги є отримання бажаного трофею (трону, наречної, панування миру)). Дії протагоніста науковці пов'язують із реалізацією трьох основних принципів – випробування, духовного росту та жертвності, а базовими законами казки вважають закон любові, закон перевтілення смерті у життя та закон долі. Доля головного героя може змінитися у позитивному руслі у разі його моральної еволюції [10].

Кумулятивні за композиційною будовою казки, тобто казки, які мають повтори сюжетних блоків, повтор дій або окремих елементів, розподілено на казки-запитання, казки без кінця, нескінченні казки, кільцеві казки, ланцюгові казки [10, с. 43]. Кожен елемент, що повторюється, має стару та нову інформацію, тобто, незважаючи на повтори, сюжет розгортається, оскільки додаються до вже існуючих елементів нові. Таким чином, сюжет ніби нарощується. Існує 4 види таких повторів: нанизування, кумуляція, кільцевий повтор та маятниковий повтор.

Існує класифікація казок за наявністю/відсутністю/частковою наявністю у них усіх жанрових ознак. Так, дослідники виділяють первинні, вторинні казки та псевдоказки. Первинні казки створені за усіма жанровими законами і є класичними казками для дітей. Такі казки є ініціаційними. Вторинні казки є трансформацією інших літературних або фольклорних жанрів у жанр казки. Наприклад, відбулась трансформація легенди, міфу, балади. Категоріями таких казок є казки міфологічного / історичного / соціального походження. Псевдоказки, загалом, не є казками за жанром. Такі тексти можуть бути повістями, легендами, проте все одно вважатимуться казками [10, с. 96–97].

Висновки. Казка є малим епічним жанром, стрижневим компонентом її сюжету є художній вимисел, казковий контекст, поетична фантазія. Фольклорна казка є пражанром літературної казки, що значно вплинуло на структуру її композиції та систему персонажів. Казка тяжіє до акціональності, подієвості, чіткого розмежування героїв та антигероїв. Головними для казки є дидактична, розважальна, повчальна та

латентна функції. Особливістю казки є її адресат, його вікові, психологічні особливості. Саме вікова специфіка потенційного читача впливає на вибір тематики, лінгвостилістичних засобів, особливості сюжетно-композиційної структури казки. Перспективним убачається вивчення текст-типологічних особливостей інших жанрів літератури для дітей, зокрема коротких оповідань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Арзамасцева И. Детская литература: учебник для студентов. Москва: «Академия», 2005. 576 с.
2. Будур Н. Зарубежная детская литература: учебное пособие. Москва: «Академия», 1998. 304 с.
3. Давыдова Т., Пронин В. Теория литературы: учебное пособие. Москва: Логос, 2003. 232 с.
4. Детская литература / В. Аникин, В. Агеносов, Э. Ганкини и др. / ред. Е. Зубарева. Москва: Просвещение, 1989. 399 с.
5. Детская литература сегодня: сборник научных статей. Екатеринбург: УрГПУ, 2010. 154 с.
6. Качак Т. Українська література для дітей та юнацтва: підручник. Київ: ВЦ «Академія», 2016. 352 с.
7. Качак Т., Круль Л. Зарубіжна література для дітей: підручник. Київ: Академвидав, 2014. 416 с.
8. Конвенція про права дитини. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
9. Кузьменко А. Лінгвоспецифічні властивості інфантичних віршованих текстів (на матеріалі англомовних творів для дітей дошкільного віку). Запоріжжя, 2017. 289 с.
10. Наговицын А., Пономарева В. Типология сказки. Москва: Генезис, 2011. 336 с.
11. Павелків Р., Цигипало О. Дитяча психологія: навчальний посібник. Київ: Академ-видав, 2008. 432 с.
12. Пропп В. Морфология сказки. Ленинград «Academia», 1928. 152 с.
13. Савчин М., Василенко Л. Вікова психологія: навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2005. 360 с.
14. Славова М.Т. Волшебное зеркало детства. Статьи о детской литературе. Киев: Издательско-полиграфический центр «Киевский университет», 2002. 94 с.
15. Beauvais Clementine The mighty child. Time and power in children's literature. Amsterdam: Publishing company, 2015. 226 p.
16. Gates Pamela S., Steffel Susan B., Molson Francis J. Molson Fantasy literature for children and young adults. Lanham, Maryland, and Oxford: The Scarecrow press Inc., 2013. 177 p.
17. Glazer J., Gurney Williams III Introduction to children's literature / Joan Glazer, Gurney Williams III. New York: McGraw-Hill, 1979. 737 p.
18. Keene Melanie Science in Wonderland The scientific fairy tales of Victorian period. Oxford University Press, 2015. 250 p.
19. Milne Stephen Fiction, children's voices and the moral imagination: a case study: thesis submitted to the University of Nottingham for the degree of Doctor of Philosophy. University of Nottingham, 2008. 362 p.

КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ТАКТИКИ ПОСЕРЕДНИКА НА ЕТАПІ ПОБУДОВИ ДІАЛОГУ

COMMUNICATIVE STRATEGIES OF MEDIATOR'S TACTICS ON THE STAGE OF BUILDING DIALOGUE

Чорній А.Л.,
аспірант

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

У статті проаналізовано особливості підходів щодо тлумачення комунікативних тактик та стратегій. Виокремлено особливості типологій та взаємозалежність із лінгвістичними підходами. Розглянуто медіативні стратегії посередника на етапі побудови діалогу, а також на прикладі конфліктного художнього діалогу досліджено особливості реалізації стратегій відновлювальної комунікації та стратегії розкриття суті конфлікту на морфологічному, синтаксичному та стилістичному рівнях.

Ключові слова: комунікативні стратегії та тактики, медіативні стратегії, стратегія відновлювальної комунікації, стратегія розкриття суті конфлікту.

В статье проанализированы особенности подходов относительно толкования коммуникативных тактик и стратегий. Выделены особенности типологии и взаимосвязанность с лингвистическими подходами. Рассмотрены медиативные стратегии посредника на этапе построения диалога, а также на примере конфликтного художественного диалога исследованы особенности реализации стратегии восстановительной коммуникации и стратегии раскрытия сути конфликта на морфологическом, синтаксическом и стилистическом уровнях.

Ключевые слова: коммуникативные стратегии и тактики, медиативные стратегии, стратегия восстановительной коммуникации, стратегия раскрытия сути конфликта.

The article deals with the peculiarities of the linguistic approaches towards communicative tactics and strategies. The typology and interrelation between linguistic approaches and communicative strategies are defined. The mediative strategies of mediator on the stage of building dialogue are examined, and on the base of conflict fictional dialogue the peculiarities of realizing strategies of restorative communication are analyzed, and the strategies of conflict matter disclosure are analyzed on the morphological, syntactical and stylistic levels.

Key words: communicative strategies and tactics, meditative strategies, strategy of restorative communication, strategy of conflict matter disclosure.

Постановка проблеми. Діяльність посередника у художньому конфліктному дискурсі представлена добором вдалих стратегій задля досягнення порозуміння між конфліктуючими сторонами. Якість реалізації комунікативних стратегій та тактик під час побудови діалогу залежить від правильності добору морфологічних, синтаксичних, стилістичних, а також паралінгвальних компонентів.

У зв'язку з розвитком прагматичного підходу до аналізу мовних явищ, ідея комунікативних стратегій почала розвиватись у 80-х рр.. ХХ ст., тим самим сформувала окремий кластер досліджень, зокрема щодо тлумачення самого терміна, його ключових характеристик, що представлено у роботах О.О. Сліванової, О.В. Денисюк, О.М. Паршиної, О.С. Іссерс, Г.М. Федюк, і щодо класифікації (А.Д. Белова, Іссерс, М.В. Гусар).

Постановка завдання. Мета статті полягає у розкритті особливостей медіативних стратегій посередника на етапі побудови діалогу в художньому конфліктному дискурсі, що реалізується через низку *завдань*: виокремити критерії виді-

лення стратегій посередника, охарактеризувати медіативні стратегії на основі морфологічного, лексичного та синтаксичного аналізів.

Об'єктом дослідження є конфліктні діалогічні уривки роману британської письменниці Доріс Лессінг «Великі мрії» (2001).

Незважаючи на новизну явища комунікативних стратегій, до питань тлумачення та типології звертались як прагмалінгвісти, так і представники когнітивної лінгвістики. Із позиції когнітивної лінгвістики, стратегію розглядають планом комплексної мовної дії, спрямованим на зміну моделі світу партнера, на трансформацію його концептуальної свідомості [11, с.4]. Важливим внеском у розвиток комунікативних стратегій стала поява класифікації Т.А. ван Дейка, котрий наголошував на тому, що діалогові стратегії – специфічні способи мовної поведінки, здійснювані під контролем «глобального наміру» [2].

Із позиції прагмалінгвістики, представниками якої є О.В. Денисюк [Денисюк 2004: 16], О.С. Іссерс [Іссерс 2003: 54], О.М. Паршина [Паршина 2007: 10–11], поняття стратегії розумі-

ється організацією схеми мовних дій для певного впливу на співрозмовника під час циклу або фази спілкування з метою зміни значень релевантних параметрів у потрібному напрямі. Так, стратегія або план поведінки, що детермінується наміром і метою, є визначальним чинником у здійсненні вибору тих способів і засобів, які дозволяють досягти мети, відповідно до знань (досвіду), бажань і установки суб'єкта.

У розкритті особливостей комунікативних стратегій важливим є не лише плюралізм підходів, що розкриває саму ідею, але й визначення тих факторів, котрі безпосередньо впливають на їхню реалізацію. Так, під впливом ідей К. Бюлера в межах теорії мовленнєвого спілкування Р.О. Якобсон виокремлює шість базисних функцій мовленнєвої комунікації, сформованих відповідно до основних факторів спілкування: відправника, повідомлення, адресата, контексту, каналу та коду [Бюлер 1993].

О.С. Іссерс наголошує на тому, що кожен компонент комунікації є стратегічно важливим у мовленнєвій ситуації, оскільки має діяльний потенціал і може використовуватись для вирішення стратегічних та тактичних завдань. М.В. Гусар стверджує, що реалізація тих чи інших стратегічних чи тактичних завдань зумовлена завданнями посередника, котрі у процесі побудови діалогу спрямовані на подолання протиріч між конфліктуючими сторонами. Тому мовознавець, підтримуючи позицію М. Коуді (M. J. Code) щодо формування двох типів цілей, які відображають мотиви людської поведінки: бажання бути ефективним (реалізувати інтенцію) та необхідність пристосуватися до ситуації, виділяє два типи цілей: першочергові (заради яких і планувалася комунікація) та другорядні, які є похідними від різних мотивів людської діяльності [Гусар, с. 126]. При цьому до категорії другорядних належать цілі, пов'язані із самовираженням, моральними нормами мовця, його самооцінкою; цілі, пов'язані з ефективною взаємодією комунікантів; цілі досягнення контролю, які визначаються бажанням мовця керувати ситуацією, уникати негативних емоцій.

Так, переносячи ідею першочерговості та другорядності комунікативних цілей на процес примирення сторін, можемо виділити першочергову стратегію побудови діалогу, а також субстратегії, котрі виконують другорядну роль: стратегія відтворення конфліктної ситуації, стратегія виявлення інтересів і суті конфлікту, стратегія створення багатовимірності ситуації та стратегія відновлювальної комунікації.

Важливим у доборі тактик задля реалізації стратегії є необхідність чіткого розрізнення співвідношення і взаємозалежності тактик та стратегій. Слушною вважаємо позицію Є.В. Ключова, котрий стверджує, що комунікативна стратегія співвіднесена із комунікативною метою, а комунікативна тактика корелюється із комунікативною інтенцією – осмисленим наміром мовця, який зумовлює внутрішню програму мовлення та способи її здійснення [18–19]. Набір тактик для реалізації однієї і тієї ж стратегічної лінії може варіюватися залежно від умов комунікації, внутрішнього стану інтерактантів, а також зовнішніх умов [7].

Лінгвістичні категорії, зокрема морфологія, стилістика та синтаксис, з одного боку обслуговують реалізацію комунікативних стратегій, а з іншого – розкривають особливості мовлення з урахуванням як внутрішніх і зовнішніх факторів комунікації, так і комунікативних інтенцій.

Морфологічний аналіз корелюється з основними напрямками досліджень сучасної морфології: 1) подальше розроблення частиномовної класифікації, її принципів і проблемних питань; 2) усебічний опис граматичної категоризації мови у функціонально-семантичному, когнітивному й комунікативному аспектах; 3) інвентаризація грамем і засобів вираження у конкретній мові й різних мовах світу; 4) опис морфологічних парадигм; 5) аналіз морфологічного синкретизму, нейтралізації, транспозиції, десемантизації граматичних значень; 6) дослідження сполучуваності й варіювання морфологічних засобів мови, залежності від трансформаційного потенціалу мовних одиниць; 7) аналіз еволюційних процесів у сфері морфологічних категорій і систем; 8) установлення морфологічних універсалій і фреквенталій; 9) визначення когнітивного підґрунтя частиномовної диференціації мови; 10) аналіз комунікативної значимості різних граматичних класів і розрядів; 11) опис граматичної організації тексту тощо [О.О. Селіванова, с. 399].

Синтаксичний аналіз здійснюється відповідно до встановлення граматичної будови речень та словосполучень у мові та закономірностей функціонування в мовленні; закономірностей сполучення слів і предикативних одиниць у реченні, будову, ознаки й типи речень і висловлень. Так, використовуючи синтаксичний аналіз, фіксуємо таку організацію речень: за метою висловлювання: розповідні, спонукальні, питальні, окличні речення; за структурою: прості та складні речення [Селіванова, с. 544–546].

Ключовим елементом стилістики, на думку О.О. Селіванової, є стилістична фігура, побудована за певною моделлю, властива відповідному стилю, сфері спілкування. Такий прийом надає виразності, образності, експресивності шляхом свідомого посилення якихось рис мовних одиниць, відхилення планів змісту або форми від буквального простого способу повідомлення. Стилiстичні фігури ототожнюють зі стилістичними прийомами, риторичними фігурами, фігурами мовлення, де теорію фігур мовлення пов'язують із теорією тропів, головними різновидами яких вважають метонімію й метафору [с. 583–584].

Проаналізуємо художній конфліктний діалог, представлений у романі Доріс Лессінг «Великі мрії» крізь призму комунікативних інтенцій посередника, що формують медіативні тактики на морфологічному, стилістичному та синтаксичному рівнях.

Конфлікт розгортається між двома колишніми дружинами Джоні щодо місця проживання доньки другої дружини – Сільвії, котра проживає із першою дружиною свого батька – Френсіс. Посередником у наведеному конфліктному діалозі виступає Ендрю, син Френсіс та Джоні, мета якого – примирити сторони шляхом налагодження діалогічної взаємодії між Френсіс (матір'ю Ендрю) та Філідою (другою дружиною батька Ендрю).

Where is she? I want Frances, shouted Phyllida, while Andrew was saying quietly, 'Hush, don't shout. I'll get her.'

I'm here, said Frances.

[...]' Don't be silly,' said Andrew, hovering about the hysterical woman like an insect trying to decide where it should dart in. He laid a calming hand on Phyllida's shoulder but she shook it off, and Andrew shouted at her, suddenly out of control and surprised at himself. Stop it. He leaned back against a wall, composing himself. He was trembling.

'And what about me?' demanded Phyllida. 'Who is going to look after me?'

[...]' It's not fair, announced Phyllida, pointing her purple talons at Frances. 'Why should she come to live here and not me?'

Andrew had recovered. 'Now, Phyllida,' he said, and the humorous smile that protected him was back in place.' Phyllida, you really can't do this, you know.'

'Why shouldn't I? she asked, turning her attention to him. 'Why should she have a home and not me?'

'But you have a home,' said Andrew. 'I've visited you there, don't you remember?'

'But he's going away and leaving me.' Then, shrieking, 'He's going away and leaving me alone. Then, more calmly, to Frances, 'Did you know that? Well, did you? He's going to leave me the way he left you.'

This rational remark seemed to prove to Frances how thoroughly the hysteria had transferred itself to her: she was shaking and her knees were weak.

Розглянувши діалог, можемо говорити про застосування автором стратегії відновлювальної комунікації, метою якої є збереження нормальних відносин через підтримку процесу розуміння у мовця (за рахунок своєї позиції активного слухання, запитань, уточнень, «відображення» слів і станів іншої людини) [30].

На морфологічному рівні репліки посередника часто реалізуються за допомогою заперечної форми («*don't shout*», «*don't be silly*»), вживання модального дієслова у заперечній формі задля вираження заборони («*can't do this*») з метою врегулювання емоційного тону розмови. Окрім цього, зауважуємо часті звертання до ініціатора конфлікту, що представлені особовим займенником «*you*» або звертанням по імені «*Phyllida*».

Позитивна трансформація конфліктного діалогу в предметну площину спостерігається і на синтаксичному рівні. Спочатку посередник використовує прості спонукальні речення у заперечній формі наказового способу «*Hush, don't shout, I'll get her...*», «*Don't be silly*», «*Stop it...*». Такі прийоми посередник використовує з метою забезпечення чіткості й зрозумілості інструкцій, аби структурувати мовлення однієї із сторін. Пізніше Ендрю послуговується простими поширеними реченнями, ускладненими звертаннями, щоб налагодити комунікацію: «*Phyllida, you really can't do this, you know...*». Окрім цього, наступна репліка з окличної форми набуває форми розділового запитання «*But you have a home,*» said Andrew. «*I've visited you there, don't you remember?*», що безпосередньо залучає мовця до включення у діалог. Одним із важливих інструментів залучення мовця до спілкування є не лише звертання до нього, але й апелювання до його знань, досвіду, як невід'ємної частини діалогу. Таким прийомом послуговується Ендрю під час налагодження діалогу, звертаючись до Феліди: «*don't you remember*». Так, посередник не лише залучає одну із сторін до комунікації, але й демонструє значущість її думки та знань.

Зазначимо, що не лише комунікативні висловлювання становлять основу прикладу діалогічного конфліктного уривку з художнього твору, але й опис емоційних станів учасників конфлікту,

включаючи посередника, репрезентує динаміку нормалізації емоційного тла сторін.

Наступним етапом цього медіативного діалогу є реалізація посередником стратегії виявлення інтересів і суті конфлікту:

'Well, why don't you say something?'

'I don't know what to say, ' Frances brought out.

'I don't know why you are here. '

'Why? You actually have the nerve to ask why?'

And she began shouting, ' Tilly, Tilly, where are you?'

'Leave her alone,' said Andrew. 'You always complain you can't handle her, so let us have a shot at it.'

'But she's here. She's here. And what about me? Who is going to look after me?'

This cycle was likely to continue.

Andrew said quietly, but his voice was shaking. 'You can't expect Frances to look after you. Why should she?'

'But what about me? What about me? 'Now it was more of a grumble, and for the first time those angry eyes seemed actually to see Frances. 'It's not as if you're Brigitte Bardot, are you? So why does he come here all the time?'

This threw an unexpected light on things. Frances was unable to speak.

Andrew said, ' He comes here because we are here, Phyllida. We are his sons, remember? Colin and I – have you forgotten us?'

It seemed she had. And suddenly, having stood there for a few moments, she lowered that outstretched accusing finger, and stood blinking, apparently coming awake. Then she turned and slammed out of the door.

Підготувавши сторони до взаємодії (стратегія відновлювальної комунікації), посередник зосереджує увагу мовців на розкритті суті конфлікту, застосовуючи тактику інтервенції тоді, коли сторони не мали змоги продовжити конструктивний діалог («*I don't know what to say*» – «*Why? You actually have the nerve to ask why?*» – «*Leave her alone*»).

На морфологічному рівні спостерігаємо вживання та повтор особових займенників «*we*» та «*us*» – інструментів створення атмосфери

єдності. У межах такого комунікативного простору посередник має змогу відкрито номінувати дії, пов'язані з конфліктними факторами, використовуючи дієслівну форму «*to complain*».

Із позиції синтаксису, посередник послуговується простими поширеними реченнями, що створюють формулу *розповідне (заперечне) + питальне*: «*You can't expect Frances to look after you. Why should she?*». Спеціальне питальне речення адресоване одній зі сторін із метою розкриття додаткової інформації чи її позиції або ж уточнення вже отриманої.

Про динаміку позитивного діалогу сигналізує і використання художніх тропів усіма учасниками конфлікту, що становлять стилістичну основу конфліктного діалогу: метафора «*have a shot at it*» («*зробити постріл*» – *спробувати свої сили*), порівняння *as if you're Brigitte Bardot*.

Таким чином, на етапі побудови діалогу важливими є використання комунікативних стратегій та тактик, котрі корелюються як із внутрішнім емоційним станом сторін, так і з зовнішніми факторами. На прикладі застосування двох стратегій (відновлювальної комунікації та стратегії розкриття суті конфлікту) вважаємо, що остання є доцільною лише у разі налагодженої комунікації і комфортного самопочуття мовців, про що свідчить вживання як художніх засобів, так і синтаксичних структур, запропонованих посередником.

Реалізуючи стратегію відновлювальної комунікації, увага посередника звернена на простоту і доступність висловленого – факторів однозначності повідомлення. Так, на синтаксичному рівні посередник послуговується простими реченнями-інструкціями, використовує звертання до мовців, а також вживає займенники першої особи множини «*we*» та «*us*» із метою встановлення атмосфери єдності інтересів.

Подальші дослідження вбачаємо у необхідності створення динаміки стратегій відповідно до морфологічного, синтаксичного та стилістичного аналізів, а також детального розкриття паралінгвістичних елементів, вербалізованих учасниками конфліктного діалогу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гусар М.В. Лінгвістичний і комунікативно-прагматичний аспекти приватних газетних оголошень (на матеріалі сучасної британської періодики) : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04; М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова; наук. кер. Левицький А.Е. Київ, 2004. 230 с.
2. Дейк Т.А. Стратегии понимания связного текста. Новое в зарубежной лингвистики. Вып. XXIII. Когнитивные аспекты языка. Москва: Прогресс, 1988. С. 153–212.
3. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. 3-е изд., стереотип. Москва: Едиториал УРСС, 2003. 284 с.

4. Касенкова Т.Н. Речевые стратегии как модуляции перспективы языкового отражения мира. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.19; Кубанский гос. ун-т; науч. руков. Мегентесов С.А. Краснодар, 2000. 180 с.
5. Ключев Е.В. Речевая коммуникация: Успешность речевого взаимодействия: Учеб. пособие для ун-тов и ин-тов. Москва: РИПОЛ Классик, 2002. 316 с.
6. Мишланов И.И., Нецветаева Н.С. Коммуникативные стратегии и тактики в современном политическом дискурсе (на материале политической рекламы предвыборных кампаний 2003, 2007, 2008 гг.). Вестник Пермского университета. Вып. 6. 2009. С. 5–13.
7. Андреевкова В.Л., Дацко О.В., Лунченко Н.В., Мараховська Т.А. Навчальна програма «Базові навички медіатора в навчальному закладі та громаді. Забезпечення участі жінок і дітей у розв'язанні конфліктів та миробудуванні». URL: [file:///C:/Users/admin/Downloads/20161108161912_8_18_%20%D0%94%D0%BB%D1%8F%20%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D1%80%D0%B0%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/admin/Downloads/20161108161912_8_18_%20%D0%94%D0%BB%D1%8F%20%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D1%80%D0%B0%20(2).pdf).
8. Паршина О.Н. Российская политическая речь: Теория и практика / под ред. О.Б.Сиротининой. 2-е изд., испр. и доп.. Москва: Издательство ЛКИ, 2007. 232 с.
9. Селіванова О.П. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля. Київ, 2006. 716 с.
10. Сухих С.А., Зеленская В.В. Прагмалингвистическое моделирование коммуникативного процесса. Краснодар: Изд-во Кубан. гос. ун-та, 1998. 283 с.
11. Федюк Г.М. Комунікативні стратегії і тактики поведінки індивіда в конфліктних ситуаціях. URL: <https://www.sworld.com.ua/konfer26/620.pdf>.
12. Cody M.J., M.L. McLaughlin, M.J. Schneider. The impact of relational consequences and intimacy on the selection of interpersonal persuasion tactics: A reanalysis. *Communication Quarterly*. 1981 Vol.29. No. 2. P. 91–106.
13. Dillard J.P., Sergin Ch. Harden Primary and Secondary Goals in the Production of Interpersonal Influence Messages. *Communication Monographs*. 1989. Vol. 56. P. 19–38.
14. Lessing D. The sweetest dream. URL: https://royallib.com/read/lessing_doris/The_Sweetest_Dream.html#0r.

РОЗДІЛ 9 ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 80

КАТЕГОРІЯ СЛОВА В СУЧАСНИХ ТЕОРІЯХ ІНФОРМАЦІЇ CATEGORY OF WORD IN THE CURRENT THEORY OF INFORMATION

Гуськова Л.В.,
*магістр філології (французька мова та література),
Київський університет імені Бориса Грінченка*

Махачашвілі Р.К.,
*доктор філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри романської філології та порівняльно-типологічного мовознавства
Київського університету імені Бориса Грінченка*

У статті на матеріалі французькомовних та україномовних текстів Євангелія від Івана проілюстровано приклад аналізу стародавнього художнього тексту за допомогою сучасних теорій інформації. На основі моделі комунікації Р. Якобсона проаналізовано суть Пролога, в якому наявні відправник, отримувач, код і контекст. Розглянуто поняття інформації як третьої величини, на рівні з матерією й енергією. За допомогою 5-тирівневого аналізу інформації, запропонованого Вернером Гіттом, проведено лінгвістичний аналіз Пролога. Отже, надано приклад аналізу загальновідомого тексту, враховуючи семантичний аспект в теорії інформації.

Ключові слова: parole, слово, інформація, адресат, адресант, код, повідомлення, статистика, синтаксис, семантика, прагматика, апобетика.

В статье на материале франкоязычных и украиноязычных текстов Евангелия от Иоанна проиллюстрирован пример анализа древнего художественного текста с помощью современных теорий информации. На основе модели коммуникации Р. Якобсона проанализированы суть Пролога, в котором есть отправитель, получатель, код и контекст. Рассмотрено понятие информации как третьей величины, наравне с материей и энергией. С применением 5-тиуровневого анализа информации, предложенного Вернером Гиттом, проведен лингвистический анализ Пролога. Так, предложен пример анализа общеизвестного текста, учитывая семантический аспект в теории информации.

Ключевые слова: parole, слово, информация, получатель, отправитель, код, сообщение, статистика, синтаксис, семантика, прагматика, апобетика.

In the article on the material of the French-language and Ukrainian-language texts of the Gospel of John was illustrated an example of the analysis of ancient literary text with the help of modern theories of information. On the basis of the model of communication of R. Jacobson was analyzed the main point of the Prolog, which contains the sender, recipient, code and context. The concept of information as a third property equally with matter and energy is considered. Applying the 5-level analysis of information provided by Werner Gitt, a linguistic analysis of the Prologue was conducted. Thus, an example of the analysis of a well-known text is proposed, taking into account the semantic aspect in the theory of information.

Key words: parole, word, information, addressee, addresser, code, message, statistics, syntax, semantics, pragmatics, apobatics.

«Споконвіку було Слово, а Слово в Бога було, і Бог було Слово» [1, 1:1¹]. Актуальність вивчення концепції Слова в Євангелії від Івана зумовлена не лише необхідністю аналізу Пролога у світлі його первинного гебрійського контексту. Незважаючи на те, що Пролог Євангелія від Івана був адресований насамперед юдеям, а потім вже всім іншим народам [2, 1:16], сучасному читачу, який входить у число інших народів, також необхідно розуміти його суть. Євангеліє швидко вийшло за межі

Ізраїля і стало всесвітнім надбанням (що зумовлено вказівкою Христа звіщати це «Євангеліє Царства» всім народам [3, 24:14], а отже, Пролог євангелиста Івана про Слово розрахований також і на адресата ХХІ ст. Незважаючи на далекий для нашої культури світ і менталітет стародавнього Сходу, в якому зародилася концепція Слова євангелиста Івана, нам необхідно зрозуміти це повідомлення і сьогодні, розшифрувати код гебрійського адресанта Івана.

У статті в нас буде можливість проаналізувати повідомлення гебрійського автора I ст н. е. за допомогою сучасних теорій інформації. Для

¹ Тут і далі скорочення «1:1 (два числа, розділені двокрапкою)» умовно позначає главу книги (перше число) та порядковий вірш у цій главі (друге число).

сучасної людини ідея Пролога Євангелія від Івана розкривається ще повніше у світлі його оригінального контексту завдяки розвитку такого розділу математичної науки, як теорія інформації. Появу теорії інформації асоціюють з публікацією 1948 р. праці американського науковця Клода Шеннона «Математична теорія зв'язку». Завдяки розвитку такої науки, як теорія інформації, філологи можуть по-новому поглянути на Пролог Євангелія від Івана, застосувати до нього основні положення теорії інформації.

У своїй книзі «На початку була інформація» німецький фізик Вернер Гітт розглядає Слово як першоджерело інформації на основі Пролога євангеліста Івана. Вернер Гітт досліджує категорію інформації, її походження та функції. Він зазначає, що спільним чинником, наявним у кожному живому організмі, є інформація. Саме інформація необхідна для початку будь-якого контрольованого процесу. А самій інформації, безумовно, передує її першоджерело. Концепція Вернера Гітта відповідає Прологу євангеліста Івана, оскільки Слово, про яке пише Іван, приписується особистості, яка є першопричиною буття.

Об'єкт – категорія Слова в сучасних теоріях інформації на основі Євангелія від Івана в україномовних та французькомовних перекладах

Предмет – особливості категорії Слова в сучасних теоріях інформації на основі Євангелія від Івана в україномовних та французькомовних перекладах.

Мета – охарактеризувати особливості категорії Слова в сучасних теоріях інформації на основі Євангелія від Івана в україномовних та французькомовних перекладах

Під час спостереження за природними процесами живих організмів автор книги «На початку була інформація» звертає увагу читача на програмування цих процесів. Так, фізик пише: «Чому під час ембріонального розвитку ріст клітин відбувається не хаотично, а систематично, цілеспрямовано і в строго визначений час? В основі всіх процесів лежить детальна інструкція, в якій кожен крок запрограмовано до найдрібніших деталей» [4, с. 16]. Отже, бачимо, що вирішальним чинником у процесі розвитку ембріона є інформація.

Окрім природних процесів, Вернер Гітт демонструє приклади технічної діяльності, щоб дослідити функцію запрограмованої інформації в машині. Так, робот, що грає на органі, виконує ті дії, які були задані його розробником на виконання ним: в японського робота на ім'я Васубот дві руки і дві ноги, якими він натискає на клавіші та педалі, чим приводить меломанів

у захват. Завдяки вбудованій камері робот читає ноти. Спеціальна програма перетворює музичний код на відповідні рухи рук і ніг, які натискають на клавіші і педалі. Робот може зіграти будь-який музичний твір, навіть якщо не вивчає його попередньо [4, с. 16–17]. 2017 р. створений робот (Lisa Eadicicco), з яким можна спілкуватися. Робота назвали Jibo. Він схожий на героя фільму кіностудії “Pixar” – з великою круглою головою та обличчям, яке передає емоції за допомогою анімаційних іконок. Тіло в цього робота в момент говоріння розгойдується і нахилиється, ніби він розмовляє із власними руками, яких у нього немає. Джибо може сміятися, танцювати і повертатися до співрозмовника, де б він не був [5].

Чим зумовлена така здатність машини? Робот функціонує не лише завдяки різним механізмам, він також керується інформацією, закладеною в нього у вигляді конкретної програми. Якщо вилучити із системи цю інформацію, то здібності робота зникнуть. Тут варто зауважити, навіть якщо відключити програму, маса системи не зміниться, що вказує на важливу властивість інформації – нематеріальність [4, с. 18].

Перша технічна революція XIX ст. пов'язана з низкою відкриттів, що висвітлили природу енергії: мануфактура почала витіснятися машинами, які перетворюють енергію. Так само сучасні відкриття виявили природу інформації та спричинили другу технічну революцію, яка дозволила скоротити витрати розумової праці за допомогою обчислювальних машин. Поняття інформації відіграє важливу роль не лише у сфері комунікаційних систем та інформаційних технологій, воно також є фундаментальним для лінгвістики, кібернетики, біології, історії, теології. Тому в нас є всі підстави розглядати інформацію як третю величину на рівні з матерією й енергією [4, с. 72]. Клод Едвуд Шеннон (1917–2001 рр.) першим спробував дати математичне визначення інформації [6].

Завдяки теорії, сформованої на основі відкриттів К. Шеннона сьогодні можна порівняти різні способи передачі інформації, оцінити їхню ефективність. А головне, завдяки введенню нової одиниці виміру – біт – вдалося кількісно описати умови накопичення інформації. Однак визначення інформації за К. Шенноном обмежене, оскільки описує лише один її аспект, водночас не враховує зміст і важливість інформації.

«Положення класичної теорії інформації рівнозначні твердженню, що кілограм золота і кілограм піску мають однакову цінність» [7], – пише Карл Штайнбух, спеціаліст в області інформатики. Головне в будь-якому повідомленні – його

сенс і зміст, а не кількість букв. Якщо не враховувати зміст інформації, то, як сказав французький діяч мистецтва авангарду Жан Кокто: «Навіть великий літературний шедевр це – всього лише приведений у безлад словник» [4, с. 74]. Німецький дослідник Й. Пайль також підтверджує нематеріалістичність феномена інформації: «Навіть біологія <...> не бажає обмежуватися однією тільки фізикою. Інформація – не фізичне і не хімічне начало, на відміну від енергії і матерії, хоча вони і потрібні їй як носії» [8].

У кібернетиці загальне поняття «інформація» означає кількісне вираження інформаційного змісту того чи іншого набору символів шляхом імовірного розподілу всіх можливих варіантів розміщення символів. Але під час вивчення інформації, яка зберігається в біологічних системах (генетичної інформації), ідеться про так звані «цінність» та «функціональне значення» інформації, тобто мається на увазі семантичний аспект інформації, її якість. у лінгвістиці та літературознавстві інформація аналізується на матеріалі символів, з яких складається текст. Щоб розшифрувати код як змістовне повідомлення, необхідно провести поетапне дослідження. Вернер Гітт пропонує поділ інформації на 5 рівнів, такий поділ дуже зручний під час аналізу тексту.

Статистика – перший рівень інформації. Під час ґрунтового дослідження будь-якого тексту, на початковому етапі ми задаємося такими запитаннями:

1. З якої кількості букв, чисел і слів складається текст загалом?
2. Зі скількох букв складається алфавіт даного тексту?
3. З якою частотою повторюються певні букви і слова?

Для відповіді на ці запитання неважливо, ЩО перед нами – справжній осмислений текст, повна нісенітниця чи просто випадковий набір знаків і слів [4, с.83]. Такі дослідження стосуються не змісту тексту, а лише його статистичних аспектів. Ці запитання стосуються першого і найнижчого рівня інформації – статистики. Під час статистичного вивчення Пролога євангеліста Івана у французькомовному перекладі ми можемо описати його так: безпосередньо самим Прологом вважаються перші 18 віршів першої глави Євангелія від Івана, ключовими поняттями даного тексту є *lumière* (світло) та *parole* (слово).

Другий рівень інформації – **синтаксис**. Якщо знову звернутися до прикладу із Прологом, то очевидно, що букви в ньому розміщені не випадково. Такі сполучення букв, як *lumière*, *parole* або

grace трапляються в книзі постійно, тоді як сполучення *mulière*, *lorape* або *crag* ми не знайдемо. Тобто допустимі слова мови сформовані певними буквосполученнями, тому що саме в такій послідовності вони загальноприйняті в мові. Всі інші сполучення букв не входять у словниковий запас мови; слова складаються в речення також не випадково, а формуються за певними граматичними правилами синтаксису мови.

Творення слів з окремих знаків і поєднання слів у речення має відбуватися згідно із правилами, щоб утворилися осмислені послідовності символів. Такі питання стосуються другого рівня інформації – синтаксису [4, с. 87].

Семантика – третій рівень інформації. Повернемося до прикладу з текстом. Зазвичай читача не цікавить ні кількість букв у книжці, ні граматичні правила, які автор застосував під час написання. Читача більше цікавить зміст і сенс. Послідовність символів і синтаксичні правила необхідні лише для матеріальної оболонки інформації, однак найважливішим в інформації є її значення, тобто семантика.

Професор Ю. Ковбасенко у своїй монографії «Філологічний аналіз художнього тексту» виділяє 4 прийоми філологічного аналізу художніх творів, а саме:

- а) змістово-фактуальна інформація;
- б) змістово-підтекстова;
- в) змістово-концептуальна.

Окрім зазначеного, професор називає також глобальні закони, які поширюються на кожен із цих прийомів [9]. Передусім це закон тісного взаємозв'язку всіх видів текстової інформації. Тобто текст є цілісним організмом, який аналізується не лише статистично та синтаксично, але й передусім семантично, тобто досліджується його сенс, а також не виключається наявність підтексту.

Отже, семантика ставить перед собою такі запитання:

1. Щодо відправника:
  - про що думав відправник?
  - який сенс містить дана інформація?
  - яка прихована інформація міститься в повідомленні, окрім очевидної?
  - які засоби художньої виразності використовуються для передачі інформації (метафори, фразеологізми, притчі тощо) [4, с. 102].

Повідомлення євангеліста Івана несе важливу інформацію читачам: автор сповіщає про те, що Слово, яке було споконвіку, яке створило все видиме і невидиме, з'явилося в тілі. Наприкінці Пролога автор повідомляє про причину такого

Богоявлення: «Щоб кожен міг побачити і пізнати в цьому Слові (тобто в Месії) самого Бога» [1, 1:18].

2. Стосовно отримувача:

– чи зрозумів отримувач інформацію?

– яка додаткова інформація необхідна для розуміння отриманої інформації?

– чи правдиве отримане повідомлення?

– чи має повідомлення сенс? [4, с. 102].

Звісно, текст, який має алюзію на Тору, краще буде зрозумілим народу Ізраїля, ніж представникам інших народів, тому що писався він за законами гебрейської літератури та має гебрейське підгрунтя. Тому поданням свого повідомлення в гебрейському контексті автор орієнтується передусім саме на того читача, який сприйме цей текст у світлі Танаху (більшість книг Біблії). Живучи за вченням Танаху народ Ізраїля очікує Машиаха, втіленого Слова, тому такий отримувач підготовлений для сприйняття Пролога євангеліста Івана, бо має відповідне світобачення та культуру, пов'язані із семантикою цього повідомлення.

Четвертим рівнем інформації є **прагматика**. Інформація, безперечно, впливає на свого отримувача. Наприклад, якщо читач ознайомиться з інструкцією до якоїсь техніки, то зможе користуватися нею, а отримувач інформації з реклами, яка його зацікавила, можливо, придбає собі дану продукцію, тобто стане споживачем. Блез Паскаль так писав про вплив Біблії: «У Писанні багато висловів, які приносять втіху, але вистачає і тих, які наводять жак» [4, с. 105]. Якщо знову звернутися до Пролога, то його вплив на читача тривалий і стійкий. У сучасному світі більше, ніж коли-небудь раніше, інформація спонукає людину до дії. Часто навіть найкоротший рекламний лозунг миючого засобу може спонукати покупця віддати перевагу саме цій марці.

Аж до рівня прагматики ще не постає питання про дію, до якої закликає відправник під час передачі інформації. Однак будь-яка передача інформації передбачає наявність цілі у відправника, який хоче викликати в читача реакцію. Отже, ми підійшли до прагматики – нового рівня інформації (гр. *pragmatike* – мистецтво діяти правильно; взятися до справи) [10].

Деякі запитання з області прагматики:

а) стосовно відправника:

– яких дій відправник чекає від отримувача?

– яким чином сформульовано автором спонукання до дії: прямо чи непрямо?

– чи передбачає автор якийсь спосіб виконання дії, чи залишає свободу в діях?

б) щодо отримувача:

– якою мірою значення отриманої інформації і зрозумілої інформації вплинуло на поведінку отримувача?

– як відреагував отримувач на повідомлення? [4, с. 106].

Того, кого автор називає Словом, уже із 4 вірша називає також Світлом. Уже у 12 вірші Пролога автор спонукає читача повірити, пізнати і прийняти це Світло (або це Слово).

Апобетика – п'ятий рівень інформації. Відправник, що звертається до отримувача, має певну ціль. Мета рекламного лозунга фірми-виробника – збільшити свій річний прибуток. У нашому разі апостол Іван говорить про інформацію, яка створена з абсолютно іншою ціллю. До чого закликає євангеліст, що має на меті? Повірити, пізнати і прийняти Світло – це заклик автора до дії, тобто прагматика. Але що внаслідок цього станеться? Апобетика Пролога повною мірою розкривається у 12 вірші: «Mais a tous ceux qui l'ont recue, a ceux qui croienten son nom, elle a donné le pouvoir de devenir enfants de Dieu <...>» [11, 1:12] – «Котрі ж прийняли його – тим дано право дитими Божими стати, які в ім'я його вірують <...>» [1, 1:12]. Чітко бачимо ціль віри та прийняття втіленого Слова, тобто Христа, Машиаха (Месії): будь-яка людина, навіть не будучи гебреєм, повіривши та прийнявши Машиаха, отримує право стати дитиною Божою.

Запитання з області апобетики [4, с. 109]:

а) щодо відправника:

– чи була визначена конкретна ціль?

– яка ціль була поставлена відправником для отримувача?

– яким чином виражена ця ціль: прямо чи опосередковано?

б) щодо отримувача

– яка ціль досягається діями отримувача?

– чи досягнутий отримувачем результат відповідає цілі, яку поставив відправник?

– чи досяг отримувач якоїсь цілі, яку не ставив відправник?

Ціль свого повідомлення апостол Іван не змінює в жодному своєму листі. Окрім Євангелія, апостол написав також 1 та 2 Послання Івана Богослова, а також Одкровення. Дуже чітко видно прагматику й апобетику повідомлень апостола Івана в 1 Посланні: «Je vous ai écrit ces choses, afin que vous sachiez que vous avez la vie éternelle, vous qui croyez au nom du Fils de Dieu» [12, 5:13] – «Оце написав я до вас, що віруєте в Ім'я Божого Сина, щоб ви знали, що ви, віруючи в Ім'я Божого Сина, маєте вічне життя» [13, 5:13]. Це звернення апостола Івана стосується

тих, хто вірує в Ім'я Божого Сина (отримувач тут чітко визначений). Тепер ми можемо визначити прагматику й апобетику повідомлення апостола Івана. Прагматика – віра в Божого Сина; апобетика – вічне життя тому, хто вірує в Нього. Отже, ми дійшли до останнього і найвищого рівня інформації – апобетики (аспект цілі та результату; *apobeinon* – результат, успіх): «<...> щоб ви знали, що ви, віруючи в Ім'я Божого Сина, маєте вічне життя» [13, 5:13].

На прикладі рівнів інформації ми розглянули концепцію Слова, застосувавши деякі положення

теорії інформації. Пролог Євангелія від Івана, що є аллюзією на книги Танаху (особливо чіткою є вказівка на книгу Буття), висвітлює творчий акт Творця, Його волевиявлення у втіленні свого Слова. Теорія інформації досить молода, але розвивається з кожним днем, бо є актуальною в наш час. У дослідженні категорії Слова в Пролозі євангеліста Івана ми розшифрували код відправника, очікування автора, з'ясували суть повідомлення Пролога та його ціль завдяки сучасним методам аналізу тексту як матеріального втілення інформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Євангеліє від Івана. Перекл. І. Хоменко. Львів: Свічадо, 2007. 1480 с.
2. Послання апостола Павла до Римлян. Перекл. І. Хоменко. Львів: Свічадо, 2007. 1480 с.
3. Євангеліє від Матвія. Перекл. І. Хоменко. Львів: Свічадо, 2007. 1480 с.
4. Гитт В. В начале была информация. Симферополь, 2008. 352 с.
5. Топ-25 винаходів 2017 р. // Редакційний блог112.ua. 2017. URL: <https://ua.112.ua/mnenie/top-25-vynakhodiv-2017-roku-421731.html>.
6. Shannon C. Warren Weaver. The Mathematical Theory of communication. Univ of Illinois Press, 1963.
7. Steinbuch K. Falsch Programmiert Deutscher Bücherbund. Stuttgart; Hamburg, 1968. 251 s.
8. Peil. J. Einige Bemerkungen zu Problemen der Anwendung des Informationsbegriffs in der Biologie Teil I: Der Informationsbegriff und seine Rolle im Verhältnis zwischen Biologie, Physik und Kybernetik, S. 117–128. Teil II: Notwendigkeit und Ansätze zur Erweiterung des Informationsbegriff. S. 199–213. Biometrische Zeitschrift. Bd. 15. 1973.
9. Ковбасенко Ю. Филологический анализ художественного текста. Киев, 1995. 47 с.
10. Hachettele dictionnaire du français. Paris: Club France Loisirs, Paris, avec l'autorisation des Editions Hachette, 1996. 1805 s.
11. Evangile de Jean. Bible. Trad. Louis Segond. Genève: Société Biblique de Genève, 2013. 1480 s.
12. Première épître de Jean. Bible. Trad. Louis Segond. Genève: Société Biblique de Genève, 2013. – 1480 с.
13. Перше послання Йоана Богослова. Перекл. І. Хоменко. Львів: Свічадо, 2007. 1480 с.

УДК 811.161.1

К ВОПРОСУ АКТУАЛЬНОГО ЧЛЕНЕНИЯ В ЯЗЫКОЗНАНИИ

INVESTIGATION OF THE PROBLEM OF ACTUAL DIVISION IN LINGUISTICS

Кулиева Айдан Фейруз кызы,
*диссертант, преподаватель кафедры
лексикографии и стилистики английского языка
Азербайджанского университета языков*

Статья посвящена проблеме актуального членения предложения. Рассматриваются понятия темы и ремы и их связи в предложении, теоретические вопросы, касающиеся актуального членения в предложении, грамматической строй и его составные части; средства выражения темы и ремы, разнообразие актуального членения. Также анализируется понятие актуального членения у ряда лингвистов, выявляется сходство и различие их позиций.

Ключевые слова: актуальное членение предложения, грамматическое членение, тема, рема, логическое ударение, последовательность слов.

Статтю присвячено проблемі актуального членування речення. Розглядаються поняття теми і реми та їх зв'язки в реченні, теоретичні питання, що стосуються актуального членування в реченні, граматична будова та її складові частини; засоби вираження теми і реми, розмаїтість актуального членування. Також аналізується поняття актуального членування в низці лінгвістів, зазначається схожість і відмінність їхніх позицій.

Ключові слова: актуальне членування речення, граматичне членування, тема, рема, логічний наголос, послідовність слів.

The article is dedicated to the problem of the actual division of a sentence. Concepts such as a theme and a rheme, their relationship within the context of a sentence are indicated in the article. The article deals with the theoretical issues related to the problems of actual division of a sentence; its components; means of expressing the rheme and theme; differences between grammatical and actual divisions. Besides these issues, the notion of actual division, and different approaches to this notion by several linguists are also discussed here.

Key words: actual sentence division, grammatical division, theme, rheme, logical stress, word order.

Постановка проблеми. Последние исследования показывают, что языковеды синтаксический пласт в системе языка разделяют на две половины: потенциальную, то есть синтаксическую, и актуальную, то есть супрасинтаксическую части, причём совершенно не случайно выделяется актуальный синтаксический слой. Проблемы актуального членения предложения изучаются на протяжении более чем 300 лет. Известно, что изучение актуального членения предложения связано с проблемой **последовательности слов**. В современном толковании языковых единиц на первый план выступает необходимость исследования правильного общения. Некоторые исследователи подчеркивают, что решение данной проблемы оказывает существенное влияние на будущее развитие теории актуального членения. Несмотря на решение ряда проблем теории актуального членения, необходимо исследовать их снова. Поскольку данная проблема имеет непосредственное отношение к организации текста. Актуальное членение включает в себя все аспекты общения, поэтому выступает в качестве механизма данного процесса [8].

Характерные черты актуального членения. При построении предложения следует различать два уровня, что, в свою очередь, определяет актуальное членение двух видов: синтаксического и актуального. Чешский языковед В. Матезиус поднял проблему актуального членения до уровня лексических оснований. Он обосновал идею о том, что актуальное членение – языковое явление, а грамматическое членение предложения помогает выявить сходные и различные черты актуального членения и то, что в ряде случаев они в языкознании противопоставляются друг другу. Актуальное и грамматическое членения различаются по таким признакам:

1. В грамматическом членении участвуют 5 членов предложения: сказуемое, подлежащее, определение, дополнение и обстоятельство. Однако в актуальном членении в его состав входят два компонента: тема и рема. Именно они опреде-

ляют актуальное членение. При этом тема входит в зону подлежащего, рема – в зону сказуемого.

2. Грамматическое членение входит в языковую семантику, актуальное же членение относится к речевой семантике.

3. Актуальное членение в устной речи определяет каждое предложение посредством определённой интонации, грамматическое членение не обладает подобной связью с интонацией.

4. Каждое предложение в зависимости от того, на какое слово падает ударение, с грамматической точки зрения расчленяется одинаково, то есть логическое ударение может падать на различные члены предложения. Однако в грамматическом синтаксисе члены предложения не меняют свою сущность. Актуальное членение преподносит нам совершенно другую картину независимо от того, на какое слово падает логическое ударение. Здесь могут выражаться различные повеления и, в конечном счете, тема и рема могут поменяться местами.

Различные подходы к проблеме актуального членения. У языковедов сложились различные подходы к истории исследования проблемы актуального членения, а также относительно его природы. Так, В. Даниленко подчеркивает, что идеи актуального членения, то есть понятие ремы, рассматривались французскими и немецкими учеными уже во второй половине XVII в. [6]. Однако некоторые исследователи говорят, что начало исследования данной проблемы относится к началу XX в. Впервые в языкознании данная проблема рассматривалась представителями Пражской лингвистической школы. Так, представители этой школы, анализируя сущность данной проблемы, последовательно выдвигали концепцию качественного различия различных видов учений [11, с. 240].

О. Крылова предложила разделить проблему изучения вопроса актуального членения в языкознании на 4 периода:

1. Вторая половина XVII в. – первая половина XIX в. В этот период актуальное членение рассма-

тривалось в связи с закономерностями в последовательности слов.

2. Со второй половины XIX в. до начала XX в. В этот период проблема актуального членения изучалась с психологической точки зрения.

3. Первая половина XX в. В этот период проблема актуального членения исследовалась чешским языковедом В. Матезиусом на лингвистической основе, наряду с некоторыми из советских исследователей.

4. Вторая половина XX в. Этот период охватывает время, когда свои исследования начала И. Распопова. К нему также относится творчество сегодняшних представителей теории актуального членения [10].

К первому периоду актуального членения относятся исследовательские работы Ш. Бате, Дж. Барнета, И. Аделунга, К. Беккера, Ч. де Марсе, Н. Бозе, А. Вейля. Однако выражение идеи актуального членения в этих исследованиях носило условный характер. Она использовалась наравне с понятиями темы и ремы. Вместе с тем наука оставалась на уровне первичной функции [13, с. 44]. В этот период понятие актуального членения рассматривалось на психологическом уровне. В различных языках последовательность слов была разной, и именно стиль подобного выражения имел ведущее значение, а в этот период это противопоставлялось способу выражения мысли.

И. Аделунг считал, что соотношение слов типа «подлежащее – сказуемое» является естественное состояние, а соотношение слов типа «сказуемое – подлежащее» является своего рода искусственным сочетанием или последовательностью слов. Он сравнивал два предложения (“Der tag war heiter” и “Heiter war der Tag”), называя первое естественным, а второе – искусственным.

Анри Вейль впервые соотнес грамматику последовательности слов и актуальное членение. В отличие от И. Аделунга, А. Вейль относится к подлежащему как к члену предложения, который выражает предмет разговора, сказуемое же даёт нам сведения о подлежащем и при этом является членом предложения. По мнению исследователя, подлежащее является исходной точкой мысли, а сказуемое является самой мыслью. В соответствии с этим, подлежащее в предложении занимает первое место, а сказуемое – на втором месте. Если бы другие члены предложения тоже выражали бы исходную позицию мысли, то они также становились бы первыми в нем. Таким образом, А. Вейль, в отличие от И. Аделунга, соотносил подлежащее с темой [15]. Однако исследовательские работы первого периода не

дали возможности полностью выявить природу актуального членения предложения

Второй период исследования актуального членения характеризуется изучением данной проблемы с психолингвистической точки зрения. В этот период жили и творили такие исследователи, как Х.Г. фон дер Габеленц, Г. Пауль, Ф. Фортунатов, А. Пешковский. В это время к предложению относились как к выражению в речи психологического поведения. Знаменитый немецкий исследователь XIX в. Х.Г. фон дер Габеленц писал о словосочетаниях и предложениях в сознании говорящего. По его мнению, это последовательный процесс. Первичное представление выступает как предмет речи и считается психологическим субъектом, а второе представление – это то, что говорящий думает о психологическом субъекте, то есть психологический предикат.

Датский языковед А. Блинкенберг попытался связать последовательность слов с музыкальным и языковым автоматизмом, который определяет плавность речи [3].

Третий период исследования проблемы актуального членения связан с именем чешского языковеда Вильяма Матезиуса. Благодаря его усилиям были созданы условия для решения данной проблемы на языковедческом уровне. Для определения составных частей актуального членения учёные применяют такие термины, как «основной (первичный) пункт» и «ядро» [11]. В. Матезиус, в отличие от других ученых, считал, что деление на основной, или же первичный, пункт и ядро совершенно необязательно. Это относится только к предложению. Это членение ученый называет актуальным, поскольку оно зависит от предложения, используемого в речи или в какой-либо реальной ситуации. В. Матезиус связывает актуальное членение с последовательностью слов, являющихся основным средством выражения мысли. Так, в чешском языке закономерность в последовательности слов он определял с точки зрения науки и объективности, сравнивал последовательности слов в чешском и английском языках.

Идеи В. Матезиуса были развиты в произведениях Фр. Данеша, Ю. Адамеча, Ю. Фирбаса, в современной лингвистике, особенно в германистике, в произведениях К. Крушельницкого и А. Смирницкого, а также академика В. Виноградова. В этот период выявлена необходимость изучения актуального членения как лингвистической проблемы, заявлена лингвистическая природа этого явления, а также дано определение

его как средства построения последовательности слов и интонации построения языка.

Четвёртый период исследования актуального членения связан с опубликованной монографией Н. Распопова. Эта исследовательская работа сыграла существенную роль в определении теории актуального членения. Н. Распопов рассмотрел проблему актуального членения с точки зрения тех вопросов, которые всё ещё не были до конца решены [12, с. 124]. На первом месте стояли вопросы сопоставления грамматического и актуального членения, выявления природы данного явления, а на втором месте – проблема необходимости выявления связей актуального членения с категорией предикативности, а также со средствами построения актуального членения в предложении.

Русский учёный В. Иванов предлагает различать 4 периода в исследовании актуального членения, в соответствии с четырьмя онтологическими парадигмами:

1. Генетическая парадигма. В соответствии с этой парадигмой, Х.Г. фон дер Габеленц, Г. Пауль и другие немецкие молодые грамматикологи различали в структуре предложения, наряду с синтаксическим членением, также и психологическое членение. Согласно этой теории, психологическое членение предложения связано с направленностью смысла. В сравнении с синтаксическим членением он выступает как второстепенный структурный фактор.

2. Структурная синтаксическая парадигма. Это парадигма связана с именем чешского лингвиста, основателя и организатора Пражской лингвистической школы, основателя теории структурного языкознания, В. Матезиуса. В. Матезиус впервые использовал выражение «актуальное членение предложения», определил имя этому языковому феномену. В отличие от молодых немецких грамматиков, он обосновал важность актуального членения, наряду с синтаксическим членением, в общении.

3. Функционально-смысловая парадигма. По этой парадигме актуальное членение предложения различается в соответствии с коммуникацией и возможностью усвоения. Гносеологическое описание тесно связано с изучением проблемы взаимоотношений языка и мышления, поэтому актуальное членение выступает здесь как логический смысловой синоним.

4. Семиотический подход. Этот подход достаточно новый. Актуальное членение воспринимается как феноменологический знак речи или его ключ. Предложение воспринимается как знак,

основывается на возможности исследовать номинативные и предикативные функции в целом [7].

В азербайджанском языке вопросы актуального членения предложения исследуются лишь в последние 20–30 лет такими учеными, как: А. Джавадов, А. Халилов, К. Абдуллаев, К. Велиев, Ф. Ализаде, Н. Новрузова, А. Абдуллаев и др.

Профессор К. Абдуллаев различает два уровня в структуре предложения и два вида членения: 1) синтаксическое; 2) логико-психологическое, которое выявляет функционально-коммуникативные возможности, связанные с логически-синтаксическим членением. Иными словами, это и есть актуальное членение [1, с. 90–91].

В русском языке к проблеме актуального членения обращались К. Крушельницкая, И. Ковтунов, В. Бабайцев и др.

Компоненты актуального членения. Проблема актуального членения возникает при несоответствии синтаксического членения предложения субъектно-предикатному членению. Так, название компонентов актуального членения достаточно многочисленны: тема, предикат, ядро, рема, лексический предикат и так далее [2, с. 189]. В каждом предложении актуальное членение состоит из двух компонентов, связывающих предыдущее высказывание (тему) и известную информацию, которая связана с ситуацией и коммуникативной целью сказанного (тема), когда слушателю передается неизвестная ему ранее новая информация.

Термины «тема» и «рема» приняты в азербайджанской лингвистике в общем понимании, а в английской лингвистике, помимо этих терминов, используются термины «топик» – «коммент», «топик» – «фокус». Любой член предложения может быть либо ремой, либо темой. М. Халлидай выделяет тему как информацию, переданную слушателю говорящим, описывая ее как возможную для реконструкции (известную), а ремой характеризует как невозможную для реконструкции (новую) информацию [5, с. 298].

В. Матезиус рассматривает актуальное членение в предложении как членение, состоящее из двух частей, поскольку тема указывает точку передачи информации, рема же выражает основную суть сообщения и его коммуникативный центр.

Если рассмотреть предложения “Tom likes travelling” и “Smoking is harmful for our health”, то ясно, что здесь ремой являются выражения “like travelling” и “is harmful for our health”. В структурном отношении в английском языке рема в основном следует после темы. Связь тема – рема создает единство в коммуникативном отношении [4].

Тема обладает определенной информацией как исходной точкой предложения. “Tom” и “our friends” в предложениях “Tom likes travelling” и “Our friends have invited us” предшествуют другим словам и считаются темой. Это наиболее распространенная позиция в теме английского языка. Обычно в английском языке тема предложения («подлежащее – сказуемое–дополнение») является подлежащим. Но страдательный залог глагола не соответствует этому правилу. В некоторых языках (например, в японском) тема чаще всего находится в конце предложения. В языках со свободным порядком слов (например, в азербайджанском, украинском) тема также может быть посреди фразы [4].

И. Ковтунова в своем учебнике «Современный русский язык. Последовательность слов и актуальное членение предложения» определяет понятие фактического членения. Исследователь членение темы и ремы считает актуальным, поскольку оно имеет актуальный характер относительно говорящего или пишущего в конкретном контексте или ситуации [9, с. 7].

Формы выражения актуального членения. В каждом языке есть множество инструментов, позволяющих определить фактическое членение в предложении. В английском языке можно выделить такие инструменты, как: последовательность слов, различные конструкционные объединения, артикли, частицы, интонационные схемы: *In the center of the rooms toad a table.*

В английском языке средства выражения темы и ремы носят разный характер. Информация, которая доводится до слушателя, может быть выражена последовательностью слов или же определенным артиклем (*the*). Средства выражения ремы отличаются большим разнообразием. Слова с лексическим смыслом – частицы (*only, even*), логическое ударение, изменение синтаксической структуры (*It was he who won the game*).

Исследование В. Бабайцевой также включало вопросы актуального членения. В статье «Отражение многоаспектности предложения в практике преподавания русского языка в школе» автор в момент актуального членения различает для собеседника «известное», которое известно из предыдущей фразы или контекста, и «новое», являющееся «коммуникативным» центром мысли. Что еще более важно, здесь применены «новый» логический акцент, последовательность слов, местоимения, частицы и т. д. Так, «новое» может быть выражено при помощи как главных, так и второстепенных членов предложения. «Известное» в основном выражается

подлежащим, а «новое» – сказуемым. Можно отметить, что, помимо вопросов и повелительных предложений, есть и другие компоненты речевого акта. В повелительном предложении *Eat yourself your breakfast (Завтрак съешь сам)* у слушателя не уточняется его отношение к проблеме, ему не дается никакой информации. Здесь только совет, просьба, уведомление (отмечается, что завтрак должен быть съеден). Таким образом, микросведение в предложении считается темой, а одобренное (предикат мысли) рассматривается как рема [14].

Последовательность слов включает ряд факторов – структуру языка, его типологию, грамматические правила и т. д. В зависимости от структуры указанное может выражать грамматические отношения членов предложения (*Jack loves Jill – Jill loves Jack*); предполагаемый центр информации (*Peter went to Moscow – It was Peter who went to Moscow*); коммуникативный центр информации, т. е. рему (*He is ready – Is he ready?*), может установить связь между членами предложения (*He opened the case*).

Поскольку последовательность слов в английском языке стабильна, она позволяет определять как тему, так и рему. Однако в общении мы сталкиваемся с некоторыми особенностями: *In 1492 America was discovered; America was discovered in 1492.* В большинстве случаев тема предшествует реме.

Хотя в английском языке такая последовательность в фразе носит фиксированный характер, рема может занимать разные позиции в зависимости от цели говорящего. Можем сначала обратиться к инверсии либо в начале, либо в конце предложения. Например, предложения с экзистенциальным смыслом: *Seated in a row close to one another were three ladies. There was little sentimentality about the Forsytes* (J. Galsworthy); предложения, составленные при помощи выражений *it is <...> that / who: It was at this moment that the idea came to him <...>. It was Bosinney who first noticed her, and asked her name* (J. Galsworthy); предложения, сопровождаемые инверсией наречия: *Never had there been so full an assembly <...>* (J. Galsworthy) и др.

В английском языке у ремы есть лексические и синтаксические индексы: неопределенность или нулевой артикль, различные конструкции, показывающие рему. Так, в предложении “The book is on the table” “The book” – тема, “is on the table” – рема. Но иногда рема может предшествовать теме: в предложении “A book was lying on the table” “a book” – рема, “was lying on the table” – тема.

При актуальном членении предложения невозможно не учесть интонационных просодических средств, особенно с использованием логического ударения [14]. Интонация придает речевым группам в предложении завершенность и предикативность. К одному и тому же предложению в плане ремы и темы можно подходить по-разному. В большинстве случаев рема основывается на неизвестной информации или информации, которая ранее не была услышана. Слушателю сообщают об этом впервые. Тема содержит информацию, которая была высказана и обсуждена. В простых повествовательных предложениях тема предшествует реме, тон выше в теме, рема произносится более низким тоном с логическим акцентом.

Вывод. Таким образом, существуют различные подходы к актуальному членению в связи с его сложным характером. Хотя подходы разные, общий момент заключается в том, что они отражают коммуникативную сущность общения.

Среди лингвистов существуют разногласия относительно истории исследования вопроса об актуальном членении и его характере. Некоторые лингвисты отмечают, что изучение этого вопроса совпало с началом XX в. и что его первое линг-

вистическое исследование проводилось представителями Пражской лингвистической школы. Впервые начал изучать вопрос об актуальном членении в предложении чешский ученый В. Матезиус. Он применил термины «основа» (или «исходный пункт») и «ядро» для определения составных частей актуального членения.

Актуальное членение в каждом предложении происходит тогда, когда синтаксическое членение в предложении не соответствует субъектно-предикатному членению. В каждом языке есть множество средств, позволяющих определить актуальное членение в предложении. Среди них такие: последовательность слов, логическое ударение, интонация, артикли, частицы и т. д. Выражение того или иного средства в речи происходит в зависимости от грамматической структуры каждого языка. Актуальное членение может применяться ко всем языкам, но важно учитывать синтаксический тип того или иного языка. Поэтому мы должны рассматривать актуальное членение как специфическое явление для каждого языка. На подобное разнообразие влияют такие факторы, как последовательность слов того или иного языка, богатство вспомогательных частей речи, обилие связей между предложениями и т. д.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Абдуллаев К. Теоретические проблемы синтаксиса азербайджанского языка. Баку: Маариф, 1998.
2. Бархударов Л. Структура простого предложения современного английского языка. М.: Высшая школа, 1966.
3. Blinkenbery A. L'ordre des mots en français moderne. Copénhague, 1928–1933.
4. Bussmann, H. (Ed). Routledge dictionary of language and linguistics; translated and edited by Gregory Trauth and Kerstin Kazzazi. London: Routledge, 1998.
5. Halliday M.A.K. Introduction to Functional Grammar Routledge. 2 edition. 432 p.
6. Даниленко В. У истоков учения об АЧП (период до А. Вейля). Филологические науки. 1990. № 5. С. 82–89.
7. Иванов В. Актуальное членение предложения: на пути к новой парадигме теории. Проблемы и перспективы развития лингвистики, межкультурной коммуникации и лингводидактики. Вып. 3. Сборник научных статей по материалам Международной конференции «История и теория языка. Принципы преподавания иностранных языков». Т. 1. М.: Резонанс, 2009.
8. Кязимов Г. Современный азербайджанский язык. Синтаксис. Баку: Тахсил, 2007. 496 с.
9. Картунова И. Современный русский язык. Порядок слов и актуальное членение предложения. М.: Просвещение, 1976.
10. Крылова О., Хавронина С. Порядок слов в русском языке. 3-е изд. М., 1986.
11. Матезиус В. О так называемом актуальном членении. Сб. Пражского лингвистического кружка. М.: Прогресс, 1987.
12. Распопов И. Актуальное членение предложения. Уфа, 1961.
13. Саттарова А. Изучение актуального членения предложения в русском языке (в сопоставлении башкирском и французском): дисс. ... канд. пед. наук. М., 2002. 191 с.
14. Шевякова В. Актуальное членение предложения. М.: Наука, 1976.
15. Weil H. De l'ordre des mots dans la langues anciennes comparées aux langues modernes. Paris, 1944.

СТРУКТУРА ТА СЕМАНТИКА ЗАКРІПКИ В УКРАЇНСЬКИХ, АНГЛІЙСЬКИХ ТА ФРАНЦУЗЬКИХ ЛІКУВАЛЬНИХ ЗАМОВЛЯННЯХ

STRUCTURE AND SEMANTICS OF THE ENDING IN UKRAINIAN, ENGLISH AND FRENCH MEDICAL INCANTATIONS

Лабенко О.В.,

викладач кафедри іноземних мов
історичного та філософського факультетів

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті досліджуються структура та семантика закріпки в українських, англійських та французьких лікувальних замовляннях. Виявлено основні структурно-семантичні моделі закріпок. Автор аналізує функціональне навантаження таких формул. У контексті міжмовного порівняння окремі семантичні моделі можуть повторювати моделі інших мов, частково змінюватися або ж взагалі випадати.

Ключові слова: замовляння, закріпка, семантика, модель, функція.

В статье исследуются структура и семантика закрепки в украинских, английских и французских лечебных заговорах. Выявлены основные доминирующие структурно-семантические модели закрепок. Автор анализирует функциональную нагрузку таких формул. В контексте межъязыкового сравнения определенные семантические модели могут повторять модели других языков, частично меняться или же вообще выпадать.

Ключевые слова: заговоры, закрепка, семантика, модель, функция.

The article deals with the structure and semantics of the ending in Ukrainian, English and French medical incantations. The basic dominant structural and semantic models of the endings are revealed. The author analyzes the functional load of such formulas. The dominant structure basic components of the incantation endings which are available in all three languages are found out. In the context of interlanguage comparisons, certain semantic models can repeat patterns of other languages, partially change, or even drop out at all.

Key words: incantation, ending, semantics, model, function.

Постановка проблеми. У сучасному мовознавстві спостерігається значна цікавість до досліджень у сферах лінгвокультурології та етнолінгвістики. До таких студій належить і дослідження народних лікувальних замовлянь. Метою такого замовляння є покращення стану здоров'я. Замовляння як тексти ґрунтуються на вірі людини в магію слова та дії, розглядаються як обряд, в якому мають значення і текст, і ритуальні дії, і обставини виконання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цікавість до текстів замовлянь виникла в середині XIX ст. Перші дослідження були присвячені переважно збиранню та систематизації матеріалу (Л. Майков (1869 р.), В. Даль (1880 р.), І. Сахаров (1885 р.), Н. Познанський (1917) та інші). Разом зі збором та систематизацією матеріалів активно вивчалось питання про виникнення замовлянь, а також велися дослідження щодо складу і властивості формул (Ф. Буслаєв, П. Єфименко, О. Потебня, М. Крушевський, О. Міллер, Н. Познанський, О. Афанасьєв).

Постановка завдання. З огляду на те, що лікувальні замовляння не розглядались як *об'єкт* лінгвістичного дослідження на матеріалі неспоріднених мов, вважаємо *актуальним* порівняльне

дослідження семантичного наповнення таких текстів в українській, англійській та французькій мовах. Отже, **метою** пропонованої розвідки є дослідження структури та семантики закріпок текстів замовлянь у трьох неспоріднених мовах. Для реалізації мети автор ставить перед собою *завдання* – провести порівняльний аналіз таких формул у лікувальних замовляннях та декодувати їхнє семантичне наповнення у світлі етнолінгвістичних досліджень.

Виклад основного матеріалу. У студіях відомого російського лінгвіста А. Юдіна подана стратифікація тексту замовляння. Дослідник виокремлює такі структурні елементи замовляння:

1. Молитовий вступ – зазвичай християнська молитва, часто «Отче наш». Він може бути або повною, розгорнутою молитвою, яка сприяє входженню суб'єкта у відповідний психічний стан, або просто короткою молитовною формулою, що відкриває текст замовляння.

2. Зачин – наративний за характером текст, в якому міститься розповідь про вхід суб'єкта у світ магічних сил. Зачин містить опис подорожі того, хто замовляє, від дому до потойбічного світу, іноді мотив його чарівного одягання в небесні світила й ін. Опис може збігатися з реальними

діями суб'єкта під час замовляння (хоча це зовсім необов'язково), тобто є метатекстом, який описує акціональний текст і відтворює той же магічний зміст.

3. Опис дій у центрі магічного світу (епічна частина) – текст нарративного характеру, в якому міститься оповідь про те, що і хто перебуває в центрі сакрального простору. Суб'єкт зникає, з'являється персонаж-помічник.

4. Заклинання (побажання) – ненаративний текст, в якому відбувається заклинання персонажа, тобто такий, який примушує його виконати волю суб'єкта, що повертається в текст (у російській мові має зазвичай відмінкові форми займенника першої особи). Заклинальна частина нерідко буває заснована на так званому двочленному паралелізмі, тобто за принципом «як <...>, так <...>».

5. Закріпка (кінцівка) – ненаративний метатекст, що магічно закріплює дію всього попереднього тексту і нейтралізує допущені в ньому можливі помилки.

6. Молитовне завершення – аналогічне вступу, але є ще більш факультативним елементом. Іноді воно зводиться до одного слова *амінь* після закріпки і називається тоді замінюванням [5].

Кінцівка замовляння найчастіше має за мету закріпити дію самого замовляння. Тому часто її називають формулою-закріпкою [4].

Такі формули можуть бути як формальними, так і змістовними. До формальних відносимо частини молитов. Така кінцівка вводиться конструкцією *In the name of <...>* (во ім'я <...>). У ній фігурують святі, охоронці, надприродні сили, які або перелічуються, або до яких звертаються, що засвідчує надзвичайно високий авторитет надприродного адресата. Як слушно зазначає О. Климентова, цей авторитет є маркером сили й всемогутності. Відчуття захищеності постає як результат поглинання страху позитивними почуваннями. Емотивний вектор у позитиві, врешті-решт, його домінантність створюються накопиченням позитивно маркованих вербальних стимулів та їх кількісною перевагою [3]. Такі закріпки трапляються в замовляннях усіх трьох мов. Наприклад:

In the name of the Father, Son, and Holy Ghost.

In the name of Jesus no more shall this [13, с. 107];

Father, Sonne and Holy Ghost: a God's name.

Five Paternosters, five Avies and a Creede,

In worship of five woundes of our Lorde [11, с. 74];

In the name of the Holy Trinity [11, с. 77];

In the name of the Father, and of the Son, and of the Holy Ghost [6, с. 82];

Во имя Отца и Сына и Святаго Духа. Аминь [1, с. 156];

<...> pauvre créature, N <...>, de toute rompure, blessure et entrave que ce soit, en l'honneur de Dieu, de la sainte Vierge Marie, de saint Côme et saint Damien! [14, с. 266].

Для англійської, як і для французької, молитовної кінцівки властиве використання латинізмів, як-от *Fiat + Fiat + Fiat* [6, с. 77]: *<...> comme ont fait les cinq plaies de Notre-Seigneur Jésus-Christ .Natus est Christus, mortuus est, resurrexit Christus* [14, с. 230]; *Gaspard fert myrrham, thus Melchior, Balthasar aurum* [14, с. 17].

Заклик до божої сили реалізується насамперед у частотному використанні дієслів наказового способу. Вони виконують особливу роль у молитвах і вербалізують значний спектр модальностей: прохання про сцілення, про захист від хвороби, надію, що хвороба не повернеться. Наприклад:

Mend thou in God's name [10, с. 162];

And I pray God, nor this not may [13, с. 82];

And I trust in Jesus this never will [13, с. 107];

O Lord, effect the same

That I do now go about [11, с. 76];

Heal in the Holy Ghost's name! [8, с. 143];

<...> no more wilt not thine; in the name [6, с. 82];

God save the Bairn burnt sair!

Het fire, cool soon in God's name! [8, с. 146];

О, преподобний Павхнутій, помилуй раба болезного (имр.) от болезни лихорадки! [2, с. 26];

Господи Иисусе Христе, Сыне Божий,

Помилуй раба (рабу) своего N! Славу Отцу <...>. Аминь [1, с. 165];

Избави, Господи, р. Б. N. отъ всякія скорби и трясавичныя болгъзни, всегда, понынгъ и присно и во вгъки вгъковъ. Аминь [1, с. 165];

Избгъгни отъ раба Божиа імерекъ, даше нечистыи, молитвами пресвятымъ владычицы нашеа богородица и приснодгъвы Марыя, молитвами сватыхъ апостоль, пророк, мученик [1, с. 172];

Нарожденного, мольтвяного, прычащего р. Б. N., Господь Мылосердный, на помощь посылаю! [1, с. 178];

Appoline, retourne-toi; si c'est une goutte de sang, elle tombera; si c'est un ver, il mourra [14, с. 35];

Au nom du Père, mal, je te barre <...>

que Dieu te guérise! [14, с. 164];

Les trois personnes de la sainte Trinite te commandent de t'en aller [14, с. 189];

<...> je te commande, de la part du grand Dieu puissant, de te retirer du corps de N <...>, Jesus, Marie, Joseph [14, с. 269];

Au nom du Père et du Fils et du Saint-Esprit. Ainsi soit-il [14, с. 272].

О. Хомік поділяє змістовні закріпки на декілька груп. До першої, найдавнішої групи закріпок належать традиційні формули, пов'язані з функцією замикавання і культивуванням образів ключа та замка. До другої групи – закріпки-побажання. До третьої групи закріпок – формули відгону. Четверта група складається із закріпок, побудованих за аналогією до властивостей образів, які в них вживаються. До п'ятої групи входять контаміновані закріпки, що складаються з формальних елементів язичницького і християнського походження та змістової закріпки-відгону. У шосту групу дослідниця включає закріпки апокрифічних текстів [4].

У лікувальних замовляннях серед закріпок виокремлюємо 5 типів: такі, що демонструють очікуваний результат, констатують факт магічної дії, відсилають хворобу, продовжують та підсилюють основну частину, супроводжуються магічними чи ритуальними діями та настановами.

Закріпки, які демонструють очікуваний результат, мають констатуючу модальність, що передусім виражається через імперативні й інвективні конструкції. Такі конструкції можуть вводитись модальним дієсловами, наприклад:

*Never more shall have
me of the Holy Ghost + may no more
blood flow from the mouth, the vein, or the nose* [11, с. 77].

Іноді застосовуються паралелізми:

*Blood remain fixed,
As Christ was on the crucifix* [13, с. 112];

As this bean-shell rots away,

So my wart shall soon decay [6, с. 57];

Як пусто я говорю, так пусто з молитвенної, народженої (имр.) волос зійде [2, с. 25];

Розійдися так, як по дугам і по берегам – вітер шумить; як по воді хвиля розходить, так у молитвен <...> народжен <...> (имр.) волос зійде [2, с. 25];

<...> je te commande de n'avoir non plus de puissance sur cet oeil que n'eurent les Juifs, le jour de Pâques, sur le corps de Notre-Seigneur Jésus-Christ [14, с. 188];

Que le Dieu Tout-Puissant, le Père, le Fils, le Saint-Esprit, te guérissent! Que Dieu soit avec Lui et avec son Esprit! [14, с. 195];

<...> que Joseph et Nicodeme ont descendu le corps de Notre-Seigneur Jésus-Christ de l'arbre de la croix, et que, aussitôt cette prière dite, N<...> soit guéri, au nom du Père et du Fils et du Saint-Esprit [14, с. 291].

Ще одним засобом підсилення дії тексту замовляння в закріпці є повтори:

Cure without and cure within.

Cure the heart, and horn, and skin [8, с. 141];

<...> отъ моего двора, отъ моего осла, отъ моего скота, отъ моего близняго кумыра. Аминь [1, с. 198].

У наступному прикладі яскраво демонструються причинно-наслідкові зв'язки:

Blessings to take away thy pain

And ilka tinter of thy strain [8, с. 144];

<...> свиня до корита прибіжить, плісьнявка з язика збіжить [2, с. 28];

Сорока на лозі – с раба божого (имрек) більмо зливав [2, с. 29];

Колы будуть ушакы роззывляться, тодди буде лыхоманка подниматься, й гнетуха и трясуха [1, с. 145];

<...> яко камень на своїм мѣсцѹ лежалъ нѣтъ и присно и вовѣки, аминь [2, с. 41];

Par la retraite de Mercure,

Que de ce corps-ci tu defloges,

Comme Mercure a fait àti loges,

D'où il a fait prompte retraite,

Ayant la barbe à demi faite [12, с. 375].

Іноді кінцівка замовляння демонструє очікуваний лікувальний ефект:

The burnt sore would burn no more [8, с. 146];

Bloody Nose (or Mouth) in God's name mend! [8, с. 147];

Thy teeth shall pain thee no more. Inthename <...> [6, с. 77];

<...> коли вона відтіля води принесе, тоді с рожденного, нахрещеного раба божия (имре) кров потече [2, с. 28];

<...> рожка не зійшла, крив червона не пішла [2, с. 28];

Иродовы дочки дорогу забудуть, а р. Б. Н. по вѣкъ трясуца не будеть [1, с. 150].

У своїй семантичній структурі закріпка може містити настанову:

<...> and whosoever bears these words in mind shall never fearague or anything else [9, с. 123];

<...> а хто эту молитву будя читать, ня будемъ яго вѣкъ чапать [1, с. 151];

Хто буде сиі слова именовати, до вику не буде одъ них напасти мати [1, с. 170].

Іноді в кінцівках відображається інтенція мовця позбавитися від хвороби. У таких формулах обов'язковою є вербалізація назви хвороби: *Here I leave the whooping-cough* [6, с. 70].

Показовим прикладом є закріпка-благопобажання, де хворобі, щоб вона зникла, бажають всіляких гараздів: *Good for bones have* [6, с. 107].

Закріпки, в яких відсилається хвороба, лежать на межі концептосфер шляху та смерті. Так,

наприклад, у кінцівці до замовляння-розповіді, де переказуються події, які відбувалися зі Святим Петром, хвороба відсилається в подорож разом зі святим: *Arise, O Peter; go thy way, thy tooth shall a cheno more!* [8, с. 143]; *Thereis none to redeemit besides thee* [11, с. 78]. Іншим типом відсилання є побажання смерті хворобі:

And die away among thease (ashes') [6, с. 42];

Розійдися і по полям, і по морям, і по лісам, де люде не ходять, де вітер не віє, де собаки не брешуть, по лугам, по очеретам, де хаті пусті і де замки пусті [2, с. 27];

Поки я не знала, поти не зганяла. Зійди на ті болота, де глас божий не заходить і де люди не ходять [2, с. 35];

Пиды ты соби на огни, на дыма, на вельки стена! Тамъ тоби буде хороше гулять и людей морських знобить [1, с. 141];

Іди соби – де кури ни пють,

Де молодиці на гуляння ни ходять,

Де козак коня не напуває,

Де дівчя коси не роспліає [1, с. 142];

Я жъ тебе высылаю на очерета и на болота, де людській гласъ не заходе, тамъ тоби пропадати [1, с. 1154];

<...> de sortir de <...>, et de t'en aller au plus profond de la mer [14, с. 32].

Закріпки також можуть продовжувати та підсилювати основну частину, як у наступному прикладі:

Nahn berries shak' frat' rowan-tree

An' nahn fra botterey bush [7, с. 177].

Закріпка, як і основна частина замовляння, невіддільна від невербальної частини лікувальної практики. Тому в деяких фрагментах перелічуються та констатуються факти магічної дії:

In the name of Jesus

I pull thee from the ground [11, с. 76];

Dat sho wad never bide a neicht

Whar he had rod, dat man o' meicht [8, с. 145].

Для фіксації дії замовляння можуть супроводжуватися магічними чи ритуальними діями та настановами:

With this mell Oi throice dew knock,

One for God

An' one for Wod,

An' one for Lok [9, с. 125];

Uttered nine times in the same breath [9, с. 125];

In Kent, if a man wets his forefinger with saliva, and rubs the wart he wishesto get rid ofthree times in the same direction as a passingfuneral, sayingeach time (without any of the ceremony above observed): "My wart goes with you", a cure will soon follow <...> [6, с. 42];

<...> to cure ague, string nine or elevensnails ona thread, the patient saying, as each is threaded, "Here I leavemy ague". When all are threaded they should be frizzled overa fire, and as the snails disappear so will the ague [6, с. 57];

Пес тобі дядько, свиня тобі тітка (плюють въ глаза больному) [2, с. 26];

<...> дайте молитвенному, народженому (имр) сопливі. Лини воду на курей, і скупай дитину в тім пирії (Agropyrum), що росте між тином, т. е. который проросъ сквозь тынь [2, с. 28];

От сеї пори у народженого у хрещеного (имрек) зуби не болітимуть. – Сплюнь 3 рази [2, с. 29];

И я васъ вызываю и выкликаю – идить соби, куди огонь та дымъ, то туди й лышечко зъ нымъ. Произнося заговоръ, раскладывають на прыпичку огонь [1, с. 205].

Помічено, що така складова частина не менш важлива за самі тексти замовляння.

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що закріпка є частиною замовляння, що має істотне семантичне навантаження. У лікувальних замовляннях серед закріпок виокремлюється 5 типів: такі, що демонструють очікуваний результат, констатують факт магічної дії, відсилають хворобу, продовжують та підсилюють основну частину, супроводжуються магічними чи ритуальними діями та настановами. Для англійської мови характерне застосування наказових конструкцій і модальних дієслів. В українських замовляннях часто фігурують конструкції відсилання хвороби в чужий простір. У франкомовних та англійськомовних закріпках досить частотним є використання латинізмів, яких не помічено в українських текстах. Перспективним вважаємо дослідження семантики символізму закріпки українського, англійського та французького замовляння.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ветуховъ А. Заговоры, заклинания, обереги и другие виды народного врачевания, основанные на вѣрѣ въ силу слова. (Изъ истории мысли). Вып. I – II / Оттискъ изъ «Русск. филолог. Вѣстника». Варшава, 1907. 522 с.
2. Драгоманов М. Малорусские народные предания и рассказы. Киев, 1876. 434 с.
3. Климентова О. Паралінгвальні чинники сугестогенності молитви (час презентації та міфологізація). Система і структура східнослов'янських мов. 2014. Вип. 7. С. 104–113.

4. Хомік О. Структурно-семантичні та функціональні особливості заключної формули в українських оберегових замовляннях. URL: <http://https://scholar.google.com.ua/citations?user=w15ImBwAAAAJ&hl=ru>.
5. Юдин А. Ономастикон русских заговоров. Имена собственные имена собственные в русском магическом фольклоре. М., 1997. 319 с.
6. Black William George, Scot F.S.A. Folk-medicine; a chapter in the history of culture. London, 1883. 254 p.
7. County Folk-Lore. Vol. II. Printed Extracts № 4. Examples of Printed Folk-Lore Concerning North Riding of Yorkshire, York and the Ainsty by Mrs. Gutch. London, 1901. 504 p.
8. County Folk-Lore. Vol. III. Printed Extracts № V. Examples of Printed Folk-Lore Concerning Orkney & Shetland Islands by G.F. Black. London, 1903. 302 p.
9. County Folk-Lore. Vol. V. Printed Extracts № VII. Examples of Printed Folk-Lore Concerning Lincolnshire by Mrs. Gutch and Mabel Peacock. London, 1908. 472 p.
10. Dyer T.F. This Elton Domestic folk-lore. London, 1881. 222 p.
11. Harland John, Wilkinson T.T. Lancashire folk-lore: illustrative of the superstitious beliefs and practices, local customs and usages of the people of the county palatine. London, 1867. 328 p.
12. Littératures populaires de toutes les nations. Tome XL. Souvenirs du vieux temps. Le Berry, Laisnel de la Salle. Paris, 1900. 415 p.
13. Pettigrew Thomas Joseph On Superstitions Connected with the History and Practice of Medicine and Surgery. Philadelphia, 1844. 222 p.
14. Sébillot Paul Le Folk-lore de France T. I. Le ciel et la terre. Paris, 1904. 489 p.

УДК 81'37

ПОНЯТИЕ СЛОВА И ПУТИ ЕГО ИЗУЧЕНИЯ

THE NOTION OF THE WORD AND THE WAYS OF ITS STUDY

Литвинова Н.В.,

преподаватель кафедры немецкого языка и литературы с методикой преподавания

Криворожского государственного педагогического университета

В статье исследуется слово и пути его изучения. Язык находит применение в самых разнообразных областях общественной жизни. Поэтому понятие «слово» рассматривается в современной лингвистике и других науках, которые изучают язык как систему или речевую деятельность человека. Соответственно, слово рассматривается в пределах философии, психологии, логики и других направлений научных исследований. Исследование основывается на материале разных источников: словарей, энциклопедий, работ отечественных и зарубежных лингвистов.

Ключевые слова: слово, значение, единица языка, лингвистика, знак.

У статті досліджується слово і шляхи його вивчення. Мова застосовується в різноманітних галузях суспільного життя. Тому поняття «слово» розглядається в сучасній лінгвістиці й інших науках, які вивчають мову як систему або мовну діяльність людини. Отже, слово розглядається в межах філософії, психології, логіки й інших напрямів наукових досліджень. Дослідження базується на матеріалі різних джерел: словників, енциклопедій, робіт вітчизняних і закордонних лінгвістів.

Ключові слова: слово, значення, одиниця мови, лінгвістика, знак.

In the article there have been considered the word and the ways of its study. The language is used in the different spheres of the social life. That is why the concept “word” has been analysed in the modern linguistic and in the other sciences which are studying either the language as a system or the man’s speech. Accordingly the word has been considered inside of philosophy, psychology, logic and the other scientific research directions. The research is based on the materials of the different sources: dictionaries, encyclopedias, works of the national and the foreign linguists.

Key words: word, meaning, unit of language, linguistic, sign.

Постановка проблеми. Слово традиційно представляється в якості основної структурно-семантичної одиниці мови або мовної діяльності і являється соединением многих

свойств, неоднородных в силу сложности системы языка. Одно и то же слово вступает в разные отношения с другими словами, воспринимается как элемент разных подсистем в составе множе-

ства единиц словарного состава языка. В каждой из подсистем слово имеет свои характеристики, исходя из имеющихся свойств. Слово – это не только основная составляющая и номинативная единица языка, но и семантическая единица, поскольку в нем органически переплетаются все типы и аспекты значения: лексическое и грамматическое, денотативное и сигнификативное, дейктическое и эмотивное, словообразовательное и прагматическое.

Согласно общепринятой в современной лингвистике точке зрения, слово выполняет следующие основные функции: обозначает, отображает, обобщает, сообщает, выражает отношение, чувства говорящего и слушающего и не только чувства, но и отношение последних к экстралингвистическим факторам. Все эти функции слова выступают в единстве.

Понятие слова и его исследование не ограничиваются рамками одной лишь лингвистики, поскольку язык находит применение в самых разнообразных областях общественной жизни. Вследствие этого слово попадает в сферу внимания и других наук, в рамках которых изучаются либо язык как система, либо речевая деятельность человека. Соответственно, слово рассматривается в пределах философии, психологии, логики и других направлений научных исследований.

Анализ последних исследований и публикаций. В книге В. Левицкого «Семасиология» рассматриваются основные проблемы лексической семантики: смысловая структура слова, природа и определение лексического значения, синтагматические и парадигматические отношения в лексике, причины семантических изменений, семантическая типология и семантические универсалии. В учебном пособии Е. Селивановой «Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд)» рассматриваются главные течения, проблематика, дискуссионные вопросы актуальных и перспективных в современной лингвистике направлений: семасиологии, ономазиологии, психолінгвістики, етнолінгвістики, когнітивної і функціональної лінгвістики.

Постановка задания. Остановимся подробнее на определении понятия «слово» в рамках различных наук, рассмотрим трактовку его понятия в словарях и проанализируем пути развития слова непосредственно в лингвистике.

Изложение основного материала. В философии «слово» – слог или совокупность слогов, которые означают понятие, представление или какой-либо предмет. Виды слов соответствуют действительности, воспринимаемой нашими чув-

ствами: существительные – предметам; прилагательные – конкретному бытию, качеству предметов; предлоги и союзы – связям и отношениям, существующим между предметами; глаголы – процессам, происходящим между предметами. Предложение содержит высказывания, вопросы и т. д. о наблюдаемом или переживаемом мире [1, с. 855].

В психологии слово трактуется как лексическая единица языка, имеющая определенное значение, или предметное соотношение и внешнюю форму, которая может быть представлена определенной совокупностью звуков, системой зрительно воспринимаемых знаков или образов артикуляции. В развитых языках насчитывается по несколько сотен тысяч слов, из которых в обычном общении употребляется небольшая часть [2, с. 523].

В математике (алгебре и математической логике) «слово» – то же, что «выражение», т. е. произвольная конечная (в т. ч. может быть и пустая) последовательность «букв» – символов, составляющих алфавит данного логико-математического исчисления. Иногда термин «слово» употребляют в несколько более узком смысле – как синоним термина «формула», т. е. выражение, составленное лишь из части букв данного алфавита, и притом, быть может, по специальным правилам образования слова. Впрочем, такое сужение смысла несущественно – его легко обойти, рассматривая, кроме «основного» алфавита (из букв которого строятся слова), ещё некоторый объёмлющий его алфавит, содержащий необходимые «вспомогательные» знаки, а также вводя с самого начала в определение понятия слова другие правила построения, кроме простого сочленения букв [3, с. 737].

В энциклопедическом словаре «слово» – одна из основных единиц языка, служащая для именованья предметов, лиц, процессов, свойств. В языкознании слово рассматривается с точки зрения звукового состава, значения, морфологического строения, словообразовательного характера, участия в той или иной парадигме, принадлежности к какой-либо части речи, роли в предложении, стилистической функции, происхождения [4, с. 737].

По данным словаря мер и весов, «слово» – единица информации, применяемая в вычислительной технике. [5].

В толковом словаре С. Ожегова понятие «слово» имеет следующие значения: «1. Единица языка, служащая для наименования понятий, предметов, лиц, действий, состояний, признаков,

связей, отношений, оценок. 2. Речь, способность говорить. 3. *обычно мн.* Разговор, беседа, что-н. сказанное. 4. *ед.* Публичное выступление, речь. 5. Речь на какую-нибудь тему, повествование, рассказ (устар. и высок.). 6. *ед.* Право, позволение говорить публично. 7. *ед., с определением.* Мнение, вывод (часто о достижениях в какой-н. области). 8. *ед.* То же, что обещание. 9. *мн.* Текст к музыкальному произведению» [6, с. 730].

В словаре украинского языка «слово» трактуется так: «1. Мовна одиниця, що являє собою звукове вираження поняття про предмет або явище об'єктивного світу. 2. *тільки одн.* Мова, мовлення. 3. Висловлювання, фраза. 4. Обіцянка виконати що-небудь. 5. *тільки одн.* Прилюдний виступ, промова де-небудь. 6. *тільки одн.* Жанр літературного твору у формі ораторської розповіді. 7. *тільки мн.* Літературний текст до вокального твору» [6, с. 367].

В «Словаре лингвистических терминов» под редакцией Т. Жеребило слово понимается как основная единица языка, разносторонний языковой знак, в котором сочетаются: 1) означающее (внешняя звуковая сторона, звуковая оболочка); 2) означаемое (внутренняя сторона, значение). Для слова характерны: 1) синтактика (разные сочетаемостные свойства, способность сочетаться с другими словами); 2) прагматика (закрепленные в слове отношения говорящего к действительности, к содержанию сообщения, к адресату). Внешне слово – это звуковая последовательность, которая обычно может быть ограничена паузами любой длины. Следующая важная особенность слова связана с его внутренней стороной: большинство слов состоит из ряда морфем – минимальных значимых частей слова. Но значение слова не представляет собой суммы значений, входящих в него морфем. Например: *утр(о)* (часть суток) + *-ник* = *утренник* – это, во-первых, «утренний спектакль, концерт», а во-вторых, «мороз, который бывает по утрам». Основная функция слова – номинативная, т. к. слова в основном называют предметы, явления окружающего мира [8, с. 336].

В «Словаре лингвистических терминов» под редакцией Д. Ганича, И. Олейника слово понимается как «мінімальна структурно-семантична одиниця мови, що виражає своїм звуковим складом поняття про предмети, процеси, явища дійсності, їхні ознаки чи відношення між ними, вільно відтворюється в мовленні і служить для побудови висловлень» [9, с. 271].

С точки зрения лингвистики отсутствует единое определение понятия «слово», которое явля-

лось бы общепринятым и всецело учитывало бы всю совокупность его разнообразных аспектов. Так, с точки зрения фонетики слово часто определяется как группа звуков, объединённая одним ударением. Но такое толкование нельзя назвать успешным, поскольку известны слова, заведомо единые, но при этом характеризующиеся двумя ударениями, в то же время под одним ударением могут быть объединены целые участки речевого потока, существенно превосходящие по размерам слово. В рамках морфологии слово предлагается определять как «цельнооформленную» единицу, которая в парадигме грамматического словоизменения выступает как единое целое. Но такое определение распространяется, в первую очередь, на флективные индоевропейские языки. Если же какой-либо язык имеет менее выраженное морфологическое оформление и в его грамматике не предусмотрено склонение прилагательных, то к нему данный критерий применить не удастся. С позиций синтаксиса слово может трактоваться как минимальный значимый отрезок речевого потока, либо как потенциальный минимум предложения. Но, опять же, эти критерии применимы не ко всем языкам и совершенно не подходят для дифференцирования слов в языках нефлективного типа. Семантика предлагает разнообразные дефиниции слова, которые, как правило, сводятся к одной мысли: слово предлагается понимать как минимальный отрезок речевого потока, соотносящийся с тем или иным фрагментом окружающей действительности. Поскольку эти определения не являются строгими, их не удаётся использовать в качестве формального критерия, который позволял бы выделить слово. В связи с описанными выше положениями в лингвистических исследованиях часто поднимается вопрос о том, правомерно ли выделять слово как языковую единицу, так как некоторые теоретические концепции (например, дескриптивная лингвистика) вообще отказываются от использования данного понятия.

Слово как основная единица языковой системы всегда находилось и находится в центре внимания лингвистов, привлекая внимание представителей самых разных школ и направлений. «Являясь средоточием как семантических и грамматических, так и дискурсивных свойств языка и функционируя на всех его уровнях, слово неслучайно признается большинством лингвистов центральной единицей языка и занимает исключительное положение в общем его устройстве» [10, с. 68–69].

Это положение слова обеспечивается его внешнеязыковыми и внутриязыковыми свойствами. Так, с внешнеязыковой точки зрения слово слу-

жит основным номинативным элементом языка, оно по своей природе предназначено для называния как конкретных предметов, явлений, признаков окружающей нас действительности, так и для номинации абстрактных сущностей, созданных человеческим сознанием на основании обобщающего отражения свойств внешнего мира. С внутриязыковой точки зрения слово представляет собой такую единицу, с помощью которой осмысляются и определяются все остальные единицы языка. Слово имеет общепризнанный статус единицы, наиболее полно отражающей мир человека, но это не означает полного совпадения взглядов на значение и его роль в формировании мировидения. Важным остаётся вопрос о сущности слова как языкового знака и основного средства номинации. Как и всякий знак, оно имеет план выражения и план содержания; как единица языка – представляет собой единство означающего и означаемого, которое служит средством материализации и номинации отраженных в сознании человека объектов действительности. Как пишет А. Уфимцева, такое понимание слова «как единства значения и звучания имплицитно основывалось на предположении о знаковом отношении между двумя сторонами – его формой и значением» [11, с. 6].

Сложность самого понятия слова, определения его существенных признаков, трудности установления его границ и выделения критериев ограничения слова, с одной стороны, от морфемы, с другой – от словосочетания, являются причиной того, что ученые, занимавшиеся этими проблемами (О. Ахманова, Р. Будагов, В. Виноградов, Е. Галкина-Федорук, В. Жирмунский, К. Левковская, М. Панов, А. Смирницкий, Н. Шанский и др.), решают их по-разному.

Обобщая всё вышесказанное, под словом следует понимать основную структурно-семантическую единицу языка, служащую для наименования предметов и их свойств, явлений, отношений действительности, обладающую совокупностью семантических, фонетических и грамматических признаков, типичных для каждого отдельно взятого языка. Характерные признаки слова – это цельность, выделяемость и свободная воспроизводимость в речи. В слове различаются следующие структуры: фонетическая (организованная совокупность звуковых явлений, образующих звуковую оболочку слова), морфологическая (совокупность морфем), семантическая (совокупность значений слова). Различаются лексическое и грамматическое значения слова (значащая и формальная его часть). Совокупность граммати-

ческих значений, выраженных определёнными языковыми средствами, образует грамматическую форму слова. В плане выражения в слове выделяется лексема, в плане содержания – семантема. Слово – это носитель комплекса значений определённой степени обобщенности, принадлежащих разным уровням языка. На основании своих семантических и грамматических признаков слово относится к определённой части речи, выражает в своем составе предопределенные системой данного языка грамматические значения. В значениях слова закрепляются результаты познавательной деятельности людей, формируются, выражаются и передаются понятия; оно представляет собой строительный материал для предложения и стихийно присутствует в сознании носителей языка.

Уже на начальных этапах развития лингвистики учёные обращали внимание на план выражения и план содержания слова, которые постоянно и активно изучались. Например, древнегреческие философы Платон и Аристотель основное внимание уделяли семантической стороне слова – его отношению к обозначаемому предмету и к идее о нем. Морфологический аспект был объектом внимания александрийских грамматиков. Так, Дионисий Фракийский определял слово как «наименьшую часть связной речи», причем словообразовательные и словоизменительные категории в равной степени включались в признаки частей речи. В эпоху Средневековья в Европе исследовалась в основном семантическая сторона слова, его отношение к вещам и понятиям, тогда как арабские грамматисты детально анализировали его морфологическую структуру. В XIX в. основное внимание уделялось анализу содержательной стороны слова, и большую роль в этом сыграла разработка понятия о внутренней форме слова В. фон Гумбольдта и А. Потетни. Семантические процессы в слове детально исследовались Г. Паулем, М. Бреалем, М. Покровским. Одновременно углублялась теория грамматической формы слова, которую В. фон Гумбольдт положил в основу типологической классификации языков. Исследуя морфологию слова, А. Потетня и Ф. Фортунатов различали самостоятельные слова (вещественные, лексические, полные) и служебные (формальные, грамматические, частичные). Синтезируя предшествующие взгляды на слово, А. Мейе определил его как связь определенного значения с некой совокупностью звуков, способной к определённому грамматическому употреблению.

Таким образом, системный подход к изучению языка поставил перед учёными при рассмотрении понятия слова новые задачи: определение слова как единицы языка, критерии его выделения, изучение содержательной стороны слова, методов ее анализа; исследование системности лексики; изучение слова в языке и речи, в тексте. В истории науки было выдвинуто более 70 различных критериев определения слова, в основе которых лежали графические (орфографические), фонетические, структурные, грамматические, синтаксические, семантические, системные принципы. В графическом аспекте слово определяется как последовательность знаков, ограниченная пробелами. Такое определение используется в некоторых видах прикладной лингвистики (автоматическая обработка текстов, статистика, отчасти лексикография), хотя оно несколько неадекватно лингвистическому пониманию слова ввиду условности самой орфографии.

В фонетическом аспекте отмечаются следующие признаки звукового единства и обособленности слова: возможность паузы до и после слова; единое и единственное ударение для каждого слова; определённая слоговая структура слова; гармония гласных; определённые позиционные изменения звуков или тона; пограничные сигналы, свидетельствующие о начале или конце слова.

В структурном аспекте слово определяется как звуковая последовательность, в которую не может быть включена другая последовательность того же уровня. Структурная целостность (непроницаемость) слова предполагает, что его элементы не могут быть расчленены, переставлены или усечены без нарушения семантической или грамматической целостности.

Морфологический критерий исходит из того, что морфологический показатель оформляет слово в целом, а не его часть или словосочетание (теория цельнооформленности слова А. Смирницкого, что позволяет отделить одно слово от их сочетаний).

Согласно синтаксическому критерию, слово – это потенциальный минимум предложения (Л. Щерба, Е. Поливанов, Л. Блумфилд) или минимальная синтаксическая единица (И. Бодуэн де Куртенэ, Э. Сепир, Р. Якобсон). Однако этот критерий не позволяет отделить от морфем служебные слова, неспособные составить отдельные предложения. Применяемый исключительно на синтагматическом уровне, синтаксический критерий ведет к выделению не слов как таковых, а членов предложения, которые могут объединять ряд слов.

Согласно семантическому критерию, предлагаемому ввиду недостаточности формально-грамматического, слово – это все, что выражает одно определённое понятие (А. Реформатский, Л. Ельмслев). Под словом понимается минимальная значимая единица, для которой существенным оказывается идиоматичность значения, т. е. отсутствие полного параллелизма между значением целого и значением компонентов. Однако один только семантический критерий не позволяет отличить слово (особенно сложное) от фразеологического или терминологического словосочетания.

Выводы. В результате изучения определения слова с точки зрения различных дисциплин и всевозможных подходов к данному явлению приходим к выводу, что это понятие очень многогранно и имеет ещё много неизученных признаков. Под словом нами понимается номинативная единица языка, которая служит для наименования предметов, признаков, процессов и отношений. Конструктивными, определяющими признаками слова при этом являются следующие: 1) *информативность* – объем знаний о мире; 2) *индивидуальность лексического значения* – отражение в значении одного класса явлений реального и нереального мира; 3) *материальность* – наличие у слова звуковой материи или графической формы; 4) *воспроизводимость* – повторяемость слова в готовом виде; 5) *структурная цельнооформленность* – единство лексического, фонетического, графического, грамматического значений слова.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Новейший философский словарь / сост. и гл. н. ред. А. Грицанов. 3-е изд., испр. Мн.: Книжный дом, 2003. 1280 с.
2. Большой психологический словарь / под ред. Б. Мещерякова, В. Зинченко. М., 2003. 672 с.
3. Большая советская энциклопедия. М.: Сов. энциклопедия, 1976. Т. 23. 735 с.
4. Большой энциклопедический словарь. М.: Большая Российская энциклопедия, 2002. 1456 с.
5. Словарь мер и весов. URL: <https://gufo.me/dict/bes/%D0%A1%D0%9B%D0%9E%D0%92%D0%9E> (дата обращения: 04.07.2018).
6. Ожегов С., Шведова Н. Толковый словарь русского языка. М., 2003. 940 с.
7. Словник української мови: в 11 т. / Інститут мовознавства АН УРСР; за ред. І. Білодіда. К.: Наукова думка, 1978. Т. 9. 850 с.

8. Жеребило Т. Словарь лингвистических терминов. Изд. 6-е, испр. и доп. Назрань: Пилигрим, 2016. 610 с.
9. Ганич Д., Олійник І. Словник лінгвістичних термінів. К.: Вища школа, 1985. 360 с.
10. Кубрякова Е. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. М.: Языки славянской культуры, 2004. 560 с.
11. Уфимцева А. Лексическое значение: принцип семиологического описания лексики. М.: Едиториал УРСС, 2002. 240 с.

УДК 81'27

ОСОБЛИВОСТІ ГЕНДЕРНИХ КОМУНІКАТИВНИХ КУЛЬТУР У ВІЙСЬКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

FEATURES OF GENDER COMMUNICATIVE CULTURE IN THE MILITARY COMMUNITY

Мокрій Я.О.,

*старший викладач кафедри фонетики та граматики
Національної академії Національної гвардії України*

Поняття комунікативної культури є актуальним для сучасних лінгвістичних і соціолінгвістичних наук. Це поняття має на увазі особливості спілкування в певній культурі: національній, гендерній, професійній, соціальній тощо. Стаття присвячена виявленню диференціальних ознак гендерних комунікативних культур у військовому середовищі. Дослідження показало, що у представників комунікативних культур військовослужбовців-жінок і військовослужбовців-чоловіків існують як автостереотипи, так і стереотипне сприйняття один одного.

Ключові слова: комунікативна культура, гендер, військовослужбовець, диференціальні ознаки, спілкування.

Понятие коммуникативной культуры является актуальным для современных лингвистических и социолингвистических наук. Это понятие имеет в виду особенности общения в определенной культуре: национальной, гендерной, профессиональной, социальной. Статья посвящена выявлению дифференциальных признаков гендерных коммуникативных культур в военной среде. Исследование показало, что у представителей коммуникативных культур военнослужащих-женщин и военнослужащих-мужчин существуют как автостереотипы, так и стереотипное восприятие друг друга.

Ключевые слова: коммуникативная культура, гендер, военнослужащий, дифференциальные признаки, общение.

The notion of communicative culture is topical in modern linguistic and sociolinguistic sciences. This notion means peculiarities of the communication in specific culture: national, gender, professional, social. The article is devoted to the detection of differential signs of gender communicative cultures in the military community. The research showed that the representatives of the communicative cultures of military men and military women have both autostereotypes and stereotypic perception of one another.

Key words: communicative culture, gender, military, differential signs, communication.

Постановка проблеми. Особливості комунікації, пов'язані з різними комунікативними культурами, утворюють мовну особистість, у якій локалізуються різні ознаки, що формують її комунікативну поведінку. Дослідження цих особливостей дає змогу визначити вплив комунікативної культури на наслідки комунікації, які спіткають людину на кожному кроці життя.

Гендерна проблематика в лінгвістичній науці розробляється досить широко. Проте сьогодні дослідники-лінгвісти не вивчали мовні аспекти реалізації гендерного фактора у військовій сфері діяльності, яка представляє гендерну ситуацію в

армії цивільній громаді своєї нації. Сьогоднішній етап розвитку багатьох армій світу демонструє зміни у військовій гендерній ситуації, що неминуче має відбиватися на мовних засобах її репрезентації. Викладене зумовлює актуальність роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення гендерної проблематики в мовознавстві стає одним із пріоритетних напрямів досліджень сучасних вітчизняних і зарубіжних мовознавців. Метою таких досліджень є встановлення певних особливостей у зіставленні однієї мови з іншими чи одного вихідного тексту з іншим. Крім того,

питаннями мовлення як ідентифікатора індивідуальних характеристик особистості займалися та продовжують займатися як українські, так й іноземні лінгвісти.

У базовій праці Джона Лакоффа «Мова та місце жінки» обґрунтована андроцентричність мови [1, с. 45–79]; у роботах О.А. Земської, М.В. Китайгородської, Н.М. Розанової [2, с. 30–36], О.Г. Горошко, А.В. Кириліної [3, с. 234–241] визначено типові риси чоловічої та жіночої мови, окреслено напрями їх аналізу та наголошено на потребі подальшого вивчення проблеми. Л.М. Синельникова та Г.Ю. Богданович роблять акцент на виявленні та інтерпретації гендерно маркованих ознак мовної картини світу [4].

Постановка завдання. Метою дослідження є виявлення диференціальних ознак комунікативних культур військовослужбовців-жінок і військовослужбовців-чоловіків.

Об'єктом роботи є комунікативна культура.

Предметом роботи виступила специфіка гендерної комунікативної поведінки в аспекті професійного (військового) спілкування.

Виклад основного матеріалу. Поняття гендеру позначає не тільки процес виявлення суспільством розбіжностей у чоловічих і жіночих ролях, поведінці, ментальних та емоціональних характеристиках, а й сам результат – соціальний конструкт гендеру.

Гендер у мовознавстві – складний і перспективний об'єкт дослідження, інтерес до якого зростає пропорційно збільшенню наукових розробок і праць із цієї проблематики. У сучасному мовознавстві існує багато напрямів досліджень проблем гендерних особливостей, серед яких – виявлення семантичних особливостей та особливостей у використанні одиниць усіх мовних рівнів, відмінностей у сфері вербальних стереотипів сприйняття чоловіків і жінок, розбудова психолінгвістичних теорій, у яких «жіноча» та «чоловіча» мови розглядаються в аспекті особливостей комунікативних культур жінок і чоловіків.

Визначаючи поняття комунікативної культури, потрібно зважати на те, що воно розглядається багатьма науками. Різниця у визначенні залежить від цілей та об'єкта дослідження тієї чи іншої науки. Лінгвісти визначають поняття комунікативної культури як сукупності норм і правил спілкування у рамках людської спільноти (національної, соціальної, професійної та інше). О.Г. Михайлова наголошує, що комунікативна культура тієї чи іншої людської спільноти – це комунікативна поведінка в сукупності з особливостями самої мови представників тієї

або іншої культури [5, с. 115]. Щодо класифікації норм комунікативної поведінки, пропонується розрізняти три типи: національні, субкультурні, індивідуальні.

Великий інтерес становить гендерне дослідження і в професійній комунікації.

У роботі ми зупинилися на вивченні диференціальних ознак комунікативних культур військовослужбовців-жінок і військовослужбовців-чоловіків.

Типи комунікативних культур не існують окремо одна від одної. Найчастіше в особистості однієї людини співіснують більше ніж одна комунікативна культура. Отже, у комунікативній поведінці людини одночасно відбиваються диференціальні ознаки тих комунікативних культур, до яких вона належить [6, с. 210].

Для виявлення таких диференціальних ознак було проведено експериментальне дослідження, предметом якого стали комунікативні культури жінок та чоловіків загалом і комунікативні культури жінок і чоловіків-військовослужбовців зокрема.

Методом дослідження для отримання необхідних відомостей, які дали змогу виділити основні диференціальні ознаки гендерних комунікативних культур, було обрано метод анкетування. Було залучено анкету І.А. Бубнової, яка використовувалася для порівняльного дослідження комунікативної поведінки росіян і білорусів [7, с. 5–6].

В експерименті взяли участь 60 осіб – курсанти гуманітарного та командного факультетів Національної академії Національної гвардії України.

Респондентам пропонувалося відповісти на одне основне запитання:

1. Наскільки, на вашу думку, перераховані ознаки мовленнєвої комунікативної поведінки властиві людям, які належать до вказаних категорій? Дайте оцінку за шкалою: дуже високий ступінь (5), високий (4), помітний (3), знижений (2), низький (1), відсутній (0) (до списку ознак увійшли такі: стриманість, консерватизм, законслухняність, поспішність, толерантність до чужої думки, вторгнення в особисту зону, категоричність, наполегливість, скрупульозність, любов до спорів, толерантність до мовчання, голосність, багатослівність, побутова ввічливість, пріоритетність фатичного спілкування, жорстка тематична регламентація спілкування, комунікативний оптимізм, уміння дотримати обіцяного, використання нецензурної лайки, вживання мовних штампів, емоційність спілкування, роль посмішки у спілкуванні, нормативність мовлення, образність мовлення).

Категорії, стосовно яких респонденти мали висловити свою думку: чоловік, жінка, чоловік (військовослужбовець), жінка (військовослужбовець).

Кожний із респондентів мав позначити також свою належність до таких груп: чоловік / жінка.

Основним методом під час оброблення матеріалу дослідження був метод статистичного аналізу. Проводячи анкетування, ми не розраховували отримати певні абсолютні показники, які можуть свідчити про кількісні характеристики тих або інших ознак досліджуваних комунікативних культур. Основною метою було порівняння й отримання відносних показників, тобто відповіді на запитання, чи відрізняється та або інша ознака всередині групи порівнюваних комунікативних культур чи залишається незмінною, тобто є однаковою для цих комунікативних культур.

На першому етапі було оброблено всі анкети, незалежно від комунікативних культур респондентів та отримано середні показники по всій респондентській вибірці. На другому етапі ми обробили окремо анкети представників кожної комунікативної культури в частині, яка дає мож-

ливість порівняти відповіді респондентів, що належать до певної групи.

Конкретні результати анкетування окремих груп комунікативних культур подано в таблиці 1.

Звернімо увагу на найцікавіші, на нашу думку, моменти.

Наприклад, у процесі порівняння чоловіків і жінок загалом (безвідносно до їхньої професійної належності) виявилось, що чоловіки найбільше відрізняються від жінок за чотирма комунікативними ознаками – законослухняність, використання нецензурної лайки, емоційність спілкування та роль посмішки у спілкуванні. При цьому законослухняність у жінок і жінки, і чоловіки оцінюють однаково (4), а чоловіків жінки оцінюють менш законослухняними (2,8), ніж чоловіки самі себе (3,1). У чоловіків-військовослужбовців цей показник дещо вищий (4,2 – за оцінкою чоловіків і 4,3 – за оцінкою жінок).

Якщо розглядати таку комунікативну ознаку, як використання нецензурної лайки, то в чоловіків показник досить високий (3,8 – на думку чоловіків і 4,1 – на думку жінок), а в чоловіків-військовослужбовців він взагалі досяг рекорд-

Таблиця 1

Результати проведеного анкетування

Автор анкети (ЧВ – чоловік-військовослужбовець; ЖВ – жінка-військовослужбовець)	ЧВ	ЖВ	ЧВ	ЖВ	ЧВ	ЖВ	ЧВ	ЖВ
Ознака	Чоловік		Жінка		ЧВ		ЖВ	
Стриманість	3,2	3,1	2,8	3,1	3,8	3,7	3,8	4,1
Консерватизм	3,6	3,6	2,8	3,1	3,8	3,8	3,8	3,8
Законослухняність	3,1	2,8	4	4	4,2	4,3	4,2	4,3
Поспішність	3	2,6	2,8	3,5	3,3	3,5	3,3	3,5
Толерантність до чужої думки	3	2,7	2,7	3,7	2,8	2,8	2,8	4
Вторгнення в особисту зону	3,1	2,5	3,6	3,5	3,3	2,8	3,3	2,7
Категоричність	3	3,7	3,1	3,5	4,3	4	4,3	3,2
Наполегливість	3,2	3,7	3,6	3,7	4,1	4,2	4,1	3,8
Скрупульозність	3,1	2,7	3,6	4,5	3,2	3,7	3,2	4
Любов до спорів	3,5	3,1	4,7	4,1	4	3,7	4	4
Толерантність до мовчання	3	2,7	2,6	3,2	2,8	3,6	2,8	4
Голосність	3,7	3	3,6	3,6	4,3	4,1	4,3	4,1
Багатослівність	4	3	4,2	4,2	3,3	3,1	3,3	3,6
Побутова ввічливість	3,2	2,8	4	3,6	3,8	3,1	3,8	4,2
Пріоритетність фатичного спілкування*	3,8	2,8	4	3,6	4,2	3	4,2	3
Жорстка тематична регламентація спілкування	2,7	3,1	2,7	2	3,6	3,2	3,6	2,4
Комунікативний оптимізм	3,7	3,6	3,2	4,2	3,7	3,3	3,7	4,1
Уміння дотримати обіцяного	2,8	3,2	3	3,2	3,6	3,8	3,6	2,7
Використання нецензурної лайки	3,8	4,1	3,7	2,7	4,2	4,6	4,2	2,7
Вживання мовних штампів	3,6	3,7	3,5	2,7	3,6	4,1	3,6	4,1
Емоційність спілкування	3,6	3,3	4,6	4,7	3	2,8	3	3,3
Роль посмішки у спілкуванні	3,6	3,1	4,6	4,3	2,5	2,2	2,5	3,3
Нормативність мовлення	3	2,7	3,6	3,7	3,8	3	3,8	4,2
Образність мовлення	3,1	2,6	3,2	4,5	4,1	2,8	4,1	4

ного рівня (4,2 – за оцінкою чоловіків і 4,6 – за оцінкою жінок). Щодо використання нецензурної лайки жінками, то тут теж є значні розбіжності. На думку чоловіків, жінка загалом використовує лайку у спілкуванні дещо частіше (3,7), ніж жінка-військовослужбовець (3), а власне самим жінкам здається, що вони майже не вживають нелітературних висловів (2,7).

Емоційність спілкування притаманна жінкам набагато більше (4,6 – на думку чоловіків і 4,7 – на думку жінок), ніж чоловікам (3,6 та 3,3 відповідно). При цьому жінка-військовослужбовець більш емоційна у спілкуванні (4,7) за оцінкою чоловіків і менш емоційна (тільки 3,3) за оцінкою жінок. Чоловіки-військовослужбовці ще більш жадібні на емоції (3 та 2,8).

Несподіваними для нас стали результати щодо ролі посмішки у спілкуванні. Виявляється, що, на думку жінок, для жінки-військовослужбовця посмішка не відіграє такої ролі, як для жінки загалом (3,3 до 4,3). А для чоловіків-військовослужбовців цей показник взагалі рекордно низький (2,5 – на думку чоловіків і 2,2 – на думку жінок). Можна сказати, що «посмішка» та «військова комунікація» являють собою несумісні поняття.

Також виявилися відмінними ознаки, щодо яких обидві групи респондентів дійшли згоди. Це такі:

- 1) консерватизм у чоловіків (3,6), у чоловіків-військовослужбовців (3,8) та в жінок-військовослужбовців (3,8);
- 2) законослухняність у жінок (4);
- 3) толерантність до чужої думки в чоловіків-військовослужбовців (2,8);
- 4) багатослівність у жінок (4,2) та в жінок-військовослужбовців (3,6).

Також варто відзначити, що обидві гендерні групи респондентів вбачають досить великі відмінності в комунікативній поведінці чоловіків і жінок, але щодо військовослужбовців, то тут часто гендерні відмінності стираються під впливом особливостей професійної комунікації. Наведемо приклади.

Обидві групи зазначають, що жінки взагалі менш консервативні, ніж чоловіки (3,6–2,8 – за оцінкою чоловіків і 3,6–3,1 – за оцінкою жінок). Але в частині, що стосується військових, цей показник абсолютно однаковий в обох групах (3,8).

Якщо законослухняність жінок узагалі, як ми вже зазначали вище, оцінюється набагато більшими балами, то законослухняність військовослужбовців не має гендерних ознак (4,2–4,2 – за оцінкою чоловіків і 4,3–4,3 – за оцінкою жінок).

Поспішність спілкування за оцінками жінок набагато менша в чоловіків (відповідно 3,5–2,6). Але й ця ознака у військових позбавляється гендерних особливостей (3,3–3,3 – за оцінкою чоловіків і 3,5–3,5 – за оцінкою жінок).

Вторгнення в особисту зону під час спілкування набагато більш характерне для жінок (3,1–3,6 – за оцінкою чоловіків і 2,5–3,5 – за оцінкою жінок), але військове спілкування не залишає місця для особистої зони, отже, і вторгнення не відбувається ні в чоловіків, ні в жінок (3,3–3,3 – за оцінкою чоловіків і 2,8–2,7 – за оцінкою жінок).

Дуже відрізняються результати загальних гендерних груп за ознакою «любов до спорів». На думку і жінок, і чоловіків, жінки набагато більше люблять сперечатися. Наприклад, на думку чоловіків, різниця за цією ознакою більше ніж 1 бал (3,5–4,7), а на думку жінок – рівно 1 бал (3,1–4,1). Військова професійна культура спілкування така, що не залишає місця для спорів (4,0–4,0 – за оцінкою чоловіків і 3,7–4,0 – за оцінкою жінок). Це можна пояснити високою дистанцією влади у військовій культурі, яка має на увазі жорстке підпорядкування наказам старшого начальника без можливості їх обговорення.

Ще однією рисою комунікативної поведінки, що відрізняє жінок і чоловіків узагалі, але не військових, є пріоритетність фатичного спілкування. Обидві групи респондентів вважають, що це набагато більше притаманно жінкам, ніж чоловікам (3,8–4,0 – за оцінкою чоловіків і 2,8–3,6 – за оцінкою жінок). Але у військово-професійному спілкуванні ця риса теж нівелюється. Це пов'язано із формалізованістю військової комунікації, наявністю такої кількості сталих виразів, що фатичне спілкування не є можливим. Це відзначили обидві групи респондентів (4,2–4,2 – на думку чоловіків і 3,0–3,0 – на думку жінок).

Емоційність спілкування, яка, як вже зазначалося вище, є набагато більшою у жінок, також нівелюється особливостями військового спілкування, хоча жінки-військовослужбовці вважають, що і у військовому спілкуванні посмішка в жінок трапляється частіше, ніж у чоловіків (2,5–2,5 – за оцінкою чоловіків і 2,2–3,3 – за оцінкою жінок).

Характерним результатом дослідження є також те, що жінки вбачають подекуди більшу різницю в комунікативних культурах чоловіків і жінок, ніж чоловіки, зокрема і у військовому спілкуванні, тоді як чоловіки вважають, що та або інша ознака нівелюється військовими правилами комунікації.

Наприклад, толерантність до чужої думки, на думку чоловіків, однакова або майже одна-

кова в обох гендерних групах (3,0–2,7 – узагалі та 2,8–2,8 – у військових). Жінки ж вважають, що вони більш толерантні до чужої думки, причому у військовому спілкуванні ще більше, ніж у звичайному житті (2,7–3,7 – узагалі та 2,8–4,0 – у військових).

Категоричність спілкування у чоловіків і жінок узагалі майже однакова, але жінки-військовослужбовці вважають, що у професійній комунікації категоричність жінок набагато менша (4,0–3,2). Чоловіки-військовослужбовці різниці за цією ознакою не вбачають (4,3–4,3).

Побутова ввічливість жінок значно вища, ніж у чоловіків. Обидві групи респондентів згодні в цьому щодо комунікації за межами професії. Щодо військового спілкування, чоловіки вважають, що рівень ввічливості військових однаковий незалежно від статі (3,8–3,8), тоді як жінки впевнені, що вони є більш ввічливими й під час службової комунікації (3,1–4,2).

Цікаві результати щодо тематичної регламентації спілкування. Чоловіки вважають, що ця ознака комунікації не має гендерних особливостей. Жінки ж переконані, що спілкування чоловіків набагато більш тематично обмежене, ніж жіноче, як у професійному (3,2–2,4), так і в повсякденному (3,1–2) житті.

Скрупульозність вважається обома гендерними групами більш притаманною жінкам, але саме жінки вважають себе набагато більш скрупульозними в комунікативній поведінці, ніж чоловіки (3,1–3,6 – за оцінкою чоловіків і 2,7–4,5 – за оцінкою жінок). Але військові правила комунікації нівелюють і цю різницю, підвищуючи скрупульозність чоловіків, тому що ця риса також притаманна військовій професійній комунікативній культурі (3,2–3,2 – за оцінкою чоловіків і 3,7–4,0 – за оцінкою жінок).

Також, на думку жінок, військова комунікативна культура впливає на те, що зменшується така особливість, як голосність у комунікативній поведінці жінок. Наприклад, якщо в загальному порівнянні жінки спілкуються значно більш голосно, ніж чоловіки (3,0–3,6), то військовослужбовці гендерно не відрізняються за цією ознакою (4,1–4,1).

Те саме можна сказати й про вживання мовних штамів. Узагалі, згідно з відповідями респондентів-жінок (на відміну від чоловіків, які не бачать тут різниці), чоловіки набагато більше «грішать» мовними штампами (3,7–2,7). Однак оскільки військова комунікація внаслідок її регламентованості та заформалізованості передбачає вживання великої кількості обов'язкових мовних формул,

професійна військова комунікація не має гендерних розрізень у цьому аспекті (4,1–4,1).

Ще одна особливість результатів дослідження полягає в тому, що жінки взагалі вбачають більше відмінностей у гендерній комунікативній поведінці, ніж чоловіки, поширюючи ці відмінності й на професійну комунікацію.

Наприклад, і жінки, і чоловіки вважають рівень комунікативного оптимізму вищим саме у своїй гендерній групі (3,7–3,2 – за оцінкою чоловіків і 3,6–4,2 – за оцінкою жінок). Однак у частині, пов'язаній із військовим спілкуванням, чоловіки за цією ознакою відмінностей не вбачають, тоді як жінки вважають, що комунікативний оптимізм військових жінок значно вищий, ніж у військових чоловіків (3,3–4,1). Те ж саме можна сказати про роль посмішки у спілкуванні, яка, на думку жінок, зберігається і в професійній комунікації жінок-військових, на відміну від чоловіків (2,2–3,3).

Щодо використання нецензурної лексики, чоловіки не бачать різниці ні в загальному гендерному підрахунку, ні у професійній комунікації. Жінки, навпаки, вказують на значно вищий рівень цієї комунікативної ознаки як у чоловіків взагалі (4,1–2,7), так і в чоловіків-військовослужбовців (4,6–2,7).

Нормативність мовлення і чоловіки, і жінки вважають більшою в жінок (3,0–3,6 – за оцінкою чоловіків і 2,7–3,7 – за оцінкою жінок). У військових, на думку чоловіків, нормативність мовлення не має гендерних ознак, тоді як жінки і тут вважають, що існує значна різниця на користь жінок-військовослужбовців (3,0–4,2).

Ще однією ознакою, яка відрізняє комунікацію жінок і чоловіків, є образність мовлення. І за цією ознакою різниця зберігається в будь-яких ситуаціях життя – як побутових (2,6–4,5), так і професійних (2,8–4,0). Однак ця відмінність спостерігається тільки у відповідях респондентів жіночої статі. Чоловіки й за цією ознакою не вбачають різниці ні в повсякденній, ні у професійній комунікації.

Висновки. Дослідження виявило існування автостереотипів і стереотипного сприйняття один одного у представників тих або інших комунікативних культур. За результатами опитування виявилось, що чоловіки найбільше відрізняються від жінок за чотирма комунікативними ознаками – законслухняність, використання нецензурної лексики, емоційність спілкування та роль посмішки у спілкуванні. Також виявилися відмінними ознаки щодо консерватизму, толерантності до чужої думки в чоловіків-військовослужбовців і багатослівності в жінок та в жінок-військо-

вослужбовців. Дуже відрізняються результати загальних гендерних груп за ознакою «любов до спорів». Характерним результатом дослідження є також те, що жінки вбачають подекуди більшу різницю в комунікативних культурах чоловіків і жінок, ніж чоловіки, зокрема і у військовому спілкуванні, тоді як чоловіки вважають, що та або інша ознака нівелюється військовими правилами комунікації. Категоричність спілкування в чоловіків і жінок взагалі майже однакова, але жінки-військовослужбовці вважають, що у професійній комунікації категоричність жінок набагато менша. Цікаві результати щодо тематичної регламентації спілкування. Чоловіки вважають, що ця ознака комунікації не має гендерних особливостей. Жінки ж переконані, що спілкування чоло-

віків набагато більш тематично обмежене, ніж жіноче, як у професійному так і в повсякденному житті. Жінки взагалі вбачають більше відмінностей у гендерній комунікативній поведінці, ніж чоловіки, поширюючи ці відмінності й на професійну комунікацію. Ще однією ознакою, яка відрізняє комунікацію жінок і чоловіків, – образність мовлення. І за цією ознакою різниця зберігається в будь-яких ситуаціях життя, як побутових, так і професійних.

Подальші дослідження особливостей комунікативних культур різного типу та особливостей їх локалізації та інтерференції в одній мовній особистості можуть скласти основу нового напрямку досліджень у галузі міжкультурної комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Lakoff R. Language and Women's Place. Language in society. 1973. № 2. P. 45–79.
2. Земська Є.А., Китайгородська М.А., Розанова Н.М. Особенности мужской и женской речи. Русский язык в его функционировании / Под ред. Е.А.Земской и Д.Н.Шмелева. М.: Наука, 1993. С. 30–36.
3. Горошко Е.Г., Кирилина А.В. Гендерные исследования в лингвистике сегодня. Гендерные исследования. Харьков, 1998. Вып. 2. С. 234–241.
4. Синельникова Л.Н., Богданович Г.Ю. Введение в лингвистическую гендерологию: материалы к спецкурсу. Симферополь, 2001. 40 с.
5. Михайлова О.Г. Специфіка військової комунікативної культури у порівнянні із цивільною. Наукові записки. Вип. 138. Серія: Філологічні науки (мовознавство). Кіровоград: РВВ КДПУ імені Володимира Винниченка, 2015. С. 114–117.
6. Mykhaylova O. L'interculturalité et les particularités nationales d'une culture communicative professionnelle (notamment militaire). Francopolyphonie. Numéro 10/2015. Vol. 1. Chişinău, 2015. P. 207–214.
7. Бубнова И.А. Русское и белорусское коммуникативное поведение: сходства и различия. Коммуникативное поведение славянских народов. Вып. 28. Варшава, 2007. С. 4–9.

ПРОБЛЕМА ВЗАИМОСВЯЗИ МЕЖДУ СОЦИАЛЬНЫМИ И ЛИНГВИСТИЧЕСКИМИ СТРУКТУРАМИ ПОНЯТИЙ

THE PROBLEM OF THE RELATIONSHIP BETWEEN THE SOCIAL AND LINGUISTIC STRUCTURES OF CONCEPTS

Рахманова Н.А.,

*диссертант кафедры лексикологии и стиля немецкого языка
Азербайджанского университета языков*

В статье рассматриваются особенности учета социального фактора при построении лингвистического текста. Из исследования видно, что текст представляет собой иерархически построенную сложную структуру, имеющую три уровня: формально-семиотический, когнитивный и социально-интерактивный уровни. Лингвистическая сущность текста включает в себя ситуацию социального взаимного влияния, роль участников этого влияния, социальные нормы, мировоззрение и культурные представления. Создание текста зависит от различных прагматических факторов. Разделение его составных частей предусматривает разделение текста на сегменты. Сегментация, или разделение на члены осуществляется по тематическим и функциональным принципам. Тематическая организация включает подготовку к структуре, введение, завершение обсуждения темы. Функциональность текста охватывает интерактивную речевую деятельность и создание речи.

Ключевые слова: лингвистическая сущность текста, социальное взаимовлияние, сегментация текста, стиль текста, понятия, тематический и функциональный принципы.

У статті розглядаються особливості обліку соціального чинника під час побудови лінгвістичного тексту. Із дослідження видно, що текст являє собою ієрархічно побудовану складну структуру, що має три рівні: формально-семіотичний, когнітивний та соціально-інтерактивний рівні. Лінгвістична сутність тексту включає в себе ситуацію соціального взаємовпливу, роль учасників цього впливу, соціальні норми, світогляд і культурні уявлення. Створення тексту залежить від різних прагматичних чинників. Поділ його складових частин передбачає поділ тексту на сегменти. Сегментація, або поділ на члени здійснюється за тематичними і функціональними засадами. Тематична організація включає підготовку до структури, введення, завершення обговорення теми. Функціональність тексту охоплює інтерактивну мовну діяльність і створення мови.

Ключові слова: лінгвістична сутність тексту, соціальний взаємовплив, сегментація тексту, стиль тексту, поняття, тематичний і функціональний принципи.

The article studies the features of social and specific concepts. The search shows that the text is a hierarchically constructed complex structure that has three levels: formal, semiotic, cognitive levels. The linguistic significance of the text includes the situation of social interaction, participants in this influence, social norms, their world outlook and cultural essence. Developing of the text depends on various pragmatic factors. Splitting of its components implies the division of the text into members is carried out by thematic and functional principles. The thematic foundation includes preparation for the structure, introduction, conclusion of the discussion of the topic. Functionality of the text covers interactive speech activity and the speech development.

Key words: linguistic essence of the text, social interaction, text segmentation, text style, concepts, thematic and functional principles.

Постановка проблеми. Текст представляет собой иерархически построенную структуру, имеющую три уровня: формально-семиотический, когнитивный и социально-интерактивный. Лингвистическая значимость текста включает в себя ситуацию социального взаимного влияния, социальные нормы, мировоззрение и культурные представления участников этого влияния. Создание текста связано с различными прагматическими факторами. Разделение его составляющих предусматривает деление его на сегменты. Сегментация, или разделение на части осуществляется по тематическим и функциональным принципам. Тематическая организация включает в себя подготовку к структуре, введение, завершение обсуждения темы. Организация же функциональности

текста охватывает интерактивную деятельность речи, а также деятельность организации речи.

Степень исследованности проблемы. Язык выполняет общие функции для определенного общества или же социальной группы. В связи с тем, что язык проявляется как средство выражения мысли, он тесно связан с мышлением, являющимся деятельностью мозга.

В лексическом корпусе каждого научного текста идет речь о понятиях, относящихся к данной научной сфере. Понятия данной сферы образуют систему. Сфера – это своеобразная область, где присутствуют термин. Он определяется в области и защищается от внешних воздействий.

Первое условие любой лексической единицы для его становления термином – это идентифи-

кация этого слова в определенном контексте, то есть возможность использования термина в нужный момент. Второе условие – это принадлежность определенного контекста к определенной сфере. Если эти два условия не выполняются, слово не может считаться термином. Таким образом, можно прийти к выводу, что слово в контексте получает терминологическую характерность.

Известно, что, помимо буквального значения слова, есть и значения, которые раскрываются непосредственно в контексте. Л. Ельмслев отмечает, что «лексическое значение слова – это искусственно изолированное контекстуальное значение. В абсолютной изоляции ни один знак не имеет какого-либо значения. Любое знаковое значение возникает в контексте. Такой контекст может быть ситуативным или точным, и ситуативный контекст всегда можно перевести в точный контекст» [3, с. 303].

Цель данной статьи – это анализ взаимодействия между социальными и лингвистическими структурами на примере различных языков, в рамках понятийного аппарата этих языков.

Изложение основного материала. В научном тексте речь идет о тех или иных понятиях определенной сферы и об отношениях между ними. Например, «морфема – это наименьшая единица языка, имеющая некоторый смысл. ... Корень называют корневым морфемой, основу – основной морфемой, аффикс – аффиксальной морфемой. .... В морфологии слова изучаются в соответствии с его частями. Известно, что в слове проявляют себя так называемые звуки и слоги. Но звуки нельзя рассматривать как корень, а слог как основу. Например, слово «ана» состоит из двух слогов: а-на. И первый, и второй слоги не могут быть морфемами. Другими словами, звук не является морфемой и не имеет лексико-семантического и грамматического смысла [7, с. 43].

Рассматривая этот контекст, заимствованный из учебника [7], можно увидеть, что имеется большое количество терминов. Для подтверждения этого мы подсчитали их количество в контексте, в одном абзаце 87 слов, 498 знаков без интервала (пробелов между словами) и 598 с интервалами. В данном контексте 45 слов связаны с терминами. Некоторые из них самостоятельные термины, а некоторые являются сочетанием слово-термин. Входящие в контекст, а точнее, исходящие из содержания контекста термины – это *язык, элемент, смысловой элемент, малый элемент, наименьший элемент, морфема, корень, корневая морфема, морфология, основа, основной морф, аффиксальная мор-*

фема, звук, слог, первый слог, второй слог, лексико-смысловое значение, смысловое значение, лексико-семантическое значение. Количество упомянутых терминов 26. Принимая во внимание повторяющиеся термины, общее количество терминов составило по нашим расчетам 45. Это охватывает 50% общего количества слов в контексте. Если такие расчеты будут сделаны для разных научных текстов, будут получены аналогичные или близкие показатели. Это еще раз подтверждает высокий уровень терминологии в научном стиле. Из-за большого количества терминов в тексте можно определить, к какой сфере он относится. Обычному читателю понятно, что вышеупомянутый текст относится к языкознанию. В областях физики, химии, математики и т. д. мы увидим используемые в текстах, соответствующие этим сферам термины.

Известно, что стиль – это лингвистическое событие, которое исходит из различных событий окружающего нас материального мира, здесь проявляются определенные черты, признаки и элементы для того, чтобы отличать их друг от друга. Важную роль в создании функциональных стилей играют языковые средства в тексте, их принадлежность, коммуникативные намерения, цель текста, влияние на адресата, отношение к усвоению получаемой информации и ее интерпретации, требования к урегулированию в разных областях централизации и стандартизации. Существует система стилей каждого языка, включая и азербайджанский язык.

Исследователи различают в основном пять стилей: 1) художественный стиль; 2) публицистический стиль; 3) научный стиль; 4) официально-деловой стиль; 5) бытовой стиль. Нет сомнения, что еще один стиль, занимающий место в системе функциональных стилей, – это эпистолярный стиль. Основным критерием в художественном стиле, определенным языком литературных произведений является образность, эмоциональность, экспрессивность и выразительность.

Но здесь важны коммуникативные намерения автора, особенности влияния на адресата, толкования, объяснения и усвоения созданного произведения. Потому что художественное произведение адресовано непосредственно читателю и оценивается на основе влияния на него. Литературные жанры также оказывают своеобразное влияние на стиль. С этой точки зрения поэтический стиль отделен от стиля публикации. В драматических произведениях также есть особенности стиля. В этом жанре устная речь стоит на переднем плане, и поэтому в какой-то момент

возможно приблизиться к бытовому стилю и использовать его элементы.

Лексические средства, являющиеся единицами словаря, находящиеся в отдельных функциональных стилях, дифференцируются. В некоторых стилях наблюдаются речевые группы наиболее частого использования. Например, если сравнить часто используемые слова в разных стилях, то в научном стиле чаще используются термины, а в художественном и литературном – слова; в бытовом стиле используются единицы общего слоя. Текст – это взаимосвязанный комплекс объединенных на грамматической и лексической основе лексических единиц, основной задачей которых является передача информации. Однако этот комплекс имеет разные особенности в зависимости того, какого рода информация и кому она передается.

Тексты, относящиеся к научному стилю, по степени различия каждого могут быть сгруппированы. Существуют также различия в написании научных статей, монографий, учебников и научно-популярной литературы, информационных книг и научных понятий, включенных в общую энциклопедию. Чтобы разобраться в них, попробуем прояснить особенности научного стиля. Основными признаками научного стиля являются: 1) функциональность терминологии определенной сферы; 2) логика; 3) ясность; 4) точность; 5) полнота.

В разные времена в языках социальных слоев проявлялись их различные особенности. В то же время это проявляется в особенностях использования средств языка различных периодов, связанных непосредственно со стилем. Это также проявляется в специфической работе языковых средств, которые напрямую связаны со стилем. Например, обращения, эпитеты, восхваления и проклятия, используемые в эпосе «Китаби Деде Коркут», конечно же, многое говорят нам о стиле жизни и нравственности людей того времени. Их исследование может прояснить форму правил этикета, стиля поведения, взаимоотношений между членами общества во времена Деде Коркута.

Правила этикета, нормы приветствия являются важными и занимают один из ключевых моментов. Этот жанр этикета является показателем начальной фазы процесса общения, хорошего тона и манер. Диалоги в эпосе часто начинаются напрямую. К примеру, приветствие Гызылбаша Аруза и далее то, что он хотел сообщить, является речью автора, то есть того, кто пересказывает дастан. Такая норма этикета в различных местах дастана упоминается и повторяется. Например:

«Деде Коркут пришел издали. Он наклонил голову, положил руку на грудь, поздоровался. Дели Гарчар посмотрел на Деде Коркута. Айдар молвил: «Алейкума – салам!» [6, с. 55].

В эпосе момент приветствия («наклонять голову, положить руку на грудь») производит впечатление принятых в то время норм этикета, и сразу понятно, что во время приветствия это было одним из принятых правил для огузов, которые наклоняли голову противоположной стороне, а затем клали руку на грудь. Вполне возможно, что раньше два этих движения таким образом завершали общий ритуал приветствия, причем без слов. Следует также отметить, что «наклонить голову, положить руку на грудь» означает подчиниться противоположной стороне и быть готовым служить ему. Например: «Эй, чабан (пастух), иди-ка сюда! Наклони-ка голову и положи-ка руку на грудь! Поздоровайся с нами безбожными, чтоб не убили мы тебя!» [6, с. 43].

Преклонить колено, опустить голову перед врагом или кем-либо еще, пройти под мечом или рукой кого-либо – являлись показателями взаимоотношений между людьми того времени. С этой точки зрения класть руку на грудь, наклонить голову, выполняя эти два движения одно за другим, – описанные действия передают некоторый семантический смысл. Увидев человека, поцеловать ему руку, чтобы выразить уважение к нему, – одна из принятых норм. «Неожиданно пришли купцы. Наклонив голову, поздоровались. Увидели, что тот джигит, который отрубал головы, проливал кровь, сел рядом с Байборе беком справа. Купцы поторопились поцеловать руку джигиту» [6, с. 53].

Эта ситуация, демонстрирующая поцелуй руки, существенно отличается от простого приветствия. Поцелуй руки показывает благодарность владельцу руки и уважение, которое вы к нему имеете. Этот обычай все еще наблюдается в ряде стран мира. Турки дают поцеловать свою руку будущему зятю, тем самым дав понять, что согласны отдать дочь замуж за него, или же будущий зять, проявляя уважение к отцу своей будущей жены, целует руку будущему тестю.

Употребление до или после имени эпитетов связано с традициями народа и выражает отношение к лицу, к которому обращаются. Деде Коркут (Дед Коркут), Коркут Ата (отец Коркут), Дедем Коркут (Дед мой Коркут), Коркут султан – эпитеты, выражающие отношение. Между формами «Дедем Коркут» и «Деде Коркут», бесспорно, есть семантическая разница. Первая вариация показывает, что человек ему роднее, ближе, дороже.

Огузское общество времен Деде Коркута – это достаточно сформировавшееся общество, в котором каждый имеет свое место, свои полномочия, свои права и обязанности. Обращения, написанные в дастане, а также некоторые метафоры, подтверждают это.

В стилистике лексический уровень сочетает в себе задачи лексической стилистики. Различные разделы языка взаимосвязаны в вопросах, которые являются общими для стилей. Слова в языке бывают однозначными и многозначными. Все значения многозначных слов опираются на общую семантическую основу. Эти значения сосредоточены вокруг одной лексемы и относятся к этой лексеме. В использовании многозначных слов в художественном стиле есть черта, исходящая из стиля. Эта черта связана с лингвистическими и экстралингвистическими факторами.

Следовательно, многоязычные слова в художественном стиле являются с точки зрения лексической стилистики релевантными элементами. Многозначные слова играют большую роль в образовании метафор в тексте. Изучая эту ситуацию глубже, видим, что увеличение значений слов, их изменение с течением времени происходит из-за использования их отдельными авторами в различных контекстах в различной семантике или же в различных семантических оттенках. Оказывается, что из-за того, что слово служит стилю, он может получить новый смысл.

Возможности слияния слов по смыслу разные. Поэтому тот или иной смысл слова появляется в контексте. А. Демирчизаде отмечает, что дополнительный смысл слова имеет близкое или далекое отношение к первоначальному его значению, и в результате этих отношений эти слова несут заменяющую функцию. «Косвенное значение слова, которое оно выражает дополнительно, называется метафорой. ... Для метафорического значения слов предметы, движения, качества и т.д. являются важным условием существования различных связей между пространством, временем, предметами использования, культурой и особенно сходства или различия [5, с. 152].

Метафора – это средство художественного выражения, созданное посредством использования слова или выражения в другом зависимом смысле. Противопоставление двух проявлений, сходных с каким-либо признаком, является обычным явлением в литературных текстах. Используя метафоры, автор создает новые выражения, добавляет новый смысл словам и тем самым обогащает художественный язык. Использование метафор

свойственно художественному стилю. А вот для научных стилей они неприемлемы. Научный язык не использует многозначные слова, образный смысл, эмоциональные и выразительные оттенки. Однозначность слова в научном стиле является одним из факторов, определяющих точность научного стиля.

Вторым важным признаком научного стиля является логичность. Связь между составляющими текста протекает в двух формах. В тексте можно различить логическую и грамматическую связь. Логическая связь обеспечивает заключение составляющих текста. Грамматическая же – это комбинация единиц, которые сочетаются с синтаксическими нормами языка. Эта комбинация развивается, начиная со словосочетания вплоть до самого текста.

Достоверность понятия или научного факта в научном стиле логически важно. В контексте выше автор объясняет понятие морфемы. С этой целью он включил определение морфемы (наименьший значимый элемент языка был назван морфемой) в обобщенной форме в текст. Иными словами, автор дал объяснению определения морфемы (морфемой называют наименьшим значимым элементом языка) несколько иной смысл, чем есть на самом деле. Используемый им предикат «был назван» указывает на существование и других объяснений и определений. Поскольку основная цель учебников состоит в том, чтобы преподавать, акцент здесь делается на предоставление более четких определений.

Чтобы дать более точное объяснение термину «наименьший значимый элемент», автор учебника такие термины, как *звуки, слоги, суффиксы*, выдвигает на первый план и разъясняет разницу между слогом и морфемой. Если обратить внимание, можно заметить, что автор не придает особое значение более обширному объяснению научных высказываний, взаимоотношений спорных моментов. Это связано с тем, что научный текст предназначен для учебников. Логичность в научном стиле учебников опирается на последовательную интерпретацию.

Автор объясняет то или иное научное понятие с логической последовательностью. Так, он разъясняет наиболее важные моменты, которые могут возникнуть. Но когда дело доходит до научного стиля, научных статей и монографий, то интерпретации, объяснения и определения даются в совершенно другой форме. Кроме научных статей, делаются ссылки на мнения исследователей, а также освещаются факты научных дискуссий. Новая научная идея формируется на основе фак-

тов и примеров и, в конечном итоге, образует вывод. В научной статье уделяется особое внимание подводу научного факта и определению научного понятия с новой точки зрения. То есть перечисление известных идей в научной статье неверно. Не обучающий, а исследовательски-ориентировочный научный текст «что?», «что было сказано?», «что вызывает спор?», «кто прав?», «как должно быть?» основывается на его логической последовательности.

Изменение научного языка, его развитие, как правило, определяются процессами, происходящими в языке, а также научными проявлениями развития науки в разные исторические периоды. В лексике научного языка можно выделить

три независимых слоя: 1) нетерминологическая лексика (основные и вспомогательные слова в языке); 2) общенаучная лексика (специальные слова научной коммуникации); сюда входят специальные слова, используемые в разных областях науки. Благодаря интеграции и дифференциации наук количество слов в этом слое постоянно растет; 3) своеобразная терминологическая лексика [1, с. 17].

Выводы. Таким образом, языковые единицы разных уровней, используемые в процессе создания текста, формируют стиль текста. Они выступают как средство связывания отдельных частей текста, а также образуют определенные стилевые черты текста.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Даниленко В.П. Русская терминология: Опыт лингвистического описания. М.: Наука, 1977.
2. Дейк Т.А. Язык. Познание. Коммуникация. М.: Прогресс, 1989.
3. Ельмслев Л. Прологомены к теории языка // Новое в лингвистике. Вып.1., М., 1960.
4. Курбанов А. Современный азербайджанский литературный язык. Баку, 1985.
5. Дамирчизаде А. Стилистика азербайджанского языка. Баку: Азертедريسнешр, 1962.
6. Китаби Деде Коркут. Баку: Язычи, 1988.
7. Халилов Б. Морфология современного азербайджанского языка. Баку: Эльм, 2007.

УДК 81'373.21

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НАЗВ ПЕРУКАРЕНЬ МІСТА КИЄВА

FEATURES OF FORMATION OF THE HAIRDRESSING SALONS' NAMES IN CITY KYIV

Сидоренко О.М.,

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри філософії, соціально-гуманітарних дисциплін,
іноземних мов, української та латинської мов № 1
Донецького національного медичного університету*

У статті розглянуто назви об'єктів обслуговування, зокрема назви салонів краси, перукарень, косметологічних салонів, зафіксованих упродовж останнього року в різних районах міста Києва. Основними способами формування заявлених назв визначено відонімний та відапелятивний. Особливу увагу приділено відонімному шляху формування українських ергонімів. Серед відонімних назв представлено різні відантропонімні, відтопонімні та відміфонімні назви, утворені шляхом трансонімізації імен та прізвищ, міфонімів, назв місцевості. Також проаналізовано відапелятивні ергоніми та зроблено спробу етимологічного аналізу деяких назв.

Ключові слова: ергонім, антропонім, топонім, міфонім, трансонімізація, апелятив, лексична одиниця.

В статье рассмотрены названия объектов обслуживания, в частности салонов красоты, парикмахерских, косметологических салонов, зафиксированных в течение последнего года в различных районах города Киева. Основными способами формирования заявленных названий определены отонимный и отапеллятивный. Особое внимание уделено отонимному способу формирования украинских эргонимов. Среди отонимных названий представлены различные отантропонимные оттопонимные и отмифонимные названия, образованные путем трансонимизации имен и фамилий, мифонимов, географических названий. Также проанализированы отапеллятивные эргонимы и предпринята попытка этимологического анализа некоторых названий.

Ключевые слова: эргоним, антропоним, топоним, мифоним, трансонимизация, апеллятив, лексическая единица.

The names of objects of service, such as beauty salons, hairdressing salons, cosmetology salons fixed during the last year in various districts of the city of Kiev, are considered in the article. The main ways of the names formation are onymian and appellatavian. Particular attention is paid to the onymian method of Ukrainian ergonyms forming. Among the onymian names there are various ergonyms, formed by the transonymization from antroponyms, toponyms, mythonyms. Appellatavian ergonyms were also analyzed and an attempt of etymological analysis of some names was made.

Key words: ergonym, antroponym, toponym, mythonym, transonymization, appellative, lexical unit.

Постановка проблеми. Останнім часом усе більше уваги українських та закордонних лінгвістів звертається на вивчення нового класу онімів – ергонімів – назв об'єктів різних видів людської діяльності, дослідження особливостей їх виникнення та функціонування. Поширений інтерес до аналізу саме цього класу пояснюється зростанням кількості об'єктів різноманітного направлення, зокрема об'єктів виробництва, торгівлі, обслуговування, розваг. Найчисленнішою серед ергонімів є підгрупа сервісонімів – об'єктів надання послуг, до якої й належать назви салонів краси, перукарень, косметологічних салонів та ін. Багато питань постає під час лінгвістичного розглядання назв, які вони отримують від своїх власників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням назв об'єктів людської діяльності почали займатися ще в 70-ті роки минулого століття. Проблемі виникнення та функціонування ергонімів в українській ономастиці присвячено численні праці сучасних дослідників. Велику кількість дисертаційних робіт присвячено вивченню ареальної ергоніміки. Так, О.О. Белей докладно проаналізував фірмонімікон Закарпаття [1], Ю.І. Дідур провела зіставний аналіз ергонімів трьох великих міст у різних країнах [3], Н.В. Кутуза досліджувала ергонімію Одеси [5], Н.М. Лесовець вивчала ергоніми міста Луганська [6], О.М. Сидоренко присвятила своє дослідження номінаційним процесам у полілінгвальної ергонімії Донеччини [8], М.М. Цілина проаналізувала назви Києва [11], С.О. Шестакова – ергоніми Києва, Львова, Полтави, Сум, Харкова [12]. З.І. Бузинова вивчала назви промислових об'єктів в історичному напрямі [2], осмисленню природи ергоніма приділили увагу у своїх працях О.Ю. Карпенко [4], Є.С. Отін [7], М.М. Торчинський [9], І.І. Турута [10]. Значну увагу надано ергонімам і в інших працях.

Постановка завдання. Проте окремі підкласи ергонімів ще ретельно не досліджувались. Усі існуючі назви потребують лінгвістичного аналізу. Багато питань постає під час розгляду підгрупи сервісонімів, до якої належать назви перукарень (найчисленнішої серед ергонімів). Метою дослідження є аналіз назв перукарень та салонів краси, зафіксованих у місті Києві протягом останнього року.

Виклад основного матеріалу. До нашого дослідження залучено більше 700 назв, зафіксованих у місті Києві протягом останнього року, які позначають салони краси, перукарні, косметологічні салони, солярії, SPA-салони, а також салони масажу, татуажу, пірсингу, нарощування вій, волосся, манікюру та педикюру.

Існує два основних способи утворення ергонімів: відонімний та відапелятивний. Під час дослідження відонімного шляху формування українських ергонімів, зокрема назв перукарень, салонів тощо, зафіксовано трансонімізацію в ергоніми різних класів та підкласів онімів: антропонімів, топонімів, міфонімів, теонімів, космонімів, астрономів, ідеонімів, поетонімів, фаунонімів, флоронімів, прагматонімів тощо. Але перевага надається трансонімізації **антропонімів** (близько 15%).

Серед ергонімізованих антропонімів виділено такі структурні моделі:

– апелятив + антропонім, де апелятив є ергонімним терміном, вказівкою на функціональну спрямованість закладу, а антропонім – ім'ям та прізвищем власника: *«Парикмахерські послуги Лілії Істоміної»*, *«Студія Ірини Лесової»*, *«Салон-перукарня Оксани Галецької»*, *«Майстерня Вікторії Колодій»*, *«Студія краси Ольги Золотухіної»*, *«Пані Рольска»*;

– одиничні антропоніми, до яких залучені привабливі переважно жіночі (рідше чоловічі) імена, імена власників, їхніх дружин, дочок, подруг: *«Нінель»*, *«Софія»*, *«Тетяна»*, *«Наталья»*, *«Клаудія»*, *«Руслана»*, *«Беата»*, *«Анжеліка»*, *«Оксана»*, *«Нукита»*, *«Сабина»*, *«Марго»*, *«Злата»*;

– одиничні антропоніми, які є запозиченими іменами, передані засобами латинської графіки: *Rachel*, *Gretta*, *Rozali*, *Irina*, *Natali*, *Yana*, *Antonia*, *Lizette*, *Naomi*;

– одиничні антропоніми, які є іноземними прізвищами видатних акторів або героїв відомих фільмів, передані латинською графікою: *Belmondo*, *Merilyn Monro*, *Corleone*;

– антропонім + антропонім: *«Адам и Ева»*, *«Соня & Соня»*, *Ella et Lui*;

– антропонім + апелятив, передані засобами латинської графіки, де апелятив є запозиченням: *Karina style*, *Alessandro studio*, *Ann Vita*;

– абрєвіатури-антропоніми, які містять заковану інформацію про своїх власників чи їхніх

близьких: *T&D, ES, CB, RG, DIA, S&A Group, НОЛ, ЛенТа*.

Друге за чисельністю місце займає підгрупа трансонімізованих *топонімів*, яка нараховує близько 6% від загальної кількості. Серед них виділено такі структурні моделі:

– одиничні топоніми, які стосуються цієї місцевості та позначають унікальні за природною або архітектурною красою міста світи, передано засобами як кирилиці («*Гаваї*», «*Малібу*», «*Версаль*», «*Венеція*», «*Флоренція*», «*Сан-Тропе*», «*Санторіні*»), так і латинської графіки (*Beverly Hills, De Paris, Florens, Savoya*);

– відтопонімний ад'єктив + ергонімний термін: «*Подільська цирульня*», «*Київський інститут краси*»;

– ергонімний термін + топонім (його різновид – урбанонім, що вказує на розташування об'єкта у місті): «*Цирульня на Андріївському Узвозі*», «*Перукарня на Кольцова*», «*Студія краси на Виноградаря*», «*Салон краси на Оболоні*»; на більш детальне місцезнаходження вказують такі назви: «*Перукарня на Мастку*», «*Перукарня на 2-му поверсі*»;

– абрєвіатурні утворення, які містять закодовану інформацію щодо розташування об'єкта: *Салон 19* знаходиться за адресою Голосіївський проспект, 19, *М-15* – на вулиці Михайлівській, 15, *42* – на вулиці Володимирській, 42, *204* – розташовано в офісі за номером 204, *V-15* – на вулиці Латинській 15.

Назва перукарні «*Кияночка*» є трансонімізованим катойконімом у демінутивній формі.

Салон краси «*Киевская Венеция*» є словосполученням відтопонімного ад'єктива, вказуючи на місто розташування об'єкта + топонім, що позначає одне з найгарніших міст у світі, пристань закоханих і романтиків. Така назва повністю виконує атрактивну функцію, приваблюючи клієнтів.

Назва салону краси «*Зазаркалье*» є трансонімізованим міфотопонімом, що позначає вигаданий простір, казкову країну по той бік дзеркала (вперше використано в дитячій повісті Л. Керола «*Аліса в Задзеркаллі*»).

Окрім транонімізованих антропонімів та топонімів, до створення назв сервісонімів цієї підгрупи також залучено інші види онімів (близько 4%). Широко вживають **міфоніми**: «*Аполлон*», «*Даная*», «*Шахарезада*», «*Нефертити*», «*Зефир*», «*Афина*», «*Нимфея*», «*Аврора*» та ін. Серед **поетонімів** зафіксовано назви перукарень «*Тортілла*» відома черепаха Тортілла – героїня казки О. Толстого «*Золотий ключик*», «*Златовласка*» – ім'я красуні з довгим золотим

волоссям із чеської казки, «*Золотая рыбка*» – ім'я головної героїні з однойменної казки О. Пушкіна, «*Багіра*» – граціозна та розумна чорна пантера, персонаж «*Книги джунглів*» Р. Кіплінга.

Під час дослідження ергонімів, утворених відапелятивним способом, виділено такі підгрупи:

– назви з незауваженою вказівкою на вид діяльності: «*Перукарня*», «*Студія ногтевої естетики*», «*Салон краси для всей семьи*», «*Косметологический фитнес*», «*Косметологический кабинет*», «*Шпилька*», «*Студія завивок*», «*Маникюрниця*», «*Кабинет ногтевого сервиса*», *Nails Made, Nail-St, Beauty Hair*;

– ергоніми, утворені від назв рослин та умовно розподілені на назви від найменувань квітів («*Мята*», «*Лотос*», «*Білий лотос*», «*Цветущий лотос*», «*Ірис*», «*Орхідея*», «*Барбарис*», «*Жасмин*», «*Роза*» та від найменувань плодів фруктових дерев («*Манго*», «*Авокадо*», «*Гранат*», «*Мандарин*»). До цієї підгрупи також належить загальна назва перукарні «*Квітка*» та двокомпонентна назва салону «*Квітка краси*» з позитивною конотацією. Також було виявлено декілька назв, позначуваних англійською: *Melissa, Mango, Orange*, та французькою (салони краси *Beate de Fleur* (з французької – *красива квітка*), *Hyogo Fleur, Fleur* (з французької – *квітка*)) мовами;

– ергоніми, утворені від назв тварин, птахів та комах: «*Колібрі*», «*Лелека*», «*Райская птица*», «*Кошка*», «*Имаго*», *Butterfly* (з англійської – *метелик*), *Red Fox* (з англійської – *руда лисиця*), *Bella Farfalla* (з італійської – *красивий метелик*), *Zebra*;

– ергоніми, які було утворено від назв дорогоцінних каменів: «*Жемчужина*», «*Изумруд*», «*Изумруд Суама*», *La Perle* (з італійської – *перелина*);

– «смачні» назви з позитивною конотацією: «*Мармелад*», «*Шоколад*», «*Шоколадка*», «*Карамель*», *Vip-Chocolate, Moloko, Candies* (з англійської – *цукерки*), *Sweet Studio* (з англійської – *солодка студія*);

– лексеми з вказівкою на якість обслуговування: «*Браво*», «*Империя стиля*», «*Идилия*», «*Панські примхи*», «*Мрія*», «*Успех*», «*Легенда*», «*Фабрика ррез*», *Best* (з англійської – *найкращій*);

– абстрактні назви романтичного або фантазійного плану: «*Фея*», «*Чарівниця*», «*Чаклунка*», «*Рай*», «*Замок богинь*», «*Магія*», «*Седьмое небо*», *Wizard* (з англійської – *чаклун*), *Obsessoin* (з англійської – *одержимість*);

– романтичні назви, пов'язані з музичною лексикою: «*Симфонія*», «*Мелодія стиля*», «*Сюита*», *Jazz*;

– назви з компонентом «краса»: «Азбука краси», «Формула краси», «Красапуля», «Путь красоты», «Академия красоты», *Magic Beauty* (з англійської – чарівна краса), *Beauty Hair* (з англійської – красиве волосся), *Quick and Beautiful* (з англійської – швидко й красиво), *Graceful Beauty* (з англійської – витончена краса), *Beauty Life* (з англійської – красиве життя), *Place Belle* (з англійської – місце, з італійської – красиве), *Beauty Club “de Paris”* (з англійської – клуб краси «Париж»), *American Beauty International* (з англійської – міжнародний американський салон краси), *Natural Beauty* (з англійської – натуральна краса), *Beauty Secret* (з англійської – секрет краси), *Bella Vita* (з італійської – красиве життя), *Dolce Bella* (з італійської – солодка краса);

– назви з вказівкою на гендерну спрямованість діяльності закладу: «Панночка», «Красуня», «Краля», *Bright Lady* (з англійської – яскрава пані), *Woman Club* (з англійської – жіночий клуб).

Назви відапелятивного походження – це позитивні лексеми, які є зрозумілими як для українськомовних, так й іншомовних (не обов’язково англомовних) відвідувачів.

Англійські лексичні одиниці (як власні назви, так і запозичені апелятиви), створюють 36% усіх назв. Це пояснюється провідними позиціями англійської мови в міжнародному спілкуванні,

сприйняттям і розумінням значень більшості слів (назв) українськомовним населенням. Крім запозичень з англійської, зафіксовано також назви, запозичені з російської, французької та італійської мов.

Висновки. Таким чином, загальна кількість трансонімізованих в ергоніми онімів складає 25%, а решта назв утворюється шляхом онімізації апелятивної лексики. Звучні та легковимовні трансонімізовані в ергоніми назви й імена, які вже використовувались у називанні привабливих жінок чи персонажів міфів, казок, фільмів, а також літературних творів, назви цікавих міст та куточків світу, сприяють залученню клієнтів саме до цього закладу й несуть у собі позитивну конотацію, виконують рекламні функції. Для утворення відапелятивних ергонімів застосовується лексика з позитивною конотацією, яка швидко запам’ятовується та вимовляється.

Перспективи подальших розвідок. Аналіз назв перукарень та салонів краси охопив лише одне місто України, збір картотеки ще триває, адже необхідність вивчення не викликає сумніву. Перспективними також убачаються наукові розвідки формування назв об’єктів, подані в зіставному дослідженні з назвами інших регіонів України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Белей О. Сучасна українська ергонімія (на матеріалі власних назв підприємств Закарпатської області): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Львів, 2000. 209 с.
2. Бузинова З. Из истории развития русской эргонимии 20-30-х гг. (на материале названий промышленных предприятий). Восточноукраинский лингвистический сборник: Выпуск 5. Донецк: Донеччина, 1999. С. 60–73.
3. Дідур Ю. Особливості функціонування ергонімів у мові, мовленні та ментальному лексиконі (в українській, англійській та російській мовах): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15. Одеса, 2015. 195 с.
4. Карпенко О. Когнітивна ономастика як новий напрямок вивчення власних назв. Восточноукраинский лингвистический сборник: Выпуск 10. Донецк: Юго-Восток, 2006. С. 72–82.
5. Кутуза Н. Структурно-семантичні моделі ергонімів (на матеріалі ергонімікону м. Одеси): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Одеса, 2003. 214 с.
6. Лесовець Н. Ергонімія м. Луганська: структурно-семантичний і соціально-функціональний аспекти: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Луганськ, 2007. 295 с.
7. Отин Е. Номинационные процессы в русской эргонимии XX века (названия промышленных предприятий, акционерных обществ и фирм). Актуальные вопросы теории языка и ономастической номинации. Донецк: ДонГУ, 1993. С. 83–94.
8. Сидоренко О. Номінаційні процеси в полілінгвальної ергонімії Донеччини: дис. ... канд. філол. н.: 10.02.15. Донецьк, 2013. 210 с.
9. Торчинський М. Українська Ономастика: навчальний посібник. Київ: Міленіум, 2010. 238 с.
10. Турута И. Вывески, которые нас окружают. Русский язык, литература, культура в школе и вузе. 2005. № 3. С. 28–33.
11. Цілина М. Ергоніми м. Києва: структура, семантика, функціонування: дис. ... канд. філол. н.: 10.02.01. Київ, 2006. 243 с.
12. Шестакова С. Лексико-семантичні інновації у системі сучасної української номінації (на матеріалі ергонімів і прагмонімів): дис. ... канд. філол. н.: 10.02.01. Харків, 2002. 204 с.

МЕХАНІЗМ СТВОРЕННЯ НЕГАТИВНОГО ОБРАЗУ УКРАЇНИ НА СТОРІНКАХ РОСІЙСЬКИХ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

THE MECHANISM OF CREATION OF NEGATIVE IMAGE OF UKRAINE ON PAGES OF RUSSIAN MEDIA

Чеберяк А.М.,

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри романо-германської філології
Рівненського державного гуманітарного університету*

Статтю присвячено дослідженню механізмів створення негативного образу України на сторінках російських видань та вербальних засобів, які для цього використовуються. Визначено, що суспільно-політична комунікація формується під впливом засобів масової інформації, зокрема через газетний текст. Політичний газетний текст здійснює функцію управління суспільною свідомістю і є сферою реалізації маніпулятивного впливу. У статті розглянуто поняття ворога та образу ворога, визначено, що образ ворога у політиці стає інструментом для досягнення різноманітних цілей. Продемонстровано маніпулятивний характер висловлювань, що формують образ ворога в російських ЗМІ.

Ключові слова: політичний дискурс, маніпуляція, вербальна агресія, образ ворога.

Статья посвящена исследованию механизмов создания негативного образа Украины на страницах российских изданий, а также вербальных средств, которые для этого используются. Определено, что общественно-политическая коммуникация формируется под влиянием средств массовой информации, в частности через газетный текст. Политический газетный текст выполняет функцию управления общественным сознанием и является сферой реализации манипулятивного влияния. В статье рассмотрены понятия врага и образа врага, определено, что образ врага в политике становится инструментом для достижения различных целей. Продемонстрирован манипулятивный характер высказываний, формирующих образ врага в российских СМИ.

Ключевые слова: политический дискурс, манипуляция, вербальная агрессия, образ врага.

The article is devoted to the study of mechanisms of creation of negative image of Ukraine on the pages of Russian publications, as well as verbal means, which are used for this purpose. It is determined that social-political communication is formed under the influence of the mass media and newspaper text in particular. Political newspaper text performs the function of public opinion formation and is the sphere of realization of manipulative influence. The article deals with the concepts of the enemy and the enemy image, it is determined that in politics the image of the enemy becomes a tool for achieving various goals. The manipulative nature of the statements which form the enemy image in the Russian media is demonstrated.

Key words: political discourse, manipulation, verbal aggression, enemy image.

Постановка проблеми. Сьогодні проблема взаємозв'язку мови та влади поступово стала чи не найвпливовішою у філософії, політології та соціології. Саме існування соціального явища влади немислиме без взаємодії з мовою, оскільки всі зміни політичного і соціального характеру, що відбуваються у суспільстві, знаходять своє відображення у мові.

Суспільно-політична комунікація значною мірою формується під впливом засобів масової інформації (далі – ЗМІ), не останнє місце серед яких займає газетний текст. Політичний газетний текст реалізує функцію управління суспільною свідомістю шляхом символів і знаків, використовуючи усі наявні механізми маніпулятивного впливу. Політична газетна інформація керує політичним процесом, прагнучи нав'язати соціальним структурам суспільства свої оцінки, настанови, шаблони, стереотипи, політико-культурні коди і міфи.

Постановка завдання. У статті розглянемо висвітлення українсько-російського конфлікту російськими ЗМІ з точки зору формування образу ворога в особі української сторони та її керівництва. Спробуємо дослідити те, яким є механізм створення негативного образу супротивника і які вербальні засоби для цього використовуються. Матеріалом дослідження стали статті видань «Российская газета», «Московский комсомолец», «Собеседник», «Взгляд. Деловая газета» та сайт «РИА Новости» за період 2014–2018 рр.

Виклад основного матеріалу. Феномен образу ворога, прояви вербальної агресії, маніпулятивний потенціал політичної комунікації досліджували як вітчизняні, так і закордонні лінгвісти: Г. Завражина, А. Вежицька, Н. Клушина, О. Іссерс, Г. Копніна, Т. Євгенєва, Д. Денисов, Ю. Щербініна та інші.

Сучасна російська політика нерідко використовує образ ворога інструментом консолідації

громадян РФ проти тієї чи іншої держави. При цьому ворог обов'язково оцінюється як «чужий», який постійно шкодить певним соціальним групам або усій державі в цілому. Таким чином, у суспільній свідомості вороги постають носіями зла, які прагнуть завадити розвитку держави або навіть знищити державу і суспільство.

Необхідно зазначити, що ворог і його образ можуть значно відрізнятись один від одного. «Ворог – це військовий, політичний, ідейний, релігійний супротивник, носій антигуманних якостей, у стосунках із яким має місце конфлікт. Ворог асоціюється зі злом, ненавистю, агресією, насиллям. Образ ворога – це сформована в суспільній свідомості якісна, оцінна характеристика цього супротивника» [6, с.34]. Образ ворога дає уявлення про те, хто або що є загрозою для тієї чи іншої соціальної спільноти у певний момент часу, у певній ситуації, наскільки серйозна ця загроза і що необхідно зробити для захисту від «ворога».

Образ ворога стає у політиці інструментом для досягнення різноманітних цілей: патріотичної консолідації громадян; забезпечення підтримки органів влади у вирішенні політичних, економічних, соціальних проблем; зняття з органів влади провини за те, що ці проблеми не вирішуються; відволікання уваги широких соціальних груп від реальних проблем.

Сприйняття ворога опосередковане численними джерелами інформації, найчастіше образ ворога цілеспрямовано формується політичними елітами з використанням ЗМІ. Базовою негативно зарядженою антиномією публіцистики є опозиція «свої/чужі», яка свідомо конструюється за ідеологічно заданими схемами і «вписується» у свідомість масового адресата. Завдяки їй формується аксіологічна модель суспільства, яка закріплює у масовій свідомості політичні, ідеологічні, моральні та інші універсальні та етноспецифічні цінності.

Політичний дискурс є сферою реалізації маніпулятивного впливу, «що здійснюється шляхом майстерного використання певних ресурсів мови з метою прихованого впливу на когнітивну і поведінкову діяльність адресата» [7, с. 25]. Мовленнєва маніпуляція пов'язана з особливою організацією тексту (техніка побудови висловлювання, риторичні прийоми), сприйняття якого призводить до добровільного прийняття адресатом рішень, вигідних маніпуляторів.

Процес функціонування політичної комунікації репрезентує комбінацію маніпулятивних програм, які здатні через прямий вплив на людську свідомість нав'язати людині конкретне сприй-

няття інформації. Сьогодні відбувається нагнітання негативних емоцій через ЗМІ. Як зазначає Н. Клушина, «читаць постійно переживає інформаційний стрес, оскільки дискурс, що його оточує, наскрізь просякнутий руйнівними комунікативними стратегіями» [5, с. 145]. Образ ворога стає об'єднуючою національною ідеєю. Нація окреслює «своє коло» й орієнтується на лідера, який позиціонує себе патріотом, борцем зі світовим злом. Однак його комунікативні стратегії часто будуються на навмисній маніпуляції свідомістю адресата шляхом емоційно-оцінної деформації дійсності і навіть спотворення істини.

Підміна понять, перекручування і спотворення інформації, доведення її до абсурду спостерігалися в російських ЗМІ щодо так званої Новоросії, яка представлена історично російською територією, фактично захопленою й окупованою Україною.

В этом году миллионы россиян взволнованно следили за событиями на Юго-Востоке Украины, где в зоне формального контроля Киева зародилась Новороссия, а уличный протест стал вооруженным сопротивлением оккупационным войскам (Взгляд, 10.10.14).

Очевидним є маніпулятивний характер цього висловлювання, де дві області у складі України називаються «зоною формального контролю Києва», а українська армія на території України – «оккупационними військами».

У процесі формування громадської думки активізуються етнічні стереотипи, сформовані у масовій свідомості в попередні історичні епохи. Російські ЗМІ у ситуації конфлікту активно використовують історичні міфи для формування свого супердержавного іміджу. «Маніпулятивний медійний міф характеризується тим, що формується, закріплюється у масовій свідомості й трансформується під впливом друкованої й електронної преси, провокує спотворене сприйняття явищ дійсності» [8, с. 215].

У російському мас-медійному просторі активно пропагується історичний міф про єдиний «русский народ», штучно розділений кордонами, заперечується сам факт існування української нації та української культури.

Ясно одно: власти делают все, чтобы: а) создать на Украине один искусственный народ, б) разделить другой единый народ, который, собственно, никогда и не делился <...>.

Нет никаких братских или сестринских народов, а есть один – искусственно разделенный – народ со множеством старательно усиленных за последние годы культурных различий (Взгляд, 10.10.14).

Досить продуктивним є прийом кількісної (цифрової) маніпуляції, коли автор для псевдоаргументації наводить дані соціопитувань, експертиз без вказівки на інституцію, що ці дані представила.

На Украине постоянно нагнетается напряженность в отношении России, русского мира и русскоязычных как таковых. Последнее весьма парадоксально, поскольку 95% граждан Украины говорят по-русски, а в быту этот язык используют почти 80% жителей (МК, 26.11.15).

Ще більше негативу в образ ворога додає опис жертв конфлікту. У російських ЗМІ повсякчас повідомляється, що в Україні відбулася насильницька зміна влади, а щодо російськомовного населення відбувся «геноцид».

Следственный комитет России сообщил о возбуждении уголовного дела о геноциде русскоязычного населения на юго-востоке Украины. По данным следствия, русскоязычные граждане были убиты, в частности при помощи систем залпового огня «Град» и «Ураган», а также тактических ракет «Точка-У» (Собеседник, 30.09.14).

Система цінностей ворога протиставляється системі цінностей адресанта, відбувається ідентифікація ворога зі злом. Як стверджують О. Баженова, С. Лапчева, «цей прийом має велику переконливу силу, оскільки висновок про ідентифікацію об'єкта імплікується: його довірено зробити самому адресату, а знання, отримане власними зусиллями, усвідомлюється своїм» [1, с. 17].

В таком – геополитическом – контексте Украину вряд ли можно назвать страной, ведущей «борьбу за свободу». Ей, очевидно, уготована роль дивизии СС «Мертвая голова», в то время как созданная хунтой Вацгардия – аналог галицийских зондеркоманд, созданных для уничтожения местного населения. Так что сегодня бандеровцы кричат «Героям слава!» ровно так, как нацисты Германии кричали «Хайль Гитлер!», а вчера в Конгрессе США сенаторы аплодировали президенту Украины примерно так же, как в свое время похлопыванием по плечу фашисты одобряли карательные устремления Романа Шухевича (РИА Новости, 19.09.14).

Автор статті навмисно проводить паралель «Україна = фашистська Німеччина» для провокування потрібної емоції. Фашизм засуджений більшістю світових країн. Таке порівняння має застерегти реципієнта від прояву жалю до ворога. Водночас численні матеріали, інтерв'ю з очільниками так званих «республік», з ополченцями та російськими добровольцями, що воюють на боці невизнаних в Україні ДНР і ЛНР, покликані вия-

вити в реципієнта співчуття, співпереживання, ідентифікувати його з ми-групою, тобто зі «своїми», які є добрими, чуйними і справедливими, вони б і не хотіли воювати, але така історична місія – вдруге (після II Світової війни) зупинити просування фашизму на Схід.

Показовим у цьому ракурсі є, наприклад, інтерв'ю з російською снайперкою, що воює на боці ДНР, бо вона взяла до рук автомат, тому що «в марте увидела новость про расстрел двух детских автобусов – выиграла кровь, патриотизм, решила защищать людей», або ж «Я видела людей с выжженной паяльником на груди надписью: «СЕПР» – «сепаратист», с переломанными руками, с ногами, на которых остался след от раскаленных прутьев. <...> Русских там ненавидят. И вообще всех ненавидят. Даже своих (МК, 3.10.14).

Маніпулятивний вплив має презентація однічної думки як загальної, що спрямовано на солідаризацію читачів видання з адресантом. «Это обвинение от имени всех граждан России и всего русского мира в массовых и жестоких убийствах новых фашистов, прикрытых ширмой киевской власти и заокеанских покровителей, которые не должны уйти от ответственности» (Собеседник, 30.09.14).

У російській журналістиці «образ ворога» завжди мав два складники: «зовнішнього ворога» і «внутрішнього ворога». Найбільшим зовнішнім ворогом Росії називають США, російський політичний дискурс демонструє негативне ставлення до розширення кордонів НАТО, прагнення Америки до виправдання свого світового політичного лідерства та до впливу на суміжні пострадянські республіки.

В Киеве произошел путч, подогреваемый Западом. И Востоку бывшей Украины ничего не оставалось, как заявить о своей культурной и этнической принадлежности к России. Если бы сторонами этого трагического конфликта были только Россия и Украина, его можно было бы решить, думается, достаточно быстро. Но поскольку за путчистами-западенцами стоят интересы и амбиции заокеанского «обкома» и Европы, находящейся от него, как выяснилось, в вассальной зависимости – конфликту пока не видно конца (Взгляд, 10.06.15).

Щодо внутрішнього ворога, то намітилася чітка тенденція до зміщення його від чеченських сепаратистів та конкретних олігархів до так званої «п'ятої колонії», людей, лояльних до України.

Усім діям ворога приписуються деструктивні наміри, тобто усе, що він робить, або є негатив-

ним, або має антигуманні мотиви. Підкреслюється навмисність дій ворога, підлість і підступність стосовно «ми-групи».

Они (українська влада – А.Ч.) уже не знают, каким образом еще навредит России. Теперь вот решили перекрыть три участка на Азовском море, устроить там зенитно-ракетные и артиллерийские стрельбы. Это все связано с ненавистью и к Крымскому мосту, и ко всему русскому. Там больше пафоса, хвастовства. Ну чем они Россию могут запугать? У нас в Азовском море должна быть очень хорошая пограничная группировка скоростных катеров. Тут впору вспомнить басню: «Ах, Моська, знает она сильна, раз лает на слона...», – сказал адмирал (МК, 6.06.18).

Частотним є прийом демонізації, коли предмету маніпуляції приписуються жажливі якості і вчинки. Маніпулятор навіює аудиторії, що саме ці якості повністю визначають характер ворога. Позитивні, добрі наміри йому не лише не властиві, але й повністю чужі для нього. Навіть якщо щось хороше у нього і було, то це рідкість або таке маскування, щоб видатися хорошим. Тому перед реципієнтом постає образ чудовиська, монстра, якому не місце на Землі і якого потрібно без жалю знищити. Демонізація супроводжується епатажем і паратизуванням на емоціях реципієнта. Маніпулятор розписує гріхи опонента, смакуючи нелюдські жажливі подробиці (страждання людей, знищення будівель, звірські вбивства тощо), апелює до окремих випадків, а подає їх системними. Мета демонізації одна – не допустити, щоб реципієнт виявив емпатію до ворога.

Женица рассказала об издевательствах украинских военных над пленными ополченцами, которых держат «неделями в трансформаторных будках без еды и воды». Также в записи говорится о том, что Нацгвардия и «Правый сектор» расстреливают жен ополченцев и «сажают их маленьких детей на кол» (Взгляд, 10.06.15).

Аргументацією використовуються «свідчення» так званих «очевидців», мирних жителів, які на власному досвіді відчували усі жахи від дій «ворога».

Давний приятель моей мамы, переживший оккупацию в Петровке, именно нациками и называет тех людей, которые грабили его односельчан, выгребали с подворий буквально все – от овощей до кур и свиней, не стесняясь заходили в дома и забирали постельное белье из шкафов, какие-то сервизы, выкручивали люстры в тех домах, что побогаче, вывозили на грузовиках даже довоенную мебель. При этом издевательски говорили

людям: «Дякуємо за дрова». А другой мамин знакомый, инвалид Саша из Счастья, рассказывает, как опять-де «нацики» отправляли через «Новую почту» домой на Западеницину посылки с награбленным добром. Нациками называют уцелевшие жители разоренной Новосветловки тех людей из Нацгвардии, которые перед приходом ополченцев заперли селян в местной церкви и заставляли их петь гимн Украины. А попа, запротестовавшего против этих издевательств, просто убили на глазах у прихожан (Взгляд, 10.10.14).

Російські війська і так звані добровольці представлені у ЗМІ героями, до яких особливо прихильне місцеве населення.

Пожилые люди подходят, со слезами благодарят. Если боец заходит в церковь помолиться, дарят крестики. Когда наши идут по улице, люди тащат им хлеб, продукты. Бойцы отказываются: самим жителям есть нечего, периодически угощаем детей и бабушек своими пайками (Российская газета, 01.09.16).

Із метою нав'язування відповідної оцінки спостерігається використання маніпуляторами емоційно-оцінних слів, так званих «афекти вів». Таким терміном Т. Бережна називає «слова-класифікатори, які викликають однозначну реакцію масової аудиторії. Апелюючи до вищих цінностей (співчуття, патріотизму, національної гордості, людської гідності тощо), ці слова містять у собі приховану ідеологічну оцінність позитивного чи негативного характеру, справляють сугестивний вплив на слухачів, частково або повністю блокуючи їх раціональну свідомість» [2, с.147].

Сайт «РІА Новини» друкує фрагменти виступу голови комітету Держдуми у справах СНД, євразійської інтеграції і зв'язків із співвітчизниками Л. Слуцького, який звинувачує Україну в «геноциді мирного населення південно-східних областей». Для аргументації своєї позиції він наводить бездоказові, але емоційно насичені факти злочинів українських військових, користуючись політичними афективами, негативно-оцінною лексикою.

Это захоронения тех людей (ідеться про знайдені поховання на території Донецької обл. – А.Ч.), которые будучи простыми гражданами, отдали свои жизни только за то, чтобы быть русскими, воспитывать детей в свободной демократической стране. Их просто уничтожили, когда они этого не ожидали». Эти убийцы не останавливаются перед расстрелом детей, до сих пор не получили своего расследования и страшная трагедия в Одессе 2 мая и все последующие преступления. Это, конечно ситуация, иду-

щая в разрез с любыми человеческими нормами, не говоря о международном праве (РИА Новости, 13.10.15).

Як показав аналіз, потужним засобом створення негативного образу є експліцитна або імпліцитна вказівка на професійну некомпетентність перших осіб української держави. Знецінення їх висловлювань спрямоване на дискредитацію. Результат агресивної мовленнєвої поведінки покликаний забезпечити можливість мовленнєвого впливу на масового адресата.

То, что украинский министр обороны заявил о необходимости создания Украиной своего ядерного оружия – это, очевидно, бред сумасшедшего. Однако же в контексте геополитических процессов бред идиотов, как мы знаем из истории, вполне воплощаем в жизнь. И, с нашей точки зрения, не исключено, что янки сделают все для того, чтобы бандеровцы не произвели, так получили бы – тем или иным способом – свою ядерную бомбу, чтобы «отомстить России» (МК, 15.01.18).

Навішування негативних ярликів – агресивна мовленнєва стратегія, розрахована на пробудження сильних деструктивних почуттів. Такі стратегії бездоказові, не вимагають аргументації, оскільки не базуються на конкретних фактах, а будуються на фальсифікації, що свідчить про маніпулятивний характер. Ярлик не просто дає назву референту, він передає його додаткові ознаки: належність до «чужих»/ «своїх», негативну/позитивну оцінку, специфічні асоціації тощо. Сутність негативних ярликів полягає у звинувачувальній спрямованості: «Негативна оцінка, яку несе в собі ярлик, не з'ясовує об'єктивні якості особистості, мікросоціуму, явищ, подій, діяльності, а позначає їх за ознакою ідеологічної чужорідності» [4, с.92]. Так, російські ЗМІ, створюючи образ ворога в особі України, використовують номінації «хунта», «бандеровці», «необандеровці», «фашисти», «нацики», «укрофашисти», «каратели», «пришедшие к власти на штыках карательных батальонов власти Украины», «украинские пропагандисты войны», «укровояки», «приезжие фашисты из западных

областей», «вероотступники», «террористы», «укроюгенд», «правосеки» тощо, що, на їхню думку, виправдовує дії Росії.

Висновки. Таким чином, узагальнюючи, ми отримали такий вербальний портрет української сторони в російських ЗМІ. Україна – це «агресор», «окупант», українці – «фашисти», «нацисти», «бандеровці», «радикалы», українські війська – «защитники независимости», «военные преступники», «нацики-западены», «руссофобы», «нелюди», «аналог галицийских зондеркоманд». Українське керівництво – «хунта», «каратели», «военные преступники», «фашисты», «вассалы США». Українській стороні властиві «агрессивность», «жестокость», «цинизм», «варварство». Основні дії України – «оккупация», «нападение», «уничтожение», «истребление», «убийства», «обстрелы», «издевательства». Стосовно російськомовного населення в Україні та етнічних росіян відбувся «геноцид», «этническая чистка», «силовая операция против несогласных с новым Киевом». Особливо підкреслюється, що жертвами конфлікту стали «мирные жители», «женщины», «дети», «старика», «местное население, не согласное с руссофобской политикой Киева и Запада», «люди, отказавшиеся убивать своих братьев».

Якщо всі дії української сторони подаються навмисними, спланованими роками, спрямованими на знищення певного етносу, то дії російської сторони замальовуються як «вынужденные», «другого выхода не было», російські добровольці й армія «защищали русскоязычное население», «встали на защиту мирных граждан», «оказывали гуманитарную помощь пострадавшим», «принимали беженцев», «лечили раненых и детей».

Отже, проведений аналіз дозволив нам виділити такі механізми створення образу ворога: 1) використання опозиції «ми – вони»; 2) акцентування відмінностей між «своїми» і «чужими»; 3) очікування небезпеки від агресії ворога; 4) наявність жертви діяльності ворога; 5) покладання провини на ворога; 6) демонізація, символічна асоціація зі злом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баженова Е., Лапчева С. Оппозиция свой – чужой в политическом дискурсе. Современная политическая лингвистика. Урал. гос. пед. ун-т. Екатеринбург, 2003. С. 16–18.
2. Бережная Т. Современная американская риторика как теория и практика манипулирования общественным сознанием: дисс. ... канд. филол. наук. Москва, 1986. 189 с.
3. Денисов Д. Идентификация образа врага в политической коммуникации. Вестник РГГУ. Серия: Политология. Социально-коммуникативные науки. 2009. № 1. С. 113–125.
4. Дмитриева О. Ярлык в парламентской речи. Культура парламентской речи. Москва, 1994. С. 90–96.

5. Клушина Н. Образ врага (о военной риторике в мирное время). Язык современной публицистики. Москва, 2005. С. 144–161.

6. Козырев Г. «Враг» и «образ врага» в общественных и политических отношениях». Социс. 2008. № 1. С. 31–39.

7. Копнина Г. Речевое манипулирование: учеб. пособие. 2-е издание. Москва: Флинта, 2008. 176 с.

8. Шевцов О. Манипулятивные исторические мифы как фактор формирования медийного имиджа России прозападной периодикой Украины. Вестник ВГУ. Серия: Филология. Журналистика. 2010. № 2. С. 215–219.

УДК 81'373.7(045)

ПРОБЛЕМА ТЕМАТИЧНОГО УГРУПУВАННЯ ПАРЕМІЙ ІЗ ПОЗИЦІЙ КОГНІТИВНО-ДИСКУРСИВНОГО ПІДХОДУ

COGNITIVE AND DISCURSIVE APPROACH TO PROVERBIAL THESAURUS COMPILING

Шепітько С.В.,

*кандидат філологічних наук, доцент,
професор кафедри теорії та практики перекладу
Маріупольського державного університету*

У статті надано опис існуючої пареміографічної практики. Автором окреслено основні принципи тематичної класифікації паремій. Додано нову концепцію до вивчення цього лінгвістичного феномена згідно з когнітивно-дискурсивним підходом. Наголос зроблено на прагматичному складнику цього підходу. Указано на її важливість для визначення приналежності паремії до тематичних рубрик.

Ключові слова: паремія, когніція, дискурс, пареміографія, пареміологія.

В статье описывается существующая паремииографическая практика. Автором обозначены основные принципы тематической классификации паремий. Статья дополнена новой концепцией изучения этого лингвистического феномена согласно когнитивно-дискурсивному подходу. Упор сделан на прагматическую составляющую этого подхода. Указана ее важность для определения принадлежности паремии к тематической рубрике.

Ключевые слова: паремия, когнициция, дискурс, паремииография, паремииология.

The article sums up the existing paremiographic practice. The author outlines the main principles in compiling of the proverbial thesaurus. The new cognitive-discursive approach to the study of this linguistic phenomenon is added in the article. The emphasis is put on the pragmatic component of this approach. Its importance for determining the affiliation of paremia to the definite subject field is described.

Key words: paremia, cognition, discourse, paremiography, paremiology.

Постановка проблеми. Пареміографія – це практична і науково-методична діяльність із відбору, систематизації і фіксації в збірниках і словниках прислів'їв, приказок та інших паремій за алфавітним або тематичним принципом. Вітчизняна пареміографічна практика налічує не одну сотню років і сама цілком може бути об'єктом наукового дослідження. Будь-яка збірка прислів'їв і приказок – це не тільки джерело життєвої мудрості, а й результат роботи кількох поколінь учених, що збирали справжні шедеври народного слова. При цьому збирачів прислів'їв і приказок цікавили різні аспекти форми, семантики і функціонування паремій: регіон поширення та відображення в текстах паремій діалек-

тних особливостей мови, частотність уживання тих чи інших народних афоризмів, наявність регіональних варіантів у вживанні паремій, тематичне угруповання прислів'їв, приказок і багато іншого. Особливою проблемою сучасної пареміографії є створення паремійного мінімуму, позначена ще в працях Г. Пермякова, яка отримала активний розвиток у роботі творчої групи сучасних учених під керівництвом В. Мокієнка. Ще однією цариною досліджень є порівняльне вивчення інваріантного складника паремійного мінімуму людства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В останнє десятиліття відзначається особливий інтерес дослідників до складання збірників,

що включають паремії різних народів, наприклад, «Мудрість народна – мудрість міжнародна. Прислів'я, приказки, крилаті вислови та мовні звороти дванадцятьма мовами» А. Жовківського та ін., «Російсько-німецький словник прислів'їв із європейськими відповідниками» Х. Вальтера і В. Мокієнка, «Російсько-слов'янський словник прислів'їв з англійськими відповідностями» М. Котової, «7000 золотих прислів'їв і приказок» С. Ковальнової, «Словник прислів'їв на 8 мовах» Д. Сверчінскої й А. Сверчінського тощо. Такі збірки не тільки знайомлять читача і дослідника з паремійними фондами різних мов, але і дозволяють побачити подібності та відмінності в способі мислення різних народів.

Пареміографічна практика має багату історію, різні етапи якої досить чітко ілюструють зміни статусу паремій як об'єкта філологічного вивчення. Тематичний принцип систематизації паремій спостерігається в збірниках самих різних історичних періодів, але провідним він стає в ХХ столітті, що пов'язано з посиленням ідеологічної функції паремій – авторитетного засобу формування світогляду. Під час складання тематичних груп автори паремійних збірок і словників керуються різними принципами відбору матеріалу, як правило, виходячи з прагнення згрупувати вже наявні в розпорядженні дослідника паремії, самостійно зібрані ним або виявлені в більш ранніх збірках. Рідше спостерігаються спроби охопити всі наявні в друкованих джерелах одиниці конкретної тематичної спрямованості; проблема такого опису полягає не тільки в обсязі й різноманітності матеріалу, але і в неоднозначності інтерпретації сенсу самих паремій, що значною мірою суб'єктивні у формулюванні їх значення, а також у прагматичній «гнучкості» сенсу паремій, які (залежно від контексту висловлювання) можуть транслювати різні (часом навіть взаємовиключні) смисли.

Складність і багатоплановість форми і змісту паремій; різноманіття їх видів, кожен із яких цілком може бути об'єктом самостійного дослідження; мовна, мовленнєва і лінгвокультурна поліфункціональність народних афоризмів – усе це стало причиною звернення філологів до прислів'їв та приказок із найрізноманітнішими дослідницькими завданнями. Так, Л. Савенкова зазначає, що серед основних аспектів вивчення паремій можна виділити чільний із початку ХІХ ст. фольклорний і літературознавчий підходи; власне лінгвістичний (насамперед синтаксичний) підхід, який установився з другої половини ХХ ст., і лінгвокультурологічний підхід, основи якого закла-

дені ще в працях В. Гумбольдта і І. Снегірьова [3, с. 7–10].

Лінгвокультурологічний підхід до вивчення паремій значно розширив наукові уявлення як про семантику, поетику, прагматику, так і про здатність фольклорних міні-текстів висловлювати народну ментальність. Але найбільш повне звучання проблема дослідження ментальних одиниць і структур на матеріалі паремій набуває з активним розвитком на рубежі ХХ – ХХІ ст. когнітивної лінгвістики як масштабного наукового напрямку і когнітивної пареміології як напрямку загальної когнітивної наукової парадигми [1, с. 43–49]. Серед провідних завдань когнітивної пареміології – розроблення проблеми репрезентації ментальних одиниць і структур за допомогою різних паремійних жанрів. Під час звернення до цієї проблеми дослідження базовою одиницею аналізу є, як правило, тематична група паремій, оскільки саме в складі тематичної групи найбільш чітко проявляються як системні, так і індивідуальні властивості й характеристики семантичної структури паремій – репрезентаторів тих чи інших ментальних одиниць.

Постановка завдання. У цьому аспекті дослідження нам би хотілося зупинитися на низці проблем, що виникають під час когнітивно-прагматичного аналізу тематичних груп паремій. Завдання когнітивного аналізу паремій досить великі, тому варто уточнити, що в такому разі під основним дослідницьким завданням розуміється встановлення структури когнітивної моделі паремії і визначення особливостей репрезентації окремих слотів фрейму в конкретних міні-текстах. Такий аналіз проводиться на матеріалі тематичних груп саме через те, що прислів'я, які входять до групи, як правило, базуються на однофреймових моделях (при цьому виключення виявляються не менш інформативними, особливо в плані демонстрації процесів когнітивної інтеграції). Завдання сучасного когнітивно-прагматичного опису аналізу паремій, що є актуалізованими у зв'язку із загальною тенденцією антропоцентричного підходу до мови, сприяють виділенню додаткових проблем пареміографії, зумовлених самим предметом лінгвокогнітивного опису паремій як культурно-значущих текстів. Одна з найбільш очевидних проблем, що виникають у зв'язку з розвитком цього міждисциплінарного підходу, – проблема тематичного угруповання паремій. Незважаючи на гадану очевидність питання про тематичну віднесеність паремій, навіть без поглиблення в когнітивний аспект дослідження, безпосередньо в процесі інтерпретації значення прислів'їв

ми стикаємося з безліччю суперечливих моментів у віднесенні тієї чи іншої пари до певної тематичної групи..

Виклад основного матеріалу. Зазначається це явище як у старих збірниках (найбільш яскравий приклад тому – збірка В. Даля, в якій одні й ті ж одиниці можуть виявлятися в складі різних тематичних груп або(навіть без фактичного «роздвоювання») мислитися як такі, що належать до суміжних груп), так і в сучасних виданнях. Причин тому кілька:

– прислів'я – це поліконцептуальні одиниці, смислова структура яких пов'язана не з одним ключовим концептом (як, наприклад, у фразеологізмів), а відразу з декількома, причому ієрархія й актуалізація цих концептів безпосередньо залежить від дискурсивних установок;

– в основі умовиводу, вираженого в прислів'ї, лежить фреймова структура, що задає ситуативне смислове ядро висловлювання, а фрейм, як відомо, є складно структурованою ментальною одиницею, окремі рівні якої активно вступають в інтегративні зв'язки з іншими одиницями і структурними елементами [2, с.85];

– прагматична значущість паремій, яка складається з оцінки ситуації, що характеризують у прислів'ї, може істотно змінювати сенс вираження навіть у межах аналогічних контекстів, оскільки вона враховує абсолютно всі дискурсивні критерії, що впливають на сприйняття паремії [4, с. 326].

Таким чином, смислова поліфонія паремій, зумовлена складністю когнітивної структури, створює безліч позицій для об'єднання паремій у тематичні групи, вибір кожної конкретної позиції залежить від поставлених завдань дослідження. Для аналізу взаємодії способу репрезентації когнітем у межах смислової структури паремії і прагматичної функції народного афоризму найбільш слухними є об'єднання в тематичну групу прислів'їв, що базуються на ідентичних й антитетичних концептуальних зв'язках, відображених у когнітивній структурі. Спосіб репрезентації когнітем у контексті смислової структури паремії – це визначення полярності щодо конкретних концептів, фреймів або окремим слотів фрейму, сценаріїв і схем, що визначається наслідком певної прагматичної установки. Прагматична установка прочитання сенсу паремії визначається взаємодією його компонентів: 1) дидактичного складника (характер соціокультурної функції паремії: сакральна, релігійно-побутова, моралізуюча, естетична, когнітивно-установча і т. д.); 2) дискурсивної основи висловлювання (паремія – продукт дискурсу як мовлення, що проходить у певних комунікативних межах, які визначаються характером та цілями спілкування).

Перший складник буде впливати на когнітивну модель висловлювання, а другий – на відбір лексичних маркерів когнітивно-прагматичної ситуації і форм мовної виразності, що визначають зв'язок гри слів і виробництва нових смислів. При цьому тематична приналежність паремії визначається за першим складником прагматичної установки висловлювання, а не за складом лексичних маркерів і способами мовної взаємодії. Наприклад, для визначення тематичної приналежності прислів'їв *As you make your bed, so must you lie on it. As a man sows, so shall he reap. As you brew, so must you drink. As you brew, so you will bake. As a man lives, so shall he die. As a tree falls, so shall it lie. Curses like chickens come home to roost. He who mischief hatches, mischief catches. As the call, so the echo. Who breaks, pays. An honest man's word is as good as his bond* провідною є здатність репрезентувати за допомогою взаємодії когнітем «Причина» і «Наслідок» відповідну концептуальну антитезу, що узгоджується з прагматичною настановою висловлювання, яка виражається у формуванні свідомості носія мови цілісного когнітивного уявлення про причинно-наслідкові зв'язки абстрактних категорій через взаємодію категорій предметних. Дискурсивний складник прагматичної установки висловлювання впливає на відбір лексичних маркерів, які безпосередньо (через пряме лексичне значення) формують образний план прислів'я.

Наявність у цього прислів'я варіантної парадигми підтверджує некоректність визначення тематичної приналежності паремії опорними лексемами. При цьому лексичні маркери сприяють реалізації етноспецифічної функції паремії, що вказує на національно значимі реалії, які стали основою для метафоризації образу, який і заповнює відповідну когнітивну структуру висловлювання. Порівняйте, наприклад, *Как постелешь, так и постишь. Посеешь лукошко, так и пожнешь немножко. Что посеешь, то и пожнешь. Сам заварил кашу, сам и расхлебывай. Не рой другому яму – сам в нее попадешь. Не плюй в колодец-пригодится воды напиться. Как аукнется, так и откликнется. Что припасешь, то и сосешь. Куда дерево клонилось, туда и повалилось. Человек – хозяин своего слова. Jak sobie pościelesz, tak się wyśpisz. Słowo się rzekło, kobyłka u płota.*

Тематична група паремій, як і видова тематична парадигма, є об'єднанням, заснованим на когнітивній спільності висловлювань. Основний

тематичний вектор у ній визначається лексичними маркерами – когнітемами, які формують смислову модель паремії. У більшості збірників паремій (як сучасних, так і виданих у минулих століттях) тематичний принцип, яким керувалися збирачі народних афоризмів, досить далекий від принципу когнітивного. Водночас низка видань, зокрема збірник «Прислів'я російського народу» В. Даля, інтуїтивно підпорядковується цьому принципу, нерідко ігноруючи очевидне лексичне домінування на користь філософського підтексту висловлювання, що більш точно «виводить» прислів'я, приказку чи загадку в її тематичне русло. Труднощі, пов'язані з визначенням складу тематичної групи паремій, не обмежуються удаваним домінуванням лексичної семантики основних маркерів над глибинним змістом висловлювання. Можна виділити низку моментів, що вимагають додаткового розгляду й уточнення окремих сторін смислового плану паремії.

Певні труднощі з описом тематичної парадигми паремій можуть виникнути також унаслідок неоднорідності її внутрішньої структури. Як правило, під час найближчого розгляду паремії всередині групи утворюють підгрупи, які характеризуються подібністю когнітивних моделей, в основі яких або знаходяться загальні когнітеми, або встановлюються подібні інтеграційні зв'язки між окремими когнітивними компонентами структури. Наприклад, прислів'я, приказки тематичної групи «Задоволеність життям» можна поділити на такі підгрупи:

– задоволеність – реальне – нереальне: *A bird in the hand is worth two in the bush. A gift in the hand is better than two prophecies. A pound in the purse is worth two in the book. Better an egg today, than a hen tomorrow. A living dog (ass, donkey) is better than a dead lion. Better go to heaven in rags than to hell in embroidery. I will not change a cottage in possession for a kingdom in reversion. Half a loaf is better than no bread. Better a small fish than an empty dish. Better a lean jade than an empty halter. Better one-eyed than stone-blind. Catch not at the shadow and lose the substance. Не сули журавля в небо, а дай синицю в руки. Лучшее голубь в тарелке, чем глухарь на току. Живой пес лучше мертвого льва. Lepszy wróbel w garści niż gołąb (kanarek) na dachu. Lepszy wróbel w ręku niż sokół na sęku. Lepszy rydz niż nic;*

– задоволеність – добре – краще: *Go farther and fare worse. Лучшее – враг хорошего;*

– задоволеність – достатнє – недостатнє: *Enjoy the present. От добра не ищут. Ciesz sie chwil;*

– задоволеність – старе – нове: *Don't throw away the dirty water till you have the clean. Cast not*

out /the/ foul water till you bring /in the/ clean. Cast not out the foul water till you have clean. Don't throw away old shoes till you've got new one. Don't throw away your dirty water until you get clean. Don't throw away your old shoes before you get new ones. Don't throw out your dirty water before you get in fresh;

– задоволеність – вибір – його відсутність: *Among the blind the one-eyed man is a king. In the country of the blind the one-eyed is king. There is small choice in rotten apples. Any port in a storm. На безрыбье и рак рыба. На безлюдье и Фома дворянин. Съешь морковку, когда яблока нет. Кривой среди слепых – король. В темноте и гнилушка светится. Dobra psu i mucha. Na bezrybiu i rak ryba;*

– задоволеність – об'єктивне ставлення до своїх можливостей: *To cut your coat according to your cloth. Stretch your legs according to the coverlet. Put your hand no further than your sleeve will reach. They that have got good store of butter may lay it thick on their bread. По одежке протягивай ножки. По приходу держи и расход. Не так живи, как хочется, а так, как можется.*

Усі вищезазначені паремії належать до групи «Задоволеність життям» за першим складником прагматичної установки висловлювання (когнітивно-установчою); провідною є здатність паремій репрезентувати за допомогою взаємодії когнітема «задоволеність – незадоволеність життям» відповідну концептуальну антитезу, що узгоджується з прагматичною настановою висловлювання, яка виражається у формуванні свідомості носія мови цілісного когнітивного уявлення про відношення до життя через взаємодію категорій предметних (Не варто нехтувати реальними речами, перспективами задля нереальних. Не позбувайся того, що маєш, доки не знайдеш кращого. Будь задоволеним тим, що маєш. Маєш задовольнятися малим).

Висновки. Сучасні збірники загадок і прикмет здебільшого йдуть традиційним принципам опису паремій, залишаючи основним своїм завданням систематизацію та тлумачення паремійних одиниць, актуальних для сучасного носія мови. Створювані збірники нерідко носять енциклопедично-інформативний характер у спробі привернути увагу читача до афористичного фонду фольклору. До початку XXI століття чітко окреслилася проблема відсутності в пареміографічній практиці словників прислів'їв, прикмет і приказок, що охоплюють весь масив матеріалу з уточненою паспортизацією і відповідають завданням сучасних досліджень.

Таким чином, когнітивно-дискурсивний опис паремій, що враховує весь спектр категоріальних

семантичних ознак, дозволяє істотно розширити традиційний підхід до тематичного угруповання, що дозволить вирішити низку різних завдань сучасної когнітивної пареміології й пареміографії. Слід зазначити і той факт, що когнітивно-прагма-

тичний підхід до вивчення тематичного об'єднання паремій може сприяти створенню збірок, які максимально повно й адекватно ілюструють провідні особливості національного мовного мислення у всій його багатоаспектності й полярності оцінок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алефиренко Н. Фразеология в свете современных лингвистических парадигм: Монография. Москва: Элпис, 2008(1). 271 с.
2. Алефиренко Н. Фразеология и когнитивистика в аспекте лингвистического постмодернизма. Белгород: Изд-во БелГУ, 2008 (2). 152 с.
3. Савенкова Л. Русская паремология: семантический и лингво-культурологический аспекты. Ростов-на-Дону: Изд-во Ростовского университета, 2002. 239 с.
4. Семененко Н. Когнитивно-прагматическая парадигма паремнологической семантики: дис. ... доктора филол. наук по специальности 10.02.04 русский язык. Белгород, 2012. 417 с.

УДК 81.00; 811.161

К ВОПРОСУ ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМЫ ВАРИАТИВНОСТИ В ЯЗЫКОЗНАНИИ

TO THE ISSUE OF SETTING THE PROBLEM OF VARIABILITY IN LINGUISTICS

Ширинова Изаура Физули кызы,
*докторант кафедры грамматики английского языка
Азербайджанского университета языков*

В статье рассматривается характер различий в языковых единицах и формы их проявления. Рассмотрена вариативность и вариантность языковых единиц, связанных с различными частями языковой системы, и история исследования таких вопросов. Исследование показало, что во всех ярусах языка изменчивость возможна. Вариативность на синтаксическом уровне исследуется на основе предложения. С этой целью определяются типы простых предложений по коммуникативным характеристикам, для связи и рассматривается вариативность их интонаций.

Ключевые слова: языкознание, языковая единица, предложение, вариативность, вариативность интонаций в предложении.

У статті розглядається характер відмінностей у мовних одиницях і форми їх прояву. Розглянуто варіативність і варіантність мовних одиниць, пов'язаних із різними частинами мовної системи, й історію дослідження таких питань. Дослідження показало, що у всіх ярусах мови мінливість можлива. Варіативність на синтаксичному рівні досліджується на основі пропозиції. Із цією метою визначаються типи простих пропозицій за комунікативними характеристиками, для зв'язку розглядається варіативність інтонацій.

Ключові слова: мовознавство, мовна одиниця, пропозиція, варіативність, варіативність інтонацій в пропозиції.

The article reviews the nature of the differences in linguistic units and the forms of their manifestation. The article looks into the variability and variance of linguistic units associated with different parts of the linguistic system and the history of research on these issues. The study showed that variability is possible in all tiers of the language. Variability at the syntactic level is investigated on the basis of a sentence. For this purpose, the types of simple sentences are identified as per the communicative characteristics, and the variability of their intonations is considered.

Key words: linguistics, language unit, sentence, variability, variability of intonations in the sentence.

Постановка проблемы. Наличие и использование одинаковых языковых единиц в рамках функциональности языка различными языковыми обозначениями является одним из наиболее часто наблюдаемых явлений в языке. В данном

случае используется термин вариативности, вариантности. Изучение характеристик вариативности на разных уровнях языка имеет особое значение, поэтому важно прояснить способы подходов к ней на каждом из этих уровней.

Введение. Термины «вариативность», «вариантность», а также произошедшие от них слова «вариант» и «инвариант» являются межпредметными терминами; они характеризуют наличие и функционирование, а также структуру различных сфер и объектов реальной действительности. Впервые эти термины нашли применение в языкознании в разделе фонетики. Термины «вариант» и «инвариант» впервые были использованы в трудах представителей Пражской языковой школы в исследовании проблем в фонологии. Внимание исследователей здесь привлекли особенности изменения звуков (в зависимости от их положения и окружения). Впоследствии на различных ярусах языка были рассмотрены различные проблемы аспектов вариативности инварианта и варианта. В настоящее время в лингвистике широко применяется термин «инвариативность», который стал применяться в исследованиях, связанных с языковыми единицами и их функционированием.

Вариативность в языке. Говоря о формах языка, следует отметить, что один и тот же смысл можно выразить или реализовывать в различных вариантах. Точно также мы можем выделить различные смыслы одной и той же модели или одного и того же типа. Именно это и составляет вариативность в языке.

Функциональная единица не является в среднем ни просто совокупностью вариантов, ни производным от языковых единиц. Функциональная единица есть нечто среднее на другом уровне, то есть на уровне, относящемся к языковому; данный уровень может характеризоваться как однородный или целостностный факт. Для единицы появляется возможность реализовываться в своих вариантах, воплощаться в них и представлять эти варианты единым целым; соответственно, единицы выражают эти смыслы. Тем самым они отличаются друг от друга, при реализации они уточняют свое окружение и конкретные моменты [1, с. 141].

В научной литературе вариативность или вариантность используется в двух смыслах. В первом смысле вариативность понимается как возможность выражения в процессе эволюции различными языковыми средствами сходных или одинаковых явлений различными языковыми средствами. В данном случае любое изменение в языке, модификация, разнообразие охватываются понятием «вариативность» и «вариантность». Требуется их противопоставление, в итоге в наличии остается лишь вариант и не остается необходимости в инварианте. Во втором смысле вариативность характеризует наличие языковых

единиц и их функциональность в синхронном плане. В этом случае понятие вариативности реализуется на фоне неизменного понятия инварианта и термин «вариант» составляет единство с термином «инвариант».

Вариативность, как уже отмечалось, была исследована впервые в фонологии, впоследствии стала применяться в других сферах языка. Стали создаваться пары в рамках оппозиции «вариант-инвариант» для языковых единиц. Эти пары могли противопоставляться друг другу. К примеру, морфема-морф (алломорф) фонема-фон (аллофон), лексема-лекс (аллолекс), и так далее. Первые члены этих пар составляли инвариантные единицы, а вторые – варианты. Разделение единиц с точки зрения вариативности, активность на различных уровнях, их изоморфность привлекают внимание исследователей [3, с. 32].

Термины «вариативность», «вариант» в языкознании стали применяться еще до термина «инвариант». Это подтверждает и объяснение, которое присутствует в первом смысле данного понятия. Отличие одной и той же языковой единицы и изоморфность стали считаться вариативностью, а формы, которые по определенному признаку отличаются друг от друга, стали называться вариантами. Например, можно показать, что вместо точки во фразе можно использовать координаты Декарта и Афина, в таком случае их место в пространстве не меняется, но создается вариативность в выражении координат. Можно здесь показать такие единицы, как средства измерения расстояния между двумя пунктами. К примеру, это сантиметр, миллиметр, метр, километр или же применяемые на территории некоторых стран дерево, посох, пядь и проч. Форма или вариант средств измерения не меняет расстояние, однако создаёт вариативность в системе измерения единицы, выражающей расстояние.

Одно и то же слово можно написать различными способами, то есть различной графикой, принятой в азербайджанском языке в разные времена. Известно, что в азербайджанском языке применялись в разное время арабская, латинская, кириллическая графика. К примеру, указанными способами можно написать слово «яблоко», но это не пока не оказывает никакого влияния на смысл данного слова. Просто здесь возникает графическая вариативность. Вместе с тем есть вариативность языковой единицы, то есть в смысле слова. К примеру, носитель талышского языка при произношении буквы «й» на азербайджанском языке испытывает определенные трудности в фонетическом плане, то есть в произношении.

В это время проявляются особенности артикуляции, свойственные талышскому языку, и происходят какие-то пограничные изменения. «U» и «ü» совпадают и создают какой-то промежуточный звуковой вариант.

На лезгинском языке носитель его при произнесении согласного «q» поневоле переносит этот звук на горловой уровень до уровня «ğ». Данная фонема может произноситься как нечто среднее между «q» и «ğ». Эта фонема не может быть однозначно отнесена к какой-либо из указанных фонем. Или же еще пример. Носители азербайджанского языка неопределенный артикль в английском языке могут заменять гласным «ə» азербайджанского языка. Определенный же артикль «the» может произноситься как «z». В этих случаях происходит фонологическая вариативность, отмеченные события свидетельствуют о интерференции, о том как влияет система одного языка или особенностей на особенности системы другого языка.

Вариативность не происходит во время произнесения носителем одного языка слов другого языка. Есть особенности в каждой языковой системе, которые определяют изменение языковой единицы одного языка или, если говорить научным языком, определяют вариативность. Вариативность, являясь возможностью постоянного изменения, есть одна из основных особенностей естественного языка. В историческом плане вариативностью языка есть следствие языковой эволюции, взаимосвязей различных языков и диалектов, а также многочисленных и разнообразных внутрисистемных факторов. Причины вариативности также исходят из внутренней системы языка и конкретных социально-исторических форм существования самого языка.

Проблема вариативности имеет место на всех ярусах языка. Как уже подчеркивалось, вариативность в языке определяется как внутренними, так и внешними факторами. Под влиянием внешних воздействий речь меняется; в этом плане можно говорить о социологическом аспекте языка, то есть социолингвистике. Среди внешних факторов можно назвать недостаточность норм модификации, отсутствие в словарях нормативных показателей требуемых вариантов, а также отсутствие в учебниках соответствующих правил, связанных с вариативностью языковых единиц и их развитием.

К внутренним факторам, оказывающим существенное влияние на процесс вариативности, следует отнести также морфологическую структуру слова, характер морфем, синтаксическое

положение слова в предложении, семантические и стилистические показатели. Перечисленные факторы характеризуются особенностями воздействия вариативности грамматических вариантов определенного языка [3]. Понятие вариативности используется в любом языке как понятие изменчивости или модификации. Здесь это является следствием эволюции языка и синхронного наличия языковых единиц и их развития.

Ещё одна группа исследователей, к примеру, А. Травкина, Д. Шахбагова считают, что вышеуказанные термины следует считать одинаковыми. Используют термин «вариативность» для определения отношения к последствиям этого процесса. Несмотря на то, что анализируемые термины близки друг другу, считается, что термин вариативности может быть использован и в более широком смысле. Термин «вариативность» может характеризовать варианты языковых систем [4, с. 10].

На сегодняшний день нет общей типологии, на основании которой можно было бы однозначно построить теорию вариантов слов, которая была бы однозначно принята всеми и основывалась на определённых критериях. Языковеды предлагают различные виды типологии, основываясь на тех или иных факторах и доводах, выдвигая идею типологизации вариативности слов.

В целом, для синтагм английского языка характерно постепенное равномерное снижение тона, начиная с первого ударного слога и до самого последнего.

Прикладные аспекты вариативности. Особый интерес к вариативности языковых средств объясняется тем, что это дает возможность полного и основательного изучения этого феномена для определения законов и принципов развития диахронии в языке, а также правильного понимания здесь синхронической функциональности. Несмотря на многочисленность исследовательских работ по вариативности, нет единого мнения относительно природы данного явления, на данный момент имеется множество подходов к ней. Как уже отмечалось, впервые теория вариативности была выдвинута представителями Пражской школы в двадцатых годах XX века, а также со стороны Бодуэна де Куртене в 1960 году. Теоретические вопросы вариативности на морфологическом уровне были рассмотрены Н. Трубецким в произведении «Основы фонологии».

Среди зарубежных исследователей К. Горбачевич, Т. Ломтев, О. Москальская, Р. Рогожникова считают, что определение вариативно-

сти на первом этапе связано с различиями в структурной форме, другая группа лингвистов (В. Виноградов, З. Попова, И. Распопов, Н. Семенов, А. Смирницкий, М. Степанова, И.Б. Хлебникова и другие) отмечает, что вариативность следует выделять как в плане содержания, так и в плане выражения.

Третья группа ученых (Е. Белявская, И. Жилин, В. Кодухов, М. Маковский, Н. Авдиенко и др.) считает, что явление вариативности, то есть возможность изменчивости, происходит не только согласно общим формальным или семантическим признакам, но также благодаря каждому из основных признаков языковых единиц.

Исследование событий вариативности реализуется в различных аспектах. К примеру, в общем языкознании есть понятия онтологии вариативности, вариант, инвариант, типы и виды вариативности, факторы вариативности, границы вариативности и так далее. Явление вариативности исследуется с точки зрения ряда ракурсов: с точки зрения культуры речи, куда входит нормативность-ненормативность речи; с точки зрения истории языка, то есть процесса эволюционного развития языковых единиц; с точки зрения стиля, то есть параллельной реализации средств выражения в различных коммуникативных средствах; с точки зрения социолингвистики, то есть стратификационные варианты и их территориальная реализация, иными словами, реализация вариантов с точки зрения диастратных и диатопных разновидностей.

Поскольку в английском языке имеются различные варианты звучания фонем и их достаточно много, можно считать, что уровень развития и состояние данного языка достаточно высокие. Единственная проблема, которая возникает при межкультурном диалоге у любого языка – это необходимость выявления своеобразных фонологических, грамматических и лексических особенностей у каждого варианта.

В лингвистике проблема вариативности может выступать в следующих случаях: а) при изучении механизма языка, его структуры, что помогает определиться с вариативностью-инвариативностью; б) при изучении процесса функционирования языка и перехода от языка к речи; в) в момент исследования внутриязыковых факторов изменения и развития языка (то есть перехода вариативности и вариантов в новые языковые единицы); г) с целью (при необходимости) объяснения различных форм одинаковых языковых единиц, сформировавшихся под влиянием различных факторов; д) при социолингвистическом исследо-

вании вариативности норм, а также при использовании различных форм языковых единиц с целью выявления их экспрессивных, стилистических и нормосозидающих качеств [2, с. 33].

Структурно-синтаксическое и интонационное исследование различных языковых типов и видов предложения в языке началось примерно с тридцатых годов XX столетия.

Исследование интонации в предложении на первом этапе было больше связано с преподаванием языка. На последующих этапах исследование языковой интонации рассматривалось, наряду с лингвистами, психологами, физиками и представителями других научных сфер. До последнего времени исследования, проводимые в данной сфере, были больше связаны с рассмотрением интонационных структур коммуникативных типов предложений, причём с формальной стороны. В этом отношении было уже недостаточным исследование семантического смысла в целом лишь на уровне структурно-синтаксического разбора коммуникативных типов и производных видов предложений.

На основе исследования коммуникативной функции интонации в каком-либо предложении в определённых условиях можно определить, каково это предложение: вопросительное, повелительное или же восклицательное. Следовательно, можно сказать, что интонация помогает определить коммуникативные виды предложения. Эти виды охватывают следующие категории: 1) повелительное предложение (повеление, просьба, предупреждение, и прочее); 2) повествовательное предложение (сюда относятся все виды повествовательных предложений); 3) вопросительные предложения (вопросы могут быть общими и особенными, повторяющимися и так далее); 4) восклицательные предложения (то есть сюда относятся все виды данных предложений).

Каждый из отмеченных видов можно подразделить на подвиды. К примеру, повествовательное предложение может делиться на следующие подвиды: а) категорическое повествовательное предложение (выражает решимость). Информация здесь носит абсолютный характер. В таких предложениях есть широкий звуковой диапазон повышающейся или же понижающейся интонации. Например: He `came at `6.; б) повествовательное предложение, выражающее нетерпение, призыв, нетерпимость, возражение. Подобные предложения в основном произносятся возвышающимся, затем понижающимся тоном. Например: She 'sent a 'telegram `last year.; в) не категоричные, то есть поверхностные повествовательные предложе-

ния. Они характеризуют отношение говорящего к событию (как случайному). Для них характерна интонация от понижающейся к возвышающейся, например: I'll wait for him.; д) привлекающие повествовательные предложения. Здесь слушатель стремится понять то, что говорящий выражает не словами, а при помощи других средств, к примеру, интонацией, выразительностью данного предложения. Эти предложения высказываются понижающимся, затем повышающимся тоном или же от среднего уровня интонации к возвышающейся. Например: He is a good boy/probably she is /; е) указательные повествовательные предложения; они выражаются тоном возвышающимся-понижающимся и затем вновь возвышающимся. Подобные предложения способствует тому, что они привлекательны и одновременно оптимистичны. Например: He will return soon.

Для категоричных (выражающих жесткое повеление) повествовательных предложений характерна низкая интонация, хладнокровное, терпеливое отношение, передающееся через мелодичную, понижающуюся интонацию. Например: Yes, I'm tired. Если предложение выражается от понижающейся к повышающейся интонации, то в таком случае здесь выражается вера в себя, надежда. Если же в предложении интонация движется от высокого тона к низкому, то здесь выражается вера в жизнь, любовь к ней, радость и интерес. Например: I'm sure. При использовании же понижающейся интонации здесь налицо выражение протеста. Например: Nobody is sure.

Предложение, выраженное возвышающейся, а затем понижающейся интонацией, свидетельствует о намеке. Если повышающийся-понижающийся тон будет расколот, то это выражает раскаяние, сочувствие, сожаление. Например: 'Mother isn't sure.

Изучение в английском языке простых повествовательных предложений с точки зрения интонационной вариативности строится на структурно-синтаксическом и фоносемантическом уровнях. В отличие от традиционного способа изучения интонационной структуры простого повествовательного предложения в английском языке, изучение причин контекстуально-вариационной изменчивости производной этого коммуникативного типа предложений считается основным нововведением. Кроме того, во многих случаях синтаксическое содержание предложения приводит к его точному выражению посредством изменения элементов интонации.

В 70-е годы прошлого века Ф. Вейселли провел исследование вариаций как в системе фонем,

так и на интонационно-структурных уровнях языка. Д. Юнусов применил проблему изменчивости на уровне синтаксиса и интонации языка и исследовал ее в сравнительном плане на основе материала разносистемных языков.

Английский ученый У. Чейф, рассматривая проблему вариативности, предложил использовать исходящие из различных уровней формальной логики изменчивость вариантов во внешней оболочке слова [5].

Вопрос о конкретном влиянии фонетической и интонационной изменчивости на дифференциацию семантики предложений приводит к изучению фонологии предложения. Никакое предложение в реальном процессе коммуникации не обрабатывается изолированно. В любой момент ситуация выражается в определенной цели и принимает форму адекватной интонации. То есть одна и та же структура предложений никогда не выражается одними и теми же интонационными контурами, в отдельных контекстах она подвержена различной вариативности. Обратите внимание, что, говоря об изменчивости тональности, мы даем некоторую информацию о ее функции. Говорящий должен учитывать, что ему надо использовать тон, подходящий для надлежащего выражения своих эмоций и мыслей в высказываемой речи. На этом этапе выражение однословных слов в разных тонах может обозначать разные значения.

Исследование интонации сложноподчиненных предложений в разносистемных языках указывает, что интонация синтаксической единицы зависит от характера деления ее на синтагмы, значения каждой синтаксической единицы, от смысла и цели сложной синтаксической единицы. Интонация создает вариативность в зависимости от отношения говорящего к тексту, в зависимости от типа значения выражения. Деление сложного синтаксического целого на главную и придаточную части, а также на синтагмы, зависит от полноты выражения компонентов составной синтаксической единицы. Проявляет себя даже точное информационное деление интонации на стыке между главной и придаточной частями, вариативный характер основных высот тонов, тональная слитность синтагм и отсутствие фонетической паузы между компонентами. Синтагматическое деление также может быть выполнено с помощью таких других средств, как нахождение центра значения в синтагме, увеличение интенсивности амплитуды, высота основного тона, длина разделенных слогов, темповый контраст при смычке главной и второстепенных частей предложения и регулярное расширение последних слогов в после-

дующей синтагме. Второй компонент «нового» состава представляет собой составную синтаксическую единицу с союзами и без них. В большинстве сложных синтаксических единиц, включенных в эту группу, наблюдается вариативность.

Замена семантических смысловых глаголов в сложных синтаксических единицах (речь, чувственное восприятие, умственная активность, спрос и предложение, конкретное действие, модальное значение) приводит к смысловой и интонационной изменчивости и вариантам. Варианты смыслов при замене глаголов подтверждают, что такие исследования также связаны с парадигмальным синтаксисом.

Выводы. Изучение интонационной вариативности синтаксиса, предложения и семантики

в современный период показывает, что актуальность этой проблемы возросла более чем когда-либо. В целом, на современном этапе сравнительное исследование фоносемантической изменчивости каждого коммуникативного типа предложения, в том числе простых повествовательных предложений в английском языке, с интонационной изменчивостью в определенном контекстуально-ситуационном контексте, имеет особое лингвистическое значение. В любой момент времени предложение принимает форму адекватной интонации, выраженной для этой цели в определенной ситуации. Одно и то же предложение никогда не выражается одним интонационным контуром в отдельных контекстах. Оно имеет разную степень вариации.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Косериу Э. Введение в общее языкознание. Баку: Мутарджим, 2006. 252 с.
2. Солнцев В. Вариативность как общее свойство языковой системы // Вопросы языкознания. Москва: 1984, № 2, С. 31–42
3. Велиева Н. Вариативность в разносистемных языках. БГУ, научный журнал, серия «Язык и литература», 2013, С. 5–10.
4. Шахбагова Д. Фонетическая система английского языка в диахронии и синхронии (на материале британского, американского, австралийского вариантов английского языка), Москва, Изд-во Фоллис, 1992, 284 с.
5. Чейф Л. Уоллес. Значение и структура языка, Москва: Прогресс, 1975.
6. Юнусов Д. Вариативность сложных синтаксических единиц в разносистемных языках. Баку: 2005.

УДК 811.161.2'374+811.111'374

ЛЕКСИКОГРАФІЧНИЙ, ПОНЯТТЄВИЙ ТА ОБРАЗНО-МЕТАФОРІЧНИЙ СКЛАДНИК ЗРАДИ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

LEXICOGRAPHICAL, CONCEPTUAL AND INDICATIVE-METAPHORICAL CONSTITUENT OF BETRAYAL IN UKRAINIAN AND ENGLISH LANGUAGES

Ясногурська Л.М.,

*старший викладач кафедри іноземних мов
Рівненського державного гуманітарного університету*

У статті досліджуються лексикографічний, поняттєвий та образно-метафорічний підходи до мови, що передбачає виявлення різних типів мовних одиниць. Саме такі одиниці об'єктивують уявлення українського та англійського народів про державну зраду. З іншого боку, існує велика група слів та зворотів, що мають універсальний характер для людства в цілому, за допомогою мовних одиниць такого типу об'єктивується поняття про зраду в українській та англійській мовах. Підкреслюється, що провідними напрямками, які концептуалізують зраду в метафорічному сенсі є речоморфний, артефактний, акціональний та перцептивний, менш поширеним є уявлення про зраду через зв'язок із рослинами і тваринами. Такий підхід дав змогу виявити напрями когнітивно-метафорічного моделювання зради в українських та англійських корпусах і текстах різної онтологічної, аксіологічної та жанрової належності.

Ключові слова: концепт, ЗРАДА, дискурс, метафора, концептуальна структура.

В статье исследуются лексикографический, понятийный и образно-метафорический подходы к языку, что предполагает выявление различных типов языковых единиц. Именно такие единицы объективируют представление украинского и английского народов о государственной измене. С другой стороны, существует большая группа слов и оборотов, которые имеют универсальный характер для человечества в целом с помощью языковых единиц

такого типа об'єктивуються поняття об измене в українському і англійському мовних одиницях. Підкреслюється, що ведучими напрямками, які концептуалізують зміну в метафоричному сенсі, є речеморфний, артефактний, акціональний і перцептивний, менш поширеним є представлення об измене, пов'язане з рослинами і тваринами. Такий підхід дозволив виявити напрямки когнітивно-метафоричного моделювання зміни в українських і англійських текстах різної онтологічної, аксіологічної і жанрової належності.

Ключевые слова: концепт, ИЗМЕНА, дискурс, метафора, концептуальна структура.

The article deals with lexicographic, conceptual and figurative-metaphorical approach to language, which involves the identification of different types of language units: on the one hand, words and expressions that, in a concentrated form, convey the specific experience of the people who use this language (own names, cultural and historical realities, common allusions, words with an emotional and appraisal background, which are understood by this ethnos). It is precisely these units that objectify the understanding of the Ukrainian and English peoples about treason (betrayal). On the other hand, there is a large group of words and turns that are universal in nature for mankind as a whole, with the help of linguistic units of this type the notion of treason (betrayal) can be objectified in Ukrainian and English. In the paroemia texts of this group, the norms of behavior are clearly expressed, that is, valuable stereotypes of social interaction of people in certain situations.

The rules of behavior have a prototype character, when in the memory of the ethnos some typical actions are stored in the knowledge as well as expectations of responses and appraisal reactions in relation to those or other circumstances. The article argues that the contrast between different strategies of behavior reveals a difference between moral and utilitarian norms. In the first case, the interests of other people are emphasized, in the second one – the interests of the individual, and within the framework of the thematic group under consideration, such contrast is particularly aggravated, as the common interests of the Motherland and the personal interests of the person are opposed. Homeland is a native country in which a person was born and resided; in modern conditions the term Motherland is connected with the notion of "state". In this case, it covers the social and state system, the system of political relations, culture, spiritual values, peculiarities of language, life, and customs.

Key words: concept, BETRAYAL, discourse, metaphor, conceptual structure.

Постановка проблеми. Упродовж багатьох десятиліть лінгвістів цікавлять питання ролі мови у пізнанні світу, взаємозв'язку мови і культури, мови і мислення, природи етнокультурних цінностей тощо. Наукові розвідки пропонують немало варіантів вирішення проблем у зазначених площинах з урахуванням теоретичних та концептуальних здобутків лінгвокультурології, лінгвоконцептології й міжкультурної комунікації. Ці підходи репрезентують новітні дослідження у галузі культурно-етнічних складників мови, мовної особистості, мовних стереотипів, діалогу і конфлікту культур, ведуться дискусії щодо розмежування мовної та концептуальної картин світу, виокремлення етнічного комунікативного типу мовної особистості тощо. Концепт є об'єктом вивчення у філософії, психології, лінгвістиці, літературознавстві та когнітивістиці. Він є основною одиницею концептології й лінгвокультурології, вирізняється неоднозначністю та суперечливістю витлумачення. У науковій літературі немає загальноприйнятого визначення концепту. Найчастіше концепт розуміють комплексним багатомірним соціопсихологічним та культурно значущим утворенням, що співвідноситься як із колективною, так і з індивідуальною свідомістю й пов'язане зі сферою науки й мистецтва, сферою побуту та соціальним середовищем, у якому перебуває мовленнєвий суб'єкт.

У межах філософської теорії пізнання та відображення дійсності визначення концепту варіюється від широкого (складні ментальні утворення:

думка, знання, віра) до більш вузького (сенси, якими оперує людина в процесі інтеріоризації і які зберігаються у форматі квантів – життя, смерть), тобто у філософському осмисленні концепт трактується згорнутими знаннями людини про світ, складником світогляду, концептуальної картини світу, яка в процесі визначення виражається за допомогою мовних засобів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Н. Панфілова розглядає у зіставному аспекті особливості вербалізації концепту *ЗРАДА/TREACHERY* в українській та англійській мовах, «мотиви» ЗРАДИ в художньому дискурсі дослідила С. Кобута у романах І. Багряного «Сад Гетсиманський» та Дж. Орвелла «1984».

Дослідники не раз зазначали, що існує низка розуміння терміна «концепт». У науковій літературі появу цього терміна пов'язують із творчістю С. Аскольдова. В. Єфремов звертає увагу на той факт, що праці С. Аскольдова були забуті, лише в 90-ті рр. Д. Лихачов звертається до них у відомій праці «Концептосфера російського мови». На думку В. Єфремова, Д. Лихачову властиве лінгвокультурологічне розуміння концепту [3, с. 48]. Д. Лихачов зазначав, що концепт «не тільки підміняє собою значення слова і тим самим знімає розбіжності в розумінні значення слова, він певною мірою і розширює значення, залишаючи можливості для співтворчості, домислювання, для емоційної аури слова» [4, с. 283].

Постановка завдання. У сучасній лінгвістичній парадигмі особливо актуальним є аналіз змісту

різноманітних текстів з урахуванням когнітивних структур, які розкривають специфіку актуалізації досліджуваних концептів. Учені трактують зраду соціальною категорією оцінки нерелевантного результату довірчого процесу, що базується на категорії віри. Такий процес лежить в основі таких бінарних стосунків, як сімейні, партійні, державні, професійні, дружні, соціальні, релігійні, етнічні, расові тощо. Віра детермінує абсолютну передбачуваність результатів довірчого процесу. Тому в разі невідповідності отриманого результату очікуваному й говорять про категорію зради.

Центральними поняттями цієї категорії є добро та зло, які формують стрижень моральної свідомості і навколо яких складаються інші поняття моралі: справедливість, обов'язок, совість, свобода, честь, вірність і т. д. Зміст згаданих понять розвиває й саму мораль, що й визначає актуальність дослідження, оскільки аналіз центральних понять згаданої категорії надасть можливість зрозуміти спосіб мислення та сприйняття навколишньої реальності певним мовним колективом.

Виклад основного матеріалу. Важливу роль під час моделювання концептів відіграє лексикографічна інформація. І. Архипов наголошує: «Що стосується тлумачних словників, то метою незмінно є прагнення відобразити мовлення. Їх не цікавлять розумові сутності, про які ніхто не говорить. Проте вони виявляються корисними в порівняльних дослідженнях, ілюструючи особливості концептуалізації й категоризації конкретними мовами явищ дійсності. (Пор. рос. рука – 1) вся рука і 2) кисть руки і англ. arm – вся рука і hand – кисть руки. О. Кубрякова звертає увагу на те, що категоризація є однією з фундаментальних здатностей когнітивної системи людини: «Здатність класифікувати явища, розподіляти їх за різними класами, розрядами і категоріями свідчить про те, що людина в процесі сприйняття світу судить про ідентичність одних об'єктів іншим, про подібність або відмінність. Категоризація – це головний спосіб надання сприйнятому світу упорядкованого характеру, систематизувати якість спостережуване і побачити в ньому засіб одних явищ на протигагу відмінності інших. Тому важливо спробувати зрозуміти те, на підставі яких критеріїв людина вносить таке судження і розносить побачене, почуте або відчуте по певних угрупованнях» [3, с. 97]. Когнітивісти пропонують п'ять принципів категоризації: 1) принцип прототипності; 2) принцип урахування нестрогості категорій; 3) множинність і різноманітність підстав категоризації; 4) принцип континуальності; 5) принцип градуваності.

Із лексикографічних робіт випливає, що в українській мові наявні синонімічні ряди із доміантами *відступництво, зрада, невірність*. Проте Н. Панфілова висловлює думку про те, що «під час зіставлення лексичних одиниць, які позначають поняття зради у мовах, що порівнюються, наявна асиметрія, зокрема українській лексемі «зрада» в англійській мові відповідає чотири одиниці: *treachery, betrayal, treason, perfidy*. Вони функціонують для позначення ідеї порушення вірності та перекладаються українською одиницею зрада» [5].

Словотвірне гніздо представлене дієсловами *зраджувати / зрадити*, формами дієслова *зраджений, зраджуваний*, іменниками *зрадник* (той, хто зраджує), *зрадець діал.*, *зрадливець рідко*, *зрадця рідко*; – Пор. 1. **відступник**, 1. **перебіжчик**.) [6]; *зрадливиця, зрадниця; зрадливість, зрадництво*; прикметниками *зрадливий, зрадний, зрадницький*; прислівниками *зрадливо, зрадницьки* [6].

У словнику «Словотворчість незалежної України. 1991–2011» подаються такі неологізми: *зрадомовний* «ознака, протилежна до рідномовного, ознака за віднесеністю до того, що названо словосполученням *зрада мови*» (6); *зрадогра* «ослівлення словосполучення *гра зради*» (6); *зрадопасхальний* «ознака того, хто/що зрадив Пасху; ознака, пов'язана зі зрадою Пасхи» (6).

Для багатьох мов типовими є просторові метафори: «Слідуючи гіпотезі про «просторові метафори як результат словотворчості представників різних мовних етноколективів, виведений із інтуїції про закономірності навколишнього світу, прояви якого вони схильні бачити варіантами однієї й тієї ж сутності, зокрема локалізацією різних ступенів абстрактності, тому наділяти, втілювати їх в просторові метафори», і в російській, і в англійській лінгвокультурах можна виділити прошарок образів, метафорично співвіднесених із просторовим віддаленням об'єкта і суб'єкта зради один від одного <...> Крім того, в англійській лінгвокультурі, для якої характерне чітке розмежування «мого» і «чужого» простору, зрада прирівнюється до порушення кордонів: *зрадник «відкриває ворота», робить особистий простір видимим і тому вразливим для стороннього: «Am I, then, so wicked?» she said, without lifting her eyes from the ground. «Can I not be trusted?» «Ah, but, Benedicta, the enemy is strong, and you have a traitor to unbar the gates. Your own heart, poor child, will at last betray you»* [7, с. 173].

Зогляду на існування метафор «ІНФОРМАЦІЯ – ЦЕ ОБ'ЄКТ», а «КОМУНІКАЦІЯ – ЦЕ ПЕРЕДА-

ВАННЯ» існують вербалізації *видавати* (робити відомим що-небудь таємне, приховане; робити на когось донесення тощо).

Імовірно, у словах «перелюбство», «перевертень» префікс пере- має тотивну семантику. «Однією з основних функцій афікса пере- в українській мові, як відомо, є функція кількісної семантики. Метафоризація, на основі якої відбулася вербалізація слова «відщепенець», пов'язана з уявленнями про ЧАСТИНУ – ЦІЛЕ.

Цікаві результати отримані У. Савельєвою [6]: «Асоціативні реакції на номінативну одиницю betrayal:

1) асоціати, пов'язані з емоціями і почуттями: dishonesty (нечестность) 8, disloyalty (нелояльність) 8, lies (ложь) 7, cruelty (жестокость) 6, failure (разрушение) 6, fury (ярость) 6, outrage (произвол) 6, deceit (обман) 5, pain (боль) 5, cheat (обман) 5, disappointment (разочарование) 4, disrespect (неуважение) 4, hurt (причиняють боль) 4, rage (гнев) 4, confidence (доверие) 3, unfaithful (неверный) 3, bad (плохой) 3, danger (опасность) 3, greed (жадность) 2, hate (ненавидеть) 2, lost (потерянный) 2, treachery (предательство) 2, anger (гнев) 1, mean (злой) 1, mistrust (недоверие) 1, sadness (печаль) 1, torture (мучение) 1, unfriendly (недружелюбный) 1, wrong (ошибка) 1, bastard (ублюдок) 1, broken trust (сломанное доверие) 1, confusion (замешательство) 1, cowardly (трусливо) 1, a despicable person (презренный человек) 1, disbelief (недоверие) 1, disgust (внушать отвращение) 1, foolish (глупый) 1, frustration (расстройство) 1, grief (горе) 1, immoral (безнравственный) 1, lonely (одинокий) 1, loss of pride (потеря гордости) 1, loss of loyalty (потеря лояльности) 1, self interest (интерес к себе) 1, shock (удар) 1, suffering (страдание) 1, trust (доверие) 1, unfair (несправедливый) 1, unforgivable (непростительный) 1, vicious (порочный) 1–94;

2) літературні асоціати: «Last of the Mohicans» («Последний из могикан») 2, Judas (Иуда) 2, Lucifer in the «Heavenly History» (Люцифер из «Божественной комедии») 1, Othello (Отелло) 1–4;

3) історичні асоціати: Brutus (Брут) 1;

4) політичні асоціати: a spy (шпион) 3, my government (мое правительство) 2, politicians (политики) 2, traitor (предатель) 2, alliance (союз) 1, treason (измена) 1, war (война) 1–9;

5) символічні асоціати: broken heart (сломанное сердце) 3, pirates (пираты) 2, trapped (пойманный в ловушку) 1–6;

6) асоціати, пов'язані з порушенням вірності в інтимних стосунках: affair (роман) 3, cheating spouse (обман супруга) 3, mistress (любовница) 2,

intrigue (интрига) 2, sexual betrayal (сексуальное предательство) 1–9;

7) індивідуальні асоціати: breaking vows (неверность клятвам) 1, breaking the law (нарушать закон) 1, corrupt (портить) 1, misguided (дезинформированный) 1, punishment (наказание) 1–5».

До поняття «ЗРАДА» і суміжних ціннісних концептів зверталися дослідники в межах лінгвоконцептології, мови традиційного народного фольклору, пареміології та фраземіки. Так, у праці Н. Панфілової представлено результати дослідження «мовних засобів вираження концепту *зрада / treachery* в українській та англійській мовах, зокрема в аспекті поняття державницької зради [5, с. 442]. Авторка доходить висновку про те, що «у розумінні поняття «зради» носіїв української та англійської мов специфічним для останньої є зв'язок державної зради з *монархією*, що відбивається у структурі ключових лексичних одиниць» [5, с. 442]. Дослідниця стверджує, що «в українській мові на позначення такого усвідомлення зрадницької діяльності сформувались стійкі сполучення «зрада національних інтересів» та «зрада (інтересів) українського народу», що активно використовуються у засобах масової інформації...» [5, с. 443].

Державна зрада є одним зі злочинів, який ставить під загрозу територіальну цілісність та недоторканість держави. Можливість вчинення такого злочину виникає з утворенням держави, тому державна зрада (як злочин) має довгу історію. На сучасному етапі розвитку суспільства державна зрада вважається одним з основних злочинів, про що свідчать законодавчі акти різних країн.

Зрада – це єдиний злочин, визначення якого міститься у Конституції США. Вона полягає лише у веденні війни проти Сполучених Штатів, приєднання їх ворогами, наданням їм допомоги і послуг. (ч. 3 ст. III) [5]. Конгрес передбачив покарання за зраду – смертну кару або позбавлення волі строком не менше п'яти років і штрафом у розмірі не менше 10 тисяч доларів, а також позбавлення права займати будь-яку посаду на службі Сполучених Штатів Америки (ст. 2381 Федерального КК). Запропонувавши конституційне визначення зради, Конгрес уніс у нього важливе уточнення: винним у зраді може бути визнано особу, яка вчиняє зазначені дії, будучи зобов'язаною зберігати вірність Сполученим Штатам. Це конституційне положення зазнало значного впливу від поняття зради, закріпленого в англійському Законі про зраду 1352 р. Включення

його в основний закон країни пояснюється тим значенням, яке надавалося боротьбі з найбільш небезпечною антидержавною діяльністю, а також прагненням не допустити можливого використання статуту про зраду, який буде прийнято Конгресом, у боротьбі з політичною опозицією. Як зазначає О. Богданова, батьки-засновники, маючи гіркий досвід боротьби за незалежність, майбутніх зловживань законом про зраду боялися чи не більше за саму зраду Сполученим Штатам [1, с. 5].

Отже, Статут про зраду 1352 року є основним в англійському праві законом щодо питання державної зради. Визначення зради, що міститься у Статуті 1352 року, було досить консервативним. Головним у ньому є захист особистості короля, його найближчих родичів, королівських чиновників. Він не містив положень, які б карали за зраду державі. Однак у середньовічному кримінальному праві поняття про державну зраду (як про особливо тяжкий злочин) вважалося дуже важливим, оскільки такі дії спрямовувались не лише проти короля, але й усього королівства, армії, суспільства. Більшість людей вважали, що під загрозою було щось набагато більше, ніж просто королівський титул. І все ж таки у Статуті 1352 року поняття зради мало вузьке тлумачення [8, с. 11] й отримало номінацію *high treason*. У тому самому Статуті давалося визначення поняттю *petty treason* або *petit treason* (букв. «дрібна зрада») – це зрада

(включаючи вбивство) начальника підлеглим. Таке визначення зради передбачало випадки, коли дружина вбиває чоловіка, священник – свого прелата, слуга – свого господаря або господиню. Причиною того, що такий злочин вважався гіршим, ніж просто вбивство і визначався зрадою, було те, що середньовічне і пост-середньовічне суспільство спиралося на межі, в яких кожна людина мала своє визначене місце. Такі вбивства сприймалися загрозою усій системі.

Висновки. Таким чином, семантичне профілювання концептосфери ЗРАДА містить у собі кілька профілів, наповнення яких здійснюється за допомогою сполучуваності ключового слова із предикатами зради і відповідними ознаками, які приписуються об'єкту. Провідними напрямками, які концептуалізують зраду в метафоричному сенсі є речоморфний, артефактний, акціональний та перцептивний, менш поширеним є уявлення про зраду через зв'язок із рослинами і тваринами. Такий підхід дав змогу виявити напрями когнітивно-метафоричного моделювання зради в українських та англійських корпусах і текстах різної онтологічної, аксіологічної та жанрової належності.

Перспективи подальших розвідок. Перспективи дослідження вбачаємо у вивченні лексикографічного, поняттєвого та образно-метафоричного (або асоціативно-образного) складника концепту ЗРАДА в українській та англійській мовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Богданова Е. Ответственность за преступления против государства в американском криминальном праве. Москва: Наука, 2002. С. 5.
2. Гулямов Р. Государственная измена в средневековой Англии до и после статута 1352 года: автореф. дис. кандидата юридич. наук / Северо-кавказский гуманитарный ин-т. Ставрополь, 2004. 21 с.
3. Ефремов В. Теория концепта и концептуальное пространство. Известия РГПУ им. А.И. Герцена. 2009. № 104. С. 96–106.
4. Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка. Русская словесность. Антология. Москва: Academia, 1997. С.280–287.
5. Панфілова Н.Ю. Зооніми в українській та англійській мовах у лексичному полі концепту зради. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 9. Сучасні тенденції розвитку мов. Випуск 1. Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2006. С. 241–245.
6. Савельева У.А. Архетипическое единство «Предательство-верность» в авторских метафорах (на материале русского и английского языков). *Lingua mobilis*. 2009. № 2 (16). URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/arhetipicheskoe-edinstvo-predatelstvo-vernost-v-avtorskih-metaforah-na-materiale-russkogo-i-angliyskogo-yazykov>.
7. Словник української мови: В 11 т. / Укл.: І.К. Білодід та ін. Київ: Наукова думка, 1970–1980.
8. U. S. Constitution. URL: <http://www.usconstitution.net>.

РОЗДІЛ 10 ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 81'25:355.343.18

ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧІ ОСНОВИ ТЕОРІЇ ВІЙСЬКОВОГО ПЕРЕКЛАДУ TRANSLATION STUDIES CONCEPTUAL FRAMEWORK AS THE BASIS FOR THE THEORY OF MILITARY TRANSLATION

Балабін В.В.,
кандидат філологічних наук, професор,
професор кафедри військового перекладу та
спеціальної мовної підготовки Військового інституту
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Стаття продовжує серію публікацій, що присвячені теорії військового перекладу (далі – ТВП), яка є спеціальною теорією перекладознавства. Автор розглядає деякі перекладознавчі поняття, що лежать в основі поняттєво-категоріального апарату ТВП. Теоретико-методологічну основу ТВП, крім загальнонаукових абстрактних понять наукового дискурсу та концептуальних одиниць філолого-мовознавчого рівня, також формують базові поняття перекладознавства – переклад, перекладач, теорія перекладу, стратегія перекладу, адекватність, еквівалентність, відповідник, одиниця перекладу тощо, які потребують спеціального аналізу в аспекті завдань та сфери функціонування військового перекладу.

Ключові слова: перекладознавство, теорія перекладу, переклад, військовий переклад, теорія військового перекладу.

Стаття продолжает серию публикаций, посвященных теории военного перевода (далее – ТВП), которая является специальной теорией переводоведения. Автор рассматривает некоторые переводоведческие понятия, лежащие в основе понятийно-категориального аппарата ТВП. Теоретико-методологическую основу ТВП, помимо общенаучных абстрактных понятий научного дискурса и концептуальных единиц филолого-языковедческого уровня, формируют фундаментальные понятия переводоведения – перевод, переводчик, теория перевода, стратегия перевода, адекватность, эквивалентность, соответствие, единица перевода и т.д., требующих специального анализа в аспекте задач и сферы функционирования военного перевода.

Ключевые слова: переводоведение, теория перевода, перевод, военный перевод, теория военного перевода.

The article continues a series of publications on the theory of military translation, which is a special branch of translation studies. The author considers some concepts of translation that constitute the theoretical and conceptual framework for the military translation theory. In addition to basic abstract concepts of the scientific discourse and general philological and linguistic conceptual units, the theoretical and methodological grounds for the military translation theory are also formed by the conceptual units of the translation studies – translation, translator, translation theory, translation strategy, adequacy, equivalence, correspondence, translation unit, etc. These fundamental units of the translation studies are subject to research and analysis in the light of tasks and scope of military translation.

Key words: translation studies, translation theory, translation, military translation, theory of military translation.

Постановка проблеми. Стаття продовжує серію публікацій, що присвячені теорії військового перекладу (далі – ТВП) як спеціальної теорії перекладознавства [1-5], оскільки більшість концептуальних категорій і спеціальних одиниць ТВП залишаються науково необґрунтованими та/або термінологічно невизначеними. Теоретико-методологічну основу ТВП, крім загальнонаукових абстрактних понять наукового дискурсу та концептуальних одиниць філолого-мовознавчого рівня, мають також формувати фундаментальні поняття перекладознавства (*переклад, перекладач, теорія перекладу, стратегія перекладу, адекватність, еквівалентність, відповідник, оди-*

ниця перекладу тощо), які потребують спеціального аналізу в аспекті завдань та сфери функціонування військового перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретична проблематика військового перекладу за період із середини ХХ століття була представлена у наукових працях Л.Л. Нелюбіна, Г.М. Стрелковського, О.Д. Швейцера, В.М. Шевчука, В.В. Балабіна, П.А. Матюши, М.Б. Білана, С.Я. Янчука, Б.А. Дзіся, О.В. Юндіної, Л.М. Гончарук, О.Ю. Солодяк, М.К. Гарбовського і Е.М. Мішкурова, О.М. Нікіфорової. Зміст публікацій зазначених авторів було проаналізовано у працях [1, с. 97–99; 2, с. 7–12].

Необхідність розробки ТВП зазначали видатні українські перекладознавці О.І. Чередниченко і В.І. Карабан. «Вже майже нікого не дивують, – пише проф. О.І. Чередниченко, – терміни *юридичний/судовий переклад, медичний переклад, військовий переклад, аудіовізуальний переклад та ін.* Кожна з цих галузей заслуговує на розробку спеціальної (часткової) теорії перекладу» [6, с. 13]. Проф. В.І. Карабан також вважає розвиток ТВП як окремої спеціальної теорії можливим і доцільним, оскільки «цей вид перекладу характеризується своїми значними особливостями у плані як жанрів текстів, так і принципів, закономірностей та труднощів перекладу» [7, с. 31].

Постановка завдання. Метою статті є визначення перекладознавчих основ ТВП, що знаходить свій прояв у коректному розумінні й використанні фундаментальних перекладознавчих понять поняттєво-категоріального апарата ТВП.

Виклад основного матеріалу. На думку проф. О.І. Чередниченка «визначення перекладознавства як окремої галузі філологічної науки сьогодні не викликає сумнівів у більшості науковців, хоча інколи натрапляємо на суперечливі думки про його несамодостатність, відсутність власних методів дослідження або належність до прикладної лінгвістики чи літературної компаративістики. Час давно спростував подібні твердження» [6, с. 13]. Водночас, зазначає проф. Л.М. Алексєєва, «перекладознавство як наука, на відміну від інших лінгвістичних дисциплін, є найменш теоретизованим, оскільки воно завжди займало проміжну позицію між мистецтвом і технологією» [8, с. 85].

Проблематику ТВП успішно досліджують у Військовому інституті Київського національного університету імені Тараса Шевченка, який з 1993 року готує кадрових військових перекладачів для Збройних Сил України [9]. На думку О.М. Нікіфорової, накопичений досвід з теорії, практики і методики викладання військового перекладу потребує систематизації у рамках наукової школи військового перекладу, що зароджується [10].

Стан, проблеми й перспективи розвитку ТВП в Україні ґрунтовно проаналізував відомий український дослідник військового перекладу С.Я. Янчук у праці [11]. Услід за В.І. Карабаном, С.Я. Янчук також стверджує, що «виокремлення ТВП з її власними завданнями, предметом і об'єктом, методологією і методами дослідження є доведеним фактом, і його доцільність уже не викликає сумніву» [11, с. 329]. На жаль, С.Я. Янчук не розкриває жодної одиниці понят-

тєво-категоріального апарата ТВП, що є особливо цінним для обґрунтування цієї спеціальної теорії перекладознавства, оскільки, як зазначає сам автор, «стаття не претендує на доповнення ТВП, а радше є загальним оглядом стану розробленості ТВП в Україні на даний час; спробою осмислення проблем та труднощів, які уповільнюють розвиток ТВП; окресленням можливих шляхів розв'язання наявних проблем та подолання труднощів; намаганням привернути увагу як цивільних, так і військових фахівців до потреб військового перекладу» [11, с. 330].

Проведений аналіз публікацій з проблематики військового перекладу за період із середини ХХ століття засвідчив, що на початок 2014 року термінологічно невизначеними та науково необґрунтованими залишалися практично всі спеціальні поняття (категорії, терміни) ТВП, оскільки «переважна більшість надрукованих праць має дидактично-практичну спрямованість (підручники, посібники, методичні розробки, словники), а виконані дисертаційні дослідження з військового перекладу обмежуються лексико-семантичними, термінологічними, методологічними та лінгвопедагогічними аспектами» [2, с. 9]. Як це не дивно, але більшість спеціальних понять ТВП не розкриті навіть у відомих працях з військового перекладу Л.Л. Нелюбіна [12] й Г.М. Стрелковського [13], які вважаються серед військових перекладачів класичними.

Так, у Тлумачному перекладознавчому словнику Л.Л. Нелюбіна представлено лише шість статей за тематикою ТВП: *військовий переклад* [12, с. 32], *лексичні особливості перекладу військових матеріалів* [12, с. 97], *особливості перекладу військових матеріалів* [12, с. 132–134], *стилістичні особливості перекладу військових матеріалів* [12, с. 212–213], *теорія військового перекладу* [12, с. 220–221], *вимоги до військового перекладача* [12, с. 230–231]. При цьому визначення (дефініція) надана лише одному поняттю із шести – *військовий переклад*.

Подібну картину спостерігаємо й при аналізуванні монографії Г.М. Стрелковського. Попри те, що її Короткий тлумачний словник налічує 101 термін [13, с. 259–263], а Предметний покажчик містить 142 поняття [13, с. 271–272], автор не надає наукового визначення жодній метамовній одиниці категорійного апарата ТВП у форматі логіко-семантичного алгоритму «поняття – термін – визначення».

На наш погляд, ТВП слід досліджувати як складну абстрактну систему на методологічних засадах наукознавства, перекладознавства

та інших філологічних наук у синергії з воєнною наукою й практикою, що дозволить розкрити сутність і специфічні властивості ТВП через теоретичне осмислення українського досвіду військового перекладу.

Оскільки ТВП природно «успадковує» приаманну перекладознавству властивість міждисциплінарності (тісних зв'язків із філологічними, класичними, інтегрованими й суміжними науковими дисциплінами, на які об'єктивно накладається складна специфіка військової діяльності – галузь лінгвістичного забезпечення військ), та з метою уточнення ролі й місця ТВП у системі перекладознавчої науки, при дослідженні проблематики ТВП вважаємо за необхідне, крім загальнонаукових (філософсько-наукознавчих) і філолого-мовознавчих засад перекладознавства, неодмінно досліджувати й вивчати фундаментальні перекладознавчі основи.

Аргументація щодо необхідності наукового обґрунтування ТВП була представлена автором у праці [3], в якій, зокрема, наголошувалося, що «накопичені наукові факти, теоретичні судження й гіпотези з ТВП є розпорошеними, неузгаленими й неупорядкованими в єдину систему, як того вимагає загальноприйнята методологія і практика наукознавства. Практично відсутні термінологічно визначені й систематизовані одиниці поняттєво-категоріального апарата ТВП, що мають розкривати завдання й специфіку службової діяльності військового перекладача та слугувати основою ТВП» [3, с. 181].

Розвиток ТВП вочевидь гальмується відсутністю наукових праць саме фундаментально-методологічного, а не прикладного характеру, оскільки онтологічною основою, своєрідним каркасом ТВП має слугувати власний спеціальний поняттєво-категоріальний апарат – метамова, що дозволяє розкрити сутність, зміст, завдання й специфіку службової діяльності військового перекладача за допомогою термінологічно визначених і упорядкованих одиниць.

Термінологічне визначення базових понять *об'єкт* і *предмет* ТВП було вперше представлено автором у 2016 році [15, с. 104], обґрунтовано у статті [1], де також наведено розгорнуту й коротку (згорнуту) *дефініції* ТВП, визначено й сформульовано *мету* ТВП. Ще десять базових спеціальних одиниць поняттєво-категоріального апарата ТВП було представлено автором у праці [2], а *завдання* – у праці [16]. При цьому, одним із першочергових завдань розвитку ТВП є дослідження *фундаментальних перекладознавчих основ* цієї спеціальної теорії (разом із загальнонауковими, філолого-мовознавчими, міждисциплінарними), що природно корелюється з чотирма типами одиниць категоріального апарата (КА) ТВП (рис. 1).

Оскільки сучасне перекладознавство за своєю природою є міждисциплінарною галуззю знання, «яка містить текстологічні, когнітологічні, культурологічні та соціологічні складові» [14, с. 59], теоретико-методологічну основу ТВП формують такі базові поняття перекладознавчої науки, як *переклад*, *перекладач*, *теорія перекладу*, *стратегія перекладу*, *адекватність*, *еквівалентність*, *відповідник*, *одиниця перекладу* тощо. Ці поняття об'єктивно утворюють абстрактну концептуальну матрицю не тільки для ТВП, а й для всіх інших спеціальних теорій та моделей перекладознавства.

Розробляти наукові засади ТВП можливо лише на основі коректного (однозначного, неспорочливого, узгодженого професійною науковою спільнотою) розуміння й використання цих базових понять перекладознавчої науки. І тут об'єктивно виникає декілька проблемних аспектів, які варто розглянути.

Насамперед наштовхуємося на певні «недоліки», що накопилися у теоретичній перекладознавчій науці: «еклектичний характер перекладознавчих дисциплін, відсутність цілісної теоретичної бази, широту та розмаїття наукової проблематики», «бездумний розвиток» певних

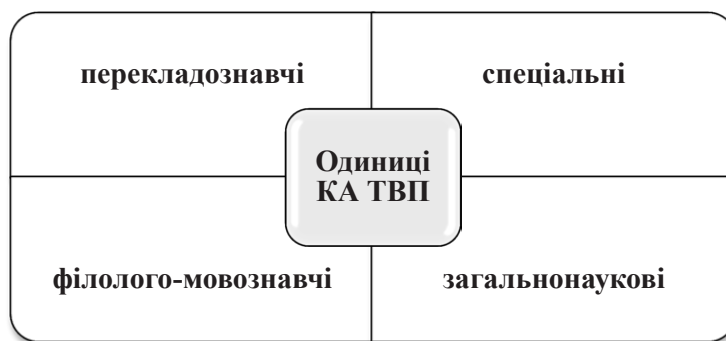

Рис. 1. Типи одиниць категоріального апарата ТВП

напрямків і теорій, що «зводить нанівець досягнення теорії перекладу», відсутність чіткого розмежування наукової проблематики теоретичного та прикладного перекладознавства, «підміна перекладацької значущості наукової роботи значущістю сфери життя, якої стосується переклад», що «призводить до псевдонаукових висновків» [14, с. 54–55].

По-друге, проблематичним у найближчій перспективі виглядає досягнення професійного консенсусу щодо *узгодженого* (не будемо казати *унормованого* або *стандартизованого*) виокремлення й розтлумачення (дефініційного визначення) фундаментальних категоріальних понять перекладознавства (або принаймні загальної теорії перекладу).

На жаль, нині в Україні маємо лише розпорошені глосарії-додатки до монографій, навчальних посібників/підручників з перекладознавчої тематики та всього 27 статей (з понад 1300!) у Лінгвістичній енциклопедії проф. О.О. Селіванової 2011 року видання [17], з яких власне перекладознавчими можна вважати лише 14 [17, с. 839]. Фрагмент тематичного покажчика Лінгвістичної енциклопедії наведено на рис. 2.

Найповніше й лаконічніше свої міркування з приводу метамови і категорійного апарату сучасного перекладознавства висловив О.І. Чередниченко, які у силу їх значущості наведемо без купюр:

«1. Давно назріла потреба в укладанні і публікації українського перекладознавчого словника (енциклопедії), який би узагальнив вітчизняний і світовий досвід термінотворення і терміновживання у цій галузі, що безумовно сприяло б виробленню сталого наукового апарату.

2. Молодим дослідникам у галузі перекладознавства потрібно опанувати увесь попередній

досвід уживання ключових термінів-категорій перед тим, як пропонувати власну термінологію, яка ризикує лишитися виключно претензією на оригінальність. Посилання на наявні тлумачні джерела, так само як і на фундаментальні перекладознавчі праці мають стати обов'язковими у всіх видах дослідницьких робіт.

3. Науковим рецензентам і редакціям спеціалізованих видань вочевидь необхідно посилити вимоги до метамови досліджень, зокрема до користування категорійним апаратом перекладознавства, аби не допустити його руйнування внаслідок невиправданої термінотворчості окремих дослідників» [6, с. 22].

Ще одним проблемним питанням у плані визначення перекладознавчих основ ТВП є наявність термінологічної синонімії – існування декількох варіантів термінів для одного поняття-категорії перекладознавства, що спостерігається як в українській, так і в англійських мовах: *перекладознавство/транслатологія* (*translation studies/science of translation/translatology*; *вихідна мова (ВМ)/мова оригіналу (МО)*; *цільова мова (ЦМ)/мова перекладу (МП)/перекладна мова (ПМ)* тощо. Це проблемне питання можна зняти після видання українського перекладознавчого словника (енциклопедії), на чому наголошує проф. О.І. Чередниченко у п. 1 вище.

Крім того, попри достатню «розробленість» і усталеність проблематики загальної теорії перекладу, не вщухають наукові дискусії щодо визначення, уточнення, унормування навіть таких засадничих перекладознавчих понять, як *переклад*, *теорія перекладу*, *об'єкт і предмет сучасного перекладознавства* [8].

«Переклад – це завжди вибір однієї з можливих відповідностей мовним засобам оригіналу у мові перекладу..., – пише проф. А.С. Десницький. –

(Пе) Перекладознавство

Ампліфікація. Безеквівалентна лексика. Еквівалентність перекладу. Етнолінгвістика. Зіставне мовознавство. Комунікативна лінгвістика, паралінгвістика. Комунікативно-функціональна відповідність (еквівалентність). Лакуна. Машинний (автоматичний) переклад. Міжкультурна комунікація. Мова-посередник. Моделі перекладу. Норми перекладу. Переклад. Перекладацькі лексичні відповідники. Перекладацькі трансформації. Перекладознавство. Прикладна лінгвістика, комп'ютерна лінгвістика. Синхронний переклад. Скопос-теорія перекладу. Соціолінгвістика. Трансфер. Установка перекладу.

Рис. 2. Фрагмент тематичного покажчика Лінгвістичної енциклопедії

Тому теорію перекладу можна розуміти як пояснення критеріїв вибору, а методологію перекладу – як набір практичних рекомендацій: як саме здійснювати цей вибір оптимальним чином в існуючих умовах» [18, с. 8]. Однак сьогодні переклад розглядається не тільки з традиційної, усталеної точки зору, як «процес і результат діяльності перекладача», «один із видів мовної діяльності», «процес передавання тексту або усного мовлення засобами іншої мови», «текст», «процес передавання інформації», «повноцінна інформація», «заміна» [12, с. 137–140], «цілеспрямована діяльність» («purposeful activity») [19], але й як «рефлексія діяльності» [20], «міжцивілізаційна взаємодія» («intercivilizational turn») [21].

Звідси випливає, що ТВП як спеціальна теорія перекладознавчої науки має оперативно враховувати зміни у методологічних та наукових підходах щодо базових одиниць, які складають 3-й перекладознавчий рівень її онтологічної структури, а базові перекладознавчі одиниці поняттєво-категоріального апарата ТВП мають бути ретельно відібрані, уточнені, термінологічно визначені, упорядковані, унормовані та обов'язково засвоєні курсантами-військовими перекладачами,

ад'юнктами й здобувачами на активному репродуктивному рівні («на пам'ять»). Це дозволить не тільки розуміти сутність основних теоретичних понять перекладознавчої науки, а й коректно використовувати їх у дослідницько-пізнавальній діяльності у галузі лінгвістичного забезпечення військ. Відбирати такі одиниці слід на основі відомих і перевічених практикою джерел, як-от підручники і навчальні посібники, енциклопедії й словники, програми вступних іспитів до аспірантури зі спеціальності «10.02.16 перекладознавство».

Висновки. Теоретико-методологічні засади ТВП, крім базових загальнонаукових, філолого-мовознавчих та вузькоспеціальних понять, формують також фундаментальні поняття перекладознавчої науки – *переклад, перекладач, теорія перекладу, стратегія перекладу, адекватність, еквівалентність, відповідник, одиниця перекладу* тощо, які об'єктивно утворюють абстрактну концептуальну матрицю ТВП. Розробляти наукові засади ТВП необхідно на основі коректного (однозначного, несуперечливого, узгодженого професійною науковою спільнотою) розуміння й використання цих засадничих понять перекладознавчої науки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Балабін В.В. Об'єкт і предмет теорії військового перекладу. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. 2017. № 31. Том 3. С. 97–100.
2. Балабін В.В. Теоретико-концептуальні основи військового перекладу. Філологічні трактати. Том 10. № 1, 2018. С. 7–18.
3. Балабін В.В. Необхідність обґрунтування теорії військового перекладу. Актуальні проблеми філологічної науки: сучасні наукові дискусії: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 23-24 березня 2018 р.). Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2018. С. 181–182.
4. Балабін В.В. Об'єкт, предмет і завдання лінгвістичного забезпечення військ. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Перекладознавство та міжкультурна комунікація. Випуск 1. Том 2, 2018. С. 99–102.
5. Balabin Viktor. The concept of the linguistic support for forces. Paradigm of Knowledge. 2(28), 2018. P. 144–154.
6. Чередниченко О.І. Парадигми і категорії сучасного перекладознавства. Переклад – Культура – Ідентичність. Київ, 2017. С. 13–22.
7. Карабан В. Спеціальні теорії перекладу: скільки їх (потрібно)? Наукові записки. Випуск 104 (1). Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 2 ч. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. С. 26–31.
8. Алексеева Л.М. Объект и предмет современного переводоведения. Вестник Пермского университета. Серия: Иностранные языки и литературы. 2008. № 5. С. 85–90.
9. Енциклопедія Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Факультет іноземних мов та військового перекладу. URL: <http://eu.univ.kiev.ua/departments/inozemnykh-mov-ta-viys%60kovogo/> (дата звернення: 20.06.2018).
10. Нікіфорова О.М. Передумови становлення наукової школи військового перекладу в Україні. Лінгвістика XXI століття. 2015. С. 107–120.
11. Янчук С.Я. Теорія військового перекладу в Україні: стан, проблеми, перспективи. Мовні і концептуальні картини світу. Вип. 43(4), 2013. С. 328–335.
12. Нелюбин Л.Л. Толковый переводоведческий словарь. 5-е изд. Москва: Флинта; Наука, 2008. 320 с.
13. Стрелковский Г.М. Теория и практика военного перевода: Немецкий язык. Москва: Воениздат, 1979. 272 с.

14. Денисова С.П. Стан та перспективи перекладознавчих досліджень. Вісник КНЛУ. Серія Філологія. Том 17. № 1. 2014. С. 54–60.
15. Балабін В.В. Концептуальний апарат теорії військового перекладу. Військова освіта і наука: сьогоднішня та майбутня: збірник доповідей XI Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 27 листопада 2015 р.). Київ: ВІКНУ, 2015. С. 95–96.
16. Балабін В.В. Завдання теорії військового перекладу. Філологія і лінгвістика у сучасному суспільстві: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (Хмельницький, 23-24 березня 2018 р.). Херсон: Гельветика, 2018. С. 105–107.
17. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2011. 844 с.
18. Десницький А.С. Современный библейский перевод: теория и методология. Москва: Изд-во ПСТГУ, 2015. 432 с.
19. Christiane Nord. Translating as a purposeful activity: a prospective approach. TEFLIN Journal, Volume 17, Number 2, August 2006. P. 131–143. URL: <http://teflin.org/journal/index.php/journal/article/viewFile/65/254>.
20. Алексеева Л.М. Перевод как рефлексия деятельности. Вестник Пермского университета. Российская и зарубежная филология. №1, 2010. С. 45–51.
21. Anthony Pym (2018): Exorcising Translation: Towards an Intercivilizational Turn. The European Legacy. DOI: 10.1080/10848770.2018.1423784. URL: <https://doi.org/10.1080/10848770.2018.1423784>.

УДК 81'255.4

ГІПОТЕКСТОВИЙ РІВЕНЬ ЖАНРУ КАЗКИ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ СИМВОЛІКИ

HYPOTEXTUAL LEVEL OF FAIRY TALE GENRE: TRANSLATION ANALYSIS OF SYMBOLS

Воловик А.А.,

*аспірант кафедри англійської філології і перекладу
Київського національного лінгвістичного університету*

Статтю присвячено висвітленню особливостей функціонування та перекладу символів народної та літературної казки на гіпотекстовому рівні контексту. За підсумками проведеного перекладознавчого аналізу встановлено, що найсуттєвіше значення в актуалізації символіки казки відіграє лексико-семантичний підрівень. Фонетичний та морфологічний підрівні виконують своєрідну роль у формуванні символіки народної та літературної казки, однак відтворення їхньої специфіки не є першочерговим завданням перекладача, який працює з казковими текстами. Графічний, фразеологічний та синтаксичний підрівні гіпотекстового контексту істотно не впливають на формування символічного контексту казки. Основна мета виразних засобів, що функціонують на вищезазначених підрівнях, полягає в актуалізації образності й експресивності казкового твору.

Ключові слова: переклад, казка, символ, гіпотекстовий рівень контексту, адекватність.

В статье рассмотрены особенности функционирования и перевода символов народной / литературной сказки на гипотекстовом уровне контекста. Основываясь на результатах проведенного исследования, следует заключить, что наиболее существенное значение в актуализации символики сказки имеет лексико-семантический подуровень. Фонетический и морфологический подуровни также исполняют своеобразную роль в формировании символики народной и литературной сказки, но воссоздание их специфики в целевом тексте не является первостепенным заданием переводчика, работающего со сказочными текстами. Графический, фразеологический и синтаксический подуровни гипотекстового контекста существенно не влияют на формирование символического контекста сказки. Основная задача выразительных средств, функционирующих на вышеперечисленных подуровнях, состоит в актуализации образности и экспрессивности сказочного произведения.

Ключевые слова: перевод, сказка, символ, гипотекстовый уровень контекста, адекватность.

The article focuses on the analysis of functioning and translation of fairy tales' symbols on the hypotextual level of context. According to the results of the conducted research, it is possible to conclude that lexico-semantic sublevel plays the most important role in actualization of fairy tales' symbols. Phonetical and morphological sublevels also take their particular part in formation of symbolism of fairy tales. However, their rendering is not one of the essential tasks for the interpreter, who deals with fairy tales' texts. Graphical, phraseological and syntactical sublevels do not influence significantly the formation of the symbolic context of the fairy tale. The main task of the literary devices that function on the abovementioned sublevels is to actualize imagery and expressiveness of the fairy tale text.

Key words: translation, fairy tale, symbol, hypotextual level of context, adequacy.

Постановка проблеми. Вичерпна символічна інтерпретація будь-якого тексту неможлива без аналізу функціональної специфіки символіки на трьох контекстуальних рівнях: гіпотекстовому, текстовому та гіпертекстовому [1, с. 16]. Схему аналізу, яка ґрунтується на дослідженні символіки на трьох рівнях контексту, варто вважати суттєвою для роботи перекладача з текстом казки, оскільки вона уможливує виокремлення інваріантних ознак символів казкового твору, відтворення яких у тексті перекладу (далі – ТП) обов'язкове для досягнення адекватного сприйняття жанру казки цільовою аудиторією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на широкий спектр досліджень, пов'язаних зі специфікою відтворення символів у перекладі, присвячених цьому питанню науково-практичних розвідок небагато, і більшість із них націлена на вивчення особливостей передачі символів окремих художніх текстів на різних контекстуальних рівнях. З-поміж них можна виділити роботи таких дослідників, як О. Андреєва, Н. Верхотурова, Л. Дунаєвська, Т. Казакова, Е. Кларк, В. Кикоть, М. Новикова, К. Панасенко, В. Соколова, Т. Харламова, І. Шама, Ю. Янченко.

Актуальність статті визначається зростанням цікавості до крос-культурного зіставлення архаїчних текстів, зокрема текстів народної казки та похідної від неї літературної (авторської) казки, які поєднують у собі як універсальну символіку, притаманну більшості народів, чиї картини світу побудовані на первісній міфопоетичній традиції, так і специфічну національну символіку, яка є основою національної свідомості окремого етносу. Вивчення символіки текстів казки неможливе без поетапного дослідження різних рівнів контексту. Першим кроком під час аналізу символіки казки є дослідження особливостей її функціонування на гіпотекстовому рівні, який включає в себе такі підрівні, як: фонетичний, графічний, морфологічний, лексико-семантичний, фразеологічний та синтаксичний [1, с. 16].

Постановка завдання. Мета та завдання статті полягають у висвітленні особливостей відтворення символіки гіпотекстового контекстуального рівня казки, а також у визначенні інваріантних маркерів цього контекстуального рівня, які потребують обов'язкового відтворення для досягнення адекватності перекладу цілого тексту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під час аналізу символіки казки на гіпотекстовому контекстуальному рівні насамперед треба зазначити, що кожен із його підрівнів неоднаково впливає на актуалізацію символічного контексту

в межах як народної, так і літературної казки. Так, наприклад, графічний підрівень гіпотекстового контексту зовсім не позначається на актуалізації символіки народної казки, на відміну від літературної, де він має своє, хоч і несуттєве, значення для формування символічної картини світу авторської казки. Така розбіжність пояснюється тим, що народна казка із самого початку її створення побутувала в усній формі, а вже потім була записана в збірниках, тоді як літературна казка створюється автором у письмовому форматі і аргіогі містить індивідуально-авторські вкраплення, серед яких і графічні виділення. Наведемо приклад із казки Р. Кіплінга “How the leopard got his spots”: “*That puzzled the Leopard and the Ethiopian, but they set off to look for the aboriginal Flora, and presently, after ever so many days, they saw a great, high, tall forest full of tree trunks all sclusively speckled and sprottled and spottled, dotted and splashed and slashed and hatched and cross-hatched with shadows (Say that quickly aloud, and you will see how **very** shadowy the forest must have been)*”. [2, с. 35]. В описі лісу, що є символом «чужого» (чарівного) простору, автор використовує прислівник *very*, який він навмисно виділяє курсивом. У такий спосіб письменник наголошує на тому, що ліс є потаємним, прихованим місцем для тих, хто не проживає в ньому, для чужинців. У перекладі це графічне виділення відсутнє [3, с. 41], що негативно впливає на рівноцінне сприйняття символічного наповнення цього фрагмента цільовою аудиторією, однак не впливає на адекватну перцепцію цілого тексту казки. Так, графічний підрівень гіпотекстового контексту, з огляду на його нечастотне використання, не має суттєвого значення для виокремлення інваріантних ознак символіки літературної казки, а тому його відтворення не належить до першочергових завдань перекладача.

Найчастотнішим засобом актуалізації символічного контексту на рівні фонетики є рима. Особливо це стосується англійських народних та літературних казок, в яких використовуються магічні замовляння з ритуалів, що беруть свій початок ще з первісної обрядовості індоєвропейських народів [4, с. 119–122]. Наведемо декілька прикладів:

*So the girl agreed, and then the frog said:
“Stop it with moss and daub it with **clay**,
And then it will carry the water **away**”* [5].

Римування як один із засобів створення магічного замовляння сприяє легкості його сприйняття та запам'ятовування для подальшого втілення в життя. У ТП перекладачу вдається зберегти риму та відтворити образи:

Жаба мовить:

«Мохом і глиною як *обкладеш* –
У решеті воду тоді *донесеи*» [6, с. 54].

Однак, варто зазначити, що перекладач вносить граматичні зміни в ТП, які безпосередньо впливають на відтворення символічного наповнення самого замовляння. Зокрема, у вихідному тексті (далі – ВТ) використовується наказовий спосіб, що виражає облігаторність виконання всіх настанов та збереження послідовності дій у замовлянні; лише в такому разі головний герой зможе досягти бажаних результатів. У ТП перекладач замінює наказовий спосіб умовним, який цілковито нівелює магічну «обов'язковість», виражену у вихідному тексті через слова замовляння, що варто вважати неадекватним перекладацьким рішенням.

Узагальнюючи результати проведеного перекладознавчого аналізу символіки на фонетичному контекстуальному підрівні, можна стверджувати, що римування в магічних замовляннях в англійських казках використовується частіше, ніж в українських, та сприяє радше наділенню висловлювання експресивністю, аніж актуалізацією символічного контексту.

Морфологічний підрівень гіпотекстового контексту відіграє своєрідне значення у формуванні символічного контексту казкових висловлювань. Його специфіка полягає в тому, що морфологічні засоби використовуються як маркери символічного значення, що слугують для перекладача підказкою у відтворенні насамперед оцінності символу. Такими маркерами найчастіше в казках є суфікси зменшено-пестливих слів, наприклад: «Тільки це сказав, аж із того пенька – де не взявся – вилазить такий *маленький дідок, сам зморщений, а борода зелена аж по коліна*» [7, с. 400]. Переклад: “*But no sooner were the words out of his mouth than lo and behold! – a little old man with a bright green beard that reached to his knees climbed up out of the stump*” [8, с. 222]. В українській чарівній казці «Ох!» читач знайомиться з головним героєм іншосвіту *Охом*. Щоб підкреслити «чужість» цього персонажа для світу людей у казці використовуються такі атрибути, як *маленький, зморщений, борода зелена аж по коліна*, а також суфікс *-ок* у слові *дідок*, який характеризує персонажа низького зросту. Суфікс *-ок* належить до суфіксів-градаторів, найчастіше виражає позитивну оцінність і вказує на здрібнілість [9, с. 70]. Залежно від текстового контексту казки цей суфікс здатен виражати негативну оцінність, оскільки головний персонаж виявляється антагоністом. В англійській мові відтворити

українські суфікси за допомогою словникових відповідників неможливо, що зумовлене насамперед аналітичністю мови. Атрибут *little* цілком не покриває негативної оцінності ВТ. Замість суфікса як еквівалент можна залучити контекстуальні відповідники *dwarf* чи *fairy of the mine* [10], які покривають усі поля значення символу іншосвіту та можуть виражати як позитивну, так і негативну оцінку.

Трапляються випадки зловживання морфологічними засобами, зокрема суфіксами, у відтворенні символічного наповнення висловлювання: “*However, all of a sudden she heard as or to knocking low down on the door. She upped and opened it, and what should she see but a small black thing with a long tail*” [5]. У наведеному прикладі знову ж таки зображується персонаж «чужого» простору. Для його опису використовуються атрибути *small, black, with a long tail*, які характеризують героя як створіння іншосвіту з нелюдськими рисами. У ТП перекладачу не вдається адекватно відтворити всі маркери символічного контексту: «*Раптом чує: хтось стукає у двері. Вона встала, відчинила. А на порозі стоїть чорний чоловічок із довгим хвостом*» [6, с. 102]. Намагаючись відтворити таку характеристику героя, як «маленький», перекладач використовує суфікс *-ок* до неадекватно підібраного лексичного відповідника *thing* – *чоловік*. Так, перекладач не лише наділяє «чужого» персонажа рисами людини, «свого» простору, але й характеризує його як здрібнілого з позитивною оцінністю, що суперечить контексту ВТ. Крім того, атрибут *black* маркує негативні риси персонажа. Зауважимо, що недостовірне відтворення специфіки морфологічних засобів актуалізації символічного значення може призвести до неадекватного сприйняття ТП цільовою аудиторією.

Одним із найважливіших підрівнів гіпотекстового контексту, що відіграє суттєву роль у формуванні символічного каркаса казки, варто вважати лексико-семантичний підрівень. Під час аналізу специфіки зазначеного контексту варто наголосити на тому, що народна казка, як і літературна, може містити універсальні, національно-специфічні й авторські символи. Останні характеризують індивідуальний стиль автора і вся глибина їхнього значення може бути цілком зрозумілою лише самому автору, але не широкому загалу. Аналіз авторських символів не належить до завдань цієї статті. Нас насамперед цікавлять універсальні символи, більшість полів значення яких зрозумілі представникам різних лінгвокультур, а також національно-специфічні символи,

значення яких може легко пояснити представник етнічної спільноти, у межах якої використовуються національні символи, водночас іншим лінгвокультурам вони залишатимуться малозрозумілими. Саме тому одне з першочергових завдань перекладача полягає у визначенні універсальності та національної специфічності символів казки з подальшим обов'язковим пошуком їхніх адекватних відповідників.

Універсальні символи, які найчастіше віддзеркалюють архаїчну символіку простору, що, своєю чергою, включає символи «свого» / «чужого» простору, символи вертикалі і горизонталі, символи контакту, кордону та центра [1], зазвичай відображають загальні поняття, які відомі майже всім розвиненим лінгвокультурам і не потребують спеціальних знань (*e. g. forest, mountain, oak tree etc.*), а тому їх відтворення за допомогою словникових відповідників мови перекладу не спричиняє труднощів. Однак іноді перекладач не звертає уваги на маркери символічного контексту, опускає їх, а отже, недостовірно відтворює універсальну символіку: «*Будь добра, піди до криниці, візьми цілющої води й пусти у замок*» [7, с. 273]. Під час аналізу фрагмента української народної казки «Іван – цар звірят» передусім варто зазначити, що в чарівних казках *криниця* є символом здоров'я, сили, джерелом знань і життя [11, с. 378]. В українській культурі символ *криниці* або *колодязя* також виражає духовний зв'язок між предками та нащадками і несе в собі семи «батьківщина», «вірність», «безсмертя народного духу», «розлука» тощо [12]. Отже, із *криниці* можна дістати *цілющої* води. У ТП перекладач опускає важливий символічний маркер ВТ *цілющий*, чим частково нівелює одне з полів значення символу *криниця*: “*Please fetch me some water from the well and pour it in through the keyhole*” [8, с. 293]. *Well* втрачає те магічне значення, яким воно наділене у ВТ через елімінацію атрибута до вихідної лексеми. Отже, можна стверджувати, що перекладач неповністю відтворює значення символу *криниця*.

Значення лексико-семантичного підрівня гіпотекстового контексту зростає тоді, коли перекладач має справу з національно-специфічними символами. Коли йдеться про відтворення звичайних, на перший погляд, понять, варто проаналізувати, чи не несуть вони додаткового символічного значення для окремої етнічної спільноти. Якщо перекладач не звертає уваги на це, тоді нівелювання в перекладі такого символу може призвести до неадекватного розуміння символічного контексту всієї казки. Особливо це стосується українських казок, які пронизані специфічною

символікою, сукупність яких виражає своєрідність національної народної казки, що суттєво відрізняється від казок англосмовної лінгвокультури, де кількість національно-специфічних символів порівняно незначна. Проаналізуємо один із прикладів використання національно-специфічного символу України: «*Приходить до неї [змії] (виокремлення наше – В. А.), а вона йому каже: – Щоб ти за одну ніч отой ліг викорчував, і щоб там ізорав, і пшениці насіяв, і зжав її, у скирти поклав, і щоб в одну ніч із тієї пшениці мені паляницю спік: поки я встану, щоб вона на столі лежала*» [7, с. 336]. У наведеному прикладі з української народної казки «Яйце-райце» використовується одразу два національно-специфічні символи: *пшениця* та *паляниця*. Перший – це символ краси життя, тілесного та духовного багатства і щасливого добробуту, тоді як *паляниця*, або *коровай* із пшениці, дарує здоров'я, силу, щастя і красу [13]. Зерно, зокрема і пшениця, в уявленні українського народу – це завжди те, що «мусить прорости, зародити, переборюючи смерть, воскреснути» [14, с. 96]. *Паляниця* – це символ хліборобської праці, її вершина і найвища ознака. Вона також хліб, але хліб особливий – святковий і красивий, який символізує не тільки основу життя, а також його красу і святість [13]. Крім того, *паляниця* має обрядово-ритуальне та магічне значення: вона використовується як основний атрибут весілля – *коровай*, а також із нею пов'язано багато прикмет і замовлянь. У наведеному прикладі описується весь процес виготовлення *паляниці*, чим підкреслюється важливість останньої в українській хліборобській культурній традиції. *Змія* маркетно обирає таке випробування, адже знає, що воно потребує багато зусиль та кропіткої праці, яку не можна виконати за одну ніч. Отже, варто наголосити на тому, що опис цілого процесу виготовлення *паляниці* дає читачеві розуміння важливості того, що виготовляється, а особливо для представника української лінгвокультури. Розглянемо тепер варіант відтворення цього символу з урахуванням лексико-семантичного підрівня гіпотекстового контексту ВТ: “*And off he went to see the Snake <...>. “See that plot?” – the Snake asked. “Well, you must clear it of trees, plough it and plant it with wheat, reap the wheat and gather it into stacks all within one night. And you must bake some bread out of the selfsame wheat and place it on the table for me to eat when I get up in the morning*” [8, с. 121]. Перекладач обирає неадекватний відповідник символу *паляниця*, використовує нейтральний еквівалент, чим цілком нівелюється символічне значення слова ВТ.

З огляду на національну специфічність символу, підібрати такий відповідник, який би цілковито покривав усі поля значення одиниці ВТ, неможливо. Однак знайти відповідник із подібною культурною асоціативністю можна. Одним з еквівалентів, який частково покриває таке значення та за тематичним параметром буде відповідати ВТ, може стати лексема *corn*. Ще зі стародавніх часів у культурі кельтів цей знак використовувався для виготовлення хліба та був одним із найважливіших продуктів харчування. Кукурудза навіть була окремим символом у святковій обрядовості кельтів. Про це свідчить наявність такого поняття в культурі, як *corn dollies*, що використовувалися під час обрядів для підвищення урожайності та родючості землі [15, с. 79]. Сьогодні кукурудза і надалі вважається основною зерновою культурою у Великобританії [16]. Для відтворення символу *паланиця* можна використовувати відповідники *corn cake* чи *pie*, які досить часто трапляються в англійських народних казках.

На окрему увагу в межах лексико-семантичного підрівня гіпотекстового контексту заслуговують оніми, які можуть мати символічне значення. Саме онімний простір казки багатий на міфопоетичні образи, промовисті імена, які несуть у собі національно-культурний компонент, а тому деякі з дослідників співвідносять власні імена з реаліями (І. Барінова, В. Виноградов, Т. Кондратенко й ін.). Така особливість власного імені ускладнює процес відтворення останніх засобами ТП. За словами М. Венгрєнівської, казкове ім'я несе в собі певний образ, виявлення внутрішньої форми та мотивування якого дозволить відшукати адекватну мовну форму його відтворення в перекладі [17, с. 207]. Під час аналізу двокомпонентних та багатокомпонентних власних імен із казок (наприклад, *Василиса Премудра* – *Vasilisa the Wise*; *Баба Яга* – *a witch Baba Yaga* [18, с. 51] тощо) основною ознакою яких є наявність опорного характеризувального компонента, М. Венгрєнівська пропонувала послуговуватися трьома основними чинниками, які необхідно обов'язково враховувати під час вибору адекватного відповідника, а саме: стилістичну функцію казкового імені й інших назв у межах цілого тексту казки, семантичну структуру таких імен та назв, а також традицію їх вживання у вихідній та цільовій культурах [19, с. 8]. Для прикладу візьмемо назву однієї з українських народних казок, що містить ім'я головного персонажа, а саме казку «Кирило-Кожум'яка», яка в перекладі звучить як «Kirilo the Tanner». Нас передусім цікавить не достовірність транслітерації імені персонажа, а той атрибут, який до нього при-

єднаний. Професія, яка виражається в атрибуті, має стародавнє походження і її значення варто шукати в біблійному контексті. У Біблії, у Книзі Нового Заповіту, Дії Апостолів 9:43, зазначається, що на березі моря проживає кожум'яка Симон [20] – чоловік із величезною силою в руках. У ТП перекладач використовує прямий словниковий відповідник, який у цьому разі цілковито відтворює всі значення атрибуту, зокрема символічне для англомовної лінгвокультури.

Літературна казка характеризується ускладненим авторськими онімами. У межах авторської казки можуть використовуватися топоніми та квазітопоніми (термін О. Шапошник), наділені символічним значенням. Їх опущення чи неадекватне відтворення може призвести до руйнування символічного каркаса казки. У казці Р. Кіплінга «How the Camel Goth is Hump» автор використовує квазітопонім *the Howling Desert* [2, с. 15], поняття, якого насправді не існує. Однак, з огляду на весь лексико-семантичний контекст казки, сповнений маркерами біблійного контексту, можна стверджувати, що сам квазітопонім є елементом актуалізації біблійного символізму. Якщо звернутися до книги Второзаконня 32, Пісня пророка 10 [20], то можна зрозуміти, що в казці йдеться про місцепершооснову творення світу, коли не було нічого, крім пустелі, де завивають дикі тварини. Саме тому для опису першого місця існування всього живого на землі автор використовує такий квазітопонім. У ТП перекладач використовує еквівалент *Ревуча Пустеля* [3, с. 57], що можна вважати цілком виправданим перекладацьким рішенням, з огляду на лексико-семантичний контекст функціонування цієї одиниці у ВТ. Вибір перекладача також продиктований фонетичними особливостями оригіналу, оскільки автор називає верблюда *Howler*, який вмів лише говорити *Humph* (похідне від слова *Hump*) [2, с. 15]. Щоб наголосити на повторі приголосної літери (в оригіналі це літера *h*) і тим самим зберегти прагматичний намір автора, перекладач використовує повтор літери *p* у словах *Ревуча Пустеля*, *Ревун*, *Гррррб* (похідне від слова *Горб*).

Отже, у результаті аналізу своєрідності лексико-семантичного контексту у формуванні символічного каркаса казки ми дійшли висновку, що цей підрівень відіграє найсуттєвішу роль в актуалізації значення символу та символічного контексту загалом, адекватне відтворення якого впливає на правильне сприйняття тексту іншою лінгвокультурою. Елімінація лексико-семантичних особливостей казки, а саме багатозначності онімів, різноманітних маркерів універсальної

та національно-специфічної символіки, може призвести до «текст-типологічного зсуву» (термін В. Демецької), що, у свою чергу, зумовить неадекватне сприйняття ТП культурою, що його приймає.

Наступним підрівнем гіпотекстового контексту є фразеологічний. За нашими спостереженнями, він не відіграє важливої ролі для актуалізації символіки казки. Фразеологізми використовуються не часто, що зумовлюється важкістю їх сприйняття, зокрема дитячою аудиторією, а функція тих фразеологічних одиниць, які трапляються в казках, полягає в наділенні тексту казки експресивністю й образністю. Синтаксичний підрівень гіпотекстового контексту також не містить важливих маркерів символічності казки, збереження яких є облігаторним для адекватного сприйняття текстів цього жанру цільовою аудиторією.

Висновки. У результаті аналізу значення гіпотекстового рівня контексту у формуванні символічної картини світу в казках ми дійшли висновку, що кожен підрівень цього контексту відіграє свою роль в актуалізації символічності тексту. Визначення значення кожного з них дозволило

узагальнити, що найсуттєвішу роль відіграє лексико-семантичний рівень, який безпосередньо впливає на адекватне відтворення семантики й оцінності символів. Інші підрівні, а саме фонетичний та морфологічний, також мають своє значення у формуванні символічного каркаса текстів казки, однак відтворення їхньої специфіки не є першочерговим завданням для перекладача, який працює з казковими текстами.

Що стосується перспектив подальшого дослідження специфіки перекладу символів, то зазначимо, що у світлі теорії та практики перекладу необхідно приділити увагу не лише розробленню комплексного підходу до дослідження окремих рис символів, які необхідно обов'язково зберігати та відтворювати в ТП, але й вивченню функціонування символів на різних рівнях контексту, зокрема текстовому та гіпертекстовому. На окрему увагу заслуговують дослідження символів у чарівних казках, адже саме в межах фольклорної казки символи розкривають національний колорит окремого етносу, адекватне відтворення якого сприяє розвитку та посиленню міжкультурної комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Англійські народні казки / упорядкування, вступ. слово та переказ. з англ. О. Тереха. Київ: Веселка, 1980. 151 с.
2. Барінова І., Нестерова Н., Сергутина Д. О реаліях руської народної казки і проблемі їх перекладу или beyond the thrice-nine land. Філологічні науки. Проблеми теорії і практики. 2016. № 5 (59). Ч. 1. С. 49–53.
3. Венгренівська М. Казкові імена і назви та їхній переклад: слов'яно-неслов'янський контекст. Слов'янський світ: зб. наук. пр. Київ: ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України. 2008. № 6. С. 203–220.
4. Венгренівська М. Лінгво-стилістическіє питання перекладу на французький мову руської і української казки: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.05 «Романські мови». К., 1981. 23 с.
5. Енциклопедичний словник символів культури України / за заг. ред. В. Коцура, О. Потапенка, В. Куйбіди. Корсунь-Шевченківський: ФОП В.М. Гавришенко. М., 2015. № 5. URL: <https://studfiles.net/preview/5252915/page:11/> (дата звернення: 17.05.2018).
6. Кіплінг Р. Як слоненя дістало свій хобот та інші казки. Х.: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018. 64 с.
7. Марчук Л. Суфікс-градатор в українській літературній мові. Наук. записки Вінницького держ. ун-ту імені М. Коцюбинського. Серія «Філологія». 2009. Вип. 11. С. 70–75.
8. Новикова М., Шама І. Символіка в художественном тексті. Символіка пространства (на матеріалі «Вечерів на хуторі біля Диканьки» Н.В. Гоголя і їх англійських перекладів): учебное пособие. Запоріжжя: СП «Верже», 1996. 172 с.
9. Про Україну: скарбниця українського народу. URL: <http://about-ukraine.com/pshenitsya/> (дата звернення: 25.05.2018).
10. Пропп В. Исторические корни волшебной сказки. Москва: Лабиринт, 2009. 274 с.
11. 100 найвідоміших образів української міфології / за заг. ред. В. Завадської, Я. Музиченко, О. Таланчук, О. Шалак. Київ: Орфей, 2002. 448 с.
12. Українські народні казки / за ред. С. Хрустальова. Київ; Ірпін, 1996. 656 с.
13. Biedermann H. Dictionary of Symbolism: Cultural Icons and the Meanings Behind Them. Meridan, 1992. 465 p.
14. Corn // English Oxford Living Dictionary. URL: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/corn> (дата звернення: 25.05.2018).
15. Encyclopedia of the Bible // Tanner. URL: <https://www.biblegateway.com/resources/encyclopedia-of-the-bible/> (дата звернення: 25.05.2018).

16. Jacobs J. English Fairy Tales. Pennsylvania: A Penn State Electronic Classics Series Publication, 2005. URL: http://mce.ucoz.ru/_Id/0/94_English-Fairy-T.pdf (дата звернення: 25.05.2018).
17. Kipling R. Just so stories. Collector's Library, 2004. 175 p.
18. Monaghan P. The Encyclopedia of Celtic Mythology and Folklore. NY: Facts on File, Inc. 2004. 592 p.
19. Simpson J., Roud S. A Dictionary of English Folklore. Oxford University Press, 2000. 424 p.
20. Ukrainian Folk Tales / transl. I. Zheleznova. Kyiv: Dnipro Publishers, 1985. 391 p.

УДК 81'255.4'42–115:82–97

АНГЛО-УКРАЇНСЬКА БІБЛІЙНА ФРАЗЕОГРАФІЯ: ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

ENGLISH-UKRAINIAN BIBLICAL PHRASEOGRAPHY: TRANSLATION STUDIES ASPECT

Дзера О.В.,

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики
імені Григорія Кочура
Львівського національного університету імені Івана Франка*

У статті на матеріалі перекладних та тлумачних словників біблеїзмів з'ясовано стан, проблеми та перспективи сучасної біблійної фразеології. Наголошено на важливості біблійної фразеології для ідентифікації й відтворення в перекладі біблеїзмів, використаних у художній літературі. Проаналізовано три перекладні та низку тлумачних англійських і українських лексикографічних джерел біблеїзмів. Окреслено принципи їх укладання та можливості відчитування інформації. Зазначено, що більшість цих джерел відхиляються від традиційних принципів лексикографічного опису. Водночас подача інформації суттєво відрізняється залежно від типу словника та мети його укладача / укладачів.

Ключові слова: біблеїзм, біблійна фразеологія, перекладні словники, тлумачні словники, крилатий вислів, прецедентність.

В статье на материале переводных и толковых словарей библеизмов исследованы состояние, проблемы и перспективы современной библейской фразеологии. Подчеркнута важность библейской фразеологии для идентификации и воспроизведения в переводе библеизмов, использованных в художественной литературе. Проанализированы три переводных и несколько толковых английских и украинских лексикографических источника библеизмов. Очерчены принципы их составления и возможности прочитывания информации. Указано, что большинство этих источников отклоняются от традиционных принципов лексикографического описания. При этом подача информации существенно отличается в зависимости от типа словаря и цели его составителя / составителей.

Ключевые слова: библеизм, библейская фразеология, переводные словари, толковые словари, крылатое выражение, прецедентность.

The article presents a case study of translation and explanatory dictionaries of biblical idioms to specify the state, problems and perspectives of modern biblical phraseology. The author emphasizes the importance of biblical phraseology for the identification and translation of biblical idioms used in fiction. Three translation and a number of explanatory lexicographical sources of biblical idioms are analyzed to clarify the principles of their compiling and possibilities of reading the information. It is pointed out that most of these sources digress from traditional principles of lexicographical description. Besides, the presentation of information differs substantially depending on the type of the dictionary and its compiler's aim.

Key words: biblical idiom, biblical phraseology, translation dictionaries, explanatory dictionaries, catch-word, precedence.

Постановка проблеми. Ідентифікація та відтворення в перекладі біблеїзмів є однією з найактуальніших прикладних проблем перекладознавства, оскільки 1) біблеїзми становлять вагомий частину англійської й української фразеології та 2) Святе Письмо – це універсальний культурний код, крізь який прочитується література християнського світу. Нездатність

перекладачів упізнати й пересотворити біблійні інтертекстами іншомовного тексту часто руйнує цілість його сприйняття, а отже, якість перекладу. Саме тому особливої ваги набуває проблема укладання повних перекладних словників біблеїзмів та використання вже наявних перекладних та тлумачних лексикографічних джерел.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Сучасні лексикографи усвідомлюють необхідність вивчення біблеїзмів у світовому контексті через кореляцію первиннобіблійного і національного та набутого в мистецьких інтерпретаціях. Із цією метою активно розробляється ідея створення «Європейського словника біблеїзмів», який «<...> міг би показати європейський спадок Біблії в усій його багатоманітності, водночас вписатися в дискусію про співвідношення унікального й універсального у фразеології європейських мов» (переклад авт. – О. Д.) [9, с. 276]. Часткові й окремі студії особливостей англійської й української біблійної фразеології проводили А. Біріх, Х. Вальтер, Є. Верещагін, В. Гак, К. Дубровіна, Р. Зорівчак, Н. Іванова, А. Коваль, Д. Крістал, О. Кунін, В. Мокієнко, О. Набока, В. Смірнов, С. Шулєжкова, В. Хлебда. Однак у лінгвістичній науці досі немає комплексного дослідження англо-української біблійної фразеології із застосуванням перекладознавчого та зіставно-типологічного підходів, що й зумовлює актуальність цього дослідження.

Постановка завдання. Мета статті – детально проаналізувати сучасний стан англійської й української біблійної фразеології, описати принципи укладення двомовних (багатомовних) та тлумачних словників біблеїзмів, окреслити перспективи англо-української перекладної лексикографії.

Виклад основного матеріалу. Єдиним сьогодні джерелом англо-української фразеології, зокрема біблійної, є «Англо-український фразеологічний словник», укладений К. Баранцевим 1969 р. на лексикографічних принципах, які розробив О. Кунін для «Англо-русского фразеологического словаря» (1955 р.). К. Баранцев указав на біблійну етимологію більшості прямих біблеїзмів, зібраних у словнику, зокрема паремій, навів їх український еквівалент, а за його відсутності – описовий вираз. Цитати із класичних творів англійських авторів ілюструють контекстуальне вживання реєстрової одиниці. Словник містить розгалужену систему стилістичних ремарок, розмежовує вульгаризми та грубі вирази, зневажливі й презирливі конотації, розмовні вирази, просторіччя, сленгізми та жаргонізми. Словник відображає полісемію, коли вираз виходить за межі первісного біблійного значення, у ньому містяться й варіанти біблеїзмів, наприклад, “**all in all** 1) *n.* центр уваги, щось найістотніше, предмет, об’єкт кохання [*етим. бібл.*]; <...> 2) *n.* Вирішальний фактор у якійсь справі; 3) *adv.* Повністю, цілком, в цілому, в основному, беручи все до уваги; <...> 4) *adv.* всього-навсього, всього»

[639, с. 23]; “**living dog (або *ass, donkey*) is better than a dead lion**, живий собака (або осел) краще мертвого лева [*етим. бібл.*] <...>» [1, с. 613].

Своєрідним каталогом біблійних цитат – як прецедентних (біблеїзмів), так і тих, що функціонують лише в біблійному контексті, – стала книга «Біблійна мудрість у латинських афоризмах українською і англійською мовами» (2003 р.). Книга в алфавітному порядку містить понад 1 300 найпоширеніших крилатих висловів давньоримського й латиномовного походження із суміжними за значенням біблійними цитатами українською та англійською мовами. Реєстровим у названому словнику є латинський вислів, до якого автори подають український відповідник (за умови, якщо вираз є універсально-прецедентним) або власний переклад (за умови, якщо вираз не має сталого еквівалента в українській мові). В окремих випадках латинські вислови й, відповідно, їхні переклади подано із синонімічними варіантами. Далі наведено українські й англійські біблійні цитати із суміжним до реєстрового виразу значенням. Більшість канонічних книг Біблії цитують за перекладом І. Огієнка. Цитати із второканонічних книг подають за перекладом І. Хоменка. Крім того, переклад І. Хоменка використовують і для цитування канонічних книг за умови, що переклад точніше відповідає латинському вислову. Цитати англійською мовою, всупереч лексикографічній традиції, взято не з Біблії 1611 р., а з так званої *Нової Американської Біблії* (1970 р.), офіційного англійського перекладу Святого Письма Римокатолицької церкви, зробленого за принципом наукової дослівності з усіх доступних оригінальних текстів, із сувоями Мертвого моря включно. У кінці книги вміщено алфавітний покажчик за опорними словами.

Важливою рисою книги «Біблійна мудрість <...>» є її багатомовний контрастивний характер. У примітках автори неодноразово фіксують національні варіанти латинських фразеологізмів; наприклад, до вислову “*Aethiops non desalbescit. (Lotalicetcornix, tamenenitetalbidiorvix.* Ефіоп не біліє (Хоч як ворона пір’я не купала, білішою від цього не стала)» [10, с. 34] додано сім українських паремій, а також кілька російських, англійських і німецьких [10, с. 65].

Окрім того, цій книзі властива наскрізна інтертекстуальність, що виявляється в посиланнях на твори античних і українських класиків. Ці посилання є як у примітках, так і в самих словникових статтях, наприклад, фіксуючи вираз “*Cum grano salis. З дотепом, з іронією (досл.: з дрібкою солі)*», автори ілюструють його вживання латинською

мовою в повісті І. Франка «Лель і Полель» та вказують на кальку в драмі Лесі Українки «Руфін і Прісцилла» [10, с. 91–92].

Поодинокі статті містять розлогу екстралінгвальну інформацію; наприклад, стаття “*Falces con flare inenses. Перекувати серпи на мечі*” детально розповідає про пам’ятну плиту із цитатою із Книги Ісайї в селі Дубівка Запорізької області, де вояки Нестора Махна порубали німців-колоністів [10, с. 131–133]. Ще більше такої інформації в примітках.

Висновуємо: попри те, що автори визначають жанр книги «Біблійна мудрість <...>» як науково-навчальний посібник, вона є першим в Україні словником біблійних цитат. Проте, на відміну від видань такого типу, тут подано не лише прецедентні біблійні цитати, які використовують в авторському й побутовому мовленні, але й маловідомі висловлювання. Пояснюється це тим, що опорними в словнику є латинські, а не біблійні вислови.

Українські й англійські біблеїзми представлено в короткому шестимовному словнику «Лепта библейской мудрости» (2014 р.). У словнику описано 135 крилатих висловів і афоризмів біблійного походження, що є широкоживаними в російській мові, та подано їхні еквіваленти англійською, білоруською, німецькою, словацькою й українською мовами. Укладачі пояснюють значення реєстрового російського виразу, супроводжують пояснення стилістичними примітками, які характеризують уживання, частотність та експресивну тональність біблеїзму, а також подають розлогу етимологічну інформацію та відповідні цитати з перекладів Святого Письма кожною із шести мов. Український ілюстративний матеріал узято з перекладу Біблії, зробленого І. Огієнком, а англійський – з Біблії короля Якова.

Як зазначили укладачі, словник став результатом роботи над міжнародним науково-дослідницьким проектом «Біблія і християнство у фразеології» (*Bible and Christianity in Phraseology*), що вивчає проблему реального вживання біблійних висловлювань у сучасному мовленні й усвідомлення їхнього сакрального джерела [7, с. 6–7]. Апробація матеріалів словника для виявлення реального статусу біблеїзмів у сучасних мовах продемонструвала недостатнє знання їхнього походження і значення. Особливою проблемою виявилася ідентифікація цих крилатих висловів саме як біблеїзмів, оскільки респонденти, особливо молодь, схильні вважати першоджерелом біблеїзмів вторинні джерела – літературні твори або авторитетні висловлювання [7, с. 7]. Саме

тому головна мета словника – культурологічна, що визначила як відбір біблеїзмів, які найяскравіше відображають текст Святого Письма в його культурологічній ретроспективі, так і організацію словникової статті, де наголос зроблено на точній ідентифікації біблійного джерела.

Автори не ставили собі за мету ілюстративно продемонструвати сучасний узус представлених біблеїзмів, тому цитати із вторинних джерел трапляються дуже рідко, лише в деяких поясненнях, коли вживання біблеїзму опосередковане вторинним літературним джерелом. Наприклад, у статті «*Не мечите бисера перед свиньями*» зазначено: «Популярности выражения способствовало его употребление в комедии Д.И. Фонвизина «Недоросль» (1782): «Кутейкин. Подавал я в консисторию челобитье <...>. На что милостивая резолюция вскоре воспоследствовала с отметкою: «Такого-то де семинариста от всякого учения уволить: писано бо есть – *не мечите бисера перед свиньями*, да не попрут его ногами»» [7, с. 25]. Окрім того, автори подають додаткову лінгвокультурологічну інформацію щодо впливу біблеїзмів на російську та світову культури; наприклад, біблеїзм *кто с мечом к нам войдет, от меча погибнет* поширився в російській мові після фільму Петра Павленка та Сергія Ейзенштейна «Александр Невский» [7, с. 107], біблеїзм *слуга двох панів* став популярним завдяки однойменній комедії Карло Гольдоні (1749 р.), а вираз *повернення блудного сина* послугував назвою цілої низки творів образотворчого мистецтва, найбільш відомим з яких є картина Рембрандта [7, с. 34].

Головне джерело української й англійської біблійної фразеології до послуг перекладачів та майбутніх укладачів перекладних словників – це тлумачні словники біблеїзмів. Сьогодні є лише три окремі українські лексикографічні джерела біблеїзмів. Маємо на увазі словники й довідники біблійних фразеологізмів у широкому значенні, з пареміями. До словників біблеїзмів не відносимо спеціальні біблійні енциклопедії, де описано біблійних персонажів, міста, тварин і рослин, подано інформацію з історії, археології та географії, а також прояснено найважливіші богословські поняття.

Збірка А. Коваль «Спочатку було Слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові» (2001 р.; 2-ге вид. 2012 р.) фіксує 361 одиницю з різним рівнем прецедентності. Книга написана в науково-популярному стилі й розрахована на широкий читацький загал. Продовжуючи традицію подібних видань, А. Коваль використала термін *крилатий вислів*, однак його визна-

чення цілком відповідає дефініції біблеїзму; див.: «окремі слова, словосполучення й цілі речення, які, відірвавшись від біблійного тексту, вживаються як усталені (фразеологічні) одиниці мови – в узагальненому, переносному або образному значенні» [4, с. 8–9]. У книзі А. Коваль частково використано матеріал з укладеної в співавторстві з Віктором Коптіловим збірки «Крилаті слова в українській літературній мові» (1-ше вид. – 1964 р., останнє, перероблене – 1999 р.) [5].

Автор не дала жанрового визначення свого нового твору, називає його в передмові «книгою». Однак, як здається, за способом подання матеріалу й структурою цей твір можна охарактеризувати як енциклопедичний ідеографічний словник. Розділи словника повторюють частини Біблії й містять короткий виклад їхнього змісту. На початку кожного розділу подано список крилатих висловів з відповідної книги Святого Письма. Наприкінці книги – алфавітний покажчик усіх наведених у словнику біблеїзмів. У самому тексті детально пояснено їхнє походження, використання в літературі й образотворчому мистецтві, значення, в якому вони вживаються в сучасній українській мові. Зокрема, А. Коваль продемонструвала, як певні висловлювання з Біблії стали крилатими опосередковано через літературні твори або історичні події.

Нерідко біблійні перекази супроводжують історичні чи навіть геологічні й археологічні довідки. В окремий розділ виділено непрямі біблеїзми, що походять із неканонічних текстів. У багатьох розділах словника містяться непрямі біблеїзми, яких немає в самому біблійному тексті, хоч вони й виникли на його основі; наприклад: *плоть і кров, праматір Єва, мандрівка по пустелі* та ін.

Невеликим накладом 2002 р. вийшла збірка «Слово Благовісті: словник-довідник фразем біблійного походження», яку уклали Ж. Колоїз і З. Бакум. Цей словник складається із 386 словникових статей, розміщених в алфавітному порядку. Наприкінці словника подано алфавітний перелік усіх проаналізованих біблеїзмів. Словникова стаття дає пояснення значення реєстрового біблеїзму, опис біблійної ситуації, на основі якої він виник, ілюстрації з художньої літератури, публіцистики й розмовного мовлення. Автори словника розробили оригінальну характеристику біблеїзмів (біблійних фразем), що відображає їхній зв'язок із прототекстом (у цьому разі церковнослов'янським перекладом Біблії). У вступному слові укладачі назвали цю характеристику функційною [6, с. 3–4]. Фраземи поділяються на чотири типи: а) інгерентні фраземи

семантично й структурно узгоджуються з біблійним текстом; наприклад, *Альфа і омега* [6, с. 7]; б) значення адгерентних фразем зазнало трансформацій у процесі історичного розвитку, хоч їхня структура залишилася незмінною; наприклад, *Адамові ребро*; в) оказіональні фраземи за своїми структурно-семантичними особливостями виходять за межі первинних текстів; наприклад, *Адамові діти*; г) нетранслітерні фраземи зберігають церковнослов'янську форму; наприклад, *Агнець Божий*. Поза реєстром біблеїзмів Ж. Колоїз та З. Бакум залишили непрямі біблеїзми й біблійні оніми (*Каїн, Юда* тощо), що широко репрезентовані в збірці А. Коваль.

Термін *оказіональна фразема* здається не зовсім коректним, оскільки він має форму оксиморонної сполуки, складники якої можна трактувати як поєднання одиничного (не узусного) й сталого (узусного).

Окрім того, пояснюючи біблеїзми такого типу доцільно вказувати на їхнє опосередковане метабіблійне джерело, як це зробила А. Коваль. Наприклад, у словниковій статті з реєстровою фраземою *після нас хоч потоп* укладачі «Слова Благовісті» подали лексикографічну помітку «оказ», пояснили значення – «використовується для підтвердження ситуації «після чогось пережитого найбільше лихо не страшно»» і зробили перехресне посилання на статтю *всесвітній потоп* [6, с. 9], хоч етимологія фраземи насамперед пов'язана із французьким виразом *après nous le deluge*, який приписують пані Дюбаррі, що нібито сказала так Людовіку XV.

Цей фразеологізм настільки віддалений від біблійного тексту, що його зарахування до біблеїзмів досить сумнівне. Некоректно подано й значення фразеологізму, адже насправді він означає «байдуже, що буде потім, майбутнє нікого не цікавить» [6, с. 550].

2007 р. у Луганську вийшов друком короткий словник-довідник «Фразеологізми біблійного походження», який уклали Л. Будівська та З. Сікорська, що розширило біблійну лексикографію, однак цей словник базується на традиційних підходах до лексикографічного опису біблеїзмів [3].

У вищенаведених лексикографічних джерелах не розмежовуються первинні біблеїзми, тобто ті, що вже в Новому Заповіті функціонували як сталі звороти з переносним значенням, і вторинні біблеїзми, що фразеологізувалися в мові тоді, коли відірвалися від тексту Біблії.

Фразеологічні одиниці біблійного походження широко представлені в академічному «Словнику фразеологізмів української мови», що зазначили

самі укладачі [8, с. 3–4]. До складу словника входять як українські, так і церковнослов'янські прямі й непрямі біблеїзми. Лексикографічний принцип цього словника відкидає етимологічний підхід, відповідно, біблійні фразеологізми подано без ремарки «біблійне», а лише зі стилістичною характеристикою, що визначає їхню актуальність, частотність уживання в сучасному мовленні, експресивно-емоційне забарвлення, історико-часові параметри, сфери вживання й належність до певного мовного стилю. Отже, «підказати» біблійне походження фразеологізму може лише прозора для українця мотивація (наприклад, *Каїнова душа* [8, с. 228]), загальновідомість фразеологізму (наприклад, *метати (розкидати, розсипати і т. ін.) бісер (перли) свиням (перед свинями)* [682, с. 386]) або його церковнослов'янська форма (наприклад, *яко (як) тать [в ночі (вночі)]* [8, с. 707]). Усі інші біблеїзми подані із прикладами їх уживання в узусі. Звичайно, кожному зрозуміле походження фразеологізму *Юдині (Іудині) срібняки (срібники)* [8, с. 686], проте не всі простежать етимологію сталого порівняння *як (мов, ніби і т. ін.) осика на вітрі*, зі сл. тремтіти, затремтіти і под. Дуже сильно [8, с. 469], до апокрифічного переказу про смерть Юди, який повісився на осіці, що з того часу не перестає тремтіти.

Серед ілюстрацій, що подані до кожного реєстрового слова, трапляються посилання на Новий Заповіт у перекладі Р. Турконяка. Біблеїзми, представлені в словнику, не включають прислів'я і приказки, оскільки автори не відносять паремії до фразеологічних одиниць.

Одне з найавторитетніших англомовних лексикографічних джерел біблеїзмів – словник “*Idioms in the Bible Explained and a Key to the Original Gospel*” («Пояснення біблійних ідіом і Ключ до оригінального Святого Письма»), який уклав перекладач і коментатор Біблії Дж.М. Ламса (1931 р.). Дж. Ламса народився і виріс у Сирії, близькосхідному регіоні, де збереглися давні арамейські традиції, спосіб мислення й ідіоматика. Він перекладав Святе Письмо англійською з так званої «Пешита», сирійсько-халдейської арамейської версії Біблії, яку використовувала Східна церква в Персії з I ст. н. е.

Під час укладання словника біблійних ідіом автор мав на меті витлумачити незвичну для європейців орієнтальну образність Біблії. У Біблії короля Якова, яку цитує автор, як і в інших ранніх і сучасних перекладах, ці образи відтворено дослівно, що нерідко призводило до помилкових інтерпретацій священних текстів. Словник містить майже тисячу біблійних слів та виразів,

що відображають гебрейсько-арамейську МКС, а отже, є первинними біблеїзмами. Термін *ідіома*, заявлений у назві словника, Дж. Ламса потрактував широко, зараховуючи до ідіом однолексемні біблійні символи (*fox, lion, serpent, bear, angel, rock, darkness*), богословські терміни (*good, evil*), сталі вирази з різним ступенем зв'язаності компонентів, що мають структуру словосполучення або речення. Такий підхід загалом характерний для англомовних лінгвістів, які трактують як ідіоми особливе (метафоричне) вживання певних слів, вигуки, стереотипні вирази тощо. Англомовна фразеографія має вагомі здобутки, проте переважно без аналізу і класифікації реєстрових одиниць.

Повертаючись до джерел арамейської образності, Дж.М. Ламса запропонував несподівану інтерпретацію багатьох біблеїзмів, що сприймаються однозначно завдяки усталеній століттями традиції дослівного перекладу. Один із таких зламаних стереотипів – тлумачення останньої фрази Ісуса на хресті, що в Євангеліях від Матвія 27:46 та Марка 15:34 звучить арамейською так: “*Eli, Eli, Lmanasabachthani*”. Перекладачі Біблії традиційно подають цю фразу в оригіналі й перекладі, і саме переклади (наприклад, «*Боже мій, Боже мій, нащо мене ти покинув?*») [2, Мт. 27: 46]), суперечливі з огляду на врахування цілісності осмислення сутності Ісуса Христа, й оскаржив Дж.М. Ламса. Дослідник пояснив, що арамейською звертання Ісуса до Бога-отця означає «Господи, Господи, таким було моє призначення / заради цього я народився» [13, с. 103]. Отже, скарга й невдоволення трансформується в покору волі Отця, віру в правильність Його присудів і рішень.

Ще одна важлива риса словника Дж.М. Ламси – репрезентація полісемії ідіом, яку не так легко простежити. Дослідник зафіксував ідіоми в порядку їхнього послідовного вживання у Святому Письмі, відповідно, кожного разу значення визначає контекст. Зокрема, ідіома *tree of life* у Книзі Буття 2:9 означає «вічне життя» [13, с. 3], у Приповідках 11:30 – «хороша сім'я» [13, с. 23], а в Об'явленні – «досконала людина, досконале людство» [13, с. 71]. Слово *darkness* має значення «незнання, брак розуміння» (Бут. 1:4) [13, с. 3], «невігластво і катастрофа» (Іс. 60:2) [13, с. 34], «невігластво і забобони» (Ів. 8:19) [13, с. 60].

У підсумку зазначимо, що Дж. М. Ламса мав на меті описати первинні біблійні фразеологізми, оригінальне значення яких «затерлося» через багатовікову традицію хибних інтерпретацій. Опис узусних значень вторинних біблеїз-

мів лежить поза межами його лексикографічних принципів.

На абсолютно інших принципах ґрунтується видана 2012 р. книга відомого британського лінгвіста Д. Крістала “*Begat: the King James Bible and the English Language*” («Породження: Біблія короля Якова і англійська мова»), лексикографічне дослідження й лексикографічний каталог біблеїзмів водночас. Зазначимо, що назву монографії Д. Крістала складно перекласти. Ключове слово *begat* (архаїчна форма від *beget*) є безперечним біблеїзмом, що викликає стійкі асоціації з генеалогічними рядами (Бут. 5, 10, 11; 1 Хр. 1–10; Мт. 1) і, як доводять численні приклади, які зібрав Д. Крістал, є постійним суб’єктом обігрування в рекламних та медійних текстах [12, с. 42–44]. Словники фіксують навіть множинну іменникову форму цього дієслова *the begats* [12, с. 27]. Водночас український відповідник «породив» радше викличе асоціації з Гоголівською фразою «Я тебе породив, я тебе й уб’ю». Отже, запропонований переклад *породження* цілком позбавлений біблійної ідіоматичності. Інший можливий варіант перекладної назви – *Від Адама*, адже тут поєднано біблійну маркованість і контекстуальне значення оригінальної ідіоми.

Дослідник поставив собі завдання віднайти й описати всі ідіоми сучасної англійської мови, що сягають своїм корінням авторизованого перекладу Біблії 1611 р. Отже, у центрі уваги Д. Крістала опинилися узусні значення біблеїзмів із чітко визначеною вторинною, тобто національно-перекладною етимологією. Результатом розвідки став каталог із 257 біблійних ідіом (Додаток А) [12, с. 263–300]. Кожна стаття, окрім власне ідіоми, містить її прототекстову цитату в шести перекладних варіантах: з Біблії Дж. Вікліфа, Біблії В. Тіндейла, Женевської Біблії, Біблії Єпископів, Дуей-Реймської Біблії та Біблії короля Якова. Останній переклад є базовим, адже саме він слугує основою поділу словника на вирази: а) джерелом яких є лише Біблія короля Якова (18 одиниць); б) що трапляються в Біблії короля Якова і ще одному перекладі (27 одиниць); в) що, крім Біблії короля Якова, функціонують у ще трьох перекладах (47 одиниць); г) що, крім Біблії короля Якова, поширені в ще чотирьох перекладах (50 одиниць); ґ) вирази, які трапляються в Біблії короля Якова й у п’яти перекладах (27 одиниць); д) такі, що дослівно не повторюють жоден переклад (37 одиниць); е) яких немає в Біблії короля Якова, проте вони є в одному з інших перекладів (7 одиниць); є) що вжиті лише в Псалтирі М. Кавердайла (3 одиниці); ж) з Біблії короля Якова,

яких немає в інших перекладах, проте вони трапляються в текстах староанглійського і середньоанглійського періодів (2 одиниці).

Додаток В [12, с. 303–304] репрезентує кількість біблеїзмів за частинами Старого і Нового Заповітів, звідки вони походять. Статистичні результати доводять абсолютну числову перевагу Євангелія від Матвія (60 одиниць). Крім того, багатим джерелом англійської ідіоматики в Новому Заповіті є Євангеліє від Луки та Івана (16 і 15 одиниць відповідно), а в Старому Заповіті – Книги Буття (21 одиниця), Виходу (18 одиниць) та Еклезіаста (12 одиниць). Натомість значна частина Святого Письма з погляду творення ідіоматики є, за метафоричним формулюванням Д. Крістала, *лінгвістичною пустелею (linguistic wilderness)* [12, с. 83]. Це передусім Книги хронік, суддів, царів та малих пророків і Послання апостолів.

Доповнює словник алфавітний покажчик біблеїзмів, згрупованих у додатку 1.

Результати розвідки підводять до несподіваних висновків щодо перебільшеної ролі Біблії короля Якова у формуванні англійської ідіоматики й недооцінки інших перекладів того періоду, насамперед католицької Дуей-Реймської Біблії. Д. Крістал налічив 257 біблійних ідіом, водночас тільки 18 із них обмежуються лише перекладом 1611 р. Усі інші біблеїзми хоча б раз використано в інших перекладах, а деякі, наприклад, *milk and honey* та *salt of the earth* – у всіх перекладах. У семи випадках біблеїзм сучасної англійської мови етимологічно пов’язується не з Біблією короля Якова, а з іншими перекладами. Поєднання етимологічного і статистичного аналізів доводить: другим найпродуктивнішим джерелом англійської біблійної ідіоматики після Біблії короля Якова є Дуей-Реймська Біблія, вплив якої попередні дослідники взагалі вважали несуттєвим, зокрема лише цей переклад містить відомий біблеїзм *the way of all flesh (шлях усякої плоті)*, що дав назву роману Семюеля Батлера. У Біблії короля Якова, як і в усіх її попередниках, цю фразу сформульовано як *the way of all earth (шлях усякої землі)*.

З використанням багатого ілюстративного матеріалу Д. Крістал переконливо довів: попри не надто вражаючу кількість біблеїзмів в англійській ідіоматиці, сфера їхнього використання, часто в структурно й семантично трансформованому вигляді, фактично необмежена.

Репрезентативним джерелом біблеїзмів є словник видавництва Вордсворта, відомий під назвою “*The Wordsworth Dictionary of Classical and Literary Allusions*” («Вордсвортський слов-

ник класичних і літературних алюзій») (1994 р.) [15]. Уперше цей словник випустило видавництво «Фектс он файл» зі словом «біблійні» у назві: “The Facts on File Dictionary of Classical, Biblical and Literary Allusions” («Словник класичних, біблійних і літературних алюзій») (1987 р.).

Алюзію автори словника визначили як «фігуру мовлення, що порівнює властивості людей, місць та ідей із знайомими аналогами в історії, міфології, Святому Письмі та літературі» (переклад авт. – О. Д.) [15, с. V–VI]. Попри суб’єктивний підхід до відбору словникових статей («якщо вона (алюзія.– О. Д.) «промовляє» до нас, якщо ми натрапляли на неї через власний читацький досвід» [15, с. VIII]), укладачі надають алюзії очевидного узусного сенсу, що передбачає певну частотність уживання й закріплене в мові (через повторення в мовленні) значення.

Серед 1 300 словникових статей біблеїзми становлять приблизно одну четверту частину. До біблійних алюзій автори відносять оніми, власне фразеологізми, паремії і крилаті вислови. Словникова стаття містить розгорнуту цитату-джерело біблеїзму та пояснення його вторинно-біблійного значення, часто з посиланням на літературні джерела, культурні артефакти чи навіть політичні промови, через які біблеїзм закріпився в узусі. Наприклад, біблеїзм *house divided* (Мт. 12:25) пов’язують із промовою Авраама Лінкольна щодо розколу Сполучених Штатів Америки [15, с. 104], а фразу *let my people go* (Вих. 5:1–2) – з афро-американськими духовними співами XIX ст. [15, с. 131–132].

Окремо згадаємо англомовні словники біблійних цитат, серед яких “The Wordsworth Dictionary of Bible Quotations” («Вордсвортський словник біблійних цитат») (1989 р.) (укладач – М. Менсер) [14] та “A Dictionary of Quotations from the Bible” («Словник цитат з Біблії») (1988 р.), який уклали М. Майнер і Г. Росон [11]. Ці словники, хоч і належать до одного типу, суттєво відрізняються за структурою. Об’єднує їх джерело – авторизована Біблія короля Якова. Проте Вордсвортське видання доповнює матеріал відомим англіканським молитовником *The Book of Common Prayers*

(1662 р.), а словник М. Майнер і Г. Росона за потреби наводить уточнені цитати з «Редагованої версії Біблії короля Якова», так званої *Revised Standard Version*. Вордсвортське видання копіює структуру Біблії, воно вміщує як прецедентні, так і маловідомі цитати (всього понад 4 000) у порядку їхньої появи у Святому Письмі. Окремо виділено 80 біблеїзмів із високим ступенем прецедентності і стислих за структурою, здебільшого ідіоми біблійного походження (наприклад, *my brother’s keeper, a babel of voices*) з розлогим поясненням їхніх значень.

Словник М. Майнер і Г. Росона містить понад 3 000 цитат із Біблії і має ідеографічну структуру. В алфавітному порядку укладачі подали теми, з якими, на їхню думку, асоціюється та чи інша цитата (наприклад, *Abel, ability, Abraham, absence*). Деякі статті словника супроводжують теологічні, етимологічні або історичні довідки, а також перехресні посилання.

Обидва вищенаведені словники цитат містять алфавітний покажчик, що допомагає відшукати потрібну цитату за ключовим словом.

Висновки. Проведений аналіз української й англомовної фразеографії підводить до такого висновку: розходження щодо якісного складу біблеїзмів та відсутність єдиного підходу до організації матеріалу пояснюється типом словника, принципами його укладачів та орієнтацією на потенційного користувача. Найповніше подають матеріал спеціальні словники біблійних крилатих висловів, фразем, фразеологізмів і алюзій, однак вони рідко містять стилістично-функціональну інформацію, відображають актуалізацію біблеїзмів винятково в художньому, а не побутовому мовленні. Ступінь відображення біблеїзмів у тлумачних словниках залежить від принципів, що розробили їхні автори, які можуть широко представити лексику й фразеологію біблійного походження або майже цілком проігнорувати її, за винятком випадків частотного вживання в сучасному мовленні. Отже, майбутні укладачі англо-українських та українсько-англійських словників біблійної фразеології мають багатий матеріал для опрацювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Англо-український фразеологічний словник / укл. К. Баранцев. Київ: Рад. шк., 1969. 1052 с.
2. Біблія або Книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту. Пер. І. Огієнко. Київ: Українське Біблійне Товариство, 2002. 1375 с.
3. Будівська Л., Сікорська З. Фразеологізми біблійного походження. Луганськ: Луганськ-Арт, 2007. 76 с.
4. Коваль А. Спочатку було Слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові. 2-ге вид. Київ: Либідь, 2012. 312 с.
5. Коваль А., Коптілов В. Крилаті слова в українській літературній мові. Київ: Ярославів вал, 2011. 704 с.

6. Колоїз Ж., Бакум З. Слово Благовісті: словник-довідник фразем біблійного походження. Кривий Ріг: І. В. І., 2002. 96 с.

7. Лепта библейской мудрости: библейские крылатые выражения и афоризмы на шести языках: краткий русско-англо-белорусско-немецко-словацко-украинский словарь / Д. Балаков и др. Могилев: МГУ им. А.А. Кулешова, 2014. 240 с.

8. Словник фразеологізмів української мови / уклад. В. Білоноженко та ін. Київ: Наук. думка, 2008. 1104 с.

9. Хлебда В. К идее европейского словаря библеизмов. И вновь продолжается бой...: сб. науч. ст., посвящ. юбилею проф. С.Г. Шулежковой / гл. ред. В. Мокиенко; Магнитогорский гос. ун-т, СПб. гос. ун-т, Ernst-Moritz-Arndt-Universität zu Greifswald. Магнитогорск: МаГУ, 2010. С. 275–279.

10. Цимбалюк Ю., Кобів Й., Смурова Л., Латун Л. Біблійна мудрість у латинських афоризмах українською і англійською мовами: наук.-навч. посіб. Вінниця: Нова книга, 2003. 410 с.

11. A Dictionary of Quotations from the Bible /comp. by M. Miner, H. Rawson. New York: New American Library, 1988. 305 p.

12. Crystal D. Begat. The King James Bible and the English Language. Oxford: Oxford Univ. Press, 2011. 327 p.

13. Lamsa G. M. Idioms in the Bible Explained and a Key to the Original Gospel. New York: Harper Collins Publ., 1985. 105 p.

14. The Wordsworth Dictionary of Bible Quotations / comp. by M.H. Manser. Ware, Hertfordshire: Wordsworth Editions Ltd, 1989. 264 p.

15. The Wordsworth Dictionary of Classical and Literary Allusions / comp. by A.H. Lass, D. Kiremidjian & R.M. Goldstein. Ware, Hertfordshire: Wordsworth Editions Ltd, 1994. 240 p.

УДК 81'255.4

**ЖАНРОВО-СТИЛІСТИЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ СТРАТЕГІЇ ДОМЕСТИКАЦІЇ
ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ
М. ШЕЙБОНА “THE YIDDISH POLICEMEN’S UNION”)**

**THE GENRE-RELATED AND STYLISTIC DETERMINANTS OF THE STRATEGY
OF DOMESTICATION IN LITERARY TRANSLATION (A CASE STUDY
OF “THE YIDDISH POLICEMEN’S UNION” BY M. CHABON)**

Зорницький А.В.,

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри англійської філології та перекладу

Житомирського державного університету імені Івана Франка

У статті розглядається проблема співвідношення стратегій доместикації та форенізації під час роботи над перекладом художнього тексту. Аналізуються ті жанрово-стилістичні детермінанти, які визначають вибір перекладачем першої на протизага другий під час роботи над конкретним художнім текстом. Матеріалом дослідження став роман сучасного американського письменника М. Шейбона “The Yiddish Policemen’s Union” та його переклад російською мовою, який критично оцінюється автором статті. Стверджується, що, з огляду на жанрово-стилістичні детермінанти аналізованого оригінального твору, більш доречним було б використання перекладачем стратегії доместикації, а не форенізації. Особливості реалізації кожної зі стратегій описуються в термінах супутніх їм способів перекладу та перекладацьких трансформацій.

Ключові слова: художній переклад, доместикація, форенізація, жанрово-стилістичні детермінанти, Майкл Шейбон, “The Yiddish Policemen’s Union”.

В статье рассматривается проблема соотношения стратегий доместикации и форенизации при работе над переводом художественного текста. Анализируются жанрово-стилистические детерминанты, определяющие выбор переводчиком первой из стратегий при работе над конкретным художественным текстом. В качестве материала исследования используется роман современного американского писателя М. Шейбона “The Yiddish Policemen’s Union” и его перевод на русский язык, критически оцениваемый автором статьи. Утверждается, что, ввиду жанрово-стилистических детерминантов анализируемого оригинального произведения, более уместным было бы использование переводчиком стратегии доместикации, а не форенизации. Особенности реализации каждой из стратегий описываются в терминах сопутствующих им способов перевода и переводческих трансформаций.

Ключевые слова: художественный перевод, доместикация, форенизация, жанрово-стилистические детерминанты, Майкл Шейбон, “The Yiddish Policemen’s Union”.

The article touches upon the problem of correlation between the strategies of domestication and foreignization while working at a literary translation. Analyzed are the genre-related and stylistic determinants which condition the choice of the former rather than the latter while working at a particular piece of literary translation. As illustrative material utilized are the novel "The Yiddish Policemen's Union" by the modern American writer M. Chabon and its Russian translation which is critically assessed by the author of the article. It is maintained that, in view of the genre-related and stylistic determinants of the original text under analysis, it would be more appropriate to employ the strategy of domestication rather than foreignization. The peculiarities of how both strategies may be realized are described in terms of the corresponding ways of translation and translational transformations.

Key words: literary translation, domestication, foreignization, genre-related and stylistic determinants, Michael Chabon, "The Yiddish Policemen's Union".

Постановка проблеми. Проблема теоретичної сутності та переважного залучення стратегій доместикації та / або форенізації під час роботи над художнім перекладом узагалі та над перекладом конкретного художнього тексту зокрема цілком може бути зарахована до розряду «вічних» проблем перекладознавства. Хоча полеміка щодо стратегій перекладу точилася з найдавніших часів, дискусії про відмінності між культурами мови оригіналу та мови перекладу і, як наслідок, про першочергову необхідність відтворення «букви» чи «духу» оригіналу, опинилися у фокусі уваги теоретиків та практиків перекладу порівняно пізно: лише на межі XVIII – XIX ст. німецькими мислителями були вперше окреслені поняття очуження та культурного освоення як дві протилежні стратегії перекладу [1, с. 202]. У XX ст. в країнах Заходу найпомітнішими апологетами доместикації та форенізації під час перекладу стали, відповідно, Юджин Найда та Лоренс Венуті, тоді як у радянському перекладознавстві найбільшого поширення набула теорія так званого «реалістичного перекладу», або ж «золотої середини» (М. Гаспаров, І. Кашкін). Варто згадати й деяку відмінність між практикою тодішніх російських та українських перекладачів, серед яких останні більшою мірою тяжіли до залучення доместикації (пор. класичний приклад – поезію Р. Бернса в перекладах С. Маршак та М. Лукаша).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на вищезазначене, не викликає подиву, що різні закордонні та вітчизняні теоретики художнього перекладу й до сьогодні по-різному інтерпретують сутність аналізованої проблеми, переважно акцентують ті чи інші її аспекти. Так, у результаті дослідження сучасних тенденцій розвитку теорії та практики перекладу російські автори Є. Шелестюк та Е. Гриценко роблять висновок про поступову, але невпинну еволюцію розуміння перекладачами необхідності форенізації як точної та позбавленої «згладжування» передачі іншопольового й іншомовного тексту [1, с. 205–206]. Натомість українські дослідники Ю. Тьопенко та Ю. Стежко по-іншому оцінюють стратегію доместикації та зазначають, що

вона «робить перекладача вільним у створенні нової реальності, близької пересічному читачеві за мовою, культурою, ментальністю, задовольняє запити на національну ідентифікацію» [2, с. 186], нехай навіть і за рахунок принесення в жертву автентичності першотвору. Відсутність якихось істотних преференцій у використанні обох вищезгаданих стратегій демонструє і практика сучасних українських перекладачів. Так, досліджуючи особливості відтворення І. Качанюк-Спех побутової культурно-специфічної лексики при перекладі «Енеїди» І. Котляревського німецькою мовою, Х. Луцик констатує: «Стратегії доместикації та форенізації не мають домінантного характеру, їхні показники однакові» [3, с. 134].

Постановка завдання. Беручи до уваги продемонстровану вище відсутність однаковості серед сучасних теоретиків та практиків перекладу в питанні про те, чи є стратегія доместикації і справді застарілою, або ж, навпаки, такою, що зберігає свою актуальність, вважаємо, що ця проблема може бути вирішена лише в тісному та безпосередньому зв'язку із жанрово-стилістичними особливостями твору, що перекладається. На нашу думку, стратегія доместикації може особливо активно залучатися тоді, коли очевидна інтенція автора першотвору полягає в тому, щоб створений ним текст за згодою сприймався потенційним реципієнтом як перекладний – такий, що передає засобами певної мови ті діалоги між персонажами, власні назви, авторські відступи тощо, які насправді (і це добре розуміє читач) актуалізуються за допомогою іншої мови.

Отже, **метою** нашої статті є обґрунтування принципової можливості та плідності залучення стратегії доместикації під час роботи над перекладом художніх текстів такого типу, **об'єктом** дослідження є жанрово-стилістичні детермінанти залучення стратегії доместикації, а **предметом** дослідження – проекція отриманих результатів у власне перекладацьку площину. Як **матеріал** дослідження використовується роман сучасного американського письменника М. Шейбона "The Yiddish Policemen's Union" та його переклад російською мовою, виконаний Ю. Балаяном.

Виклад основного матеріалу. Досліджуваний твір написаний у жанрі альтернативної історії, канони якого передбачають, що увазі читача пропонується по-своєму «реалістичне» зображення світу, специфіка устрою якого, з одного боку, логічно випливає з відомої нам попередньої історії людства, а також, з іншого боку, з певної кількості авторських припущень щодо гіпотетичного альтернативного розвитку тих чи інших історичних подій (точки дивергенції) [4]. По-перше, у змодельованій письменником версії історії проєкт 1940 р., що відомий як «доповідь Слеттері» (у ній передбачалося прискорене освоєння Аляски шляхом переселення туди єврейських біженців із Німеччини), був затверджений та прийнятий до виконання після того, як його непримирений противник, член Палати представників від території Аляска Ентоні Даймонд загинув під колесами таксі. По-друге, 1948 р. під натиском ворожих сил, що переважали, держава Ізраїль не встояла і припинила своє існування. Внаслідок цих змодельованих автором подій єдиним політичним утворенням, де можуть вільно проживати люди єврейської національності, стає федеральний округ Сітка, який до 1867 р. являв собою територію Російської Америки. Сітці надана певна міра політичної автономії; крім єврейського населення, яке домінує, там також проживає певна кількість російських та філіппінських емігрантів, а також автохтонний народ – індіанці-тлінгіти. Однак через шістьдесят років надана Сітці автономія буде скасована на користь відновлення статус-кво, і ця територія знову повернеться під юрисдикцію Сполучених Штатів Америки (далі – США). Дія роману розгортається в 2007 р., усього за кілька місяців до Реверсії, на яку із жахом очікують єврейські персонажі роману.

Важливим стилістичним рішенням автора, яке прямо детерміноване вищезгаданими особливостями його художнього задуму, стає свідоме переплетення в досліджуваному тексті двох основних мовних джерел – англійського та їдишського. Їдиш є як офіційною мовою, так і фактичною *lingua franca* створеної уявою М. Шейбона єврейської автономії на Алясці, що нею хоча б якоюсь мірою володіють усі без винятку персонажі роману. Отже, маємо ситуацію, за якої оригінальний англійський текст твору із самого початку сприймається як своєрідний «переклад», а численні сліди впливу їдишу на мовлення персонажів, а подекуди й самого автора ще більше підсилюють це відчуття. Така підкреслено експресивна лінгвальна інтерференція уможливується наявністю в сучасній англійській мові, а особливо

в американському слензі, значного корпусу запозичень з їдишу, які фігурують у новітніх словниках та добре відомі більшості цільової аудиторії твору. Крім того, автор активно експериментує із цим матеріалом, немов моделює не лише альтернативну історію, але й альтернативну мову: значення багатьох уживаних ним їдишських лексем виявляється істотно модифікованим порівняно з узуальним, – адже у світі, де в протистоянні їдишу та іврити перемога була б не на боці останнього, мовцям з очевидністю бракувало б багатьох слів, особливо підкреслено розмовних.

У перекладі досліджуваного твору російською Ю. Балаян досить послідовно надає перевагу стратегії форенізації, що, на нашу думку, не можна визнати вдалим рішенням: адже рівень компетенції навіть «цільового» російськомовного або україномовного читача в спеціальних питаннях, що пов'язані з мовою їдиш, з очевидних причин є зовсім іншим, ніж у читача оригінального твору (у кращому разі він, навпаки, дещо знайомий з івритом). Оскільки ж у широкому контексті твору маємо ще й випадки перемикання мовних кодів, коли, за задумом автора, персонажі почергово користуються то їдишем, то англійською (“*Landsman’s American is just good enough to make him sound suspect*” [5], див. також [6, с. 82–84]), читач перекладу має безпомилково орієнтуватися в усіх нюансах авторського слововживання, що позначені впливом першої з мов.

Наприклад, в оригіналі читаємо: “*The lamps of the Jews stretch from the slope of Mount Edgecumbe in the west, over the seventy-two infilled islands of the Sound, across the Shvartser-Yam, Halibut Point, South Sitka, and the Nachtasyl, across Harkavy and the Untershtot, before they are snuffed in the east by the Baranof range. On Oysshelung Island, the beacon at the tip of the Safety Pin – sole remnant of the World’s Fair – blinks out its warning to airplanes or yids*” [5]. У перекладі російською маємо: «Огни еврейской территории от склона горы Эджкамб на западе, семьдесят два острова Зунда, через Шварцн-Ям, мыс Халибут, Южную Ситку, Нахтазиль, через Гарькавы и Унтерштат и далее теряются в гряде Баранова. На острове Ойшстеллунг, на кончике Сэйфти-Пин мигает маяк – единственное напоминание о Всемирной выставке – предостерегающе грозит световым пальцем самолетам и евреям» [7]. Як бачимо, перекладач реалізує стратегію форенізації й активно використовує транскодування як основний спосіб перекладу авторських художніх реалій. Однак варто детально прокоментувати принципові недоречності, які, на нашу думку, спричиняє обраний Ю. Балаяном підхід.

По-перше, як уже зазначалося, з огляду на сумнівну вірогідність знайомства цільової аудиторії роману з мовою їдиш, невиправдано «загадковими» для неї залишаються топоніми «Шварцн-Ям» (на їдиш – «Чорне море»), «Ойштеллюнг» («виставка»), «Унтерштат» (дослівно «передмістя»). В останньому разі, на нашу думку, спостерігаємо ще й гру слів, оскільки зміст лексеми *untershtot* можна витлумачити не лише в узуальному ключі, але і як *unter* – «під» + *shtot* – «місто» – «нижнє (підземне) місто», тоді як англійське *downtown* – «ділова частина, центр міста», що додатково обігрується автором далі в тексті: “When the greeners go there after the war. The ones who had been in the ghetto at Warsaw. At Bialystok. The ex-partisans. I guess some of them didn’t trust the Americans very much. So they dug tunnels. Just in case they had to fight again. That’s the real reason it’s called the Untershtot” [5]. По-друге, у пропонованому варіанті перекладу жодним чином не транслюються ті відтінки внутрішньої форми, конотації тощо відповідних топонімів, які є принциповими з огляду на намагання М. Шейбона ніби відтворити в специфічно конденсованому вигляді всю історію єврейської колонізації змальовуваної території. Так, авторське *Halibut Point*, як ми вважаємо, покликане ще раз підкреслити, що федеральний округ Сітка виник «на порожньому місці», там жили лише індіанці-тлінгіти, що займалися рибальством та мисливством; *Nachtasyl* (яке перекладач до того ж недоречно транскодує на англійський лад) додатково акцентує ту роль першопрохідців, яку відіграли в освоєнні регіону німецькомовні євреї – хронологічно найперші біженці з охопленої війною Європи; у випадку із *Safety-Pin*, на нашу думку, доречно було б передати його підкреслено образну внутрішню форму, оскільки йдеться про такий собі єврейський аналог Ейфелевої вежі тощо. По-третє, перекладач припускається грубої помилки, коли передає оригінальне *the Sound* як «Зунд»: як відомо, російською та українською мовами Зундом називається протока, що відокремлює Зеландію від півдня Швеції, тоді як у романі М. Шейбона з усією очевидністю йдеться про *Cross Sound* – протоку Хреста, яка у вигаданому автором світі через небажані для євреїв конотації перетворилася просто на *Sound*, тобто Протоку. По-четверте, на нашу думку, невдалими варто визнати такі варіанти транскодування, як «Еджкамб» та «Гарькавы»: у першому випадку маємо узуальний відповідник Еджком (Еджкомб) / Еджком (Еджкомб), а Гаркаві / Гаркави є поширеним єврейським прізвиськом (можливо, мається

на увазі А. Гаркаві – відомий письменник та лексикограф мови їдиш).

У контексті всього вищезазначеного наведемо для порівняння власний переклад цитованого уривка українською мовою, в якому, навпаки, реалізована стратегія доместикації: «Єврейські вогні тягнуться аж ген від схилу згаслого вулкану Еджком на заході, через сімдесят два насипних острови Протоки, далі через Чорномор’я, Палтусовий мис, південну Сітку, через побудований німецькими «йекке» «прихисток на ніч» – Нахтазюль, через Гаркаві та Епіцентр, аж доки на сході дороги їм не загороджує хребет Баранова. На Виставковому острові, на самій маківці «Англійської шпильки» – єдиної вцілілої згадки про Всесвітню виставку 1977 року, – поблизу маяк, попереджаючи про щось чи то льотчиків, чи то євреїв». Як бачимо, як супутні способи перекладу та перекладацькі лексичні трансформації стратегія доместикації передбачає більш активне використання калькування замість транскодування, а також додавання. Для відтворення авторського каламбуру було використано лексему «Епіцентр», оскільки, як відомо, вона має пряме значення – «точка на поверхні Землі відразу над або під областю локалізації деякого явища, що впливає на поверхню Землі» (пор. *епіцентр землетрусу, епіцентр ядерного вибуху*), а також переносне значення – «центр, серцевина чого-небудь» (пор. *епіцентр скандалу, епіцентр ділового життя*). Отже, пряме та переносне значення слова *епіцентр*, на нашу думку, досить добре підходять для передачі основних смислових відтінків оригінального *Untershtot*.

Крім того, застосування стратегії доместикації та супутні їй активне використання трансформації додавання може принагідно трансформуватися в компенсацію під час перекладу, що якоюсь мірою дозволяє відтворити таку прикметну рису авторського стилю, як вищезгадане підкреслено частотне вживання американських сленгізмів, що мають єврейську етимологію, або запозичень із мови їдиш. Наприклад: “And just last week, amid the panic and feathers of a kosher’s laughter house on Zhitlovsky Avenue, a chicken turned on the shochet as he raised his ritual knife and announced, in Aramaic, the imminent advent of Messiah” [5]. У російському перекладі маємо: «А не далее как на прошлой неделе ошипанный кур в кошерной мясохладобойне на Житловски-авеню обратился главою к занесшему ритуальный нож шохету и на картавом арамейском возгласил непременно пришествие Мессии» [7]. Як бачимо, Ю. Балаян намагається відтворити авторську іронію актив-

ним поєднанням лексико-граматичних форм високого та зниженого стилістичного тону, що, як ми вважаємо, можна визнати вдалим рішенням (заперечення викликає хіба що словосполучення «непременное пришествие Мессии», оскільки воно вказує не на близькість описуваного явища, а лише на його неминучість – можливо, у дуже віддаленому майбутньому). Однак оригінальний вираз “amid the panic and feathers” із незрозумілих причин підлягає вилученню. Натомість, на нашу думку, принаймні в контексті перекладу українською мовою, у цьому разі можна було б застосувати компенсацію, тобто підібрати замість згаданих в оригіналі «паніки» та «пір’я» відповідні лексеми, що мають єврейську чи хоча б німецьку етимологію. Наприклад: «Минулого тижня, прямо посеред *гвалту* та *гармидеру* кошерної різниці на Житловській-авеню якийсь оскубаний півень повернув голову до насмерть пере-

ляканого шохета, що так і застиг із занесеним для удару ритуальним ножем у руці, та провозвістив бездоганною арамейською, що Месія вже при дверях».

Висновки. На нашу думку, сукупність вищезазначеного дає підстави стверджувати, що використання стратегії доместикації під час роботи над художнім перекладом цілком можливе й сьогодні, особливо у художніх творах, які позначені рисами спеціально спланованої автором «автентичної перекладеності». Основними супутніми способами перекладу та перекладацькими лексичними трансформаціями є калькування, додавання та компенсація під час перекладу. **Перспективу** подальших досліджень заявленої проблеми вбачаємо в можливості практичного застосування їх результатів у роботі над перекладами художніх творів, зокрема й роману М. Шейбона “The Yiddish Policemen’s Union”, українською мовою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шелестюк Е., Гриценко Э. О форенизации и доместикации в переводе и возможностях их лингвистической оценки. Вестник Челябинского государственного университета. Филологические науки. 2016. № 4 (386). С. 202–207.
2. Тьопенко Ю., Стежко Ю. Перекладацька стратегія доместикації як чинник національної ідентифікації. Вісник КНЛУ. Серія «Філологія». 2015. Том 18. № 2. С. 184–189.
3. Луцик Х. Стратегії відтворення побутової культурно-специфічної лексики поеми «Енеїда» І. Котляревського у німецькому перекладі І. Качанюк-Спех. Молодий вчений. 2017. № 4.3 (44.3). С. 134–137.
4. Соболев С. Альтернативная история: пособие для хитчхайкеров. Липецк: Крот, 2006. 232 с. URL: https://royallib.com/read/sobolev_sergey/alternativnaya_istoriya_posobie_dlya_hronohichhaykerov.html#0 (дата обращения: 26.06.2018).
5. Chabon M. The Yiddish Policemen’s Union. URL: <http://etextread.ru/Book/Read/35326?nP=0> (дата звернення: 26.06.2018).
6. Зорницька І. Моделювання іншомовності персонажів як художня стратегія в сучасному англomовному літературному тексті. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Вип. 13. 2015. С. 80–85.
7. Чабон М. Союз еврейских полисменов. Пер. с англ. Ю. Балаяна. М.: Амфора, 2008. URL: https://royallib.com/book/chabon_maykl/soyuz_evreyskih_polismenov.html (дата обращения: 26.06.2018).

СПЕЦИФІКА ВІДТВОРЕННЯ ОКАЗІОНАЛЬНИХ ПОРІВНЯНЬ ЯК ЕЛЕМЕНТА ІДІОСТИЛЮ ДОННИ ТАРТТ

PECULIARITIES OF RENDERING OCCASIONAL SIMILES AS AN ELEMENT OF DONNA TARTT'S IDIOSTYLE

Крилова Т.В.,

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології та перекладу
Національного авіаційного університету*

Шевченко Ю.В.,

*студентка
Національного авіаційного університету*

У статті аналізуються особливості відтворення оказіональних порівнянь Донни Тартт. Матеріалом для аналізу став роман Д. Тартт «Щиголь» та його український переклад. Оказіональні порівняння є домінантним елементом ідіостилю автора та виконують образотворчу, стилістично-описову та зображально-оцінну функції. Зважаючи на те, що вони характеризуються унікальною образною перспективою, ці мовні одиниці важко перекладаються і потребують індивідуального підходу. Встановлено, що під час перекладу оказіональних порівнянь важливо правильно відтворити авторську інтенцію, передати образ, експресивність та комунікативний ефект оригіналу, щоб продукувати в реципієнта перекладу відповідні асоціації.

Ключові слова: оказіональне порівняння, авторський стиль, авторський задум, способи перекладу, образність.

В статье анализируются особенности воспроизведения окказиональных сравнений Донны Тартт. Материалом для анализа стал роман Д. Тартт «Щегол» и его украинский перевод. Окказиональные сравнения являются доминантным элементом идиостиля автора и выполняют стилистически-описательную и изобразительно-оценочную функции. Ввиду того, что они характеризуются уникальной образной перспективой, эти языковые единицы трудно поддаются переводу и требуют индивидуального подхода. Установлено, что, осуществляя перевод окказиональных сравнений, важно правильно воспроизвести авторскую интенцию, передать образ, экспрессивность и коммуникативный эффект оригинала, продуцируя у реципиента перевода соответствующие ассоциации.

Ключевые слова: окказиональные сравнения, авторский стиль, авторский замысел, способы перевода, образность.

The article analyzes the peculiarities of rendering Donna Tartt's occasional similes. The study material is D. Tartt's novel "The Goldfinch" and its Ukrainian translation. Occasional similes are the dominant element of the author's idiostyle and are involved in providing imagery-estimative and stylistic-descriptive functions. Taking into account that they are characterized by a unique imaginative perspective, these language units are difficult to translate and require an individual approach. It is found that during translating occasional similes, it is important to reproduce the author's intention rendering the image, expressiveness and communicative effect of the original, producing appropriate associations in the recipient of the translation.

Key words: occasional similes, author's style, author's idea, methods of translation, imagery.

Постановка проблеми. Оказіональне, або індивідуально-авторське, порівняння є одним із питомо вагомих та домінантних у структурі тексту серед низки експресивних засобів художнього мовлення, характеризується значною функціональною варіативністю та є практично необмеженим з погляду його лексичного наповнення. Воно репрезентує індивідуальний погляд на той чи інший предмет або схожість з окремим предметом чи явищем. Процес відтворення цього засобу виразності супроводжується деякими труднощами, зумовленими передусім тим, що вони є одиницями культури окремої мови та неузуралізовані. Тому успішність перекладу оказіональних порівнянь залежить від майстерності перекладача, точності сприйняття ним цих одиниць та

вмінням перекласти їх так, щоб вони були співзвучні з картиною світу цільової аудиторії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оказіональне порівняння є лексичним новоствором, що виникає у результаті впливу контексту за типовою або позатиповою словотвірною моделлю, який являє собою втілення нереалізованих можливостей мови та комунікативної інтенції автора [1, с. 18].

У спостереженнях Л.В. Разуваєвої порівняння оказіонального характеру найбільш яскраво маніфестують індивідуально-авторську картину світу, а імпліцитність його ознаки слугує меті каузації в реципієнта креативного начала, оскільки не названа автором художнього тексту ознака відновлюється самим читачем, а тому такі порів-

няння мають великий прагматичний потенціал [2, с. 103].

За твердженням А.А. Риженкової, прагматичний потенціал оказіонального порівняння зумовлений зіставленням двох понять, які радикально відрізняються одне від одного в семантичному плані. Від того, наскільки віддаленими є семантичні поля конкретних об'єктів, що порівнюються, наскільки очевидною є невідповідність між ними, залежить «напруга» порівняння і його прагматичний потенціал. Чим більш віддаленими є феномени, що порівнюються, тим більш сильним і вражаючим буде ефект порівняння [3, с. 22].

Експресивно-оцінні характеристики оказіонального порівняння як засобу декорації мови виявляють ставлення автора до предмета промови і породжують ідіолістичну неповторність автора як мовної особистості [4, с. 81]. Під час перекладу такого засобу яскравої мовної експресії, як оказіональне порівняння, сила якого полягає в його незвичайності й оригінальності, не можна забувати про збереження авторської оригінальної образності, «асоціативного шлейфа» та про правильне сприйняття порівняння читачем [5, с. 97].

Постановка завдання. Метою розвідки є визначення ролі оказіонального порівняння в контексті стилістичного прийому, а також способів відтворення українською мовою англійських оказіональних порівнянь роману Д. Тартт «Шциголь».

Об'єктом дослідження статті є оказіональне порівняння як зображально-виражальний засіб мови. Предметом дослідження є шляхи відтворення оказіональних порівнянь в українських перекладах. З усвідомленням важливості для перекладознавства відтворення таких мовних одиниць, як оказіональні порівняння, які репрезентують унікальний мовний світ автора, зосередимося на образній інформації, закладеній у них, яка є невід'ємним компонентом художнього тексту.

Виклад основного матеріалу. Художній переклад як важлива форма міжкультурної комунікації є особливим видом перекладу, оскільки кожен автор прагне зробити свій текст унікальним і неповторним [6, с. 205]. Він шукає свої оригінальні шляхи та засоби висвітлення ідей у творі за допомогою системи засобів і форм словесного творчого вираження. Система змістовних і формальних лінгвістичних характеристик, яка робить унікальним втілений у творі авторський спосіб мовного вираження, є одним з інструментів вивчення мовної особистості письменника [7, с. 129].

Індивідуальна творча манера американської письменниці Донни Тартт вирізняється з-поміж

інших, адже стильовою домінантою автора є широке вживання зображально-виражальних засобів, провідне місце серед яких посідає оказіональне, або індивідуально-авторське, порівняння, яке допомагає краще розкрити образи персонажів, додає експресивності й емотивності тексту [8, с. 18].

Індивідуально-авторські порівняння утворені шляхом оказіонального переосмислення компонентів, що входять до їх складу в результаті вторинної номінації. Вони демонструють унікальну авторську інтенцію і є результатом його творчого пошуку засобів точного й яскравого вираження власної думки, а також є потужним засобом характеристики явищ, дій, героїв, виявляють авторське суб'єктивно-оцінне ставлення до фактів об'єктивної реальності [9, с. 301].

Багато оказіональних порівнянь, у результаті їх широкого вживання, перетворилися на стійкі сполучення, своєрідні штампи. Індивідуально-авторські порівняння можна розглядати як потенційні прототипи компаративних фразеологізмів такої ж структури, а вторинну номінацію під час їх утворення можна вважати оказіональною. Традиційний характер таких штампів перетворює їх на фразеологічні одиниці, образна основа яких не тільки стала несуттєвою для їхнього загального підсилювального сенсу, але здебільшого взагалі вже втрачена і навіть незрозуміла [3, с. 24].

Оказіональні порівняння є мовними феноменами. Вони не належать мові і не входять до складу її лексико-фразеологічного рівня. Крім того, за своєю структурою ці мовні одиниці є більш складними, багатослівними, аніж узуальні порівняння, адже є проявом «лінгвокреативного мислення» автора [10, с. 73].

Проблеми відтворення таких порівнянь найчастіше спричинені тим фактом, що до них складно знайти відповідники в цільовій мові, перекладачеві доводиться проявляти всю свою майстерність, щоб влучно їх перекласти. Переклад оказіональних порівнянь належить до сфери вузькоспеціальних перекладацьких питань, оскільки труднощі їх перекладу зумовлені не лише відмінностями в соціально-культурному середовищі, але й розбіжностями та специфікою образної перспективи слова кожної мови та тим, що вони не фіксуються в лексикографічних джерелах, а окремі їхні компоненти мають багато значень [11, с. 180]. Вибір потрібного варіанта перекладу може диктуватися як дією внутрішньосистемних чинників, так і структурою і спрямованістю всього тексту загалом, проте головною умовою є збереження інтенції й образу автора,

створення того ж ефекту, який закладений автором в оригіналі. Важливу роль відіграє талант перекладача, його здатність знаходити такі еквіваленти в мові перекладу, які були б співзвучні картині світу людей іншої культури [12, с. 19]. Наведений приклад демонструє нам майстерність перекладача у відтворенні авторського порівняння, коли наявні розбіжність образних основ української й англійської мов: *Before I had time to register this, a gigantic cop swooped down on me like a thunderclap: a thickheaded, bulldoggish guy, with pumped-up arms like a weightlifter's* [13, с. 276] (*Перш ніж я встиг відповісти на це, велетенський коп налетів на мене, як шуліка: тупоголовий, схожий на бульдога суб'єкт із накачаними, наче у важкоатлета, м'язами* [14, с. 278]). Для відтворення інформаційного потенціалу порівняння та його образності перекладач не залишає авторське порівняння «налетів, як удар грому», а вживає еквівалент, підбирає його відповідно до стилістичних, експресивних та культурологічних потреб тексту, порівнює копа із шулікою. Таке порівняння властиве українській мові, а тому дає змогу українському реципієнтові відчути небезпеку хижака, з яким порівнюється поліцейський.

За допомогою порівнянь Д. Тартт детально описує своїх героїв, розкриває їхні сутність, стиль життя, характеризує їхні поведінку й емоційний стан, тому досить часто для збереження початкової інтенції автора перекладачі роблять дослівний переклад зі збереженням форми порівняльної конструкції оригіналу: *Gloomily, I watched the crowd of workers streaming off the cross town bus, joyless, like a swarm of hornets* [13, с. 248] (*Я кинув похмурий погляд на робітників, гурт яких вивалювався з автобуса, сердитих, немов зграя шершнів* [14, с. 251]). Перекладач здійснює буквальный переклад, відтворює кожен елемент компаративної конструкції точним відповідником цільової мови і в такий спосіб точно втілює задум автора зобразити настрій героїв.

Однак не завжди дослівний переклад є вдалим перекладацьким рішенням, адже інколи він може призводити до створення неприродної для мови перекладу конструкції: *No, but they're as dumb as a set of sofa cushions* [13, с. 418] (*Ні, вони не бідні, але тупі, як диванні валики* [14, с. 420]). Розбіжності образів вихідної та цільової мови, зумовлені відмінностями у світосприйнятті представників українського й американського соціумів, потребують пошуку відповідного еквівалента для правильної передачі інтенції автора, адже, якщо для мови автора порівняння «тупий, як диванний валик» вважається прийнятним,

то в мові українського читача тупість людини порівнюється зазвичай з валяком, пробкою чи дубом.

Як видно з попереднього прикладу, під час передачі тих самих ідей у разі дослівного перекладу можуть виникнути невідповідності, які підкреслюють той факт, що в читачів цільового тексту та вихідного відмінні картини світу. Тоді перекладачі вдаються до інших способів перекладу цих мовних одиниць: *My mother slid in to me and grabbed my arm; and I saw she was clammy and pale as a cod* [13, с. 401] (*Маму відкинуло на мене, і вона схопила мою руку; я помітив, що вона спітніла й смертельно зблідла* [14, с. 403]). Компенсація прикметника дієсловним компонентом та додавання прислівника «смертельно» сприяли адекватній передачі прагматики й образу порівняння, оскільки буквальный переклад «бліда, як тріска» звучить неприродно для україномовного читача. Також це допомогло візуально передати зовнішній вигляд героїні і глибше проникнути в її стан. Перекладач відтворив значення мовних одиниць порівняльної конструкції через невідповідну мові рецептора заміну значення цього компонента на зовсім протилежне – притаманне порівнянням мови реципієнта, адже для української мови характерне порівняння «блідий, як смерть».

Коли можливість відтворення порівняльної конструкції шляхом підбору еквівалента чи дослівно зводиться до мінімуму, у процесі відтворення порівняльних конструкцій перекладачі також використовують описовий переклад: *You had to hand it to her: she was as cool as dammit* [13, с. 68] (*Ну звичайно. – Чого-чого, а витримки їй було не позичати* [14, с. 70]). У цьому прикладі оказіональна порівняльна конструкція сформована в результаті контамінації двох схожих за семантикою порівнянь: *as near as damn it – as near as possible* та *as cool as a cucumber – to be very calm and relaxed*. Якщо поєднати ці два порівняння, то можна зробити висновок, що *as cool as dammit* означає *as cool as possible*, тобто автор демонструє, що дівчина була надзвичайно спокійною. Якщо дослівно перекласти вихідне порівняння, то складно зрозуміти його значення, адже слово *dammit* означає «прокляття», а тому «спокійна, як прокляття» звучить дещо неприродно, принаймні для мови реципієнта. Зважаючи на складність відтворення фігурального висловлення та закладеної в ньому авторської ідеї, перекладач описово передає її значення та використовує дієсловний компонент «не позичати». Такий майстерний переклад забезпечує не лише від-

творення змісту англійського порівняння, але й є влучним та доцільним.

Однак застосування описового перекладу також не завжди доречно, адже така перекладацька стратегія може призвести до нейтралізації образності оригіналу: *He told them he had seen these Germans drunk as gods in his bar, arguing, and they are so angry and upset they had left behind – what? A folder!* [13, с. 521] (*Антон сказав їм, що бачив цих німців, вони перепилися в його барі, засперечалися й були такі розлючені й сердиті, що забули взяти, що б ти думав? Папку з документами!* [14, с. 523]). У цьому прикладі компаративна порівняльна конструкція *drunk as gods*, хоча й вважається індивідуально-авторською, проте схожа з іншими порівняннями, як-от *drunk as a hog* та *drunk as a pig*, переклад яких не лише фіксується в словниках, також є їхні влучні україномовні еквіваленти. Зважаючи на таку близькість, перекладач міг вжити один із варіантів перекладу і зробити останній більш стилістично забарвленим і яскравішим.

У своєму романі Д. Тартт досить часто вживає порівняння в мові героїв також для того, щоб дати образну характеристику різним діям та вчинкам людей, їхній поведінці, визначити світогляд персонажів та оцінити обставини чи ситуації, в яких вони опинилися: *Horst was straight as string, they all say, till he fell in with those two* [13, с. 86] (*Горст був чистий як скло, усі так кажуть, поки не піднав під вплив цих двох* [14, с. 88]). Якщо розщепити компаративну конструкцію на окремі елементи, де *straight* означає «прямий», а *string* – «струна», та вивести значення порівняння з контексту, можна дійти висновку, що автор хоче акцентувати увагу саме на дисципліні хлопця, що він завжди поводить себе належним чином. Тут можна провести паралелі з виразом «ходити, як по струнці», проте перекладач, з огляду на власне бачення та художнє сприйняття оригіналу, використовує заміну компонентів порівняння і вживає конструкцію «чистий як скло», чим підкреслює репутацію хлопця. Образність оригіналу, яку несе в собі порівняння, безумовно, збережено, однак наявні деформація авторського задуму і порушення конвенційної норми перекладу.

Широке застосування заміни значень її складових одиниць може спричинити викривлення авторської інтенції, що, у свою чергу, призводить до формування неправильного образу героя в уяві читача: *Don't start with the shortcuts. You're as bad as the Lexus lady* [13, с. 721] (*Не базикай мені знову про об'їзди. Ти немени дурна, аніж та лексусна баба* [14, с. 723]). Одиниці вихідної

порівняльної конструкції *bad + lady* та «дурна» + «баба» у конструкції перекладу перебувають на різних рівнях емоційної забарвленості. Такий переклад несе в собі надзвичайно негативний відтінок, тому в цільовій мові спотворюється не лише образ самої жінки, про яку йдеться, але й образ мовця, який описує її і постає в очах читачів грубим та невихованим.

Але інколи зміна значень лексичних одиниць не просто викривляє вихідний образ героя, але й може призвести до спотворення смислового змісту оригіналу: *But as soon as I was three or four blocks away I began to shake so violently that I had to stop in the grimy little park and sit on a bench, hyperventilating, the armpits of my Turnbull and Asser suit drenched with sweat like some coked-out junior trader who'd pressed the wrong button and lost ten million* [13, с. 548] (*Та коли я опинився за три або чотири квартали від нього, моє тіло почало тремтіти з такою силою, що я мусив зупинитися в брудному маленькому парку і сісти на лаві, задихаючись, мій костюм від Тьорнбулла й Ассера під пахвами просяк від поту, немов приголомшений невдачею молодший брокер, який щойно натиснув не на ту кнопку й програв десять мільйонів* [14, с. 549]). Зміна значення компаративної конструкції *like some coked-out*, що перекладається як «бути на кокаїні» (тобто вживати наркотики) на «приголомшений невдачею» призводить до порушення закладеного автором сенсу повідомлення й образу героя, створення хибних асоціацій в уяві читача, адже обидві порівняльні конструкції мають зовсім інше значення. Такий перекладацький хід може бути зумовлений або прагненням облагородити героя, або пом'якшити переклад, уникнути теми наркотиків, яка часто простежується у творі.

Зміна значень лексичних одиниць у тексті перекладу може призвести також до неправильного відтворення не лише рис характеру героя чи його поведінки, але й зовнішнього вигляду персонажа: *She was as wide as a prizefighter* [13, с. 722] (*Вона була широка, як борець важкої ваги* [14, с. 724]). Використання «борець важкої ваги» замість «боксер», яке є істинним значенням вихідної одиниці *prizefighter*, може навести читача на думку, що жінка мала надмірну вагу. У тексті оригіналу не зазначається вага героїні, автор хоче підкреслити її міцну статуру, наче в боксера. Однак перекладач акцентував увагу саме на вазі жінки, хоча в тексті оригіналу немає *heavy fighter*.

Попри негативний вплив такого перекладацького рішення, як зміна значень елементів порівняльної конструкції, іноді вона, навпаки, при-

водить до свідомого облагородження героїв: *But Boris – like an old se a captain – put the mall to shame* [13, с. 299] (*Але Борис – як старий морський вовк – посоромив їх усіх* [14, с. 301]). Завдяки появі зоонімічного елемента в порівнянні у вигляді вовка, герой у тексті перекладу порівнюється не просто з моряком, а з бувалим моряком, оскільки в українській мові вовком називають досвідчену людину. Така перекладацька стратегія допомагає не лише виразніше передати образ персонажа, але й викликає більшу повагу до нього з боку читачів.

Відтворення порівняльної конструкції вихідного тексту може відбуватися шляхом її збереження, проте з додаванням нової інформації в текст перекладу, яка відсутня в тексті оригіналу: *In fact, she was half Irish, half Cherokee, from a town in Kansas near the Oklahoma border; and she liked to make me laugh by calling herself an Okie even though she was as glossy and neryv and stylis has a racehorse* [13, с. 803] (*Насправді мама була наполовину ірландка, наполовину черокі з канзаського містечка поблизу кордону з Оклагомою і незрідка викликала мій сміх, називаючи себе Окі, хоч і була така ж лискуча, нервова та стильна, як елітний скакун* [14, с. 805]). Перекладач вдається до змін у семантичній структурі порівняльної конструкції шляхом її розширення. Поява таких елементів у тексті цільової мови сприяє не лише підсиленню стилістичного ефекту порівняльної конструкції, але й створює ефект облагородження героїв в описі, наділяє їх якнайкращими рисами. У вихідному тексті, як бачимо, відсутній прикметник «елітний», тоді як *race horse* дослівно перекладається як «верховий кінь». Додавання прикметника дає змогу читачеві намалювати портрет витонченої героїні і підкреслює теплі почуття сина до матері, який прагне описати жінку в найкращому світлі.

З огляду на лаконічність, властиву англійському синтаксису, багато елементів залишаються в оригіналі невираженими, такими, що мають бути на увазі, мають бути вираженими в перекладі за допомогою додаткових лексичних одиниць. Для розуміння і подальшого розкриття імпліцитного змісту повідомлення перекладач повинен не лише бути обізнаним у загальноприйнятих способах організації інформації у вихідній мові, але й залучати фонові знання в тій чи іншій сфері: *“I’m starving”, said Boris, standing up and stretching sot hat a band of stomach showed between his fatigues and ragged shirt: concave, dead white, like a starved saint’s* [13, с. 461] (*«Я помираю з голоду», – сказав Борис, підвівшись на ноги й потягуючись так, що частина живота стала*

видима між його штаньми та подертою сорочкою – мертво-біла заглибина, як у святого, що виснажив себе постом [14, с. 462]). Для розгорнутішого вираження думки перекладач вдається до експлікації і додає до компаративної конструкції слово «піст», адже святі та релігійні люди зазвичай не просто голодують, вони постують. Тому такий переклад цілком розкриває прихований сенс вихідного повідомлення для реципієнта.

Однак додавання перекладачем частки нової порівняно з оригіналом інформації може бути не зовсім доречним і призводити до деформації авторського наміру: *Partway, my bag caught on so me thing, and for a moment I thought I might have to slip free of it, painting or no painting, like a lizard shedding its tail* [13, с. 681] (*Десь на півдорозі моя торба за щось зачепилась, і на якусь мить я подумав, що картина картиною, але мені доведеться позбутися її, як ящірка позбувається свого затиснутого між каменями хвоста* [14, с. 683]). Оригінал не дає точної вказівки на те, яким чином ящірка позбувається свого хвоста, на відміну від тексту перекладу, де зазначається, що її хвіст затискається між каменями, хоча, можливо, він відпав сам, як це часто трапляється в момент самозахисту плазуна. Тому таке додавання можна вважати невиправданим втручанням перекладача в канву оригінального твору.

Опозиції прийому додавання в процесі відтворення компаративних конструкцій є прийом опущення. Опущення елементів вихідної компаративної конструкції призводить не лише до зменшення емоційного впливу порівняння, але й до неповноти змісту: *Carlos was the oldest and most reserved of the doormen, like an aging Mexican matinee idol with his pencil moustache and graying temples* [13, с. 111] (*Карлос був найстаршим і найстриманішим із порт'є, його тонкі вусики й сиві скроні робили його схожим на старіючу мексиканську телезірку* [14, с. 113]). У цільовому тексті спостерігається втрата іменника “matinee”, який вжито в сполученні з іншим іменником “idol”, які разом перекладаються як «актор, популярний у жінок, улюбленець шанувальниць». Перекладач опускає вказівку на той факт, що порт'є не просто нагадував зірку мексиканських серіалів, а мав прихильність жінок, і змушує читача самостійно шукати згадки про це в тексті.

Окрім вилучення окремих елементів компаративної конструкції в тексті перекладу, може опускатися й ціла конструкція. Коли компаративна конструкція в тексті перекладу опускається взагалі, то відбувається цілковита девальвація художнього образу та втрата виражального ефекту ори-

гіналу: “*Theo, this thing’s gone off, open the door for me*” – *eye watering ammonia reek, holding it out before her like an undetonated grenade as she ran with it down the first airs and out to the garbage can on the street* [13, с. 400] («О, Боже, Тео, вона зіпсувалася, відчини двері для мене», але сморід аміаку розідає їй очі, і вона тримаючи зіпсовану індичку якнайдалі від себе, вибігає на пожежні сходи й спускається до смітцевого бака [14, с. 402]). У тексті перекладу перекладач вилучає порівняльну конструкцію “*like an undetonated grenade*”, яка використовується щодо жінки, яка біжить із зіпсованою індичкою, немов із гранатою. Таке порівняння має не лише стилістичний ефект, але й комічний, адже воно вжите для того, щоб викликати посмішку в читача, однак у тексті перекладу відбувається його елімінування, а тому він позбавляється колориту.

Уподібненням різнопланових понять, які не зв’язані між собою в дійсності, Д. Тартт створює надзвичайно яскраві образи завдяки неочікуванності зіставлення. Інколи реалії, навпаки, можуть з’являтися в тексті перекладу, тоді як у вихідному тексті вони відсутні. Це зазвичай робиться для наближення перекладу до україномовного читача, зокрема для створення яскравих акустичних асоціацій: *Thirty seconds, forty, like a heap of old clothes but then – so harshly I flinched – his chest swelled on a bellows-like rasp, and he coughed a percussive gout of blood that’s spewed all over me* [13, с. 109] (*З півхвилини він скидався на купу старого ганчір’я, але потім – так рвучко, що я відсахнувся, – його груди заскреготіли, мов ковальський міх, і він вихлюпнув із них струмінь крові, який забризкав мене* [14, с. 112]). У вихідному тексті автор порівнює скрегіт грудей героя зі звуком фрезерного інструменту по металу, тоді як в тексті перекладу перекладач порівнює його зі скреготом пристрою для роздування вогню, а саме ковальським міхом. В українській мові порівняння із цією реалією досить поширене, тому вважається доцільним не лише в інформативному, а й у культурологічному аспекті.

Перетворення в процесі перекладу порівняльних конструкцій може привести до зміни не лише слухових образів, але й зорових. У перекладі компаративних конструкцій трапляються також розбіжності певних лексичних одиниць, які породжують несумісність деяких явищ та неоднозначне сприйняття перекладу: *I felt light he a ded as though I had the fever – glowing red and radiant, like the bars in an electric heater* [13, с. 395] (*У мене запаморочилось у голові від лихоманки – я здавався собі червоним і розжареним, наче спіраль в електро-*

каміні [14, с. 396]). Лексична одиниця “*electric heater*”, яка має значення «електрообігрівач чи електроплита», замінена в тексті перекладу на «електрокамін», але ж, наскільки відомо, спіраль в електрокаміні відсутня, а є лише в електрообігрівачах і плитах, де чітко видно, якого червоного кольору вони набувають, коли нагріваються. Тому несумісність таких понять у тексті перекладу призводить не лише до викривлення змісту, але й до порушення створених автором асоціативних зв’язків, адже таке порівняння унеможлиблює відтворення в уяві читачів образу хлопця, який палає в лихоманці. Крім того, такий переклад відволікає читача від картини, яку змальовує автор, і змушує замислитися над достовірністю перекладу.

Висновки. Зіставний аналіз англomовного роману Д. Тартт та його перекладу українською мовою продемонстрував, що оказіональні порівняльні конструкції, які є невід’ємним компонентом ідіостилю автора та втілюють її досить оригінальний погляд на речі, безсумнівно, допомагають виразніше передати ідею щодо персонажів художнього твору або охарактеризувати будь-який предмет навколишнього світу, найчастіше відтворюються: дослівно, зі збереженням форми порівняльної конструкції оригіналу, заміною значень складових одиниць порівняльної конструкції, що приводить до заміни порівняльної конструкції мови оригіналу на більш яскраву та зрозумілу для реципієнтів, водночас відбувається часткова або цілковита заміна образу шляхом використання еквівалента мови перекладу, застосування описового перекладу, шляхом додавання нової інформації в текст перекладу й опущення елементів порівняльної конструкції, наявних у тексті оригіналу, та цілої конструкції. Розвідка показала, що не всі з вищезгаданих способів є доцільними та виправданими, адже інколи їх застосування призводить до девальвації образу, заниження чи завищення ступеня експресивності перекладу, зменшення емоційного впливу порівняння, появи неточності та неповноти змісту, деформації авторського задуму, створення нетипових та неприродних для мови реципієнта порівняльних конструкцій, породження хибних асоціацій у його уяві. У разі відтворення порівняльних конструкцій, що описують зовнішність, характер чи поведінку героїв, деякі способи перекладу цих одиниць можуть приводити до облагородження або, навпаки, до спотворення образів персонажів. Тому перекладач повинен проявити всю свою майстерність, акумулювати мовні та фонові знання й відтворити не лише фактичну, але й образну інформацію, з огляду на культуро-

логічні чинники, оскільки в різних країнах різні порівняння проектують різні образи.

Перспективу подальшого дослідження ми вбачаємо в порівняльному аналізі відтворення ока-

зіональних порівнянь і схожих за прагматичним впливом на реципієнта мовних одиниць – узуальних порівнянь, які також є елементом словотворчості Донни Тартт.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Пулина Е. Оказиональное слово в художественном тексте: способы образования и межъязыковой трансляции (на материале романа Дж. Джойса «Улисс» и его переводов на русский и немецкий языки): автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.19. М., 2008. 22 с.
2. Разуваева Л. Типы компаративных конструкций в художественном тексте с позиции их восприятия реципиентом. Вестник ВГУ. Серия «Филология. Журналистика». 2008. Вып. 2. С. 102–104.
3. Рыженкова А. Авторские преобразования устойчивых сравнений как объект перевода: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19. Санкт-Петербург, 2009. 26 с.
4. М'яснянкін Л. Порівняння в системі образних засобів мови. Вісник Львівського університету. 2003. Вип. 23. Серія «Філологія». С. 80–85.
5. Зайцева Т. Проблеми відтворення в перекладі мови і стилю художнього твору: збірник наукових праць. К.: КНЛУ, 2010. С. 96–100.
6. Арнольд И. Стилистика. Современный английский язык. М.: Флинта, 2005. 384 с.
7. Некряч Т. Через терни до зірок: труднощі перекладу художніх творів: навч. посіб. Вінниця: Нова книга, 2008. 195 с.
8. Амирова О. Сравнение как средство создания художественного образа (на материале английского языка). Вестник Башкирского государственного педагогического университета. 2017. Вып. 2. С. 17–21.
9. Смуциньська І. Порівняння як стилістична фігура з погляду інтерпретації та перекладу. Мовні і концептуальні картини світу. К., 2013. Вип. 2. С. 302–308.
10. Мороховский А., Воробьева О. Стилистика английского языка. К.: Высшая школа, 1991. 383 с.
11. Новикова В. Некоторые вопросы перевода авторских сравнений. Вестник Челябинского государственного университета. 2015. Вып. 6. С. 179–184.
12. Pierini P. Simile in English: from description to translation. London, 2007. 27 p.
13. Tartt D. The Goldfinch. N. Y.: Little, Brown and Company, 2013. 880 p.
14. Тартт Д. Щиголь. Пер. з англ. В. Шовкун. Харків, 2016. 816 с.

УДК 811.111'367.625

ВИДИ ФРАЗОВИХ ДІЄСЛІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ (ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА)

TYPES OF PHRASAL VERBS IN ENGLISH (THEORY AND PRACTICE)

Ніколасва Т.М.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземної філології

Київського національного університету культури і мистецтв

У науковій статті наведено особливості вживання фразових дієслів. Здійснено класифікування фразових дієслів за різними класифікаційними ознаками. Отже, є декілька типів фразових дієслів, які можна представити такими конструкціями: тип 1. дієслово + прийменник (look after); тип 2. дієслово + прислівник (give up); тип 3. дієслово + прислівник + прийменник (get down to). Автор статті аналізує індивідуальні вміння та навички перекладача під час послідовного перекладу взагалі та професійно-орієнтованого зокрема. Розкриваються основні знання, навички та вміння, необхідні для здійснення усного послідовного двостороннього перекладу. При цьому особливого значення набуває навичка переключення з однієї мови на іншу в межах попередньо відібраної семантичної системи для роботи в певних галузях спеціалізації.

Ключові слова: дієслово, фразове дієслово, класифікація, типи дієслів.

В научной статье приведены особенности употребления фразовых глаголов. Осуществлено классификацию фразовых глаголов по различным классификационным признакам. Итак, есть несколько типов фразовых глаголов, которые можно представить такими конструкциями: тип 1 глагол + предлог (look after); тип 2. глагол + наречие (give up); тип 3. глагол + наречие + предлог (get down to). Автор статьи анализирует индивидуальные умения и навыки переводчика во время последовательного перевода вообще и профессионально ориентированного частности. Раскрываются основные знания, навыки и умения, необходимые для осуществления устного последовательного двустороннего перевода. При этом особое значение приобретает навык переключения с одного языка на другой в пределах предварительно отобранной семантической системы для работы в определенных отраслях специализации.

Ключевые слова: глагол, фразовый глагол, классификация, типы глаголов.

The peculiarities of the use of phrasal verbs are given in the scientific article. The classification of phrasal verbs according to different classification features is carried out. Consequently, there are several types of phrasal verbs that can be represented by such constructs: type 1. verb + preposition (look after); type 2. verb + adverb (give up); type 3. verb + adverb + preposition (get down to). The author notes that the phrasal verb is a purely English linguistic phenomenon, and therefore it is difficult to study and understand for foreign speakers. It is concluded that the main criterion for distinguishing phrasal verbs may be the degree of semantic unity of components, the divisibility or indivisibility of a phrasal verb, the presence or absence of a complement.

Key words: verb, phrasal verb, classification, types of verbs.

Постановка проблеми. Фразові дієслова є особливим типом дієслів і як мовне явище повністю відсутні в українській мові, тому в їх вивченні студенти наштовхуються на певні труднощі як у розумінні семантики фразового дієслова та його вживанні у мовленні, так і в перекладі українською мовою. Актуальність дослідження фразових дієслів пояснюється високою частотністю їх вживання, проникненням у різні функціональні стилі та значущістю для акту комунікації. Фразові дієслова стають дедалі поширенішими з розповсюдженням англійської мови, вони використовуються не лише в розмовній англійській мові, але й у діловому мовленні, юриспруденції та інших галузях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення фразових дієслів, їхньої семантики, структури та вживання є актуальним у дослідженнях багатьох зарубіжних і вітчизняних науковців, зокрема, Ю.О. Жлуктенка [3], С.О. Гурського [16], Д. Болінджера (D. Bolinger) [15], Дж. Поуві (J. Povey) [18] та інших.

Постановка завдання. Проаналізувати особливості та здійснити класифікацію фразових дієслів в англійській мові.

Виклад основного матеріалу. Однією з особливостей граматики англійської мови є наявність фразових дієслів (phrasal verbs). Вони становлять собою поєднання дієслова (verb) та прийменника (preposition) чи прислівника (adverb), а іноді – одночасно прийменника з прислівником.

Характерною відмінністю фразових дієслів є те, що у сполученні з певним прийменником дієслово отримує зовсім інше значення, що відрізняється від основного. Тому вивчення фразових дієслів в англійській мові викликає певні труднощі, оскільки необхідно запам'ятовувати дієслово з їхнім новим значенням [13].

Термін «фразове дієслово» вперше застосував Л.П. Сміт у словнику “Words and Idioms” (1925), вважаючи фразові дієслова найяскравішою характерною особливістю англійської мови, які часто використовуються в розмовній мові, крім того, додають ідіоматичності мові, а також висловлюють думки та значення чіткіше [12, с. 108].

Том Мак-Артур (Т. McArthur) характеризує фразове дієслово як особливий різновид дієслова, яке більше функціонує як фраза, ніж як окреме дієслово. Такі поєднання можуть вживатися як у прямому, так і в переносному значенні й часто є ідіомами або складовими частинами ідіом: to get away with murder, to get on like a house on fire, to get back at someone, to get up to mischief [17].

Джейн Поуві дає таке визначення фразового дієслова. Фразове дієслово – це поєднання «простого» дієслова (що складається з одного слова, наприклад: come, put, go) й адвербіальної або прийменникової частини (наприклад: in, off, up), що становить єдину семантичну та синтаксичну одиницю. Наприклад: come in – входити; give up – відмовлятися, залишати [18, с. 9].

Фразовими дієсловами називають переважно такі сполучення, у яких постпозитив належить до дієслова, а не до додатка та становить із дієсловом єдине ціле, наприклад: “give up (smoking)”. Якщо “give” вжити без “up”, воно означатиме «давати», а не «кидати». Як правило, до фразових дієслів не належать сполучення на кшталт “depend on” (the weather), у яких постпозитив належить до додатка, а не до дієслова, утворюючи при цьому прийменниковий додаток. Дієслово в тому самому значенні може вживатися й без прийменника. Наприклад: “How long are you going to stay here?” “I don’t know; it depends” [9].

Різні автори дають низку тлумачень поняття «фразове дієслово». Під фразовими дієсло-

вами англійської мови більшість лінгвістів (Ф. Пальмер, Р. Кірк, Т. Мак-Артур) розуміють роздільно оформлені стійкі лексичні утворення зі зв'язаним прямим або переносним значенням складових елементів – вербального компонента та постверба, омонімічних прислівника або прийменника на кшталт *ask over, back out, come up, let down, sink into* і тому подібне. За значенням фразове дієслово нагадує фразеологізм, у якому окремі компоненти втрачають своє інваріантне значення та набувають нового, абстрагованого фразеологічного значення.

Вітчизняний лінгвіст А.Г. Ніколенко пропонує таке тлумачення фразових дієслів: «Це високоінформативні одиниці мови, які не є прикрашенням або надмірністю, а невід'ємною частиною лексичного складу сучасної англійської мови. Вони заповнюють пустоти в лексичній системі мови, яка не може повністю забезпечити назви сторін діяльності, які пізнані людиною. Притаманні розмовному мовленню фразові дієслова все більше й більше розширюють свій діапазон стилістичної належності, проникаючи в стиль художньої літератури, мову науки, техніки, офіційних документів» [7, с. 31]. Дослідник Джейн Поуві надзвичайно просто та схематично дає власне пояснення такому явищу, як фразове дієслово в англійській мові. Вона вважає, що фразове дієслово – це дієслово, яке утворене одним із таких сполучень: дієслово + прислівник, дієслово + прийменник, дієслово + прислівник + прийменник [10, с. 10].

Фразові дієслова дуже різноманітні як за своєю сполучуваністю, так і за додатковими значеннями, які в них укладають або яких вони набувають у тексті. Вони можуть виражати характер дії, перехід з одного стану в інший, спонукання до дії й так далі, але у всіх випадках дія незмінно характеризується значенням, укладеним в самому дієслові.

Дуже численну й різноманітну групу становлять фразові дієслова, які виражають рух та одночасно його характеризують. Дієслова цієї групи найчастіше висловлюють не просто рухи, а перехід з одного місця в інше. Тому більшість із них вживається з післялогами, що вказують напрямок руху (*into, out, up, to*).

Наприклад: *stand up* – піднятися;
go out – вийти, виходити;
go into – ввійти;
jump into – скочити, сплигнути;

Окремо варто відзначити випадки, коли фразове дієслово виражає припинення або, навпаки, початок руху.

Наприклад: *get over* – покінчити, розправитися з чим-небудь;

jump down – зістрибнути, зіскочити;
run out – закінчити гонку;
throw off, get off – починати (що-небудь);

Дуже велику групу становлять фразові дієслова, які виражають перехід об'єкта з одного стану в інший або його переміщення.

По суті, дієслова, що заперечують перехід від руху до нерухомості або початок руху, можуть бути віднесені до цієї групи або розглядатися як проміжна ланка. Узагалі, межі між окремими групами фразових дієслів дуже хиткі в лексичному плані, тому їх нелегко визначити.

Наприклад:

1) *move in* = to take possession of a new place to live;

move towards – 1) to go in the direction of (something or someone);

2) to change one's opinion in the direction of;
move off = to start a journey; leave.

До третьої групи належать фразові дієслова із семантичним компонентом «відсутність зміни положення об'єкта».

Наприклад:

stay behind to remain at a distance behind; }
keep behind something or someone; }

stay down = to remain at a lower level;

remain ahead = to stay in a forward or leading position.

У наступній групі дієслівних значень домінує компонент «образу руху».

walk away from = to leave (something or someone) on foot;

walk about / around = to walk in a place without direction;

spin along = to move forward easily and quite quickly with a rolling movement;

frighten away / off = to make (somebody) leave through fear.

Проаналізувавши різні тлумачення поняття «фразове дієслово», ми поділяємо погляди вищезгаданих лінгвістів і розуміємо під фразовими дієсловами дієслівні комплекси, які складаються з дієслова, прийменника чи прислівника. Дуже часто їх важко зрозуміти, адже значення сполучення може бути відмінним від значення його частин, подібно до води, яка вельми відрізняється від своїх компонентів – водню (H) та кисню (O). Отож спільне значення таких комплексів не збігається з прямим значенням дієслів, тому такі дієслівні сполучення ще називають ідіоматичними [4].

О.І. Смирницький вважає, що під семантичним кутом зору фразеологічна одиниця може бути одновершинною, двовершинною, багатовершинною (тобто мати одне або більше головних

слів, навколо яких згруповані інші слова), а фразові дієслова – це одновершинні фразеологічні одиниці. Такого роду «фразеологічні звороти» О.В. Кунін визначає як «звороти, що володіють як рисами фразеологічних одиниць, так і [рисами – Т.Н.] складних слів» [5, с. 274]. Другий компонент таких зворотів, на думку О.В. Куніна, «... не є ні прислівником, ні прийменником, ні морфемою, а проміжним утворенням між словом і суфіксальною морфемою [або] слово-морфемним елементом (тобто вживаним або як слово, або як морфема)» [6, с. 277].

До складу фразових дієслів, що є однією з головних ознак англійського дієслівного словотвору, входить монолексемне дієслово та післядієслівний компонент прислівниково-прийменникової природи, який внаслідок послаблення своєї прислівникової або прийменникової функції утворює з дієсловами відносно стійкі семантичні та синтаксичні сполучення. Фразове дієслово функціонує як поєднання дієслова та прийменника, дієслова та прислівника чи дієслова та прийменника з прислівником, ось чому його часто визначають як багатослівне чи двослівне дієслово. Таке поєднання можна визначити як «ідіоматичне», оскільки дослівний переклад кожного з компонентів не становить єдиного змісту всього поєднання. Точніше, він може бути зовсім іншим, і часом здогадатися про переклад усього фразового дієслова за його частинами неможливо [2].

Граматики (Д. Байбер (D. Biber) [14] та інші) притримуються двох протилежних думок щодо природи та використання фразових дієслів: 1) буквальне використання форми *go up* не є фразовим дієсловом як таким, а є простим дієсловом із часткою: *The balloon went up into the air*. Термін «фразове дієслово» повинен використовуватись лише для образних й ідіоматичних значень: *The balloon went up* (= *The crisis finally happened*). У цьому випадку маємо справу із семантичним аспектом фрази *go up*, яка не має нічого спільного із синтаксисом чи морфологією; 2) термін «фразове дієслово» охоплює пряме та переносне (ідіоматичне) використання й, отже, містить синтаксис, морфологію та семантику, тобто обидва значення фрази *go up*.

Р. Кортні розрізняє п'ять основних типів сполучень фразових дієслів:

1. Ідіоматичні вислови (дієслово + прислівник / прийменник), тобто сполучення, значення яких не є сумою значень дієслова та постпозиції, на кшталт *“give up”* – відмовлятися, *“break down”* – занедужати, *“go off”* – вибухнути, *“put off”* – відкласти, *“turn down”* – відхилити, відмовити.

2. Дієслова, що вимагають певного прийменника, тобто сполучення, у яких дієслова завжди вживаються з певною постпозицією, як-от *“rely on”* – надіятися, *“agree to”* – погоджуватися, *“depend on”* – залежати, *“refer to”* – відноситися.

3. Комбінації «дієслово + прислівник», які означають майже те саме, що й відповідне просте дієслово, тобто сполучення, у яких постпозиція не змінює значення дієслова, а вживається для підсилення та детальнішого опису дії, наприклад: *“hurry up”* (= *hurry*), *“eat up”* (= *eat*), *“drink up”* (= *drink*), *“give out”* (= *give*), *“run away”* (= *run*). У таких сполученнях прислівник лише увиразнює значення дієслова або додає відтінок завершеності чи тривалості до дії, вираженої дієсловом.

4. Фразові дієслова, які завжди приймають *“it”* як додаток: *“jump to it”* (= *act as quickly and energetically*), *“slug it out”* (= *fight till complete victory*).

5. Зворотні фразові дієслова, після яких завжди вживається додаток *“myself”*, *“yourself”*, *“himself”* тощо. Наприклад: *“pride yourself on”*, *“lend itself to”*, *“avail yourself of”* [2, с. 5].

Не треба плутати фразові дієслова із сталими висловами на кшталт *“step out of line”*, *“eat your heart out”* тощо, які називаються фразеологізмами, або ідіомами [9].

Семантичні відношення між складовими частинами англійських фразових дієслів виключно різноманітні. Розглядаючи синтаксично неподільні поєднання дієслова й постпозитива під кутом зору внесених у них постпозитивом значень, можна виділити такі типи фразових дієслів:

1. Дієслівно-прислівникові комплекси, у яких постпозитив має своє первинне конкретно-просторове значення. Наприклад: *come out*, *take away*, *walk in*, *run out*, *step across*.

2. Поєднання, у яких значення дієслова має чітко виражений переносний (метафоричний) характер, тоді як другий компонент зберігає властивий прислівнику просторовий зміст: *let a person down* = *fail him*; *bring out* = *expose*; *pull through* = *recover*.

3. Лонструкції, в яких основних семантичних змін зазнає постпозитивний елемент, що набуває яскравого аспектуального наповнення. Серед аспектуальних відтінків можна виділити такі: – вираз початку виникнення дії (*cry out*), – вираз продовження дії (*walk on*), – вираз завершення, закінчення дії (*burn away*), – позначення повної вичерпності дії (*tire out*), – вираз інтенсифікації дії (*workaway*), – вираз повторення дії (*read over/again*).

4. Значення фразових дієслів засноване на ідіоматизації обох частин, вмотивованість яких збе-

рігається: *come about* (відбуватися, траплятися), *ride out* (вийти зі скрутного положення), *give away* (видавати секретну інформацію).

5. Фразові дієслова, що характеризуються максимальним ступенем ідіоматизації їхніх складових: *give up* (кинути), *take in* (обдурити), *put up with* (терпіти, примиритися) [1].

Залежно від морфологічної природи постпозиції всі фразові дієслова можна умовно поділити на такі три групи:

1. Дієслово + прийменник: *“to pick up”* – заїжджати, підбирати, добувати (відомості), піднімати (настрій); *“to carry out”* – виконувати, здійснювати; *“to set off”* – відправлятися (в дорогу), викликати (дію); *“to make up”* – скласти; *“to stand by”* – готуватися, чекати, підтримувати; *“to put off”* – відкидати (сумніви, побоювання), відкладати, здихатися, викликати огиду, відговорити; *“to cry out”* – викрикувати, вигукувати; *“to come on”* – з’являтися (на сцені), наставати, зростати, досягати успіху, слухатися (про справу в суді); *“to fall out”* – посваритися, випадати, траплятися; *“to find out”* – дізнатися, зрозуміти, викрити (обман, таємницю), розгадати (загадку).

2. Дієслово + прислівник: *“to come across”* – натрапляти, випадково зустрічатися; *“to break down”* – засмучуватися; *“to hang around”* – тинятися, байдикувати; *«to tell against»* – розголошувати, завіряти, відгукуватися; *“to look ahead”* – дивитися в майбутнє, передбачати; *“to fade away”* – висихати, завмирати, забуватися; *“to get around”* – підійти, наблизитися; *“to put down”* – записувати, придушувати (постання), принижувати (когось), знижувати (ціни), вважати, здійснити посадку, збити (літак); *“to turn around”* – виводити з кризи, оздоровлювати, обробляти (матеріали), готувати (документацію), вести діяльність, виконувати завдання.

3. Дієслово + прийменник + прислівник: *“to look forward to”* – чекати з нетерпінням (задоволенням); *“to look down on”* – дивитися зверхньо; *“to go along with”* – супроводжувати, підкорятися, погоджуватися; *“to come down with”* – брати, прийняти, укласти, придбати; *“to get back at”* – мститися, відплачувати; *“to come up with”* – доганяти, виступати з пропозицією, ідеєю; *“to get by with”* – сходити з рук; *“to make it up”* – помиритися [8].

Наші спостереження доводять, що фразові дієслова надзвичайно широко використовують у щоденному усному спілкуванні та в засобах масової інформації. Вони дуже динамічні, оскільки постійно поповнюються новими значеннями, особливо в розмовах молодих людей і в сленгу. Саме тому вони важливі для комунікації.

Отже, є декілька типів фразових дієслів, які можна представити такими конструкціями:

Тип 1. Дієслово + прийменник (*look after*).

Тип 2. Дієслово + прислівник (*give up*).

Тип 3. Дієслово + прислівник + прийменник (*get down to*) [4].

Поширені фразові дієслова (*Phrasal verbs*):

1. Дієслово *break up* – розбивати, закривати, мінятися, поділитися, розпускати, розформувати, скресати, слабнути, розділяти, трошити.

The meeting broke up in chaos.

Our neighbours have broken up.

2. Дієслово *call in* – нетривалий / швидкий візит (*to make a short visit*).

Call in sometime this evening to tell me the news.

3. Дієслово *get in / into* – означає входити докладаючи при цьому певних зусиль.

I locked myself out and had to get in through a window.

My sister got into Oxford University.

4. Дієслово *fill in / out* – заповнювати.

I had to fill in a lot of forms to get the work permit.

5. Дієслово *go ahead* – продовжувати, давати дозвіл на виконання чогось.

The policeman went ahead with his enquiries.

Can I use your phone? Sure, go ahead.

6. Дієслово *jump at* – радісно сприймати (*accept happily*).

He had always dreamed of visiting the Amazon rainforests, so he jumped at the chance to join the expedition.

7. Дієслово *find out* – дізнаватися.

She never found out who sent her the Valentine’s card.

8. Дієслово *look for* – шукати.

What are you looking for? My glasses.

9. Дієслово *take off* – знімати, злітати, прибирати з поверхні.

Take your shoes off the table.

The plane took off half an hour.

10. Дієслово *try on* – приміряти одяг.

Can I try jacket on? [11].

Висновки. Отже, фразове дієслово є мовним феноменом суто англійської мови, і тому є складними у вивченні та розумінні для іншомовних користувачів. Коректне вживання фразових дієслів робить мовлення природнішим, а правильне розуміння фразових дієслів і відтворення їх мовою перекладу є ознакою високого рівня опанування іноземною мовою. Оскільки фразові дієслова привертають увагу багатьох вітчизняних і зарубіжних учених, у роботі було розглянуто різні погляди щодо визначення фразових дієслів та його ознак і складових частин.

Найбільш загальним і зрозумілим, на нашу думку, є визначення, згідно з яким фразове дієслово є комбінацією простого дієслова з постпозитивом, що є семантичним цілим. Оскільки багато вчених запропонувало свої визначення й ознаки, за якими вони розрізняють фразові

дієслова, існує чимало класифікацій фразових дієслів, що беруть за основу той чи інший критерій – це може бути ступінь семантичної єдності компонентів, подільність чи неподільність фразового дієслова, наявність чи відсутність додатка тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дідо Н.Д. До питання вивчення фразових дієслів в англійській мові. Сучасні дослідження з іноземної філології. 2016. №. 14. С. 34–39.
2. Дідо Н.Д. До проблеми викладання фразових дієслів в англійській мові. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/14070> (дата звернення: 13.06.2018).
3. Жлуктенко Ю.А. О так называемых сложных глаголах типа stand up в современном английском языке. Вопросы языкознания. 1954. № 5. С. 105–113.
4. Зозуля І.Є. Критерії розмежування фразових і основних дієслів у сучасній англійській мові. URL: <http://jvestnik-b.donnu.edu.ua/article/view/2559/2593> (дата звернення: 13.06.2018).
5. Кунин А.В. Английская фразеология. Москва: Высшая школа, 1970. 344 с.
6. Кунин А.В. Основные понятия английской фразеологии как лингвистической дисциплины и создание англо-русского фразеологического словаря: дисс. ... докт. филол. наук. Москва, 1964. 1229 с.
7. Ніколенко А.Г. Актуалізація семантичного аспекту фразових дієслів у процесі навчання англійської мови. Іноземні мови. 1999. № 4. С. 31–33.
8. Орловська О.В. Типологічна класифікація фразових дієслів у сучасній англійській мові. Актуальні проблеми філології та перекладознавства: зб. наук. пр. Хмельницький: ХНУ, 2017. Вип. 12. С. 180–183.
9. Сікалюк А.І., Груша Т.І. Вживання фразових дієслів у сучасній англійській мові. URL: http://www.rusnauka.com/12.APSN_2007/Philologia/20491.doc.htm (дата звернення: 13.06.2018).
10. Поуви Дж. Английские фразовые глаголы и их употребление. М.: Высшая школа, 1990. 175 с.
11. Поширені фразові дієслова (Phrasal verbs). URL: <http://english-grammar.com.ua/2009/09/22/poшыreni-frazovi-dijeslova-phrasal-verbs/> (дата звернення: 13.06.2018).
12. Смит Л.П. Фразеология английского языка / Пер. с англ. М.: Дрофа, 1998. 158 с.
13. Фразові дієслова англійської мови. URL: <https://opentalk.org.ua/langstory/frazovi-diieslova-angliiskoi-movi/> (дата звернення: 13.06.2018).
14. Biber D. Grammar of Spoken and Written English. London: Longman, 1999. 315 p.
15. Bolinger D. The Phrasal Verb in English. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1971. 210 p.
16. Goursky S.E. The Idiomatic Heart of English Language. Lvov: United Publishing House "Vishcha Shkola": Lvov University Publishing House, 1975. 183 p.
17. McArthur T. Phrasal Verb. URL: http://www.encyclopedia.com/topic/PHRASAL_VERB.aspx (дата звернення: 13.06.2018).
18. Povey Jane. Phrasal Verbs and How to Use Them. Москва: Высшая школа, 1990. 176 p.

**КОНЦЕПТ «ПРИРОДА» ЯК КЛЮЧОВИЙ КОНЦЕПТ
УКРАЇНСЬКОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУРИ У ТВОРІ Т. ПРОХАСЬКО «СПАЛЕНЕ ЛІТО»
ТА ЙОГО ПЕРЕКЛАДІ НА АНГЛІЙСЬКУ МОВУ**

**THE NATURE CONCEPT AS A DOMINANT CONCEPT
OF THE UKRAINIAN LINGUACULTURE IN THE STORY OF T. PROKHASKO
“A BURNT SUMMER” AND ITS ENGLISH TRANSLATION**

Пригодій О.С.,

*аспірант кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

У статті досліджується відтворення концепту ПРИРОДА як ключового концепту української лінгвокультури у творі Т. Прохаська «Спалене літо» та його перекладі на англійську мову. Також висвітлюються тлумачення поняття концепту та погляди щодо його трактування в художньому творі. Кожна культура має свій набір традиційних концептів, тобто таких понять, які історично пов'язуються з обраним відображенням навколишнього світу. Певним чином, концепти є втіленням особистісного розвитку нації та предметом і носієм коду культури. Особлива увага акцентується на лексичній реалізації концепту ПРИРОДА в перекладі англійською мовою та її впливі на сприйняття художнього твору.

Ключові слова: концепт, лінгвокультура, концептуальна картина світу, природа, вода, сонце.

В статье исследуется отображение концепта ПРИРОДА как ключевого концепта украинской лингвокультуры в произведении Т. Прохаська «Сожженное лето» и его переводе на английский язык. Также освещаются интерпретации к пониманию термина «концепт» и мнение о его трактовке в художественном произведении. Каждая культура имеет свой набор традиционных концептов, которые исторически связаны с выбранным восприятием окружающего мира. Таким образом, концепты отображают личностное развитие нации, являются предметом и носителем кода культуры. Особое внимание фокусируется на лексической реализации концепта ПРИРОДА в английском переводе и его влиянии на восприятие произведения.

Ключевые слова: концепт, лингвокультура, концептуальная картина мира, природа, вода, солнце.

The article studies the NATURE concept as a dominant concept of the Ukrainian linguaculture in the T. Prokhasko's story «A Burnt Summer» and its English translation. We pinpoint the term concept and track down the way it is analyzed in the story. Every culture can boast of a vast number of concepts, that is to say, a unique cluster of notions, which mould the world perception. Concepts illustrate a nation's history, its timeline and are the code-bearers of the culture. We accentuate our work on the lexical representation of the NATURE concept in the English translation and the way it influences the reader.

Key words: concept, linguaculture, conceptual world portrait, nature, water, sun.

Постановка проблеми. Концепт є багатозначним поняттям із складною структурою, що досліджує глибинні пласти людської свідомості та допомагає науковцям відкрити нові межі для аналізу художнього твору. У перекладознавчому плані концепт є провідником в іншу культуру, що дозволяє вивчити певні особливості та відмінні характеристики країни автора та призвичаїти їх до буденного життя читача. За допомогою дослідження концепту та концептуальної картини світу перекладач переносить свої думки, міркування, культурні маркери на свою рідну мову, чим і створює ґрунт для міжкультурної комунікації та фундацію для дослідження позамовних чинників перекладу. Концепт не є виключно вживаним поняттям у перекладознавчій науці, адже ми можемо спостерігати цей термін у літературознавстві, лінгвістиці, філософії, психології та соціології. Відтворення лінгвокультурного концепту в перекладі є складним завданням для перекла-

дача, бо відображення концепту вимагає як і тонкого відчуття слова, так і всебічного дослідження концепту, який віддзеркалює історію, культуру, ментальність, цінності, досвід певного народу. Також висвітлення внутрішнього стану, думок та образів вибраної нації завжди створювали перепони для адекватного перекладу художнього твору.

Аналіз останніх досліджень. Останні роки рясніють дослідженнями, присвяченими вивченню походження терміну концепту, його тлумаченню, висвітленню особливостей, класифікації та структури. З підвищенням інтересу до вивчення когнітивних процесів людини та явища концепту багато вчених займалися його дослідженнями та висвітленням відтворення концептів у перекладі: С.А. Аскольдов, А.О. Огар, О.С. Кубрякова, З.Д. Попова, А.П. Гаврилюк, О.І. Южакова, В.І. Карасик, А.П. Бабушкін, І.В. Фісак, Т.В. Монахова, О.М. Лашук, В.А. Маслова та багато інших.

У даній статті **основним завданням** можна виділити дослідження терміну «концепт», різновекторні думки щодо його тлумачення та структури, а також аналіз відтворення концепту ПРИРОДА як одного з домінантних концептів української лінгвокультури у творі Т. Прохаська «Спалене літо» та його перекладі на англійську мову О. Рудакевич «A Burnt Summer».

Виклад основного матеріалу. А.О. Огар наголошує в статті «Суперечливі аспекти поняття «концепт», що дослідження глибинного зв'язку когнітивних структур пізнання й мовних форм, способів концептуалізації культурних схем посилює увагу лінгвістів до поняття «концепт» [10, с. 242].

В інтерпретації О.С. Кубрякової концепт є «терміном, що слугує для пояснення одиниць ментальних та психічних ресурсів нашої свідомості і тієї інформаційної структури, що виражає знання і досвід людини; оперативна змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку, всієї картини світу, відображеної в людській психіці» [5, с. 90].

З.Д. Попова в підручнику «Очерки по когнитивной лингвистике» підкреслює, що мовні засоби вираження концепту можуть бути різними: лексеми та фразеологічні одиниці; вільні словосполучення; речення; тексти і сукупності текстів – для експлікування складних, абстрактних чи індивідуально-авторських концептів [11, с. 38].

А.П. Гаврилюк у статті «Роль концепту в перекладознавстві» зазначає, що нині активно ведуться дослідження як окремих концептів – «доля», «сумління», «совість» (Т.В. Радзівська), «кохання», «щастя» (С.Г. Воркачов), «обов'язок» (Т.В. Булигіна, О.Д. Шмельов, А.Д. Кошелев), «істина» (В.А. Лукін), «простір» (О. Забуранна), «дорога» (О.О. Іпполітов) тощо – так і цілісних концептосфер. За спостереженнями вчених, існують типові концепти, виразно представлені в усіх мовах і культурах; поряд із ними в кожній культурно-мовній традиції наявні специфічні концепти або концепти зі специфічними складниками, зокрема «душа» (Ю.С. Степанов), «совість» (Ю.Д. Апрусян), «воля» (О.Д. Шмельов) [3, с. 19].

О.І. Южакова в статті «Концепт як головна одиниця когнітивної лінгвістики в аналізі терміносистем (на матеріалі термінології холодної техніки)» тлумачить, що «концепт – посередник між словом і дійсністю» [14, с. 58].

В.І. Карасик розрізняє концепти за сферами людської діяльності: «Концепти є первісними культурними утвореннями, які транслюються в різні сфери буття людини, зокрема, у сфери

переважно поняттєві (науку), переважно образного (мистецтво) і переважно діяльнісного (побут, життя) освоєння світу» [4, с. 6]. А.П. Бабушкін також розуміє концепт як «будь-яку дискретну одиницю колективної свідомості, яка відображає предмет реального або ідеального світу, що збережена в національній пам'яті носіями мови у вигляді пізнаного, вербально позначеного субстрату» [2, с. 95].

С.А. Аскольдов, один із засновників вчення про концепт, визначає цей термін як «мисленнєве утворення, яке заміщує нам у процесі думання неозначену множинність предметів того самого роду» [1, с. 269]. Концепт, на його думку, не завжди є заміником реальних предметів, він може замінити певні частини предмета чи реальних дій, як, наприклад, концепт «справедливість», і загалом замінити різного роду вельми точні й суто мисленнєві функції [1, с. 270].

На думку І.В. Фісак, описану в статті «Категорія «концепт» у сучасному науковому дискурсі», на сьогодні концепт – це ключовий термін когнітивної лінгвістики, зміст якого суттєво відрізняється в підходах різних наукових шкіл та окремих учених. Разом із тим категорія «концепт» широко використовується в сучасних дослідженнях із філософії, логіки, психології, культурології, літературознавства, тому несе на собі відбиток усіх цих інтерпретацій [13, с. 70].

У статті «Концепти «дім» і «дорога» у творах Валерія Шевчука: коментар письменника» Т.В. Монахова зазначає, що В. Шевчук вважає, що «концепт – поняття неоднозначне, і як таке його й треба розглядати», і пропонує таке його розуміння: «Концепт – це складне абстрактне поняття, яке вживається під час творення художнього твору і яке стає інтелектуальним стрижнем, що з'єднує твір в єдину конструкцію, є його визначальною думкою, яка проходить через увесь твір у формі образних знаків, а водночас є побудником творення символів, метафор, з'єднуючи невідповідні поняття в несподіваному ракурсі і тим наповнюючи твір поглибленим змістом. Це свідоме оперування культурним спадком попередніх епох через використання загальноприйнятих, загальнолюдських національних смислів. Концепт вражає освіченого читача несподіваними порівняннями символів, витворюючи вишукану структуру, яка не раз заміняє сюжет» [9, с. 91].

О.М. Лащук у статті «Концепт як феномен когнітивної лінгвістики» акцентує, що в конкурентній боротьбі в лінгвістичній літературі з початку 90х років минулого століття зіткнулися терміни «концепт» (Н.Д. Арутюнова, Д.С. Ліхачов,

Ю.С. Степанов, С.Х. Ляпін, В. П. Нерознак та ін.), «лінгвокультурема» (В.В. Воробйов), «міфологема» (М.Ляхтєснмяки, В.М. Базильов), «лого-епістема» (Є.М. Верещагін, В.Г. Костомаров, В.Г. Костомаров, Н.Д. Бурвікова), проте на сьогодні стає очевидним, що найбільш життєздатним виявився «концепт», який за частотою вживання значно випередив усі інші протермінологічні новоутворення [6, с. 65].

На думку В.А. Маслової, в сучасній лінгвістичній науці існує три підходи до визначення концепту: 1) культурологічний, тобто вся культура розуміється як сукупність концептів та відношень між ними. Відповідно, концепт – це основний осередок культури в ментальному світі людини (Ю.С. Степанов, В.М. Телія); 2) семантичний, коли семантика мовного знаку представляється єдиним засобом формування змісту концепту (Н.Д. Арутюнова, Т.В. Булигіна, Н.Д. Шмельова та ін.); 3) лінгвокультурологічний, де вважається, що концепт не безпосередньо виникає зі значення слова, а є результатом зіткнення значення з особистим та народним досвідом людини [7, с. 4].

Концепт ПРИРОДА є превалюючим концептом у творі Т. Прохасько «Спалене літо», адже відтворення концептів-архетипів, погодних явищ та світу живого відображує внутрішні переживання героя та створюють ореол таємниці, що також підсилюється за рахунок структурних особливостей та нарації. Концепт ПРИРОДА представлений у творі різноманітними елементами живого світу: водою (та похідними: русла річок, дощ, ливень), вітром, сонцем (та похідними: вогонь, процес палення, дим, попіл, літо, випалення, сухість, задуха, пожежа), рослинами: ожина, трава, дерева, квіти, мох.

Г.І. Табакова звертає увагу в статті «Концепт «ПРИРОДА» в структурі художнього світу ліричної прози», що явища природи, пейзажі стають для ліричного суб'єкта поштовхом до переосмислення та обмірковування різноманітних явищ дійсності, за їх допомогою будується витончений ліричний сюжет, притаманний метажанру. Концепт природи має досить розгалужену структуру, що складається з великої кількості лексичних експлікацій, а тому, незважаючи на загально-вживаність, у творчості кожного письменника він набуває нових семантичних ознак [12, с. 46].

У статті «Концепт ПРИРОДА в системі антропоцентричного та когнітивного підходу до мови» О.В. Малайчук наголошує, що концепт ПРИРОДА є базовим концептом концептуальної картини світу людини. Він відображає в мовній

свідомості багатовіковий досвід інтроспекції етносу у вигляді загально-універсальних та культурно-специфічних уявлень про відповідні природні явища [8, с. 50].

Архетипний концепт ВОДА втілюється у творі в значеннях лексем *русло*, *дощовий*, *річечка*. Цікавим є приклад використання еквівалентного перекладу для відтворення порівняння в тексті оригіналу:

«I нерівності кори каштанів – як химерні русла дощових річечок» [1, с. 1].

«The irregular bark of the chestnut trees looks like streams of whimsical, rain-made brooks» [2, с. 301].

Можемо спостерігати, що в цьому реченні використання еквівалентного перекладу є адекватним, адже порівняння в оригіналі вдало відтворене в перекладі з послабленням готичного елемента в лексемі «химерні». У перекладеному тексті маємо прикметник «whimsical», що має значення «примхливий, вибагливий, капризний, фантастичний, ексцентричний», а значить, змінює вектор емоційності, закладений автором.

Головний герой твору «Спалене літо» переживає сильні почуття до дівчини, і можна побачити, що автор використовує погодні умови для полегшення перцепції сюжету. Наприклад, під час зустрічі з дівчиною ле дощ, що сприяє їх зближенню, чи, коли герой в роздумах, дощ є його вірним товаришем. Наближаючись до фіналу твору, коли герой знову зустрічає дівчину, все просякнуте сонцем, що має двояке начало. Сміслові атрибути концепту ПРИРОДА відображені елементами *холоду*, *дощу*, *сонця*. Ще один приклад вдалого використання еквівалентного перекладу для відображення концепту ПРИРОДА спостерігаємо нижче:

«Від холоду подошової порожнечі ранку до переповненого людьми віддзеркалення мучивного, мало не осіннього сонця у блискучій від тисяч попередніх стежок бруківці» [1, с. 3].

«From the cold morning desolation after the rain to the troubling, not quite autumn sun reflected on the polished cobblestones crowded with pedestrians» [2, с. 302].

У даному реченні спостерігаємо звернення до еквівалентного перекладу під час відображення «холоду подошової порожнечі ранку» – «cold morning desolation after the rain», де бачимо вербалізацію концепту ПРИРОДА в лексемі «дощ». Відображення концепту ПРИРОДА також є яскравим у перекладі «мало не осіннього сонця в блискучій» – «not quite autumn sun reflected» із вербалізацією слова «сонце».

Використання еквівалентного перекладу є виправданим для втілення «задушливої» емоції, імплікованої автором:

«Я спляю ці папери. Я хочу навечно запам'ятати спокою осінніх гір. Сухість випаленої сонцем трави, крихкість перегрітого моху, запах подушених ожин» [1, с. 4].

«I will burn these papers. I want to forever remember the irresistible allure of autumn mountains. The dryness of sun-burned grass, the brittle fragility of scorched moss, the smell of squashed blackberries» [2, с. 304].

Можна побачити, що відтворення лексичних складників концепту ПРИРОДА виражені образами сонця, задухи, перегріву та рослинним світом. Тут концепт СОНЦЕ представлений як руйнівник, що випалює живе та прекрасне і приносить задуху.

Яскравий приклад використання прийому реметафоризації на позначення концепту ВІТЕР споглядаємо в реченні:

«Дощ, зовсім не літній, а дрібновітрянний, закінчується, здається, вже восени» [1, с. 1].

«It seems the totally unsummerlike rain, a spray of wet wind, will not cease before autumn» [2, с. 301].

Реметафоризація – це відображення метафори тексту оригіналу в перекладі метафорою. «Дрібновітрянний» дощ влучно відображений метафорою «a spray of wet wind» та посилює атмосферність нетипового літнього дощу, який є буревісником скорої осені.

Ще одним прикладом вдалого відтворення прийому реметафоризації в перекладі є такий:

«...але яскраво уявляєш собі хмари диму, що шарпають темряву розвіяними іскрами, і попіл, цілі гірки попелу, який ще довго зберігає форму листя» [1, с. 4].

«...though in your mind you have a vivid image of the billowing smoke pushing the darkness around with scattering sparks» [2, с. 304].

Прийом реметафоризації використовується під час перекладу словосполучення «хмари диму», який у перекладі відображений як «billowing smoke», що підкреслює образність та відчуття вечора. Під час перекладу свіжої метафори «шарпати темряву» ми спостерігаємо той самий

прийом реметафоризації – «pushing the darkness around», що повністю відтворює мету автора та слугує підсилюючим фактором у створенні почуття загадковості та таємниці.

Спостерігаємо вербалізацію концепту ПРИРОДА в такому реченні:

«Ті слуги повітря виривалися неперервними з тунелів, які можна було простежити аж до повної темряви лісового муру» [1, с. 2].

«A steady flow of dutiful molecules escaped intact from the air tunnels that could be traced all the way to the solid darkness of the forest wall» [2, с. 302].

Під час перекладу свіжої метафори «слуги повітря виривалися» можна простежити, що даний елемент вправно відтворений у перекладі за допомогою пошуку найбільш адекватного варіанту та створення метафори в англійській мові, а саме: «flow of dutiful molecules escaped».

Ще одним прикладом відтворення елементу в полі концепту ПРИРОДА є дощ:

«Я тримаю в кишені одну з її сигарет ще із залитого водою авта» [1, с. 4].

«In my pocket I've kept one of her cigarettes from back when sheets of rain had streamed down the car» [2, с. 304].

У перекладеному тексті бачимо, що перекладач звертається до методу додавання з метою підсилити атмосферність, а також створює нову метафору – «sheets of rain», що є влучним для кращого розуміння контексту художнього твору.

Висновки. Можна стверджувати, що термін концепт посідає чільне місце серед актуальних проблем у перекладі, адже він є різновекторним та багатшаровим поняттям. Через призму того чи іншого концепту читач має змогу дізнатися історію, культуру, характеристику та особливості життя певного народу. Для перекладача відтворення концепту є складним завданням, бо віддзеркалювання «тонкощів», притаманних іншій нації, є завданням не з легких. Аналіз відтворення лінгвокультурного концепту не є лише опосередкованим у перекладознавчій науці, а і є широкоживаним в інших суміжних науках, що підтверджує його інтердисциплінарну природу та породжує багато суперечок щодо його будови, структури та класифікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аскольдов С.А. Концепт и слово // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста [антология]. М., 1997. С. 267–279.
2. Бабушкин А.П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка: [монография]. Воронеж: Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 1996. 104 с.
3. Гаврилюк А.П. Роль концепту у перекладознавстві // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія». Сер.: Філологічна. 2012. Вип. 25. С. 19–21.

4. Карасик В.И. Культурные доминанты в языке // Языковая личность: культурные концепты: [сб. науч. тр.]. Волгоград; Архангельск: Перемена, 1996. С. 3–16.
5. Кубрякова Е.С. Краткий словарь когнитивных терминов / под общей редакцией Е.С. Кубряковой. М., 1997. 245 с.
6. Лащук О.М. Концепт як феномен лінгвістики. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер.: Філологічна. 2011. Вип. 19. С. 64–72.
7. Лихачёв Д.С. Концептосфера русского языка // Изв. РАН. Сер. лит. и яз. 1993. Т. 52. № 1. С. 3–9.
8. Малярчук О.В. Концепт ПРИРОДА в системі антропоцентричного та когнітивного підходу до мови. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/21031/1/Малярчук.pdf>.
9. Монахова Т.В. Концепти «дім» і «дорога» у творах Валерія Шевчука: Коментар письменника. Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. 2007. № 1. С. 90.
10. Огар А.О. Суперечливі аспекти поняття «концепт». Проблеми гуманітарних наук. Філологія. 2013. Вип. 32. С. 242–252.
11. Попова З.Д. Очерки по когнитивной лингвистике. Воронеж: Истоки, 2001. 192 с.
12. Табакова Г.І. Концепт «ПРИРОДА» в структурі художнього світу ліричної прози. Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер.: Філологічні науки. 2014. Вип. 2. С. 45–55.
13. Фісак І.В. Категорія «Концепт» у сучасному науковому дискурсі. Філологічні науки. 2014. Вип. 17. С. 69–77.
14. Южакова О.І. «Концепт як головна одиниця когнітивної лінгвістики в аналізі терміносистем (на матеріалі термінології холодильної техніки)» зазначає, що «концепт – посередник між словом і дійсністю». URL: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/6973/1/14.pdf>.

ВИКОРИСТАНИЙ ІЛЮСТРАТИВНИЙ МАТЕРІАЛ:

1. Прохасько Т. «Спалене літо». URL: <http://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=3617>.
2. Prokhasko T. «A Burnt Summer». URL: http://sites.utoronto.ca/elul/Ukr_Lit/Vol05/09-Rudakevych-Prokhasko-Summer.pdf.

УДК 821.161.1+821.161.2-14 Ахматова

СИМВОЛІКА ВІРША-СНУ І СПОГАДУ АННИ АХМАТОВОЇ «ВНОВЬ ПОДАРЕН МНЕ ДРЕМОТОЙ...»: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ І ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ КОМЕНТАР

THE SYMBOLIC OF THE POEM-DREAM AND THE RECOLLECTION OF ANNA AKHMATOVA “THE SLUMBER HAS GIFTED ME AGAIN...”: THE UKRAINIAN CONTEXT AND TRANSLATOR’S COMMENTARY

Смольницька О.О.,

*кандидат філософських наук,
старший науковий співробітник*

Київського літературно-меморіального музею Максима Рильського

У статті на прикладі вірша Анни Ахматової «Вновь подарен мне дремотой...» наводиться аналіз проблем, які постають під час українського перекладу цього тексту. Розглядаються символи й архетипи, застосовані в згаданому вірші. Задіяно компаративний, символічний, біографічний, перекладознавчий, юнгіанський аналіз. Наводиться міфологічний аналіз ключових образів. Доводиться вплив української ментальності авторки на творення вірша. Робота має теоретичне і практичне значення.

Ключові слова: поезія, переклад, Срібний вік, колір, образ, символ, архетип.

В статье на примере стихотворения Анны Ахматовой «Вновь подарен мне дремотой...» приводится анализ проблем, возникающих при украинском переводе этого текста. Рассматриваются символы и архетипы, примененные в упомянутом стихотворении. Используются компаративный, символический, биографический, переводоведческий, юнгинский анализы. Приводится мифологический анализ ключевых образов. Доказывается влияние украинского менталитета автора на создание стихотворения. Работа имеет теоретическое и практическое значение.

Ключевые слова: поэзия, перевод, Серебряный век, цвет, образ, символ, архетип.

In the article, on the example of Anna Akhmatova's poem "The slumber has gifted me again..." the analysis of the problems which appear in the Ukrainian translation of this text, is given. The symbols and archetypes used in this poem are considered. The comparative, symbolic, biographical, translation, Jungian analysis is used. Mythological analysis of key images is provided. The influence of the Ukrainian mentality of the author in the process of creation of poems is proved. The work has theoretical and practical value.

Key words: poetry, translation, the Silver Age, color, character, symbol, archetype.

Постановка проблеми. Поезія Анни Ахматової (Горенко, 1889–1966) популярна в сучасному українському перекладознавстві та перекладах, причому не тільки вчених або фахових перекладачів, але й часто поетів, більшість яких поєднують академічну і творчу діяльність, подібно до неокласиків (Ю. Бедрик, В. Богуславська, В. Герасим'юк, С. Жолоб, В. Затуливітер, І. Качуровський, М. Москаленко, Олена О'Лір, Д. Павличко, І. Римарук, Е. Свенцицька, М. Стріха, О. Смольницька, М. Тарнавська, С. Чернілевський та ін.). Можна казати про корпус українськомовних перекладів письменниці, причому деякі тексти були перекладені вітчизняними діячами незалежно, у різний час (наприклад, сонет «Тебе покорной? Ты сошел с ума!» – М. Стріха [6, с. 741], [8, с. 248], О. Смольницька – рукопис; «Все мы бражники здесь, блудницы...» – переклад Д. Павличка [8, с. 241–242], О. Смольницька – рукопис). Ці переклади озвучувалися на наукових і культурних заходах [3]. У деяких перекладачів лірика А. Ахматової складає значний відсоток доробку (В. Богуславська, І. Качуровський, О. Смольницька – понад 40 перекладів цих поезій, М. Стріха та ін.).

Часом цей інтерес можна зрозуміти, оскільки письменниця мала українське походження і перекладала з української мови (обидва чинники неодноразово зазначалися [3]). Також є загальна тенденція зацікавленості Срібним віком.

Виокремлення раніше не розв'язаних частин проблеми. Стиль цих віршів може здатися легким для відтворення українською мовою. Але у листі А. Ахматової є складні моменти, зумовлені європейською культурою авторки, насиченою, багатозначною символікою і кодами, які стоять за лексемами. Акмеїзм, до якого вона належала, зумовлював начебто простоту і реальність речей, але представники цього напрямку тяжіли до імпліцитності, застосовуючи символи за «принципом айсберга», якщо згадати стиль Е. Гемінгвея. Ураховуючи українське коріння поета (відомо, що А. Ахматова не сприймала слова «поетеса», тому і варіант «поетка» тут не годиться), слід і розгадувати мотивацію вибору того чи іншого слова, мікро- і макроконтестів, оскільки образи, епітети тощо можуть бути зумовлені несвідомим відчуттям власної генеалогії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Ахматознавство в Україні та в українських студіях за кордоном (І. Качуровський та ін.) презентоване і теоретично, і практично. Це антології І. Качуровського «Круг понадземний. Світова поезія від VI до XX століття. Переклади» (2007), М. Стріхи «Хотінь безсенсовних отрута» (2007) [8], «Улюблені переклади» (2015, 2017) [6], В. Богуславської тощо. Але слід зазначити, що повного корпусу перекладів українською лірики А. Ахматової ще немає, як і немає публікацій усіх інтерпретацій її віршів. Також слід урахувати постійно здійснювані переклади, більшість яких є в рукописі. Оскільки художньому перекладу було присвячено й філософські праці, що синтезували лінгвістику, літературознавство, культурологію й власне філософію (У. Еко, Х. Ортега-і-Гассет та ін.), під час роботи над статтею використовувалися й ці здобутки. Слушними стали ідеї Х. Ортеги-і-Гассета про неперекладність «бунтівних текстів» [4, с.337], оскільки справжній шедевр є «заколотом», а граматики і тезаурус обмежують, звідси виникає гра слів, що ілюструє проблему: «Traduttore, traditore» (італ. Перекладач, зрадник) [4, с.337]. Тут відіграє роль психологічний чинник (наприклад, у німецькій та іспанській мовах кардинально протилежне бачення лісу [4, с.338]), завдання перекладача – зняти названу проблему. Іспанський філософ не дарма згадує приклад утопії, поганих і хороших утопістів, завдання яких – виправити дійсність [4, с.340]. Перекладач так само виправляє (свідомо чи несвідомо) дану йому картину.

Постановка завдання. Для аналізу пропонується вірш «Вновь подарен мне дремотой...» (1916), опублікований у збірці «Белая стая» (1917).

Мета статті – проаналізувати з перекладацьких позицій символіку вірша та значення його змісту для практичного завдання інтерпретатора. Завдання – 1) розглянути проблематику і пов'язану з нею символіку тексту, насиченого кодами; 2) докладніше схарактеризувати образ осені в міфологічному, біографічному, історичному, юнгіанському аспектах; 3) зіставити творчі пошуки А. Ахматової з аналогічними в інших письменників Срібного віку, а також античні паралелі в її творчості і творах Лесі Українки;

4) дослідити проблеми, з якими пов'язаний українськомовний переклад конкретного вірша А. Ахматової. Ілюстративним матеріалом є зіставлення оригіналу і перекладу (додаток).

Виклад основного матеріалу. Жанр – вірш-спогад, але закодований у сні («Вновь подарен мне дремотой / Наше последний звездный рай...» [1, с.102]). Отже, це також вірш-сон. Але не все так просто, бо дремота не є сном у повному розумінні. Можливо, це «передсоння» (як в іншого письменника Срібного віку О. Ремізова, «предсонье») – перехідний стан. Сновидець ще розуміє реальності, але водночас бачить іншу. Оскільки далі у вірші орієнтальний колорит, то можна згадати екзотичний міраж або, що ближче цій традиції, жанр сну (як подорож душі), ініціацію героя.

Формально вірш теж цікавий, бо розмір такий, як у поезії В. Брюсова «Творчество» («Тень несозданных созданий...»), неодноразово перекладений українською мовою. Обидва тексти присвячені несвідомому – чиннику творіння або умові творчості, натхнення. Аналогічним розміром написана пісня Мері («Было время, процветала...») у пушкінському «Бенкеті під час чуми» (переспів першої частини трагедії Дж. Вілсона «The City of the Plague») з циклу «Маленькі трагедії»; «Бенкет...» перекладений українською ще І. Франком. Також віршу «Вновь подарен мне дремотой...» (як і багатьом іншим текстам А. Ахматової) притаманний мінімалізм: жодного зайвого слова, лаконічність, скупість на емоції, підсилена глибина почуттів (які зачаші й прориваються тільки в кінці), тому дібрані художні засоби вражають. Перекладач повинен зберегти простоту й ілюзорну легкість вірша, але водночас з'ясувати, що означають зашифровані в тексті концепти і символи. Дослідження не пропонує аналізувати всі символи, локуси тощо у вірші, але є кілька загадкових моментів. Наприклад, географія, яка тут не точна описом, це скоріше настрої, викликаний символами, фантазія. Або пушкінський екскурс: Бахчисарай – місто «водоветов» [1, с.102]. «Водовет» – поетичне застаріле «фонтан», тобто цій лексемі відповідає українське «водограй» (див. додаток). Символ «водоветов» у вірші відсилає до «Бахчисарайського фонтану» і мусульманської культури загалом, де фонтан відіграє важливу роль. Також цікаві для символічного аналізу рядки «Осень смуглая в подоле / Красных листьев принесла / I посыпала ступени...» [1, с.103]. На цьому моменті слід зупинитися докладніше.

Сучасні дослідники пропонують аналіз символу червоного листя в пелені як вислову «при-

нести в подоле», тобто евфемізм «народити позашлюбну дитину»: «Однак Осінь приносить героям не живу дитину, плід кохання, а мертве листя, плід зустрічі «на стороні»» [2, с.31]. Тобто Осінь – це смерть, інша наречена, яка не народить живих людей, але з якою навіки вінчається герой. (І в передостанній строфі згадується «песнь прощальной боли» [1, с.103], яку можна розуміти і поховальним хоралом, метафоричним чи реальним похороном; далі – цілком зрозумілим «царством тени» [1, с.103], куди пішов адресат). Можна доповнити цей образ: осінь скосить серпом чи косою людину або взагалі живе (наприклад, траву чи квіти). Листя, яким осінь усипає східці, є теж цікавим образом: літературознавці зіставляють його з квітами, якими «всипали дорогу молодому і молодій під час вінчання (зауважимо, що квіти (найчастіше троянди) стелють у католиків; А. Ахматова була православною, це відчувається в її творах, але католицький обряд міг бути віддзеркалений поетично, адже католицька символіка була популярна у поезії Срібного віку. – О.С.). Сухе осіннє листя – своєрідний антипод вінчального обряду. Усипають квітами поховальну ходу» [2, с.31]. Але хто ж адресат цього вірша? Чоловік? Згадують, що А. Ахматова вінчалася з М. Гумільовим (а таїнства розвінчання не існує), хоча вже не жила з ним [2, с.31], потім двічі була заміжня. Сам вірш не може бути присвячений цьому поетові, оскільки М. Гумільова розстріляли у 1921 р. Друг? Натхненник? Підсумок може бути один: адресат інший (ніж М. Гумільов) або взагалі уявний. Або це поетичне передчуття А. Ахматовою трагічного кінця її Анімуса (якщо врахувати контекст, то це кінець Першої Світової війни, поразка, початок революції тощо). Важливий і епітет, адресований Анімусу – «утешный мой» [1, с.103]. Тобто не «любимый», не «милый» чи «дорогой» чи «желанный». Слово «утішний» викликає християнські асоціації. Це може бути релігійна втіха, тобто розрада. Виникають образи Ісуса Христа, Матері Божої (є її ікона «Відрада», або «Розрада», «Втіха»), близької поезії А. Ахматової. Протоджерелом для розуміння епітета «утешный» може стати Біблія. Підготовкою до епітета «утешный» є слово «отрада» в другій строфі.

Спробуємо проаналізувати вибрані символи вірша, розглянути наведені гіпотези та вичленувати свої інтерпретації.

Осінь можна розуміти і порою повернення Персефони (Кори, або римськ. Прозерпіни) до свого чоловіка Аїда (Гадеса, римськ. Плутона) у Тартар. Деметра (Церера) оплакує свою дочку.

Червоний колір можна розуміти осіннім листям (як екстатичними квітами, офірним полум'ям, а також плодами (атрибут Персефони – гранат; це родючість, але зерна, які випадають із достиглого плоду, – смерть, в'янення; сам гранат означає царство мертвих)). Повернення у Тартар Персефони (як міфологічне пояснення осені) згадує Леся Українка в «Оргії» вустами Антея.

Отже, червоне сухе листя – це і смерть, і символічний (містичний) шлюб живої людини з потойбіччям, як Прозерпіни з Плутоном (звідси в А. Ахматової згадується «царство тіней»). У зв'язку зі шлюбом можна згадати слова безумної Кассандри в Лесі Українки про пожежу Трої: «Сюди, сюди отих квіток огнистих! / Гранати зацвіли! Весільний час! / ... То весільна пісня! / Се мати дочок виряджа до шлюбу! / Кассандра все неправду говорила. / Нема руїни! Є життя!.. життя!..» [7, с. 93].

Таким чином, в античному дискурсі смерть переходить у життя, оскільки мислення синкретичне. Похорон – це водночас і весілля з новою площиною (звідси виникає язичницький обряд поминок, тобто кілька його причин: щоб мертві – уже шкідливі – не повернулися до живих; також це святкування «весілля» на тому світі). Можна згадати і вірш Лесі Українки на смерть С. Мержинського: «Квіток, квіток, як можна більше квітів...» (де і антична символіка в тексті, і реальний нарцисизм покійного).

Також можна згадати амбівалентність червоного кольору. Якщо Мірра Лохвицька (автонім Марія, 1869–1905) – знаменита поетеса доби Срібного віку – надавала цій барві конотації інквізиторства, відьомських процесів (полум'я, кров, катівський одяг тощо) у вірші «Мне ненавистен красный цвет...» (у різний період перекладали В. Богуславська і О. Смольницька), то в А. Ахматової не все так однозначно, оскільки мисленнево вона живе в інших площинах. Червоний колір – це справді кров, біль, насильницька смерть, передвістя (що відзеркалено в слов'янській, кельтській та ін. міфологіях), потойбічні істоти – у червоному. Червоний колір означав і жалобу [5, с.98]. Проте саме такого кольору був весільний плат у слов'янської нареченої (уже потім його замінили на фату чи вельон, а у язичників це була саме щільна хустка, яка затуляла обличчя (від пристрїту або ще тому, що молоду вважали вмерлою для свого роду, а Мертвий Світ не повинен «прориватися в наш») [5, с. 98]; цей звичай – цілком запинати обличчя нареченої – лишився в деяких східних та ін. народів). Червоний колір викликає тривогу, він

легко виділяється у натовпі, може означати офіру (зокрема ритуальну дефлорацію), колір жертвовного одягу.

Осінь приносить у пелені червоне листя і розсипає на східцях. Східці – шлях або нагору (у небеса), або вниз (у потойбіччя – у Тартар, якщо взяти давньогрецький міф). В обох випадках – це перехід до іншого ярусу. Якщо більше популярні два виміри чи два світи, тобто реальний та уявний, то у вірші А. Ахматової існує інший приклад, три світи (як у міфологічному просторі або у шамана – творчої особистості). Східці можна розуміти і межею переходу. Сам текст поєднує минуле, це ретроспектива (спогади про щасливу молодість, хронотоп – уявний Бахчисарай), теперішнє (ностальгія героїні) і майбутнє (доля маскулінного персонажа). «Царство тіні» означає й Елізіум, Тартар, і Дантове потойбіччя (необов'язково пекло), це не штамп, а близький ліричній героїні образ.

Ще один елемент – смаглявість. Осінь тут фемінний персонаж. Вона смаглява, а її червоне листя викликає асоціацію з циганським чи іспанським убранням. Згадуються «блоківські» образи. Оскільки вірш про Бахчисарай, смаглява осінь може означати кримську татарку [2, с. 26]. Якщо взяти до уваги те, що назване місто було столицею Кримського ханства, то цю гіпотезу можна прийняти. Але А. Ахматова – неоднозначний автор. Смаглявість може бути традиційною романтичною (знову ж таки циганською), неодноразово оспіваною в попередній художній літературі. Але якщо взяти реальний вимір, то Осінь може бути і караїмкою (Чуфут-Кале є якраз у згаданому локусі; караїми були радниками кримських ханів; можна багато розповідати про внесок цього народу), і грекинею, і генуезкою чи венеціанкою Середньовіччя, і навіть українкою, і просто мальовничим типом, вихопленим у натовпі. Тобто тип і біографічно-історичний, і уявний водночас, він може бути згущеним, синтезованим. Осінь розсипає з пелени листя – виникає асоціація: циганка-ворожка стеле свою хустину, щоб розкласти на ній карти. Тобто тут дотичність до іншого виміру, зазірання у містичне. У другій строфі згадується вода. Це не просто романтична прогулянка берегом, а й натяк на дзеркало чи навіть воду, де під час ворожіння дівчата бачать наречених (можливо, тут А. Ахматова несвідомо задіяла своє українське коріння). Героїня вірша бачить інше: минуле, майбутнє і долю свого обранця.

Осінь смаглява також з іншої причини. Якщо дотримуватися версії про Тартар, то смаглявість

означає пітьму або (як у Данте) пекельне полум'я (за легендою, сучасники Аліг'єрі вважали, що він справді спускався до пекла, і приписували колір його шкіри та загальну неусміхненість досвіду спілкування з тим полум'ям і жахіттями). У будь-якому разі тут не стільки екзотика, скільки спогад про колишнє щастя, а також виразний показ майбутнього: осінь – провідниця до виміру не-теперішнього, «не-тут», тобто кінця.

У текстово-біографічному розрізі пропонують звернути увагу на смаглявість О. Пушкіна (літературного вчителя А. Ахматової (можна згадати її знамените: «Смуглий отрок бродил по аллеям...»)), надзвичайну білизну власної шкіри письменниці («шкіра не загоряла, а злазила» [2, с. 27]) тощо. Також тут відіграє роль і любов юної А. Ахматової до сонця і засмаги. У будь-якому разі кількість версій і гіпотез, багато з яких імовірні, підтверджують багатоплановість вірша А. Ахматової, вдале поєднання в тексті реального і нереального. Варто виокремити і ностальгію за яскравим (тобто колишнім щастям), уособленим у смаглявості й червоності, а також пістрявості явних чи імпліцитно закодованих у золоті та бронзі.

У юнтіанському аспекті вірш можна розуміти Анімою, позбавленою Анімуса, що відійшов у «царство тіні», тобто у несвідоме. Аніма сумує за Анімусом і намагається викликати його з несвідомого (своєрідний сучасний варіант міфу про Інанну, Іштар, Ісиду, яка воскресила Осіріса, тощо). Сон стає реальністю. Проте Аніма розуміє, що насправді лишається тільки архетип Тіні (і це підкреслює осінь – виразник смерті), проте наявний і синтез життя-смерті. Також лірична героїня може воскресити Анімус у поетичному творі, тобто сублімувати переживання. Її вірш – це і поховальний плач, і світлі проводи, оскільки результат – творчість, твір.

У плані звукопису вірш теж незвичайний, оскільки в першій строфі закодовано слово «рай», а також застосовується алітерація на «р». У чет-

вертій строфі також наявний звукопис «с» і «л» (далі виділення і курсив – *О.С.*): «Осень смуглая в подоле / Красных листьев принесла» [1, с. 103], таке є і в інших уривках із вірша (ушел – утешный). У перекладі (додаток) наявні спроби збереження цього прийому. Нахил автора до милозвучності, засобом якої є звукопис, зумовлений несвідомим відчуттям українського коріння (так само, як у Корнія Чуковського, що надавав великого значення евфонії, в поетичному перекладі є кілька разів редагованою і перевидаваною працею «Высокое искусство»).

Висновки. Отже, кольоративи у цьому вірші міфологічні та водночас реальні, це коди, насичені теж кількома кодами. Твір фактично ділиться на дві половини: мажорну (перші три строфи) і мінорну, трагічну (останні дві строфи). У тексті кілька локусів, із яких вирізняється орієнтальний, російський (тут не розглянутий) і український (останній є часто несвідомим), а також поєднується античний і біблійний. Після опису світлих спогадів про яскраву реальність виходить символіка загробного світу, але трагізм тут не надривний, а скоріше витриманий у річищі античного синтезу. Незважаючи на вдавану простоту, вірш викликає питання саме завдяки лаконічності. У перекладі вимагається зберегти змістовні ознаки (символи) і формальні (звукопис), для чого ресурси української мови виявилися придатними. Для розшифрування перспективним виявився символічний і юнтіанський аналіз. Несподівано цікавим виявився компаративний (порівняння сприйняття українки А. Ахматової (Горенко) з рецепцією Лесі Українки). Спільними тут є антична символіка, а також фемінний образ пророчиці, візіонерки. Робота має перспективу продовження в перекладознавчому аспекті. Також планується з'ясувати взаємозв'язок текстів А. Ахматової і М. Рильського у зв'язку з «київським періодом» і подальшим діловим спілкуванням (додаток І).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ахматова А. Вновь подарен мне дремотой.... Собрание сочинений: В 6-ти тт. Т. 4. Книги стихов. 1912–1923. Москва: Элліс Лак, 2000. С. 102–103.
2. Казарин В., Новикова М. Стихотворение А.А. Ахматовой «Вижу выцветший флаг над таможенной...» (опыт реального комментария). Вестник Приамурского государственного университета им. Шолом-Алейхема». 2014. № 2 (15). С. 26–27, 31.
3. О'Лір О. Анна Ахматова – в українському інтер'єрі: подільська обитель поетеси. День. 2012. 2 серпня. № 134. С. 11.
4. Ортега-и-Гассет Х. Нищета и блеск перевода. Что такое философия? Москва: Наука, 1991. С. 336–352.
5. Семенова М. Мы – славяне!: Популярная энциклопедия. Санкт-Петербург: Азбука, 1998. 560 с.
6. Стріха М. Улюблені переклади. Вид. 2-ге, випр. і доповнене. Київ: Пенмен, 2017. 770 с.
7. Українка Леся. Кассандра. Зібрання творів: у 12-ти тт. Т. 4. Драматичні твори (1907–1908). Київ: Наук. думка, 1976. С. 93.
8. Хотінь безсенсовних отрута: 20 російських поетів «срібного віку» в українських перекладах. Упоряд. М. Стріха. Київ: Факт, 2007. 584 с.

Анна Ахматова, вірш «Вновь подарен мне дремотой...» (1916).

Оригінал	Переклад Ольги Смольницької (2018)
Вновь подарен мне дремотой Наш последний звездный рай – Город чистых водометов, Золотой Бахчисарай.	Знов мені дарунок марев, Наш останній в зорях рай – Місто чистих водограїв, Золотий Бахчисарай.
Там за пестрою оградой, У задумчивой воды, Вспоминали мы с отрадой Царскосельские сады	Де пістрява загорода, Теплі спомини були, Де замислилися води, – Сад у Царському Селі,
И орла Екатерины Вдруг узнали – это тот! Он слетел на дно долины С пышных бронзовых ворот.	І орла від Катерини Упізнали ми політ! Птах злетів на дно долини З пишних бронзових воріт.
Чтобы песнь прощальной боли Дольше в памяти жила, Осень смуглая в подоле Красных листьев принесла	Болю спів щоб похоронний В пам'ять вривався мені, – Смагла осінь лист червоний Принесла у пелені,
И посыпала ступени, Где прощалась я с тобой И откуда в царство тени Ты ушел, утешный мой [1, с. 102–103].	Східцям сипала одіння, Де прощання час щемкий І звідкіль у царство тіні Ти пішов, утішний мій.

УДК 81'25,81'255

**СТАТУС КОМІЧНОГО У ФІЛОЛОГІЧНИХ НАУКАХ ТА ПРОБЛЕМА
ЙОГО ВІДТВОРЕННЯ ПІД ЧАС ПЕРЕКЛАДУ**

**STATUS OF COMIC IN PHILOLOGICAL SCIENCES AND PROBLEMS
OF ITS REPRODUCTION IN TRANSLATION**

Содель О.С.,

*аспірант кафедри англійської філології й перекладу
Київського національного лінгвістичного університету*

У статті визначається статус комічного у філологічних науках. Розглянуто основні форми комічного, такі як гумор, іронія та сарказм. Здійснено їх розмежування відповідно до інтенції адресанта. Вивчення лінгвокультурної специфіки комічного відбувається на основі трактування його як «культурно відшліфованої емоції». Визначено, що на сприйняття комічного твору впливають не лише особливості культур, що його породжують і сприймають, а й індивідуальний досвід адресата. Дослідження основних мовних засобів творення комічного демонструє, що будь-який мовний засіб може виступати засобом творення комічного.

Ключові слова: комічне, форми комічного, гумор, іронія, сарказм, «культурно відшліфована емоція», сприйняття комічного, засоби творення комічного.

В статье определяется статус комического в филологических науках. Рассмотрены основные формы комического, такие как юмор, ирония и сарказм. Осуществлено их разграничение в соответствии с интенцией адресанта. Изучение лингвокультурной специфики комического происходит на основе трактовки его как «культурно отшли-

фованной эмоции». Определено, что на восприятие комического произведения влияют не только особенности культур, порождающих и воспринимающих его, но и индивидуальный опыт адресата. Исследование основных языковых средств создания комического показывает, что любое языковое средство может выступать средством создания комического.

Ключевые слова: комическое, формы комического, юмор, ирония, сарказм, «культурно отшлифованная эмоция», восприятие комического, средства создания комического.

The article determines the status of the comic in the philological sciences. The main forms of comic, such as humor, irony and sarcasm, are considered. They are differentiated according to the addresser's intention. The study of the linguistic and cultural specifics of the comic is performed on the basis of its interpretation as "culturally polished emotion". It is determined that the perception of the comic is influenced not only by the features of the cultures that generate and perceive it, but also by the individual experience of the addressee. Exploring the main language means of creating comic shows that, depending on the context, any language means can act as a means of creating comic.

Key words: comic, forms of comic, humor, irony, sarcasm, "culturally polished emotion", perception of comic, means of creating comic.

Постановка проблеми. Комічне (поряд із трагічним і піднесеним, ідеальним і ницим) належить до фундаментальних естетичних понять. Категорія комічного відображає протиріччя суспільного життя і недоліки людей, є специфічною формою розкриття й оцінки цих протиріч, формою критики [21, с. 95]. У мовознавстві перші фундаментальні праці з вивчення комічного почали з'являтися з кінця ХХ століття [5; 14; 19], а піком його ґрунтовного вивчення на основі творів різного характеру можна вважати початок ХХІ століття [1; 6; 11; 17; 20]. У наведеній статті основна увага приділяється вивченню основних форм комічного, його культурній зумовленості та характеристичності мовних засобів творення комічного.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Антропоцентрична природа сучасних наукових досліджень призводить до того, що комічне привертає увагу численних мовознавців, зокрема у сфері лінгвокультурології, літературознавства та лінгвопоетики. Дослідженнями комічного з позицій літературознавства займалися С. Бассай [1], А. Мехед [11], М. Мінський [12] та ін. Їх цікавили питання розмежування форм комічного, серед яких основними досі є гумор, іронія та сарказм, яким у статті приділено основну увагу.

Питаннями вивчення комічного з точки зору лінгвокультурології займалися М. Бахтін [2], М. Мусійчук [13], В. Пропп [14] та інші дослідники, всі вони погоджувалися з культурною зумовленістю цього феномена, що впливає на розуміння комічного та здатність інтерпретувати комічну ситуацію [6, с. 10], а комічне розглядалося засобом етнодиференціації [13, с. 4]. Однак у цьому аспекті варто більше уваги приділити специфіці формування комічного відповідно до культури, що його породжує.

Оскільки комічне реалізується в мові, то значна кількість дослідників приділяє увагу прийомам та засобам створення комічного. Цьому питанню

присвячено роботи В. Проппа [14], А. Кестлера [25], О. Лука [10], О. Харченка [20]. Аналіз теоретичних джерел із вивчення комічного в цьому аспекті показав плюралізм думок, які потребують систематизації.

Постановка завдання. Завданням представленої статті є вивчення статусу комічного у філологічних науках, зокрема літературознавстві, лінгвокультурології та лінгвопоетиці.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи багатогранність комічного, його тлумачення, структуру, особливості функціонування у тексті, дослідники ставлять собі за мету чітко окреслити межі складників досліджуваного поняття.

Під час аналізу комічного визначальним є те, що воно має різноманітні форми, що протистоять високим естетичним ідеалам, а саме: гумор, іронію, сарказм [1; 11]. За С. Бассай, «створення стрункої та максимально повної класифікації відтінків комічного – справа малоперспективна, тому що межі між цими відтінками часто бувають дуже хисткими та важко вловимими» [1, с. 15], тому обмежуємося визначальними характеристиками основних форм комічного (гумору, іронії та сарказму).

Гумор, за визначенням С. Бассай, – це м'яка, доброзичлива форма сміху, специфічне переживання суперечливості об'єкта, в естетичній оцінці якого поєднується серйозне та смішне; гумор співвідноситься з дотепністю, якій належить особлива роль у системі творчих здібностей людини [1, с. 15]. Гумор проявляється в умінні відшукати смішне в ситуації, де (на перший погляд) немає нічого смішного [10, с. 66]. Гумор, за спостереженнями М. Мінського, допомагає обійти гострі моменти спілкування, «чисто логічний нонсенс має таке саме гумористичне забарвлення, що і двозначність жарту» [12, с. 285].

Іронія – форма комічного, для якої характерна прихована насмішка, що замаскована під зовнішньою серйозністю. У загальноприйнятому розу-

мінні іронія трактується інакомовленням. На відміну від обману, вона не просто приховує істину, а й виражає її (лише інакомовним чином). Іронія, як правило, використовується для передання негативного змісту. Тому лише позитивні концепції можуть бути використані в словникових значеннях. У дефініції іронії виокремлюються три її основні риси: двозначність, вдавана невинність та момент жертви, тобто предмета, який стає її мішенню, тому «поняття сарказму входить до поняття іронії та є її інтенсивнішим вираженням» [11, с. 119].

Сарказм, у свою чергу, є крайнім ступенем іронії, особливо дошкульна насмішка, коли до сміху додається гірке обурення, презирство, злість, отрута [22, с. 37]; це іронія, що викриває особливо небезпечні за своїми суспільними наслідками явища дійсності [4, с. 49]. Сутність міститься в особливому співвідношенні двох планів (припущення і зображення), тобто йдеться про відверту насмішку, цинізм, образу, зневагу у висловленні мовця. Сарказму притаманне поєднання гніву, ненависті з гіркою посмішкою [8, с. 611].

Для комічного характерне поєднання універсального та національного. Універсальна природа сміхової культури виявляється у тому, що всі народи висміюють однакові явища дійсності, які є об'єктами комедійного сприйняття. Так, багато дослідників вказують на соціальний бік комічного, виражений у меті сміху, зокрема висміювання соціальних вад [9; 13], тому комічне визначається суспільно значущим смішним [9, с. 130]. За М. Мусійчук, аксіологічний механізм комічного в індивідуальній і суспільній свідомості зумовлений нерозривністю знаковості й соціальності в комічному і проявляється в сконцентрованих тенденціях, що визначають напрям необхідної зміни світу через латентну організацію на основі комічних фрагментів творів світової художньої літератури та фольклору, що виражають ставлення народу до події, явища, факту найбільш широким і глибоким способом установаження зв'язку між зовнішнім світом і суб'єктивним досвідом особистості, за допомогою вирішення завдань оціночного характеру з метою з'ясування значення і сенсу для сьогоденного буття [13, с. 2].

Культурно зумовлені жанри та форми комічного існують у будь-якому народі світу та належать до народної сміхової культури. Зокрема М. Бахтін демонструє приналежність сміху та комічного до культурних явищ, що отримує подальше розроблення у працях вітчизняних і зарубіжних дослідників [2, с. 7].

У подальшому, розглядаючи сміх явищем культури, дослідники називають його «культурно відшліфована емоція» [16, с. 129]. В. Пропп, розглядаючи сміх, пропонує аналізувати його «не в площині абстрактних філософських побудов, а в плані історичного розгляду» [14, с. 224], додаючи, що варто розглянути «явище в його русі, в його розвитку, в його конкретних зв'язках із життям тих народів, у яких ми його спостерігаємо» [14, с. 224]. На думку дослідника, сміх варто розглядати саме в контексті народу та історичної епохи, оскільки «кожна категорія або вид сміху властиві народам на певній стадії господарського і суспільного розвитку» [14, с. 226].

Культурна зумовленість комічного пов'язана з тим, що для розуміння і відчуття комічного потрібна причетність до описуваної ситуації. Вирішальною умовою розуміння комічного є не просто наявність знань і уявлень про те, про що йдеться, але і певне особисте переживання, що викликається цим. Як справедливо зазначає Н. Корюкіна, сприйняття комічної ситуації та її емоційна оцінка тим сильніші, чим ближча і знайоміша ця ситуація реципієнтові [6, с. 10], що настановує нас на висновок про те, що найбільш ефективними у плані виклику сміхової реакції будуть такі комічні ситуації, що входять до загального культурного контексту людини, яка сприймає таку ситуацію, тобто вирішальним є власний досвід.

За Н. Корюкіною, на розуміння комічного та здатність інтерпретувати комічну ситуацію впливають такі фактори, як обсяг фонових знань реципієнта, знання контексту описуваних подій і згадуваних прецедентних феноменів, розуміння закладених автором у текст пресупозицій [6, с. 10], що виражається в культурній базі реципієнта.

На аксіологічну здатність комічного до етніфікації та етноінтеграції вказує М. Мусійчук, зазначаючи, що гумор може використовуватися для полегшення соціальних уподобань і групової згуртованості великих і малих груп та проявляється у так званому «національному гуморі» через стереотипи спілкування всередині певного етносу [13, с. 4]. Наприклад, німецька культура структурована таким чином, щоб якнайкраще уникати появи емоційно заряджених ситуацій. Ця німецька особливість організації суспільства у формі запобігання емоційних перевантажень стосується навіть сексуальних відносин у шлюбі, що є досить важливими для німецької лінгвокультури, що породжує такі комічні історії: *Sie zu ihm am Morgen, nach der Hochzeitsnacht: „So, und jetzt*

stehst du auf und kochst Kaffee, oder kannst du das auch nicht?“ [23].

Поява значної кількості «національного гумору» може бути пояснена реакцією на зближення і перемішування етнічних груп в індустриальних суспільствах, що призводить до стирання соціальних, моральних і географічних кордонів, унаслідок чого етнічний гумор покликаний відновлювати втрачену дистанцію шляхом створення елементів контролю над національною меншиною (або більшістю) населення. Наприклад, у російській культурі функція етнодиференціації й етноінтеграції реалізується шляхом звернення до образу «чукчі», «єврея», «німця», «хохла», «гарячого фінського хлопця», «англійця» і т. ін. Вважається, що французам притаманна дотепність, яка має агресивний характер, уїдливість, зверхнє ставлення до предмета комічного, росіянам – одухотворення веселого комізму сумом (гоголівський «сміх крізь сльози» чи чеховські «сльози крізь сміх») [3, с. 62], для українського гумору характерна актуалізація життєствердження і відчуття свободи, які він дарує, а англійцям властивий гумор, який є «скромним і має характер доброзичливого розчулення» [3, с. 62].

Мовні засоби вираження комічного традиційно вивчаються не ізольовано, а в контексті певних аспектів створення та сприйняття комічного тексту. Ще на початку ХХ століття В. Пропп виділив певні прийоми, що відповідають за створення комічного ефекту: висміювання фізичного вигляду людини, професій, пародіювання, комічне перебільшення, ганьба волі, обман, алогізм, брехня [14, с. 31–110]. Особливе місце у нього посідав опис мовних засобів створення комізму. Дослідник розмежував каламбури (гру слів, що застосовується як невинний жарт), парадокси й іронію. Загалом, В. Пропп намагався довести, що комізм досягається тим, що увага відволікається від змісту мовлення до зовнішніх форм і виразів [14, с. 121].

Після В. Проппа спробу описати мовні засоби досягнення комічного ефекту зробив О. Лук, який розглядав почуття гумору і дотепність формою психічної діяльності людини. Взявши за основу своєї класифікації мовленнєву поведінку людини, автор виявив кілька груп мовних засобів: помилкове протиставлення, помилкове посилення, доведення до абсурду, дотепність безглузді, змішання стилів, натяк, подвійне тлумачення, іронію, буквалізацію метафори, порівняння і зіставлення за віддаленою або випадковою ознакою, повтор і парадокс [10, с. 30–39].

Поширення у лінгвістиці ідей когнітивізму дало можливість вивчати на більш складному рівні феномен комічного, розуміти його структуру і механізми, а також досліджувати його функції у мовленні. Когнітивні теорії комічного висвітлюють важливість подвійності та напруги в комічних текстах. А. Кестлер, говорячи про комічну креативність, акцентує свою увагу на когнітивній природі комічного, вказуючи, що комічність тексту базується на ошуканому очікуванні. Таким чином, гумористичний текст повинен стосуватися двох різних і протилежних сценаріїв; ця подвійність спочатку не виявляється особою – адресатом тексту [25, с. 51].

Вивчення комічного у лінгвопрагматиці пов'язане з відомим принципом кооперації Г. Грайса, який вивів постулати кількості, якості, релевантності та ясності, показав, що їх недотримання призводить до комічного ефекту [5, с. 220]. Узявши за основу цю теорію, Дж. Серль вивів поняття «гумористичний мовний акт». Він трактує його індивідуальним проявом стимулу на щось смішне або веселе [19, с. 158]. Характеристиками акту є такі: 1) участь мовця і слухача; 2) необхідність вимовлення фрази, тобто представлення нового стимулу, на який буде реакція. Реакція залежить від життєвого досвіду слухача, від його психологічного типу, ситуативного контексту і суспільства, в межах культури якого відбувається гумористичний акт. Якщо ці всі фактори призводять до сміхової реакції, то гумористичний мовленнєвий акт вважається вдалим, у протилежному випадку – невдалим [19, с. 158].

Представники дискурс-аналізу почали вивчати комічне у дискурсі як із мовної, так і з соціокультурної точки зору. У західному контексті підхід до комічного, заснований на інтерактивній соціолінгвістиці, починається не з чистих абстракцій, таких як «гумор», «дотепність» або «іронія», а з інтерпретації комічного як мовної діяльності [24, с. 989]. Вивчення комічного у контексті вивчення дискурсу призвело до появи поняття «дискурс комічного», що розуміється текстом, що має певний лінгвальний та екстралінгвальний інвентар реалізації домінуючої глибинної комічної (сміхової) інтенції, який динамічно розгортається у ситуації сміхової та ігрової комунікації [20, с. 336]. На відміну від комічного тексту, який розглядається статичним результатом мовної діяльності, комічний дискурс включає динамічний процес (як когнітивного, так і комунікативного плану), ситуацію (фрагмент об'єктивної реальності, на тлі якого відбувається вербальний акт комунікації) та результат мовної діяльності.

Водночас комічний текст існує у двовимірному чи тривимірному просторі, дискурс комічного – явище багатовимірне, часто дуже розмитого плану [20, с. 264].

Дискурс комічного включає динамічний процес (як когнітивного, так і комунікативного плану), ситуацію, психологічний та екстралінгвальний контекст, пресупозицію комунікантів, а також результат мовленнєвої діяльності – сміх чи гедонічний ефект, що має назву «комічний ефект» – реакція адресата, налаштованого на комічну тональність, яку створено кульмінацією комічного твору в результаті неузгодженості між очікуваним та актуалізованим розвитком предметно-референтної ситуації. Причиною неузгодженості є невідповідність актуалізованої інформації усталеним нормам: онтологічним, етологічним, лінгвоетологічним, логічним, мовленнєвим або мовним [15, с. 17].

Дискурс комічного має свої мовні особливості (мовні маркери гумору, сатири, сарказму, іронії, трагікомічного), інструментарій трансформацій комічного (лінгвістичні та екстралінгвістичні механізми) та інтенсифікаторів комічного (стилістично-риторичні прийоми, стереотипні уявлення, асоціативні механізми) [20, с. 264]. Так, аналізуючи мовні засоби комічного, В. Санніков особливу увагу надає: 1) макаронічній мові, у якій зміщуються слова і форми різних мов; 2) грі багатьох авторів не окремими словами чи поєднанням слів, а цілими текстами (просте поєднання двох текстів, цілком нейтральних або поетично-піднесених, може призвести до двозначності й викликати комічний ефект); 3) цитуванню широко відомих текстів, часто неточному (така дія змінює смисл на іронічний; за іронічної цитації використання першоджерела може бути дуже вільним, що навіть може забезпечити додатковий комічний ефект) [18, с. 52–53].

За твердженням В. Самохіної, основними засобами створення комічного ефекту є різно-

види мовної гри, побудованої на інконгруентності всіх мовних рівнів: на фонетичному – гра звуками (омоніми, омофониїди, омографи), шибболет, звукова метатеза; на лексичному – каламбури, бленди, малапропізми, оксиморони, зевгми; на текстово-жанровому й дискурсивному – порушення на рівні композиційної структури, введення інтертекстових елементів, збій часових планів, змішання стилів [17, с. 122].

Однак сучасні дослідження демонструють те, що основою комічного є не використання певного мовного засобу, а його експресивність і спрямованість на створення комічного ефекту. Таким чином, під час дослідження мовних засобів комічного варто пам'ятати, що в тексті вони знаходяться в тісній взаємодії, підсилюючи комічний ефект один одного завдяки конвергенції та феномена іррадіації [7, с. 5].

Висновки. Комічне реалізується в таких основних формах, як гумор, іронія та сарказм, розмежування між якими здійснюється на основі інтенції адресанта. Так, гумор є доброзичливим і життєстверджуючим, тоді як іронія та сарказм націлені на висміювання певних рис людини чи вад суспільства. На комічне накладає визначальний відбиток культура суспільства, в якому воно продукується, зокрема саме культурою зумовлюються форми комічного, комічні ситуації та архетипи для кожного народу, а сміх є «культурно відшліфованою емоцією», яка формується у руслі історії й ідеології народу, при цьому комічне є суб'єктивним та залежить від світосприйняття кожного окремого члена суспільства. Засоби творення комічного завжди розглядаються у поєднанні з екстралінгвістичними чинниками; комічне створюється на всіх мовних рівнях, при цьому будь-який мовний засіб творення комічного стає ефективним лише тоді, коли адресат розпізнає комічну інтенцію мовця та відповідним чином на неї реагує.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бассай С. Мовна репрезентація етнокультурних стереотипів у німецькомовному побутовому анекдоті. Дис. Запоріжжя, 2016. 299 с.
2. Бахтин М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура Средневековья и Ренессанса. 2-е изд. Москва: Художественная литература, 1990. 543 с.
3. Боров Ю. Комическое. Москва: Искусство, 1970. 269 с.
4. Главацька Ю. Модель художнього концепту комізм у текстах англomовних байок. Нова філологія: Науковий журнал. 2009. № 34. С. 46–51.
5. Грайс Г. Логика и речевое общение // Новое в зарубежной лингвистике. 1975. № 16. С. 217–237.
6. Корюкина Н. Комическое в художественном тексте и его межкультурная транслируемость (на материале произведений М. Зощенко и С. Довлатова и их англоязычных переводов). Дисс. Екатеринбург, 2008. Автореферат. 22 с.
7. Кутоян А. Композиційно-мовленнєві засоби створення комічного в тексті англійської комедії. Дис. Харків, 2007. Автореферат. 21 с.

8. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Гром'яка, Ю. Коваліва, В. Теремка. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
9. Лук А. Юмор, остроумие, творчество. Москва: Искусство, 1977. 183 с.
10. Лук А. О чувстве юмора и остроумии. Москва: Искусство, 1988. 192 с.
11. Мехед А. Таксономії комічного // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. 2010. № 12. С. 117–120.
12. Минский М. Остроумие и логика бессознательного. Новое в зарубежной лингвистике. 1988. № 23. С. 281–309.
13. Мусийчук М. Социальные основания аксиологического механизма комического. Мир науки. Социология, филология, культурология. 2015. № 4. URL: <https://sfk-mn.ru/PDF/03SFK415.pdf>.
14. Пропп В. Ритуальный смех в фольклоре (По поводу сказки о царевне Несмеяне) // Проблемы комизма и смеха. Ритуальный смех в фольклоре (по поводу сказки о Несмеяне): Собрание трудов В. Проппа / научная ред., комм. Ю. Рассказова. Москва: Издательство «Лабиринт», 1999. URL: http://www.gumer.info/bibliotek_Vuks/Culture/propp/09.php.
15. Птушка А. Об'єктивація гендерних стереотипів у текстах англомовних анекдотів. Дис. Харків, 2008. Автореферат. 24 с.
16. Рюмина М. Эстетические проблемы комического. Дисс. Москва, 1990. 188 с.
17. Самохіна В. Англомовний жарт: когніція, комунікація, текст. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. 2011. № 972. С. 119–129.
18. Санников В. Русский язык в зеркале языковой игры. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Языки славянской культуры, 2002. 552 с.
19. Серль Дж. Что такое речевой акт? Новое в зарубежной лингвистике. 1986. № 17. С. 151–169.
20. Харченко О. Відеовербальний дискурс комічного у комунікативному просторі США. Мовні і концептуальні картини світу. 2010. № 29. С. 335–343.
21. Худавердова Н. Комическое и смех в истории мировой эстетической мысли. Контекст и рефлексия: Философия о мире и человеке. 2012. № 2-3. С. 95–113.
22. Щербина А. Жанри сатири і гумору. Нарис. Київ: Дніпро, 1977. 136 с.
23. Frau Mann Witze. URL: <http://www.dein-witz.de/frau-mann-witze-6.html>.
24. He Y. Humor in Discourse: A Linguistic Study of the Chinese Dialect Film, Crazy Stone /Proceedings of the 20th North American Conference on Chinese Linguistics (NACCL-20) / ed. by M. K. Chan, H. Kang. Columbus: The Ohio State University, 2008. Vol. 2. P. 989–998.
25. Koestler A. The Act of Creation. London: Hutchinson, 1964. 751 p.

**ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ СУБ'ЄКТИВНОЇ МОДАЛЬНОСТІ
У БРИТАНСЬКОМУ РОМАНІ XIX СТ. (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ
ДЖ. ОСТІН «ГОРДИСТЬ І УПЕРЕДЖЕННЯ»)**

**PECULIARITIES OF TRANSLATING SUBJECTIVE MODALITY
IN THE BRITISH NOVEL OF THE XIX CENTURY
(BASED ON J. AUSTIN'S NOVEL "PRIDE AND PREJUDICE")**

Янишин О.К.,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри філології та перекладу*

Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Фрейнак М.Р.,

магістрант

Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

У статті з'ясовано становлення британського роману (як літературного явища) та його характерні ознаки. На матеріалі роману Дж. Остин «Гордість і упередження» встановлено особливості перекладу суб'єктивної модальності у художньому творі такого виду, зокрема визначено типи перекладацьких трансформацій, ужитих для забезпечення адекватного перекладу англійських модальних дієслів.

Ключові слова: модальність, суб'єктивна модальність, модальні дієслова, перекладацькі трансформації, британський роман.

В статье описывается становление британского романа (как литературного явления) и его характерные признаки. На материале романа Дж. Остин «Гордость и предубеждение» определены особенности перевода субъективной модальности в художественном произведении такого вида, в частности типы переводческих трансформаций, использованных для обеспечения адекватного перевода английских модальных глаголов.

Ключевые слова: модальность, субъективная модальность, модальные глаголы, переводческие трансформации, британский роман.

The article describes the emergence of the British novel as a literary phenomenon and its characteristic features. Based on J. Austin's novel 'Pride and Prejudice', some peculiarities of translating subjective modality in a literary work of this kind are determined, in particular, the types of translation transformations used to provide the adequate translation of English modal verbs.

Key words: modality, subjective modality, modal verbs, translation transformations, British novel.

Постановка проблеми. Суб'єктивна модальність – це одна з найбільш суперечливих лексико-граматичних проблем, що досі залишається не до кінця дослідженою у зв'язку зі своєю багатоплановістю і функціональними особливостями, які складно передати у перекладі. Це пов'язано з розбіжністю у кількості та семантиці модальних дієслів в англійській та українській мовах, що призводить до неповного або неточного розкриття смислу під час перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчив, що однією з проблем сучасного мовознавства є визначення суті поняття «модальність», що пов'язане з його багатозначністю та широким трактуванням у контексті різних наук: філософії, логіки, психології чи лінгвістики. Концептуальну основу вивчення модальності у мові складають положення деяких логіко-філософських теорій. Теоретичному обґрунтуванню категорії модальності й засобів її вираження в англійській лінг-

вістиці присвячені праці М. Блоха [2], О. Іванової [5], Ф. Палмера [16], П. Портнера [17] та ін.

О. Іванова наголошує на тому, що категорія модальності є однією з мовних універсалій і проявляється на морфологічному, синтаксичному, інтонаційному та текстовому рівнях мови. Модальність (як категорія значення) указує на зв'язок дії з реальністю чи нереальністю, на ставлення до дії мовця, який не просто передає інформацію адресатові, а ще й висловлює власну оцінку [5, с. 29]. За М. Блохом, модальність в англійській мові може виявлятися в граматичних і лексикономінативних елементах мови, тому будь-яке слово, яке виражає оцінку навколишньої реальності, слід вважати модальним [2, с. 98].

Опанування тонкощами розуміння модальності в англійській мові потребує розуміння її граматичного та семантичного аспектів. Для здійснення адекватного перекладу перекладач має розуміти не тільки всі тонкощі вживання модаль-

них дієслів в англійській та українській мовах, але й особливості відтворення засобами української мови. Особливості перекладу модальних дієслів з англійської мови на українську знаходимо в І. Корунця [6] та В. Карабана [7]. Складність таких перекладів зростає у художньому творі, де за допомогою засобів іншої мови необхідно передати не тільки факти, але й стан душі героїв і створені автором образи.

Останнім часом з'являється дедалі більше українських перекладів британських романів різних періодів, які змальовують розмаїття реальних і бажаних соціальних і духовних ситуацій, дій, емоцій, бажань, а тому багаті на модальні дієслова, які змістовно та емоційно збагачують думку мовця, додаючи суб'єктивності та розуміння ставлення мовця до змісту висловлювання. Проте у цьому аспекті вони ще не були предметом окремого дослідження, що й визначило актуальність теми нашого дослідження.

Постановка завдання. Завдання статті – установити засоби досягнення адекватності перекладу українською мовою англійських модальних дієслів, ужитих у британському романі (на матеріалі перекладу роману Jane Austen «Pride and Prejudice»).

Виклад основного матеріалу. З'ясуємо те, як історично склалося явище «британського роману», та встановимо його характерні ознаки.

М. Дудніков акцентує увагу на тому, що у літературознавстві немає усталеної думки щодо виникнення жанру роману. Із погляду О. Михайлова, роман з'явився у Європі на початку Нового часу. Проте деякі науковці зараховують до роману його ранні форми [4, с.170]. Загально визнаним є те, що роман зображає багатогранне, складне життя, яке неможливо утримати в межах певних норм, а тому він уникає нормативних меж літературних жанрів і тривалий час розвивається в абсолютно вільній формі, зазнаючи нових модифікацій [4, с.170]. Ось чому проблеми історії та теорії роману продовжують привертати увагу науковців (М. Бахтіна [1], М. Дуднікова [4], Н. Смолянчук [13], J. Richetti [17] та ін.).

Загалом, роман – це «великий і складний за будовою епічний прозовий твір, у якому широко охоплені історичні події та глибоко розкривається історія формування характерів багатьох персонажів» [8, с. 111].

Опитування літературних критиків з-поза меж Великої Британії, проведене кореспонденткою *BBC Culture* Дж. Чіабаттарі, підтвердило актуальність британського роману для сучасного читача. На основі аналізу отриманих даних укладений

список зі ста найкращих британських романів, серед яких чотири романи Дж. Остін (1775–1817): «Гордість та упередження» (*Pride and Prejudice*), 1813 р.; «Емма» (*Emma*), 1815 р.; «Переконання» (*Persuasion*), 1817 р.; «Почуття і чутливість» (*Sense and Sensibility*), 1811 р., посівши 11, 19, 20 і 66 місця [14]. Загалом, романний доробок Дж. Остін складається з шести завершених текстів, які посідають значне місце в історії світової літератури, оскільки від часу створення і до сьогодні її творчість викликає захоплення у читачів та отримує всесвітнє визнання [17, с. 275].

Вибір роману Дж. Остін «Гордість і упередження» зумовлений низкою факторів. По-перше, це сама постать автора – видатної англійської письменниці, творчість якої припадає на кінець XVIII – початок XIX ст. (час панування передромантичних і романтичних тенденцій у літературі) та знаходиться на перетині трьох течій (просвітницької, романтичної та реалістичної) [12, с. 58].

По-друге, особливий інтерес спричинив і сам роман. Уперше опублікований у 1813 р., роман «Гордість та упередження» починається з фрази, яка донині залишається актуальною: «Усім відома істина: самотній чоловік із добрим статком неодмінно мусить знайти собі дружину» [9, с. 3]. У ній цілком заархівований увесь сюжет роману – шлюбні перспективи п'яти неодружених доньок провінційного поміщика Беннет, розмаїття реакцій на своїх прихильників і зумовлену життєвими подіями мінливість. А в центрі – історія однієї з п'яти (Елізабет Беннет) та її заможного залицяльника, містера Дарсі [16]. У 2003 р. твір посів другу сходинку в списку 200 найкращих книжок за версією *BBC*.

У 2011 р. на сайті *Inspired*, який став переможцем у конкурсі *Best Ukrainian Blog Awards* у номінації «Найкращий тематичний блог України», у статті «20 книг, що змінюють життя», роман «Гордість та упередження» отримав чотирнадцяте місце [10, с. 204].

Таким чином, «Гордість і упередження» – це приклад соціально-побутового роману, який зображає родинно-побутове життя, розглядає особистість у тісному зв'язку із середовищем і містить притаманні британському роману художні особливості. Завдяки багатству тематики, змалюванню не тільки подій, але й бажань героїв та умов їх виконання, діалогу «між різноманітними версіями істини, який є унікально динамічним утіленням самої правди», цей роман містить значну кількість модальних дієслів і є адекватною джерельною базою для нашого дослідження.

Модальні дієслова показують ставлення мовця до дії, вираженої інфінітивом, у комбінації з яким вони формують складені модальні присудки, а також можуть виражати дію, стан або процес, які мовець вважає можливими, обов'язковими, сумнівними, точними, дозволеними, бажаними тощо [2, с. 114]. Звертаючи увагу на традиційне виокремлення двох видів модальності (ставлення повідомлюваного до дійсності – об'єктивна модальність і ставлення мовця до того, що повідомляється – суб'єктивна модальність), вважаємо, що модальні дієслова є проявом суб'єктивної модальності [2, с. 98].

В англійській мові є 12 модальних дієслів (*can, may, must, should, shall, will, would, need, ought to, dare, to be to, to have (to have got to)*), кожне з яких має різні відтінки значень та виконує різні функції у реченні [3, с. 114].

Модальні дієслова є однією з найсуперечливіших проблем англійської теоретичної граматики. Перекладознавці виділяють такі основні труднощі перекладу щодо граматичного аспекту: 1) належність мов до різних структурних типів (аналітична / флективна); 2) різний обсяг змісту подібних у двох мовах граматичних форм і конструкцій; 3) відмінні від української мови функціональні характеристики певної граматичної категорії; 4) граматична омонімія [6, с. 16–18]. Тому переклад вимагає граматичних трансформацій, під якими В. Карабан розуміє зміну граматичних характеристик слова, словосполучення або речення у перекладі [6, с. 20]. Виокремлюють декілька основних видів граматичних трансформацій: 1) перестановку (зміну порядку слів або словосполучень у перекладі); 2) субституцію (заміну одних граматичних ознак іншими: словосполучення – реченням, простого речення – складним тощо), 3) вилучення; 4) додавання (найчастіше щодо іменників, прикметників, прислівників); 5) комплексну трансформацію, яка поєднує в собі елементи кількох перерахованих вище [6, с. 20].

Для з'ясування особливостей перекладу модальних дієслів українською мовою методом суцільної вибірки з роману Дж. Остін «Гордість і упередження» виокремлено 200 речень, які містять модальні дієслова мовою оригіналу та українські відповідники з перекладу, виконаного В. Горбатьком, що й стало основою для граматичного та перекладацького аналізу.

Установлено, що модальне дієслово *can / could* найчастіше перекладається українською мовою за допомогою модальних дієслів *могти, вміти* та еквівалентів *мати змогу / можливість, бути*

в змозі / мати силу. Для прикладу наводимо переклад речення *From all that I can collect by your manner of talking, you must be two of the silliest girls in the country*' (Ch. 7). – «Усе, що я можу збагнути з вашої манери розмовляти, це те, що ви – найдурніші дівчата в усій окрузі».

Виражаючи сумнів, підозру, невпевненість, значення *can / could* реалізується в українській мові за допомогою частки *хіба*: *'I cannot comprehend the neglect of a family library in such days as these.'* (Ch. 8) – «Хіба можна нехтувати родинною бібліотекою в такі часи, як наші?». Водночас в українському перекладі відбувається синтаксична трансформація заміни розповідного заперечного англійського речення на загальне запитання.

Для висловлення докорів, здивування чи прохання про дозвіл, лексичним еквівалентом перекладу модального дієсловасану творі є модальне дієслово *можна*, наприклад: *'Can I have the carriage?'* said Jane (Ch. 7) – «Можна я поїду каретою? – спитала Джейн».

Однак деякі значення модального дієслова *can* не мають відповідних еквівалентів в українській мові, тоді у перекладі вони опускаються. Наприклад: *'They have each their advantages, and I can be equally happy in either'* (Ch. 9) – «І село, і місто мають власні переваги, і я почуватимуся однаково добре і там, і там». Це призводить до втрати модальності у трактуванні позиції мовця та зберігає еквівалентність у віднесенні дії до майбутньої реальності. Водночас і граматична категорія часу зазнає зміни: теперішній час в англійському реченні трансформується у майбутній час українського дієслова. Отже, перекладач найчастіше використовує такі способи перекладу модального дієслова *can/could*, як еквівалентність та опущення, а серед засобів перекладу – дійсний спосіб.

У цьому перекладі роману здебільшого випускається і модальне дієслово *need*, яке не має прямих українських еквівалентів: *'Well, then, you need not be under any alarm'* (Ch. 26) – «Що ж, тоді вам нічого хвилюватись».

Українськими відповідниками модального дієслова *may / might* є його еквівалентні відповідники *могти, дозволяти* або *не заперечувати*, які, на відміну від англійських, можуть вживатися і в майбутньому часі: *We may compare our different opinions.* (Ch. 1) – «Ми зможемо порівняти наші розбіжні думки». Інших способів та засобів перекладу модального дієслова не виявлено.

Щодо модального дієслова *must*, то у перекладі воно часто має прями відповідники – еквівалентні модальні дієслова *мати/мусити (бути повинним)*,

як у реченні *'It is a truth universally acknowledged, that a single man in possession of a good fortune, must be in want of a wife'* (Ch. 1) – «Загальноновизнаною істиною є те, що одинак – та ще й при грубеньких грошах – неодмінно мусить прагнути одружитися». Проте помічені й випадки перекладу модального дієслова *must* за допомогою прислівників та часток *нехай, може* з одночасною граматичною трансформацією заміни дійсного способу дієслова на наказовий: *'Mr. Collins must excuse me'* (Ch. 19) – «Нехай містер Коллінз мені вибачить». Переклад *must* може супроводжувати й інша зміна категорії способу. Якщо модальне дієслово не має чіткого семантичного вираження, то його перекладають українським наказовим або стверджувальним реченням: *'Come, Darcy,' said he, 'I must have you dance'* (Ch. 5) – «Послухай-но мене, ходімо танцювати». Отже, адекватний переклад модального дієслова *must* можливий завдяки ситуативному застосуванню еквівалентного відповідника, опущення або зміни способу дієслова на наказовий.

Модальне дієслово *have to* рідко вживається у романі, його перекладено українською мовою еквівалентними відповідниками – *мати* та *доводитися* у певному часі: *'How much I shall have to tell!'* (Ch. 38) – «Як багато мені доведеться розповідати!».

Складнощі перекладу дієслів *shall, will, would* і частково *should* (як форми минулогочасу від *shall*) пов'язані з тим, що вони мають не тільки модальне значення, бо є ще й допоміжними дієсловами для утворення форми майбутнього часу (відповідно *Future and Future-in-the-Past*), тобто вживаються в англійських граматично омонімічних формах, а тому не мають лексичних еквівалентів в українській мові. Цим можемо пояснити часте опущення цих дієслів в українському перекладі.

Спостерігаємо переклад цих модальних дієслів за допомогою різних способів українського дієслова:

дійсного (для перекладу значень модального дієслова *will (would)*, що передає бажання, намір або повторюваність дії) з додаванням нових лексичних одиниць для збереження стильової ідентичності («визьму і»): *'With all my heart; I will buy Pemberley itself if Darcy will sell it'* (Ch. 8) – «Я цілковито підтримую цю ідею – визьму і куплю Пемберлі, якщо Дарсі мені його продасть»;

наказового: *'I would not be so fastidious as you are,' cried Mr. Bingley, 'for a kingdom!'* (Ch. 3) – «Заради Бога, не будь таким прискіпливим», – вигукнув Бінглі».

Модальне дієслово *shall* перекладається українськими дієсловами *мати / могли*, які не є його прямими відповідниками, а тому потребують відповідної емоційної інтонації в усному мовленні: *'I shall see her in January'* (Ch. 10) – «Я маю побачити її в січні».

Найзагальніше пряме значення модальних дієслів *should / ought to* в українській мові співвідноситься зі стативом *слід, треба, повинно* чи модальними словами *мусити, мати*: *'Jane should therefore make the most of every half-hour in which she can command his attention'* (Ch. 9). – «Тому Джейн мусить максимально використовувати ті кожні півгодини, коли вона володітиме його увагою». Часом перекладач вдається до логічного розвитку подій та додавання слів відповідно до контексту: *'The boy protested that she should not'* (Ch. 6) – «Хлопець не погодився і сказав, що вона не має на це права».

Виражаючи обов'язок, потребу, необхідність, модальні дієслова *should / ought to* перекладені українською мовою за допомогою умовного способу з використанням умовних часток часток *б / би*: *'You ought to be working now'* (Ch. 5) – «Ти ж мав би бути на роботі зараз».

Переклад модального дієслова *to be to* не викликав якихось труднощів; це здійснено за допомогою використання еквівалентних відповідників – модальних дієслів *мати / мусити* та стативу *бути повинним*: *'Kitty and me were to spend the day there'* (Ch. 3) – «Кітті та я мали провести там день».

Модальне дієслово *dare* здебільшого перекладено українською еквівалентом *сміти / насмілюватися*, а фразеологізм *dare say* – українським фразеологічними відповідниками *смію сказати / здається / не сумніваюся*: *'You dare not, you cannot deny, that you have been the principal means of dividing them from each other'* (Ch. 34) – «Ви не смієте, ви не можете заперечувати, що були головним, винуватцем їхнього розлучення»; *'I dare say Mr. Bingley will be very glad to see you'* (Ch. 1) – «Не сумніваюся, що містер Бінглі й так буде радий вас бачити».

Висновки. Для художнього перекладу вагоме значення має збереження емоційності оригіналу. Роман «Гордість і упередження» – типовий соціально-побутовий британський роман XIX ст. Непроста історія шлюбу створює безліч ситуацій, реальність чи нереальність яких залежить від справжніх чи надуманих причин. Роман має значну кількість модальних дієслів. За результатами аналізу роману Дж. Остін «Гордість і упередження» зроблено висновок про значне розповсюдження модальних дієслів у художніх текстах.

Семантико-граматичний аналіз укладеного методом суцільної вибірки списку із 200 речень із модальними дієсловами встановив, що труднощі перекладу модальних дієслів пов'язані з незбіжністю кількості та семантики модальних дієслів в англійській та українській мовах; із відмінностями у функціональних характеристиках та з граматичною омонімією.

Переклад В. Горбатька забезпечує адекватне відтворення модальних дієслів для збереження емоційного та семантичного значення в українській мові завдяки застосуванню таких способів і засобів досягнення адекватності перекладу: вибір еквівалентного відповідника, граматичні трансформації субституції (втрата модальності у трактуванні

позиції мовця та збереження еквівалентності завдяки віднесенню дії до майбутньої реальності; зміна граматичної категорії часу дієслова з теперішнього в англійській мові на майбутній в українській; зміна граматичної категорії способу дієслова з умовного на наказовий або дійсний), вилучення (опущення модального дієслова, яке не має прямих українських еквівалентів), синтаксичну трансформацію заміни розповідного заперечного англійського речення на загальне запитання в українській та комплексні трансформації, які поєднують у собі елементи кількох уже згаданих із логічним розвитком подій чи додаванням лексичних компонентів на основі врахування контексту і стилістичних особливостей тексту перекладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бахтин М. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет. Москва: Художественная литература, 1975. 504 с.
2. Блох М. Теоретические основы грамматики. Москва: Высшая школа, 2002. 160 с.
3. Васильева М., Михайлова-Пехан О., Федорцова О. Збірник вправ, тестів та завдань до вивчення модальних дієслів в англійській мові. Вінниця: ВНТУ, 2008. 122 с.
4. Дудніков М. Основні літературознавчі концепції жанру «роман» у контексті генези. Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. 2012. Вип. 8. С. 169–188.
5. Іванова О. Англомовні засоби вираження ірреальності. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Філологічні науки» / Редкол.: С. Ніколаєнко, (відп. ред) та ін. Київ: Міленіум, 2015. Вип. 225. С. 29–35
6. Карабан В. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця: Нова. Книга, 2004. 576 с.
7. Корунець І. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад). Вінниця: Нова книга, 2001. 448 с.
8. Костів М. Довідник з теорії літератури. Івано-Франківськ: К-72 Симфонія форте, 2010. 172 с.
9. Остин Дж. Гордість та упередження: пер. з англ. В. Горбатька. Харків: Фоліо, 2005. 350 с.
10. Остин Дж. Гордость и предубеждение. Киев: ЗАО «Комсомольская правда – Украина», 2007. 320 с.
11. Повзун Е. Черты романтизма и реализма в романе Джейн Остен «Гордость и предубеждение» (1813). Весн. Белар. ун-та. Сер. 4. Филология. Журналистика. Педагогика. Минск, 2006. № 1. С. 29–33.
12. Світова література. Д. Наливайко, К. Шахова, Є. Волощук та ін. Київ: Генеза, 2010. 288 с.
13. Смолянчук Н. Джерело оновлення сучасного англійського роману Література в контексті культури. 2013. Вип. 23. С. 106–110.
14. Шаповалова М. Література доби Відродження: Англія. Історія зарубіжної літератури: Середні віки та Відродження. Львів: «Вища школа», 1982. С. 320–385.
15. Austen J. *Pride and Prejudice*. Kyiv: Znannia, 2017. 382 p. (English Library).
16. Ciabattari J. The 100 greatest British novels. BBC.com. URL: <http://www.bbc.com/culture/story/20151204-the-100-greatest-british-novels> (дата звернення: 02.10.2017).
17. Palmer F. R. *Modality and the English modals*. London: New York, 1979. 198p.
18. Portner P. *Modality*. Oxford: Oxford University Press, 2009. 320 p.
19. Richetti J. *The Columbia history of the British novel*. New York: Columbia University Press, 1994. 1064 p.

НОТАТКИ

Наукове видання

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

**Випуск 3
Том 2**

Коректура • *Надія Ігнатова*

Комп'ютерна верстка • *Наталія Ковальчук*

Формат 64x90/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 20,46. Замов. № 0818/110. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
73034, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105
Телефон +38 (0552) 39-95-80
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.